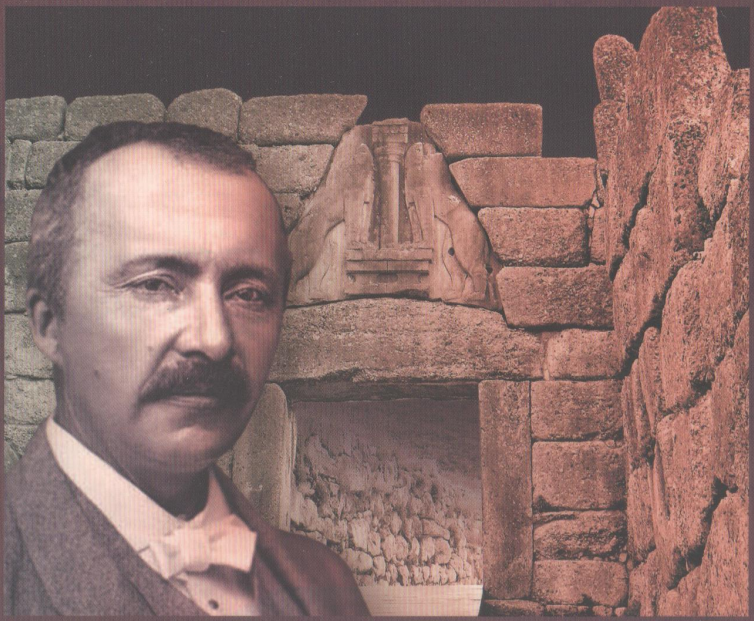
HEINRICH SCHLIEMANN

KAHRAMANLAR ÇAĞININ İZİNDE

HEINRICH SCHLIEMANN VE TROYA KAZILARI

iletişim

HEINRICH SCHLIEMANN 1822'de Almanya'nın Ön Pomerenya bölgesinde bir kasabada doğdu. Genç yaşlarında ticaretle uğraştı. Çok gezdi, birçok yaşayan dilin yanı sıra Latince ve Eski Yunanca öğrendi. Keşif hevesiyle Kuzey ve Orta Amerika'ya, Asya'ya geziler yaptı. Bu arada Paris-Sorbonne Üniversitesi'nde eski çağ tarihi ve dil öğrenimi gördü. 1868'te Yunanistan'a, 1870'ten itibaren aralıklarla Osmanlı hükümetinin izniyle Türkiye'ye düzenlediği araştırma gezileri ve buradaki bulguları ona büyük ün kazandırdı. Gerek önemli miktarda tarihî eseri Almanya'ya götürmesiyle ilgili, gerek arkeolojik ilgisinin "amatörlüğü" ile ilgili uzun süren münakaşalara konu oldu. Yine'de Londra'da ve Berlin'de saygın bilim kuruluşlarına üye kabul edildi. 1890'da Napoli'de öldü.

İletişim Yayınları 2561 • Tarih Dizisi 126
ISBN-13: 978-975-05-2300-7
© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2017, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora
YAYINA HAZIRLAYAN Işıl Kurnaz
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas
BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46
CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HEINRICH SCHLIEMANN

Kahramanlar Çağının İzinde

Heinrich Schliemann ve Troya Kazıları

DERLEYEN VE ÇEVİREN
Hulki Demirel

iletişim

İÇİNDEKİLER

DERLEYENİN NOTU 7

GİRİŞ: HÜMANİZMDEN POZİTİVİZME:
SCHLIEMANN, TROYA KAZILARI VE
ALMAN ARKEOLOJİ GELENEĞİ ÜZERİNE
SUAVİ AYDIN 9

1 HOMEROS'UN MESAJI 37
2 ODYSSEUS'UN DÜNYASI 63
3 AGAMEMNON SEFERİ 97
4 TROYA'YI ARARKEN 115
5 BİR RÜYA GERÇEK OLUYOR 155
6 BULGULAR VE YANILGILAR 183
7 PRIAMOS HAZİNESİ 201
8 MİKEN'İN ALTIN MASKELERİ 223
9 VE TEKRAR TROYA'DA 249
10 HOMEROS ABARTMIŞ MIYDI? 259
11 GEÇMİŞTEN GEÇMİŞE 275

DERLEYENİN NOTU

Bugün Atina Birinci Mezarlığı'nda, henüz kendisi hayattayken tamamen kendi fikirleri doğrultusunda, bir nevi vasiyet olarak inşa ettirdiği, klasik bir Helen tapınağı gibi görünen mozolesinde yatıyor bu son derece zeki ve tutkulu olduğu su götürmez, ilginç adam. Ama bugün bile tartışılan bir dâhi o. Kimileri onun arkeoloji biliminin önemli öncülerinden biri olduğunu düşünürken kimileri Homeros'un Troya'sını bulmaya çalışırken açtığı büyük kazı çukurları ve yarmalarla, şehrin üst katmanlarını hiç acımadan tahrip edişini hiçbir şekilde affedemiyorlar; Türkiye'de bunlara, onu Priamos'un hazinesini çalıp götürmekle suçlayan azımsanmayacak sayıda insan da ekleniyor.

Ben bu konuda kendi yorumumu burada belirtmek istemiyorum, zaten benim ne düşündüğüm çok da önemli değil; ama bir konu beni hep rahatsız edegelmişti: Türkiye'de hep başkalarının Schliemann hakkında düşündüklerini okuyabiliyorduk, hikâyenin başaktörünün düşüncelerine fazla itibar eden yoktu. Neredeyse binlerce sayfa kazı raporu, mektup, makale yazmış bir insan, Türkçede adeta dilsiz muamelesi görüyordu. Kaldı ki Schliemann'ın yazdıkları, arkeoloji bilimi için önemli bir kaynak olmanın yanı sıra dönemin coğrafyasına ve yaşamına tutu-

lan önemli bir aynaydı da aynı zamanda. Bu nedenle başta Die Goldschätze der Antike'*den geniş ölçüde yararlanarak, ancak yazarın diğer eserlerine de müracaat ederek böyle bir derleme yapıp Türkçeye çevirmeye niyetlendim, umarım öğrenmekten keyif alan, merak sahibi insanlara bir hizmetim dokunmuş olur.*

Meraklarının hiç sona ermemesi dileğiyle.

HULKI DEMIREL

GİRİŞ:
HÜMANİZMDEN POZİTİVİZME:
SCHLIEMANN, TROYA KAZILARI VE ALMAN ARKEOLOJİ GELENEĞİ ÜZERİNE

SUAVİ AYDIN

Schliemann, yağmacı arkeoloji döneminin son temsilcilerinden biridir. Daha doğrusu, kazılarında yaptığı yanlışlar, icatlar ve işlerinin önemi üzerinden, yağmacı arkeoloji ile metodik arkeoloji arasında bir köprü olarak görülebilir. Aslında pek çok yerde kazı yapmış, ama bu kazıların hiçbiri sistematik ve metodolojik bir dikkat içermemişti. Schliemann, Aydınlanma'nın altyapısını kuran klasik literatürün etkisinde gelişen Alman *Bildung* geleneğinin önemli bir temsilcisi olarak, bu literatürün (bilhassa Homeros'un) anlatısı ile sahadaki karşılığı arasında köprü olmaya çalışan, "efsane"nin "saha"daki karşılığı ile meşgul olan ve bu nedenle de efsanenin veya anlatının gerçeklikle buluştuğu taşınır ve taşınmaz buluntuların peşine düşen bir modern zaman adamıdır. Malûm, bu buluntuların şahikası "Priamos'un hazinesi" idi ve Schliemann bu "hazine"yle ilişkilendirdiği bütün malzemeyi Almanya'ya taşımıştı.

Nietzsche'nin teslim ettiği gibi Homeros, idealize edilmiş bir Greko-Romen geçmişin erken modern zamanlarda kazandığı saygınlığa paralel biçimde (ama aynı zamanda yazdığı varsayılan şeylerin tarihselliği, anonimliği ve eserinin kronotopisinden bağımsız olarak) klasisizmin inşa ettiği bir değerdi. Aynı zamanda, klasik dönem araştırmalarında problem kurucu bir rolü var-

dı. Öte yandan, klasik geçmişten klasik öncesine ve Miken Tunç Çağı'na kapı açıyordu. Dolayısıyla Nietzsche'nin deyişiyle Homeros'un eseri, klasik döneme ait olmayan –bir bakıma barbarca– değerleri içinde taşıyan bir kaynak olarak işlev görmekteydi. Özetle Nietzsche'ye göre Homeros imgesi, aslında Homeros'un asıl fikriyle hiç de bağdaşmayan, tam olarak klasisizmin bir ürünüydü.[1] Nitekim Homeros'un (ya da Nietzsche'nin deyimiyle "Homeros problemi"nin) yeniden gündeme oturması 18. yüzyılın ikinci yarısında ve daha kuvvetli olarak 19. yüzyılda gerçekleşti. Alman romantizmi içinde onu ve dünyasını merkeze koyan, onu bir ilk örnek olarak selamlayan en önemli değinmeler Goethe, Schiller ve Hölderlin'den geldi. Homeros, Alman romantizminde "Avrupa şiirinin babası" olarak kabul edildi. Hölderlin onun için "şairlerin şairi" diyordu. Hatta o "şiirin mesihî babası" idi. Eserinin düzgün çevirilerinin yapılmasına girişildi; şiiri Almancada taklit edilmeye çalışıldı; akademisyenler Homerik şiirin ilk örneklerine ilişkin bilmeceyi çözmeye soyundu. Böylece şairler, düşünürler ve filozoflar ortak bir amaç etrafında birleşti. 1770'te Homeros üzerine yazılan İngilizce metinler neredeyse tamamen Almancaya çevrilmişti.[2] Alman felsefe, sanat ve bilim dünyasında Winckelmann'dan Schliemann'a uzanan, Wohlleben'in deyişiyle bir "Homeros hayranları falanksı"[3] oluşmuştu. Özellikle sanat tarihinin kurucusu olarak bilinen, dolayısıyla metodolojik arkeolojinin de fikir babası sayılan Winckelmann Eski Yunan ve Roma uygarlığının büyük bir hayranıydı. Homeros'u da bu hayranlığın merkezine koymuştu. Pagan bir esini olan estetik ve fizikî mükemmeliğin merkezi ona göre Akdeniz'di ve klasik çağın Akdeniz dünyası "güzellik" idesini yaratmış ve bugüne taşımıştı. Bu yüzden Winckelmann, aynı zamanda, Almanya'da kiliseye karşı sekülarizmi Homeros ve eski

1 J. I. Porter, "Nietzsche, Homer, and the Classical Tadition", *Nietzsche and Antiquity: His Reaction and Response to the Classical Tradition*, der. Paul Bishop, Glasgow, 2003, s. 8.

2 Joachim Wohlleben, "Homer in German Classicism: Goethe, Friedrich Schlegel, Hölderlin and Schelling", *Illinois Classical Studies*, 15/1, 1990, s. 197-198, 207, 209.

3 Wohlleben, "Homer in...", s. 198.

Akdeniz dünyasının güzellik ve mükemmellik ideali üzerinden savunan bir öncüydü; buna bağlı olarak, kendisinin de yaptığı gibi, klasik kaynakları kendi dillerinden okumak gereğini salık veriyordu. Winckelmann'dan itibaren Homeros'u kendi dilinden okumak bir tutku ve ayrıcalık haline geldi.[4]

Winckelmann, bir eskiçağ biliminin (*Altertumswissenschaft*) gereğini savunan Friedrich August Wolf ve Wilhelm von Humboldt'a ilham veren kişilerin başında yer alıyordu. 1764 gibi erken bir tarihte yayımladığı kitabıyla o "Eskiçağ Sanat Tarihi" disiplininin öncüsü olmuştu.[5] Wolf ve Humboldt ikilisi ise 1811'de Berlin Üniversitesi'ni kurmuş ve Prusya düzeni içinde *Bildung* fikrine dayanan bir lise (*Gymnasium*) eğitiminin temellerini atmıştı. Bu yeni öğretim düzeni, klasik dillerin ve kültürün öğretimi üzerine inşa edilmişti. Bu hümanist *Bildung*'un yarattığı enerjinin ve idealist amaçlarının yinelenmesi, özellikle *Vormärz* döneminde[6] *Altertumswissenschaft*'a ayrıcalık-

---

4 Wohlleben, "Homer in...", s. 198-199.

5 Anıtsal eseri *Geschichte der Kunst des Alterthums* (*Eskiçağın Sanat Tarihi*), ağırlıklı olarak eski Yunan sanatına odaklanmakla birlikte, eski Mısır, Fenike, Pers, Etrüsk ve Roma sanat tarihine ilişkin geniş bir çerçeve çiziyordu. Bu kitap yerinde gözlemin bir ürünüydü ve daha sonra sanat tarihinin gelişimine ilham verecek biçimde sahanın sunduğu olanakları sonuna kadar kullanmıştı. Winckelmann'ın burada ortaya koyduğu yöntem "üslûp analizi"nin ilk örneklerini sunmaktaydı ve yöntemine dahil ettiği malzeme-plastik bilgisi sanat tarihi araştırmalarının temel izleği haline gelecekti (kitabın benim de başvurduğum, tam üç yüz yıl sonra basılmış dipnotlu ve eleştirili yayımı 1964 yılında Wilhelm Senff tarafından yapıldı: Bkz. Johann Joachim Winckelmann, *Geschichte der Kunst des Altertums*, haz. Wilhelm Senff, Weimar, 1964: Verlag Hermann Böhlaus). Winckelmann'ın kurduğu bu sistematik, sanat tarihi üzerinden arkeolojiye uyarlandı. Katherine Harloe'nun deyişiyle bu eser, Winckelmann'ın sadece kendi kuşağına değil, Yunan ve Roma geçmişinin yeniden ve topyekûn imgesel inşasına imkân verecek bir bakış açısıyla, birkaç Alman klasikçi kuşağına ilham vermişti (bkz. K. Harloe, *Winckelmann and the Invention of Antiquity. History and Aesthetics in the Age of Altertumswissenschaft*, Oxford, 2013: Oxford University Press, s. xxi).

6 *Vormärz*, Almanca konuşulan dünyada Waterloo Savaşı (1815) ile başlayan ve 1848 Mart ihtilâlleriyle sonuçlanan "Napoleon-sonrası"nın (*post-Napoleonic*) baskıcı dönemine verilen addır. 1848'e atıfla "Mart öncesi" anlamına gelir. Bilhassa Britanya Dışişleri Bakanı Lord Castlereagh ile birlikte Avrupa'da "muhafazakâr düzen" kurmaya girişen Avusturya şansölyesi Metternich'in bizzat faili olduğu bir baskı ve kısıtlama dönemine tekabül eder. Bu coğrafyadaki güçlü Prusya Krallığı da Metternich'in yöntem ve siyasetini taklit etmiştir. Ancak bu

lı bir akademik konum sağlayan akademisyenler için stratejik bir gereklilikti.[7] Zira muhafazakârlığın ve liberalizm karşıtlığının yükselişe geçtiği bu dönemde klasik eğitim düşüncesi ciddi bir tehdit altındaydı ve Humboldtçu üniversitenin mensupları hem yarattıkları *Bildung* programına hem de üniversite idealine kuvvetle sahip çıktılar.

İşte Schliemann bu kültür ortamının bir ürünüydü. Hatıratında altını çizdiği gibi, babası da büyük bir Homeros hayranıydı ve çocukluğunda Schliemann'ın kafasını Roma şehirlerinin tarihiyle, bilhassa da Homeros destanı kişilerinin ve Troya'nın yaşadığı korkunç sonun hikâyeleriyle doldurmuştu. 1829 Noeli'nde ona hediye ettiği resimli *Çocuklar için Dünya Tarihi* de Almanya'da yayılan *Bildung* programının bir ürünüydü.[8] Bu resimlerin ve hikâyenin destansı boyutunun bir çocuğun zihninde nasıl büyük bir etki yarattığını tahmin etmek güç değildir. Hatta babası bu geçmiş bilgisinin onda yarattığı heyecanı teşvik etmiş ve bir zaman gelip küçük Schliemann'ın Troya'yı kazacağı konusunda anlaşmışlardı. Üstelik kendini yetiştirmenin mükemmel bir örneği olan Schliemann, sadece Homeros ve eserlerini değil, bütün eski Yunan ve Roma tarihini, mitolojisini ve arkeolojisini, en azından o zaman mevcut bilgiyle eksiksiz öğrenmiş biriydi.

O dönemde sadece sanat ve edebiyat değil; felsefe de Homeros'a ve çağına dadanmıştı. Örneğin Schelling kendi sanat felsefesini bizatihi Homeros üzerinden inşa etmekte, hatta ona gelecek felsefe ve sanatında da bir rol vermeye çalışmaktaydı; Schlegel ise bu temelde bir epik-fenomenoloji icat etmeye girişmişti.[9] Schiller Homeros zamanının şiirinde gıpta ve özlemle gördüğü anonimlik ve ortaklık duygusu üzerinden gününün toplumunu ve şiirini eleştiriyordu.[10] Homeros'un kişiliğinde es-

---

evre, aynı zamanda, her baskı döneminde olduğu gibi eşzamanlı olarak yükselen devrimci düşünce ikliminin de yeşerdiği evredir.

7 Bkz. Suzanne Marchand, *Down from Olympus: Archaeology and Philhellenism in Germany, 1750-1970*, Princeton: Princeton University Press.

8 Bkz. bu kitapta s. 40

9 Wohlleben, "Homer in...", s. 200-201, 204-207.

10 Schiller şöyle diyor: "Homerosçu anlamda bir halk şairini ya da ozanını bugünde aramak artık beyhudedir; dünyamız, toplumun bütün üyelerinin az ya da çok

ki Yunan'daki bilgeliğin, epik ölçülülüğün ve güzelliğin peşine düşen klasikçiler gibi, Schliemann da onun rehberliğine sonsuz bir güven duymuş ve Doğu Akdeniz dünyasındaki gezilerinde Homeros'un tasvirlerine harfiyen uymuştu. Neredeyse bütün gezisi Homeros anlatısının izinden yürümüştü ve attığı her adımda adeta *Iliada* ve *Odyssea*'yı yaşamıştı. Bu engin romantizm onu efsaneyle gerçek arasında zorunlu bağıntılar kurmaya itecek ve gördüğü yahut bulduğu herşeyi efsanedeki bir anlatıyla veya manzarayla ilişkilendirecekti.[11] Bunu anılarında "doğruluğuna olan inancım İncil'e olan inancımdan daha az olmayan İliada'daki bilgilere duyduğum güvenle"[12] Hisarlık Tepesi'nin altını üstüne getirdiğini söyleyerek teyit etmişti.

Bu aynı zamanda, tarihselciliğin erken bir izdüşümüydü. Almanya'da 18. yüzyılda ortaya çıkan edebiyat ve kültür çevreleri modern uygarlığın dar görüşlü ve kuru rasyonalizmine karşı çıkmak; hatta eski moda Protestanlığın insanı tevazuya, dünyevî hayatın günahkârlığa çağıran cazibesinden kaçınmaya, kendi bedeninin ihtiyaçlarını küçük görmeye ve önemsememeye, tutumlu bir hayat sürmeye davet eden kuru çağrısını reddetmek için önemli bir araç olarak gördükleri klasisizme, klasik dilleri öğrenmeye, bâtıl ve pagan sayılanları bu yolla yüceltmeye sarıldılar. Bu bağlamda 1770'lerde Homerik şiir Burjuva-Protestan eğitiminin ortak konusu haline gelmişti. 1800'lerin başlarında Alman edebiyatı artık daha çok klasik antikitenin bu modern çağda nasıl ihya edilebileceği ile ilgiliydi.[13] Özellikle, Alman romantizminin kurucularından sayılan Herder tarafından Homeros okumaya teşvik edilen Goethe bu tavrı ken-

---

aynı duyguları ve görüleri paylaştığı Homeros zamanının dünyası değil. Orada onlar kendilerini kolayca kendilerinin de paylaştığı bir şiirin içinde tanımlayabiliyorlardı" (*Schillers Werke, Nationalausgabe XXII: Vermische Schriften*, der. H. Meyer, Weimar, 1958, 245 f.'den akt. Wohlleben, "Homer in...", s. 209).

11 Bu o kadar ileri ölçüdeydi ki, örneğin zamanın arkeologlarının Homeros'un "iki pınar" tarifi üzerinden Troya ile modern Pınarbaşı köyünü özdeşleştiren tespitlerinin yanlış olduğunu engin zekâsı ve gözlem gücüyle hemen kavramış ve buna dayanarak Troya'yı Hisarlık Tepesi'nde bulana kadar durmamıştı. O "iki pınar", bu "iki pınar" değildi. Bkz. bu kitapta s. 117.

12 Bu kitapta s. 160.

13 Wohlleben, "Homer in...", s. 199-200.

di edebiyatına çok geniş bir biçimde işledi (mesela *Genç Werther'in Acıları*'nda, *Hermann und Dorothea* ve *Alexis und Dora* gibi epik ve lirik denemelerde ve hatta *Faust*'ta).[14]

Kendisini Troya'yı ve Miken'i keşfetmeye adamış Schliemann, bu büyük seferberliğin en önemli parçalarından biri olmuştu. Alman milliyetçiliğinin yükseldiği II. Wilhelm çağından itibaren Alman arkeolojisi artık daha çok Aryan geçmişin izleriyle uğraşıyor ve klasik kazılar giderek akademik bir prestij alanına sıkışıyordu. Bu yüzden Türkiye topraklarında Aryan geçmişin protohistorik şahikası sayılan Hititlerin başkenti Hattuşa kazısını almak, artık Troya'yı kazmaktan daha önde gelen bir hedefti.[15]

---

14 Goethe üzerindeki eski Yunan etkisi için şu kaynaklara bakılabilir: Uwe Petersen, *Goethe und Euripides: Untersuchungen zur Euripides-Rezeption in der Goethezeit*, Heidelberg, 1974. C. Winter; Karl Reinhardt, "Tod und Held in Goethes Achilleis", *Beitrâge zur geistigen Überlieferung*, Godesberg, 1947. Verlag Helmut Küpper, s. 224-265; G. Lukács, *Goethe and his Age*, çev. R. Anchor, Londra, 1968, Merlin Press; Humphry Trevelyan, *Goethe and the Greeks*, Cambridge, Londra v.d., 1941, Cambridge University Press.

15 Kurt Bittel, Amerikalı Carl Blegen'in "sürdürülmesi kaçınılmaz" olan Troya kazısını geniş bir Amerikan kazı heyetiyle yeniden başlatmak konusunda şiddetli bir ilgi duyduğunu, 1931'de Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün bu isteğe ya da bir Alman-Amerikan işbirliğine nasıl bakacağını bilemediğini, ama Blegen'in bunu bir şekilde başardığını söyler. O sıralarda Hrozny'nin Boğazköy'deki çivi yazılı Hitit metinlerini çözmesi ve bunun üzerine Hitit kültürünün eski Avrupa ve eski Doğu sahalarının çok önemli bir parçası olduğunun anlaşılmasıyla, hem Hititlere hem de başkentleri Hattuşaş'a arkeolojik bakışın farklı bir yön kazandığını ekler. Hem Alman Arkeoloji Enstitüsü hem de Alman Şark Cemiyeti Hattuşaş, yani şimdiki Boğazköy'le artık yakından ilgilidir. Ancak 1926 ve 1927 yıllarında Almanya'nın içinde bulunduğu büyük malî bunalım nedeniyle, daha önce Babil ve Assur kazılarında olduğu gibi geniş bir kazı kampanyasının yapılmasına olanak yoktur. Bu yüzden başlangıçta kazı küçük boyutlu tutulmuş; masrafları sınırlı tutmak için 1927 ya da 1928 sezonunda kazıyı Chicago Üniversitesi ile Şark Enstitüsü'nün beraber yapmasına niyet edilmiş, ancak Chicago'nun buna pek ilgi duymaması nedeniyle bu işbirliğinden vazgeçilmişti. Ancak durum çok açıktı: Boğazköy eski bir "Germen sahası" olarak kabul edildiği için Berlinli Assurolog Winckler'in olağanüstü çabasıyla bu kazı için Alman Şark Cemiyeti'nden destek ve fon sağlandı. Arkasından Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün desteği geldi ve Alman arkeologlar Boğazköy'e karşı daha fazla ilgisiz kalamadı. Troya'nın bir kazı alanı olarak çok daha kolay gözden çıkarıldığı, ama buna karşılık Hattuşaş kazısına yönelik ilginin gittikçe yükselmesine bağlı olarak buraya seferberâne bir destek sağlanabildiği açıkça görülmektedir. Bu durumun Almanya'da tarihe ve arkeolojiye karşı duyulan ilginin nesnesindeki büyük değişimle ilgisi açıktır (bkz. Kurt Bittel, *Rei-*

Alman tarihselciliğinin içinden çıktığı ve klasik geçmişin "kahramanlık" temasına ve dehasına sıkı sıkıya sarılan Alman romantizmini öldürenler yine geç dönemin Alman tarihselcileri oldu. Alman geleceği, eski Yunan ve Roma'ya adanmış bir hayranlık ve onun düşünsel ihyasıyla değil, bizatihi Alman geçmişinin "kahramanlık" temasıyla ve geçmişteki Alman dehasının keşfiyle kurulacaktı. Öldürücü darbeyi ilk vuran hiç şüphesiz Nietzsche idi. Nietzsche'ye göre klasisizm ideali parazitli, aşırı basitleştirilmiş bir karikatürden başka bir şey değildi; doğasında bu idealleştirmeyi ve basitleştirmeyi barındırıyordu. Nietzsche, özellikle klasik dillerin bilhassa lise çağında öğrenilmesi ve bu yolla klasik geçmişle doğrudan ilişkiye geçilmesi şeklinde tezahür eden klasikçi *Bildung* programının, taraftarları ve muhatapları bakımından yararsız ve nafile bir iş olduğunu, sadece steril, cansız ve taklitçi (*epigonenhaft*) bir faaliyet olarak görülebileceğini söylüyordu. Homeros kendi geçmişine aitti; bu yüzden ne ahlâki ne de estetik bir vaadi olamazdı, tıpkı varoluş problemi hakkında bir şey söyleyemeyeceği gibi... Dolayısıyla klasik geçmiş Alman gençliğine bir şey söyleyemezdi, tıpkı onların da klasik geçmiş hakkında bir şey söyleyemeyeceği gibi...[16] Nietzsche'nin sanattaki izdüşümü ise Germen mitolojisinin kahramanlarını kendi sanatında ihya etmeye girişen Richard Wagner olacaktı. Başlangıçta Winckelmann'ın kuramsal ve pratik öncülüğünde Eski Yunan ve Roma uygarlığını keşfe girişen büyük arkeolojik seferberliğine ise pozitivist bir "Alman prehistoryası" kurmaya girişen Gustaf Kossinna cevap verecekti. Kossinna, pozitivist tarih okulunun öncüsü Leopold von Ranke'nin arkeolojideki izdüşümüydü.

Almanya'da Germen milliyetçiliğinin ve Aryan ırkçılığının etkisi geçtikten sonra da, idealist Helenseverliğin yönlendirdiği eski Yunan ve Roma arkeolojisi ile (filoloji, epigrafi, sanat

---

sen und Ausgrabungen in Ägypten, Kleinasien, Bulgarien und Griechenland 1930-1934, Mainz ve Stuttgart, 1998, Akademie der Wissenschaften und der Literatur ve Franz Steiner Verlag, s. 132, 139, 204-206).

16 Friedrich Wilhelm Nietzsche, "Über die Zukunft unserer Bildungsanstalten", *Sämtliche Werke: Kritische Studienausgabe, Band 1 (1872)*, der. G. Colli ve M. Montinari, Berlin, 1999, de Gruyter, s. 703-704.

tarihi ve eski çağ tarihi dahil) klasik çağ araştırmalarının, önce söz konusu idealizmi yitirmiş ve profesyonelleşmiş tarihselci bir akademizme, ardından tarihselciliğin de gözden düşmesiyle, sadece modern arkeoloji ve sanat tarihinin parçaları olan birer alt-disiplin haline dönüştüğünü görürüz.[17] Daha öncesinde Kossinna, aslında adlarını anmasa da Winckelmann ve izleyicilerini ciddi biçimde suçlayarak, onların güzellik ve uygarlık fikrinin hatta her türlü kültürel ilerlemenin ancak Roma etkisi Ren Nehri'ni geçtikten sonra, yani Germenlerin "güneyin kültür zonunun ışığına maruz kalmasıyla" Germen ülkelerine girebildiği; bundan öncesinin ise yağmacı ve barbarca bir karanlık çağ olduğu düşüncesini artık okullardan söküp attıklarını söyleyerek övünür. Kossinna'ya göre onlar birer "cahil"di; Almanlar ve Alman geçmişi hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. Almanlar aslında bağımsız olmak ve hiçbir yardım almadan onu ileri götürmek yeteneği bakımından duyulmamış, eşi benzeri görülmemiş kendinde bir doğal halktı ve daima öyle kalmışlardı. Güney Avrupa'dan gelen her türlü kültürel akım daima bu kültürü bozmuş ve çürütmüştü: "Oysa ortaöğrenim görmüş herhangi bir kişi bugün, genellikle Almanya'da son üç çeyrek yüzyıldır kültür hayatına dair kazanılmış ne varsa bunun hümanizm, yani Rönesans sayesinde elde edildiği görüşünün mahcubiyetini yaşar"dı. Buna göre Alman kökenli ne varsa "kültür değildi", "medeniyetsiz, karanlık, barbar Ortaçağlardan kalmaydı". O yüzden bilhassa klasisizme ve onun orta ve yüksek öğrenimdeki etkisine karşı savaş açmak gerekmişti. Kossinna 20. yüzyılın şafağında (kitabının ilk basımı 1912 yılındadır) artık bu savaşın kazanıldığını müjdeler.[18]

Vormärz devrinde klasisizme yönelmeye başlayan ve yukarıda söz ettiğim gibi sonuç veren erken tehdit, aslında büyük Alman felsefecilerinin hemfikir olduğu, *Bildung* anlayışına dayanan eğitim ve kültürleme girişimine büyük bir darbe vurama-

17 Bu konuda geniş bir değerlendirme için bkz. Suzanne Marchand, *Olympus: Archaeology and Philhelenism in Germany, 1750-1970*, Princeton, 1996, Princeton University Press.

18 Gustaf Kossinna, *Die deutche Vorgeschichte: Eine hervorragend nationale Wissenschaft*, Leipzig, 1934 (6. baskı), Verlag von Curt Kabitzsch, s. 7-8.

mamıştı. Bu tehdidin gerçek bir politik-değişikliğe yol açması Alman Birliği'ni bekleyecekti. Milliyetçi hatta ırkçı renklerin hâkim hale gelmesine uygun bir ortam yaratan Bismarck (ya da Birlik) döneminde başlayan Pan-germenist tehdit ise öncekinden oldukça farklıydı. Bismarck'ın açtığı yolda yürüyen, üstelik arkeolojik kazıların coşkulu bir destekçisi de olan[19] Kaiser II. Wilhelm, 1890 yılında Prusya Okul Konferansı'nda yaptığı ünlü konuşmada, "*Gymnasium*'a giden herkesin geriye dönüp baktığında neyin eksik olduğunu göreceğini" söylüyordu: Ulusal bir esas yoktu. "[Orada] genç Helenleri veya Latinleri değil, ulusal genç Almanları yetiştirmeliyiz" diyordu.[20] Kaiser, ortaöğretimin klasikçi etkiden arındırılması ve eğitimin germenizasyonu yolunda eğitim sistemine doğrudan müdahale etmişti.[21] Bu müdahalenin sonuçları, giderek ırkçı tonların ağır bastığı, biyolojik ve kültürel bakımdan "saf halk" idealini besleyen ve yayan bir kültür politikasıyla sonuçlandı. Nazi dönemindeki Aryanizm ise özellikle güzellik, mükemmellik ve saflık idealleri bakımından eski Yunan geçmişiyle yeniden-ve-kuvvetli bir ilişki kurulmasına yol açtı.[22] Ancak bu ilişkinin eski Yunanların Aryan sayılmalarıyla ve bu yolla modern Germenlerle ilişkilendirilebilmesi, öte yandan özellikle mimarî sonuçları çok açık görülebilen anıtsal bir saflık-güzellik-mükemmellik arayışı bağlamında okunması gerekir.[23] Klasisizmin Alman roman-

19 Marchand, *Olympus: Archaeology...*, s. 192-199.

20 Kaiser II. Wilhelm, "Eröffnungsrede", *Verhandlungen über Fragen des höheren Unterrichts, Berlin, 4 bis 17. Dezember 1890. Im Aufrage des Ministers der geistlichen, Unterrichts- und Medicinal Angelegenheiten*, Berlin, 1891, Hertz, s. 72.

21 Bu konuda bkz. Konrad H. Jarausch, *Students, Society and Politics in Imperial Germany: The Rise of Academic Illiberalism*, Princeton, 1982, Princeton University Press; James C. Albisetti, *Secondary School Reform in Imperial Germany*, Princeton, 1983, Princeton University Press.

22 Bu sayede bazı Helenseverler kendilerini ırkçıların ve Germencilerin hışmından belli ölçülerde koruma şansı bulabilmişlerdi (bkz. Frederic Spotts, *Hitler and the Power of Aesthitics*, New York, 2003, Overlook Press, s. 20-23).

23 Jan Nelis'in deyişiyle Hitler'in sanata ve mimariye karşı duyduğu saf tutku, aslında oldukça seçmeci bir geçişimi (*osmosis*) temsil etmekteydi. Hitler'in mimarî görüşündeki en istikrarlı öğe, yeniden doğan saf Almanya'yı ve Alman ırkını, çirkin ve "gen bozan" (*disgenic*) her türlü etkiden tamamen temizleyecek bir araç olması bakımından ona yüklenen biyopolitik roldü. Sanat ve mimarî

tizmini etkilediği ve beslediği çağdaki hümanist ve evrenselci etkilerden tamamen arındırılması ve bu yolla ikinci bir "gelenek icadı" dalgasının örgütlenmesi, Nasyonal Sosyalistlerin ve Hitler'in programatik önceliği olmuştur.[24]

---

de, diğer bütün şeyler gibi, hastalıklarından kurtarılmış ve parazitlerinden arındırılmış yaşayan bir organizma olan saf halk (*Volk*) idealine dayanıyordu. Hitler'in antik sanata duyduğu "aşk", onun anıtsal klasisizme ilgisinin ve örneğin Myron'un Dyskobolos'unda açıkça görülen klasik güzellik idealine duyduğu tutkunun bir bileşimiydi. Sonsuzluğa vurgu yapan anıtsal görkem ve güzellik ideali, eski Yunanlar ve Almanlar arasında "Aryan" kökende kurulan özdeşlik üzerinden ırksal, *völkisch,* ihtiyaçları karşılıyordu. Biraz daha ileri gidilince, eski Yunanlar içinde Dorlara yapılan vurgu öne çıkmaktaydı. Hitler'in mimarı Albert Speer'e göre Helen demek Dor demekti. Dönemin Dorlarının Yunanistan'a kuzeyden göç ettiğini ve aslında Germen kökenli olduğunu kabul eden Alman tarih ve arkeoloji görüşü de Speer'i desteklemekteydi. Böylelikle Hitler'in 1937'de *Büyük Alman Sanat Sergisi*'nin (*Grosse Deutsche Kunstausstellung*) açılışında dediği gibi, bugüne kadar hiç kimse bu büyük estetik sürekliliği (hem ırken hem de kültürel olarak) temsil eden ve ileri götüren Üçüncü Reich Almanları kadar antik dünyaya yakın olmamıştı (bkz. J. Nelis, "Modernist Neo-Classicism and Antiquity in the Political Religion of Nazism: Adolf Hitler as Poietes of the Third Reich", *Totalitarian Movements and Political Religions*, 9/4 (2008), s. 479-480). Tabii bu ırkçı kabul Troya'yı yerle bir eden Dorların temsil ettiği Helenizm ile erken Alman klasisizminin hayranlık beslediği ve kaynağını hümanizmin gelişmesinde bulan Helenizm arasındaki açık farkı gözler önüne sermekteydi.

24 Nazi döneminin kültür politikasında *Bildung* fikri gözden düştü. Buna bağlı olarak klasik filologların ve arkeologların da "millî devrim"de yeri olmayacaktı. İlgi tamamiyle Kossinna'nın temellerini attığı Alman prehistoryasına kaydı. Bu bağlamda, öne çıkan Alman prehistorya ekolü, başlangıçta İtalya ve Yunanistan'daki kazılara darbe vurdu. Bu ortamda bazı filologlar Almanya'dan göç etmek zorunda kaldı. Az sayıda filolog ise Nazi ideolojisine biat etti. Bazı arkeologlar da, özellikle 1938'den sonra Almanya'nın İtalya ile müttefik olmasından ve Yunanistan işgalinden yararlanarak oralarda kazı ve araştırma yapma fırsatı yakaladı veya mevcut araştırmalarını devam ettirebildiler (bkz. Marchand, *Olympus: Archaeology*..., s. 344 vd.). Esasen Nazi döneminin büyük bölümünde klasik filolog ve arkeologlar çalışmalarını zorlukla sürdürdüler. Görece düşük siyasî profilleri sayesinde de savaş sonrasının "Nazilerden arındırma" (*denazification*) operasyonu sırasında batıya göç etme taleplerinde sorun yaşamadılar veya aklanarak anayurt üniversitelerdeki görevlerini sürdürebildiler. İronik biçimde Türkiye'de klasik filoloji ve yakın disiplinlerin kuruluşu yine Nazi tehdidi sayesinde olmuştur. Nazi Almanyası'nda ideolojik veya meslekî nedenlerle, özellikle de Yahudi kökenleri yüzünden geleceklerini sıkıntıda gören akademisyenlerin bir kısmı Türkiye'ye gelerek, örneğin Hans Gustav Göterbock Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Hititoloji'yi, Georg Rohde Klasik Diller'i, Benno Landsberger Assuroloji'yi, Walter Ruben Hindoloji'yi kurdu. Landsberger ve Göterbock'un kendileri, Rohde'nin de eşi Yahudi'ydi.

Öte yandan *Reich* fikri, uygarlık kuran Aryanların izinden geriye giden bir geçmişin araştırılmasını nasıl muteber ve "en ziyade müsaadeye mazhar" kılıyorsa, geçmişin bilgisini kendi merkezinde toplamak ve bütün insanlık geçmişine vâkıf bir büyük (Hegelyen) aklın temsilcisi olmak ihtirasından da vazgeçmemeyi gerektiriyordu. Bu yüzden Kaiser dahil bütün Alman yöneticileri, dünyanın çeşitli yerlerinden, bilhassa en eski uygarlıkların yaşandığı Mısır, Mezopotamya, Anadolu, İran, İtalya ve Yunanistan'dan eserleri Berlin'e getirmek ve sergilemek hırsını terk etmediler. Nitekim Schliemann da, Manfred Korfmann'ın deyişiyle "antik eserler sayesinde 1871'den sonra bir parıltıya kavuşan Almanya'nın yeni başkenti Berlin"e bulduğu Troya eserlerini taşıyarak, Bergama Sunağı'nı Berlin'e getiren Carl Humann ile birlikte, bu parıltıya en önemli katkıyı yapanlardan biri olmuştu; bu yüzden kendisine Berlin'in fahrî hemşehrilik beratı verildi.[25] Birinci Cihan Harbi sırasında, muharebelerin ortasında bile Alman milliyetçiliğinin cephelerde yaşayan militer temsilcileri "eser nakli"yle bizzat ilgileniyorlardı.[26]

---

25 Manfred Korfmann, "Troya: Düş ve Gerçek. Konuya Giriş", *Düş ve Gerçek: Troya*, Stuttgart, 2001, Konrad Theiss Verlag GmbH, s. 34. Bergama Sunağı, hâlâ Berlin'in en önemli müzesi olan *Pergamon Museum*'un mücevheridir. Schiemann'ın getirdiği "Priamos hazineleri" ise İkinci Cihan Harbi'nin bitiminde şehri ele geçiren Sovyet Ordusu tarafından Rusya'ya götürülmüş; sonrasında nerede olduğu uzun süre bilinmeyen bu "hazine" 1993 yılında Puşkin Müzesi'nde ortaya çıkmıştır.

26 Cihan Harbi'nde Osmanlı Ordusu'nun Genelkurmay Başkanı olan Bronsart von Schellendorf Paşa, artık yenilgiye doğru gidilen 1917 senesinde bile doğu cephesi hattında koruma altına alınarak kurtarılacak eski eserlerin nakli için arkeolog C. F. Lehmann-Haupt'tan uzmanlık yardımı istiyordu. Mektubunda, "Sayın Profesör, Urmiye Gölü'nün güneyindeki stelin kurtarılmasıyla ilgili dünkü mektubuma, muhtemelen Süleymaniye-Savcıbulak yolu üzerinde bulunan ve sizin Sidikan'da bulduğunuzun benzeri olan bir steli daha ekleyebilir miyim? Bu Musul'un kuzeyindeki Babil'de, Cezire'nin ortasında, Dicle'nin kollarından biri üzerinde bulunan, eski bir Pers kralına ait bir steldir. Bu iki stelin durumu hakkında daha ayrıntılı bilgi temin edebilir misiniz? Bu eski eserleri bulan birliklerin onları koruması ve nakletmesinin imkânlarını sağlamak için işbirliğinize minnettar kalacağım. İran cephesinde, Bane, Bijar, Hemedan, Sultanabad, Kutülamare ve Nasriye'nin kuzeyindeki bölgede, başkaca eski eserler koruma altına almak üzere beklemektedir. Bu tespite göre, korunması en fazla mümkün olan eski eserlerin belirlenmesi en iyisi olacaktır" demekteydi (bkz. Carl Friedrich Lehmann-Haupt, *Armenien einst und jetzt, Band II: Auf chaldischer und griechischer Spur im türkischen Ostarmenien, in Nordassyri-*

Amiyâne tâbirle Almanlığı "pek iplemeyen" ama bunu pek çaktırmayarak gerekli hallerde bilhassa Osmanlı Devleti nezdinde Almanya'nın nüfuzunu kullanmaktan geri kalmayan Schliemann'ın Almanya'da eski Yunan'a yönelik "devlet ilgisi"nin şeklindeki değişmeden rahatsız olacağı ve klasik duruşun vaz'ettiği Helenseverlikten (*philhelenism*) taviz vermeyeceği açıktır. Her yoldan yardım almayı beceren pragmatist Schliemann, muhtemelen bu yüzden olsa gerek, imkânlarından zaman zaman yararlandığı Alman Birliği tesis edildikten sonra Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlığına ve kendi ülkesinden çok İngiltere'ye sempati ve saygı beslemiştir.[27] Schliemann'ın 1876'da Yunanistan'da yaptığı Miken kazıları sonrasında yazdığı eserin 1880'de İngilizce basılması[28] ve fotoğraflarla çizimleri içeren orijinal albüm ciltlerinin bugün İskoçya Milli Müzesi'nde saklanması, *Mycenae*'nın önsözünü 1886'da Britanya Başbakanı olan İngiliz devlet adamı ve Homeros araştırmacısı William Ewart Gladstone'un kaleme almış olması;[29] bunların tümü, Schliemann'ın Alman radikalizmini umursamazlığı ile ilişkilendirilebilir. Öte yandan Almanya'da giderek kabaran ırkçılığa ve antisemitizme karşı ciddi ve bilimsel eleştirilerle karşı koyan Dr. Rudolf Virchow da Schliemann'ın iyi arkadaşıydı ve ölümüne kadar onunla işbirliğini sürdürmüştü (işbirliklerinin seviyesine bakıldığında "yoldaşı" bile de-

---

en und vom Grossen Zab zum Schwarzen Meer, 1. Hälfte: Das Türkische Ost-Armenien - In Nord-Assyrien, Hildesheim, Zürich, New York, 1988, Georg Olms Verlag, s. 391-392).

27 D. A. Traill, "Introduction", *Myth, Scandal, and History: The Heinrich Schliemann Controversy and a First Edition of the Mycenaean Diary* (der. W. M. Calder III ve D. A. Traill), Detroit, 1986, Wayne State University Press, s. 136. Maceracı kişiliği ve başka diyarlara kolayca uyum sağlama yeteneğiyle Schliemann, bir Alman'dan çok bir Amerikalının, bir Danın veya Flamanın karakterini temsil ediyordu zaten. Amerika ile ilişkisi, 1870'lerin başında kazılara başladığında İstanbul'daki sefaretten gördüğü yardımla zaten çok yakınlaşmıştı (bkz. bu kitapta s. 165).

28 Bkz. Henry Schliemann, *Mycenæ; A Narrative of Research and Discoveries at Micenæ and Tyryns*, New York, 1880, Charles Scribner's Sons. Kitabın başında "Henry" Schliemann adının hemen altında "Amerika Birleşik Devletleri Vatandaşı" yazar.

29 Bkz. S. Hood, "Schliemann's Mycenae Albums", *Archaeology*, 13 (1960), s. 61.

nebilir). Bu dostlukları Troya kazıları sırasında da hiç kesilmedi. Alman *Reich*'ı bütün hızıyla yükselirken Virchow Troya'da Schliemann'a eşlik ediyor ve sahada incelemelere katılıyordu.[30]

Schliemann'ı arkeoloji tarihinde parlatan işi esasen Troya keşfi, daha doğrusu Strabon'dan beri bilinen İlion'un Homeros'un Troyası'nın da içinde yer aldığı höyüğün daha yeni bir katmanı olduğunu anlaması ve orada yaptığı kazılardır. Troya ilk olarak Schliemann tarafından kazılmıştır.

Ne var ki Schliemann henüz hayattayken, daha sonra kazandığı ünün yanına bile yaklaşabilmiş değildi. Ölümünden aşağı yukarı elli yıl sonra "Ege arkeolojisinin kurucusu" olarak ölçüsüz bir ünle ödüllendirilmişti. Örneğin 1939'da antik Yunan arkeolojisinin önemli isimlerinden Stanley Casson, Schliemann'ı "arkeoloji yöntemini kullandığı çalışmalarıyla insanın kadim tarihinin araştırılmasında önem sırası bakımından ilk sırayı alacak yenilikleri getiren kişi ve modern bilimsel arkeoloji yönteminin kurucusu" olarak selamlamıştı. C. W. Ceram da onu arkeoloji tarihinin "kahramanı" ilan etmişti.[31] Oysa Schliemann'ın Paris'te Sorbonne'da kısa süreyle katıldığı arkeoloji kursları dışında, istikrarlı bir üniversite geçmişi bile yoktu; ama çok zeki bir adam, başarılı bir tüccar ve ciddi bir poliglottu. Arkeolojideki itibarlı rolünü kazanmasına yol açan Troya'nın Hisarlık Tepesi'ndeki konumunu ilk keşfeden de o değildi;[32] ama muhtemelen öyle sunulmak istenmiştir.

---

30 Virchow Almanya'da biyolojik antropolojinin kurucusu olarak bilinir. Kendisi tıp doktoru olduğu halde, ilk Alman arkeoloji derneği olan *Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgesichte*'nin kurucusu olmuş; Almanya'da fizikî antropolojinin kurumsallaşmasını sağlamış ve hayatı boyunca bütün ırkçı eğilimlere şiddetle direnerek bu eğilimlerin antropoloji içine sızmasını engellemiş biriydi (bkz. Benoit Massin, "From Virchow to Fisher: Physical Anthropology and 'Modern Race Theories' in Wilhelmine Germany", *Volksgeist as Method and Ethic. History of Anthropology*, cilt 8, der. G. W. Stocking, Jr., Madison, 1996, University of Wisconsin Press, s. 79-154).

31 Curtis Runnels, The *Archaeology of Heinrich Schliemann: An Annotated Bibliographic Handlist*, Boston, 2007, Archaeological Institute of America, s. 2.

32 Troya'nın gerçek yerini ilk olarak 1863 yılında, Schliemann'ın da sık sık şükranla andığı Amerikalı Frank Calvert tahmin etmişti. Calvert, Çanakkale bölgesindeki Amerikan Konsolosu'ydu ve arkeolojiye ilgisi onu Troya ile ilgili

Schliemann'dan sonra Alman Wilhelm Dörpfeld ve Amerikalı Carl Blegen Troya'yı kazdılar. Dörpfeld kazısı 1894 ve 1895 yıllarını kapsar. Bu kısa dönemde Dörpfeld olabildiğince sistemli bir kazı girişiminde bulunmuştu. Bundan sonra bu sistemli kazıyı sürdüren ise Cincinnati Üniversitesi'nden Carl Blegen oldu. 1932 ile 1938 yılları arasında Troya'yı kazan Blegen, Homeros'un "Kahramanlar Çağı"na denk gelen ve Dörpfeld'in Troya VI ile eşlendirdiği tabakayı Troya VII-a olarak yeniden tanımlamıştır. Bu tabaka takriben İÖ. 1300 ile 1200 yılları arasına tekabül eder. Troya VI ve Troya VII-a evreleri, Troya kazılarının son büyük hâfirlerinden (kazı dönemi 1988-2005) Manfred Korfmann tarafından "Yüksek Troya kültürü" olarak nitelenmiştir. Korfmann'a göre Hititlerle ilişkisi açık olan ve Hititlerin "Wilusa" veya "Tarusia" dedikleri bu yer, bir "Anadolu kültürü"nü temsil eder.[33] Homeros'un destanında anlatılan Kral Priamos'un şehri burasıdır. Her ne kadar Troya Savaşı'nın o tarihte ve o yerde cereyan ettiğine dair kesin bir kanıt bulunmasa da,[34] yapılan kazılar sonucunda bu tabakanın büyük bir tahrip gördüğü ortaya çıkarılmıştır. Bu yüzden Homeros'un anlattığı Troya Savaşı'nın İÖ. 1260 gibi cereyan etmiş olduğu kabul edilir. Bu tabakadan sonra hemen hemen 60-70 yıl Troya sessiz kalmış ve İÖ. 1190'larda burada farklı bir kül-

spekülasyonlara katılmaya itmişti. Calvert'in tahmin ettiği höyükte karar kılan Schliemann'a ilk kazmayı vurma şerefi kısmet olmuştur.

33 Bkz. Korfmann, "Yüksek Troya, Kültürü (Troya VI ve VIIa): Bir Anadolu Kültürü", *Düş ve Gerçek: Troya*. Stuttgart: Konrad Theiss Verlag GmbH, s. 218-221. Korfmann, kazıları yürüttüğü süre zarfında pek çok Hitit keramiği (içinde bir Hitit mührü de vardır) ile tonlarca yerli gri keramik tespit etmiş; buna karşılık Miken keramik buluntuları birkaç yüz ile bin parça arasında kalmıştır. Mimarî üslupta Anadolu ve hatta spesifik olarak Hitit etkisinin açıkça görüldüğü bu "yüksek Troya kültürü"nün Anadolu ilişkisi, buluntular arasında yer alan Luwi hiyeroglifli tunç mühür parçası ile daha da güçlenmiştir. Korfmann'a göre bütün bunlar Troya VI ve VII-a'nın yüzünün Anadolu'ya dönük olduğunun açık göstergeleridir. Bu güçlü yönelim, Homeros Troyası'nın bir Anadolu şehri olduğuna güçlü biçimde temel teşkil ettiği gibi, Troya Savaşı'nın gerçekten de Küçük Asya'ya karşı bir Balkan (ya da "Avrupa") saldırısı olarak yorumlanmasına pekâlâ kapı açar.

34 Kesin bir kanıtın bulunmadığı çağdaş kazıları uzun süre başarıyla yürüten ve beklenmedik yeni bulguları açığa çıkaran Alman arkeolog Manfred Korfmann tarafından açık bir şekilde dile getirilir (Bkz. Korfmann, "Troya: Düş...", s. 30).

türün taşıyıcıları yaşamaya başlamıştır. Troya VII-b2 adı verilen bu tabaka 90 yıl kadar sürmüş ve İÖ. 1100'de şehir yeniden terk edilmiş ve İÖ. 700'lere kadar burada hayat izi görülmemiştir. Bu 400 yıl bir "karanlık dönem" ya da Demir Çağı olarak adlandırılır. Şehrin yeniden canlandığı İÖ. 700'lerin başında burası artık "İlion" veya "Ilium" adında bir Yunan kolonisidir. Schliemann'ın "Yeni-Ilion" dediği ve yanlış bir biçimde Lydialılarla ilişkilendirdiği yer tam da burasıdır. Schliemann'ın doğru bir tarihlendirme yapmasına olanak yoktu. O yüzden 400 yıllık "karanlık dönem"e denk gelen "hiçlik Troya'sı"nın 200 yıl sürdüğünü söylemesini normal karşılamak gerekir.

Pers işgali ve Helenistik dönemde Homeros'un Troya öyküsü etkisini korumuştu. *Iliada* neredeyse klasik dönemin en önemli ve ünlü hikâyesiydi. Troya'nın stratigrafik devamı olan Helen kolonisi Ilion'un adı da *Iliada*'nın anısını koruyordu. 400 yıl önce yaşandığı varsayılan ve Ege ve Anadolu halklarının toplumsal hafızasında derin bir yer edinmiş Troya Savaşı'nın hatırası İÖ. 8. yüzyılda hâlâ yaşıyordu ki, bu çağın insanı olan Homeros sözlü gelenekte yaşamakta olan bu olayın ölümsüz destanını yaratmış ve geleceğe bırakmıştı. Eski çağın insanları Troya'yı hem hikâyesi hem de coğrafyasıyla gayet iyi bilmekteydi[35] ve bizatihi bir tanrılar mücadelesi olan o savaşın cereyan ettiği Troya, bu sayede, en azından aynı tanrılara iman etmeyi sürdüren antik dünya insanlarının belleğinde kutsal bir yer edinmişti. O yüzden, Schliemann'ın da vurguladığı gibi, o tanrılara inanmayan ama aynı zamanda fethettiği yerlerin tanrılarını da ele geçirdiğine inanan antik bir inancın müridi olan Pers kralı Xerxes ve Helen gelene-

35 Bunun en iyi kanıtlarından birinin İtalya'daki İşia Adası'nda bulunan ve "Nestor'un kâsesi" adı verilen, geç geometrik dönem özellikleri taşıyan ve yaklaşık olarak İÖ. 755-720'ye tarihlendirilen buluntudur. Pylos Kralı Nestor Homeros'un anlattığı savaş sahnesinde Akhaların yanında saf tutmuş, saf tutmakla kalmayıp "büyük savaş" fikrini Akhaların kafasına sokmuş ve savaşa uzun süre katılmayan Akhilleus'u ikna ederek Agamemnon ile arasını bulmuş olan mitolojik bir Homeros kahramanıydı ("Nestor'un kupası" için bkz. C. Faraone, "Taking the 'Nestor's Cup Inscription' Seriously: Erotic, Magic and Conditional Curses in the Earliest Inscribed Hexameters", *Classical Antiquity*, 15, 1996, s. 77-112 ve Yves Gerhard, "La 'Coupe de Nestor': Reconstruction du Vers 1", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 176, 2011, s. 7-9).

ğini kuran Büyük İskender buraya uğrayıp adak kurban etmeyi ihmal etmediler. Bu sadece inançla ilgili değildi; aynı zamanda Troya'nın stratejik öneminin devam ettiğinin de bir göstergesiydi. Zira ne Persler çağında ne de Helenistik dönemde İstanbul Boğazı henüz iki kıta arasında geçiş yeriydi. Asya'ya geçmek veya Asya'dan Avrupa'ya geçmek için Çanakkale Boğazı'nı aşmak dışında bir seçenek yoktu. Bu yüzden boğazın girişini kontrol eden şehir ve müstahkem mevkiler Byzantion (Konstantinopolis ve şimdi İstanbul) yükselene kadar stratejik önemlerini korudular. Troya bu rolü üstlenmiş, ancak Kara Menderes'in alüvyonları denizi Troya kıyısından uzaklaştırana kadar stratejik işlevini sürdürmüştü. Bu yüzden Büyük İskender'in generali ve ilk Bergama Kralı Lysimachos, denizden uzakta kalan Troya (Ilion) yerine Alexandria Troas'ı imar etti.[36] Bu şehre Osmanlı çağında bile "Eski İstanbul" denmesi, ona atfedilen stratejik öneme ilişkin fikir vermektedir. Hatta I. Konstantin'in başkenti İstanbul'a taşımadan önce, ilk olarak başkent için Troya'yı –aslında kuvvetle muhtemel Aleksandria Troas'ı– düşündüğü anlatılır.

Aleksandria Troas'tan sonra, Troya'nın stratigrafik devamı olan Ilion'un böyle bir önemi kalmamıştı ama Büyük İskender buraya gelip, Strabon anlatısında küçük bir ibadethane olarak tasvir edilen Athena Tapınağı'na kıymetli hediyeler sunduğuna göre şehre atfedilen kutsallık bütün gücüyle sürüyordu. Schliemann'ın anlattığı gibi, İskender Ilionluları kendi akrabaları sayıyor ve Homeros'a duyduğu hayranlık yüzünden buraya karşı ilgisiz kalamıyordu. Sadece Helenistik dönemde değil, onun öncesinde (klasik devirde) ve Roma çağında da Troya efsanesi önemini ve etkisi korumuştu.[37]

---

36 Troya Savaşı konusundaki Osmanlı anlatısının önemli örneklerinden biri olan Kâtip Çelebi'nin *Cihânnümâ*'sında yer alan ama ilgili parçanın bulunduğu son kısmın Bacqué-Grammont'un İbrahim Müteferrika'nın 1732'deki basımına kadar başka ellerce tamamlandığını gösterdiği parçasında Aleksandria Troas, Troya'yla karıştırılır. Hüseyin Hezârfen Çelebi de (ölümü 1691) aynı hatayı tekrarlar (bkz. Jean-Louis Bacqué-Grammont, "Truva Savaşı Üzerine Üç Osmanlı Anlatısı", *Osmanlı Araştırmaları*, XXII, 2003, s. 142-143, 149-150).

37 Klasik devirde ve Roma çağında Homeros'un naklettiği Troya efsanesini tasvir eden pek çok eser ve edebî malzemenin kısa bir listesi için bkz. Korfmann, "Troya: Düş...", s. 30-31.

Troya, aynı zamanda politik bir "epik model"di.[38] Adeta Asya ile Avrupa'nın ebedî savaşının bir simgesiydi. Xerxes'in İÖ. 480'deki ziyareti, burada binlerce sığır kurban etmesi ve buna mukabil Büyük İskender'in sembolik biçimde Akhilleus'un mezarını ziyaret etmesi, bu mücadelenin simgesel gösterileriydi. Roma da emperyal başarısının ve "dünyaya hâkim olmak kaderi"nin köklerini, Büyük İskender'i izleyerek Troya'da aradı ve kendi mitolojisinde bu ilişkiyi kuran bir hikâye yarattı.[39] Troya, imparatorluğun başkenti Konstantinopolis'e taşınıp Hristiyanlığın resmî din haline geldiği zamana kadar "kutsal şehir" niteliğini korumuştu. İstanbul'u alıp kendisini Roma İmparatoru (*kayzer-i Rûm*) ilân eden Sultan II. Mehmed

38 Korfmann, "Troya: Düş...", s. 31.

39 Kral Ankhises ile tanrıça Aphrodite'nin oğlu Troyalı Aeneas, savaştan sağ kurtulan Troyalılara önderlik ederek onları İtalya'ya götürür; hep birlikte Latium'da karaya çıkarlar. Savaştan yaralı kurtulan ve oğlunun sırtında Troya'yı terk eden baba Ankhises, halkının ruhunu koruyarak yeniden doğmasını sağlayacağına inandığı Troya tanrılarının tasvirlerini göğsüne asmıştır. Aeneas, Latium kralının kızıyla evlenerek halkı için toprak kazanır. Aeneas'ın oğlu Ascanius Troyalıların ilk yerleştiği Lavinium'u terk ederek Alba Longa'da yeni bir şehir kurar. Ascanius'un soyu 300 yıl hükmettikten sonra, o soydan gelen Amulius, meşru kral Numitor'u sürüp kızı Rhea Silvia'yı Vesta rahibesi yaparak soyunu kurutmak ister. Ancak Rhea Silvia savaş tanrısı Mars tarafından gebe bırakılır ve Remus ile Romulus doğar. Amulius onları Tiber Nehri'ne attırır. Lakin ikisi de sağ kurtulur ve bir kurt tarafından emzirilir. Büyüdüklerinde birbirine rakip olan iki kardeşten Romulus Roma şehrini kurar ve ilk Roma kralı olur. Böylelikle Roma kuruluş efsanesinde Romalıların kökeni Aeneas'a ve onun Troyalılarına bağlanmış olur. Romalı şair Vergilius (İÖ. 70-19) *Aeneis* adıyla unutulmuş bu öyküyü destanlaştırarak, Iulius Caesear'ın imparatorluk propagandasının en önemli unsuru haline getirir. Nitekim İmparator olan Caesear (saltanatı İÖ. 59-44), üzerinde Aeneas kabartması olan sikkeler bastırır; hatta Strabon'un naklettiğine göre Romalıların köktoprağı saydığı Ilion'u bütün vergilerden muaf kılar. Darp ettirdiği sikkelerde Troya Savaşı'nı resmettiren halefi Augustus (saltanatı İÖ. 30-14) bu köken hikâyesini devralır ve kendi devrinde resmî anlatının en önemli parçası haline getirir. Hadrianus, Caracalla gibi büyük imparatorlar saygılarını sunmak üzere Troya'yı ziyaret etmiş, bu ziyaretlerin anısına artık Ilion şehri olan bu kutsal mekânda yeni kamu binaları yaptırıp kendi büstlerini şehre hediye etmişlerdir. Ilion Roma İmparatorluk devrinde artık bir hac yeriydi (bkz. Neil Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, çev. Ç. Sümer, İstanbul, 2015, Yordam Kitap, s. 35-42; sikkeler ve Aeneas'ın emperyal şeceredeki propagandif kullanımı için bkz. Sabine Greebe, "Augustus' Divine Authority and Vergil's Aeneid", *Vergilius*, 50, 2004, s. 35-62 ve Paul Zanker, *The Power of Images in the Age of Augustus*, çev. A. Shapiro, Ann Arbor, 1990, The University of Michigan Press).

Fâtih de Roma hikâyesine bağlı kalmış ve *Kritobulos Vekâyinamesi*'nde nakledildiği gibi, İstanbul'u aldıktan on yıl sonra Troya'yı ve çevresini ziyaret ederek saygısını sunmayı ihmal etmemiş, İstanbul'un fethini "Troyalıların intikamı" olarak selâmlamıştı.[40] Çok iyi Yunanca bilen Fâtih'in kütüphanesinde tabii ki Homeros'un *İliada*'sı mevcuttu. Gelenek, soylu hanedanların kökenini bir şekilde Troya'da birleştiriyor ve hanedanlar meşruiyetlerinin kaynağını Troya'ya bağlamakta hiçbir sakınca görmüyordu. Sadece hanedanlar çağında değil, modern devletlerin arasındaki rekabette de Troya rolünü sürdürmüştür. Birinci Cihan Harbi'nin bitiminde Osmanlı İmparatorluğu için yenilgi ve teslim belgesi olan Mondros Mütarekesi, Osmanlı temsilcilerine Limni Adası'na demirleyen Fransız donanmasına ait "Agamemnon" zırhlısında imzalatılmıştı. Böylelikle Avrupa'nın Asya'ya karşı ("modern Akhaların") bu seferki zaferi, antik Troya'nın karşısında demirlemiş bir zırhlıdan, Troya Savaşı'na yapılan imalı bir gönderme ile selâmlanıyordu.

1918 yılı Schliemann ve onun mirasını devralan Dörpfeld'in kazılarının etkisinin henüz devam ettiği yıllardı. Dolayısıyla kazı yeri ve sonuçlarıyla etkileşim, o geleneği devraldığını söyleyen bir medeniyetin temsilcilerince sürdürülüyordu. Ancak Schliemann kazıları, bir ilk olması ve Schliemann'ın soğukkanlı değerlendirmeleri dışlayan tutkusu nedeniyle, yanlış tespitler doğurmuştu. Bu tespitlerin büyükçe bir kısmı Dörpfeld tarafından düzeltildi. Schliemann, "...eski Yunan hayat tarzının kıstaslarıyla, bu tepeye Yunanların yerleşmesinden önce birbiri ardına yerleşmiş dört halkın nasıl yaşadığı, neler yaptığını tasavvur etmek bile kabil değildir. Muhtemelen tam bir

40 Muhterem hocam Klaus Kreiser, Fâtih'in Midilli'nin fethine giderken uğradığı Troya'yı ziyaretinin hikâyesine, Rum danışmanı Kritobulos'un bu ziyarete ilişkin anlatısına, ayrıca klasik Osmanlı literatüründeki Troya efsanesi izlerine ve bu izlerin 19. yüzyılda Osmanlı entelijansiyası tarafından Homeros'un yeniden keşfine varan hikâyesine ilişkin etraflı bir özet yapmıştır (bkz. Klaus Kreiser, "Troya ve Homeros Destanları: II. Mehmet'ten İsmet İnönü'ye Kadar", *Düş ve Gerçek: Troya*, Stuttgart, 2001, Konrad Theiss Verlag GmbH, s. 166-169; bu özetteki açık kalan noktaların irdelendiği bir yazı için bkz. Bacqué-Grammont, ""Truva Savaşı Üzerine...", s. 141-151).

kaos içerisinde yaşıyorlardı" diyordu.[41] Oysa Schliemann sonrasında yapılan kazılar, hele "Priamos hazineleri"ni bulduğu[42] ama yanlış tarihlendirdiği tabakadan en azından 550 yıl ileri-deki (yani höyüğün çok daha üst kısımlarında bulunan) Priamos Troyası'nın gerçek keşfini yapan Dörpfeld'in ve sonrasında Blegen'in katkıları ile, Yunan öncesinde eski Tunç çağına kadar geriye giden bir yerleşik hayatının var olduğu görüldü. Bu, Priamos dönemi öncesinde yaşamış en az beş kültür tabakasına tekabül ediyordu. Henüz ortada olmayan bugünkü kazı tekniklerini uygulamamış olan, sistematik ve sabırlı bir kazı yapmak yerine, bir an önce Priamos Troyası tabakasına ulaşmak için sondajlar ve dev yarmalar açarak vahşi bir kazı tekniği izleyen Schliemann'ın tespitleri, bu yüzden sakattı; ilk tabakanın hemen 4 ilâ 6 metre altında Homeros'un anlattığı Troya'yı bulduğuna inanması gibi... Homeros'un epik Troya'sını bulma iştahıyla üç senede "altını üstüne getirdiği" [*sic.*] ören yerinde, en kısa zamanda sonuca ulaşmak için, her ne kadar kendisi "itinayla" dese de, aradığını bulamadıkça aslında rastgele "kuyular (yani sondajlar) açtırdığı"nı söylüyor ve yanlış sonuçlar üretiyordu: Şehrin bir akropolü olmadığı ve *Pergamus*'un tamamen Homeros'un fantazisi olduğunu düşünmesi gibi... Ama gözlemlerinin kimisinde de doğruluk payı vardı. Örneğin Yunan kolonisi İlion'un daha geniş bir alanda kurulduğunu keşfetmişti.[43] Öylesine ihtiraslı ve aceleci bir kazı tek-

41 Bu kitapta s. 158.

42 Daha sonra pek çok araştırmacı, Schliemann'ın "Priamos'un hazineleri" olarak ilan ettiği buluntu topluluğunun esas olarak Troya II tabakasına ait olduğunu ya da Troya II'nin yıkımından sonra Troya III sâkinlerinin önceki şehri yağmalamaları veya yıkıntılarını eşelemeleri sonucunda bu değerli malları yeniden kullanıma aldıkları kanısına varmıştır. Bu sonuçlar, Troya II ve III'ü tarihlendiren farklı araştırmacıların yaptığı tabakalanmaya göre, eldeki "hazine"nin İÖ. 2600 ile 1800 yılları arasındaki bir yere ait olduğunu; yani çok açık biçimde Dörpfeld'e göre Priamos'un yaşadığı Troya VI (bugün de kabul gören Blegen stratigrafisinde Troya VIIa) tabakasından çok daha eskiye ait olduğunu göstermektedir (bkz. Göksel Salcı, *The Treasures of Troya*, İstanbul, 2007, MAS Matbaacılık A.Ş., s. 17-19). Schliemann'ın yaptığı hızlı kazı ve derin sondajlar onu bilmeden orta Tunç çağının sur duvarlarıyla buluşturmuş, ancak o bu duvarları Homeros'un *Iliada*'da tasvir ettiği "Büyük Kule" zannetmiştir.

43 Bkz. bu kitapta s. 158-159.

niği uygulamıştı ki, esas hedefi olan Priamos'un Troyası'na ait tabakaları geçip gitmiş, Troya II'ye kadar inmişti. Ancak şunu da teslim etmek gerekir: Schliemann bu ihtirasıyla bazı tabakaları bozmuşsa da, arkeoloji tarihinde çok disiplinli çalışmayı deneyen öncülerden biriydi. Örneğin 1879 çalışmalarında bütünüyle höyüğün ve çevresinin jeoloji tarihine ağırlık vermiş, eski kaynaklardaki coğrafya bilgisiyle ortaya çıkan bulguları karşılaştırarak yetersiz bulgular yüzünden yanlış sonuçlara varmıştı. Bu çalışmalar sonunda Schliemann, Virchow ve Burnouf ovanın kuzeyinde bir iç gölün varolduğu ve Kara Menderes'in Hisarlık Tepesi'ne daha yakın bir yataktan aktığı sonucuna ulaşmışlardı. 1977'de başlayan jeolojik araştırmalar, Troya VI sırasında prehistorik dönemlerden itibaren başlayan bir jeolojik süreç içinde ovanın Hisarlık Tepesi'ne ulaşacak biçimde denizle kaplı olduğunu gösterdi. Söz konusu olan bir "iç göl" değil, denizdi. Strabon'un zamanında (*tak.* İÖ. 60-İS. 21) ise bu denizden geriye sadece Kara Menderes'in mebdeini genişleten küçük bir haliç kalmıştı.[44]

Schliemann 1870'te başladığı Troya çalışmalarını, 1873'te ülke dışına yasadışı eser kaçırdığı gerekçesiyle durdurmak zorunda kaldı. Gerçekten de o yıl bulduğu ve "Priamos'un hazineleri" olarak etiketlendirdiği buluntu topluluğunu Berlin'e kaçırmış ve Berlin Müzesi'nde sergilenmesini sağlamıştı.[45] Kendisi bu olayı başka türlü yorumluyor tabii. Oryantalist literatürden hiç de yabancısı olmadığımız gerekçeler üretiyor ve Osmanlı Devleti başlangıçtaki "yazılı mutabakatı" boz-

44 David A. Traill, *Schliemann of Troy: Treasure and Deceit*, Londra, 1995, John Murray, s. 189-190. Güncel jeolojik sonuçlar için bkz. John C. Kraft, G. Rapp, I. Kayan ve J. V. Luce, "Harbor Areas at Ancient Troy: Sedimentology and Geomorphology Complement Homer's *Iliad*", *Geology*, 31/2, 2003, s. 163-166.

45 1945 yılında Berlin'in Sovyet işgaline girmesiyle birlikte "hazine" ortadan kayboldu. Uzunca bir süre gizli bir koleksiyonda saklandığı sanıldı (bkz. Karl E. Meyer, *The Plundered Past*, Londra, 1974, Hamish Hamilton, s. 74). Oysa bu "gizlilik" sadece Batı dünyası bakımından söz konusuydu. Zira yukarıda da zikredildiği gibi eserler Moskova'daki Puşkin Müzesi'nde tutuluyordu. Bu durum 1993 yılında ifşa oldu. Bunun üzerine Federal Almanya Cumhuriyeti eserleri Rusya Federasyonu'ndan resmen geri istedi. Ancak Rusya, İkinci Cihan Harbi'nde ülkenin uğradığı yıkımın bir tazminatı olarak eserleri elinde tutmaya hakkı olduğunu ve geri vermeyeceğini bildirdi.

duğuna göre, o da artık taahhütlerinin sorumluğundan kurtulmuş oluyordu.[46] Yani "eser kaçırma hakkına" böylece gerekçe yaratıyordu. Kaçırdığı eserler karşılığında, Osmanlı hükûmetinin aleyhine açtığı devletlerarası hukuk davalarında mahkûm edildiği miktarları da fazlasıyla ve seve seve İstanbul hükûmeti hesabına yatırmıştı. Zira geri dönüp kazı yapma isteği dinmemiş; bunun için de İstanbul'la arasını iyi tutmak zorunda olduğu düşüncesi onu bu yola sevk etmişti. Bu düşüncesinde haklıydı; Britanya Sefiri'nin desteğiyle de olsa biraz uğraşarak gereken izni aldı ve 1878'de Troya'daki çalışmalarına yeniden başladı. Bundan sonra buluntuların paylaşılması konusundaki anlaşmaya uydu. Buluntuların üçte ikisini *Müze-i Hümayün*'a bırakıyor, geri kalan buluntular ise Schliemann'da kalıyordu. 1878-79 sezonunun ardından, 1882'de beş ay daha çalıştı. 1889'da Troya'da çalışmasına izin veren bir ferman daha aldı. Bu son kampanyada artık Osman Hamdi Bey de devredeydi. Aslında Schliemann, Osman Hamdi Bey ile birlikte sonunda Osmanlı hükûmeti içinde doğru bir muhatap bulmuştu. 1889 kazıları sırasında Troya ören yerinde iki konferans düzenleyerek Troya'nın yeri ve kazı sonuçları ile ilgili spekülasyonlara son vermek isteyen Schliemann, muhtemelen, arkeoloji tarihinde kazı yerinde bilimsel konferans düzenleyen ilk kişi oldu. 1889 kazıları 1890'da devam etmiştir. 1891 sezonunda da Troya kazılarını sürdürmek istiyordu ama ömrü vefa etmedi. Atina'ya defnedilmiştir. Aslında Schliemann dünya tarihi ve edebiyatı bakımından bu denli önemli bir yeri tespit edip oraya ilk kazmayı vuran kişi olarak Troya'ya gömülmeliydi. Ancak zamanında bu alicenaplığı kimse göstermemiştir veya akıl edememiştir.

Schliemann, Troya ile ilgili olarak yukarıda bir kısmına değinilen bazı öngörülerinde acelecilik etmişti. Zira kazılar ve araştırmalar onun ölümüyle bitmedi. İddia ettiği gibi, Homeros'un ve izleyicilerinin Troya savaşı öncesinde Herakles tarafından yıkıldığını anlattığı Priamos'un İlion'unu mu yoksa onun öncülü olan birinci yerleşimin kadim şehri mi olduğu "sonsuza

46 Bkz. bu kitapta s. 166.

dek bir bilmece"[47] olarak kalmadı. Dörpfeld, Blegen ve Korfmann kazıları şehrin eski Tunç Çağı'ndan beri ayakta olduğunu gösterdi. Schliemann Troya'da yedi kültür tabakası olduğunu düşünüyordu. Bunlardan alttaki beşi, ona göre "Prehistorik çağlara" aitti. Son ikisi ise höyüğün Ilion'la yaşıt olan "tarih çağları"na ait kısmıydı. "Prehistorik tabakalar" içinde "ikinci şehir" dediği ona göre Homeros'un *İliada*'sındaki Troya idi. Buradaki rampalı girişi ve sur yapısını Priamos'un şehri ve burada ele geçirdiği mücevherat içeren değerli buluntuları da "Priamos'un Hazinesi" olarak tanımlamıştı.[48] Oysa tanımladığı tabaka, güncellenmiş höyük stratigrafisi içinde kuvvetle muhtemel ki Troya II'ye (İÖ. 2550-2250) aitti.[49] Ondan sonraki kazılar, Schliemann'ın stratigrafisini tamamen değiştirecekti.

Schliemann'ın ölümünden sonra, Troya kazıları sırasında yanında mimar olarak çalışan Wilhelm Dörpfeld kazıları devraldı. Dörpfer kazıları çok daha sistematikti. Muhtemelen mimar olmasının bunda etkisi büyük olmuştur. Hattuşaş kazılarının hâfiri Kurt Bittel'in teslim ettiği gibi, "birçok yerleşim katmanının birbirinin içine girdiği karmakarışık bir sistemi ancak Dörpfeld'in büyük yeteneği hakkıyla yerli yerine oturtabilmişti".[50] Dörpfeld Troya höyüğünde dokuz farklı kültür tabakasının varlığını gösteren düzenli kazısıyla Troya'ya ilişkin bilgiyi daha ileri taşıdı. Bugün onun tabakalandırması –Roma çağına tarihlendirilen Troya-X tabakasının eklenmesiyle Troya höyüğünün 10 evreli bir dizilime kavuşturulmasıyla–

47 Bkz. bu kitapta s. 161.

48 Schliemann'ın tespit ettiği kültür tabakalarının çok iyi bir özeti için bkz. Sazcı, *Treasures*..., s. 45-61.

49 Yapılan son karşılaştırmalı tarihlendirmeler sonucunda Manfred Korfmann "... Troya hazinelerinin çoğunun MÖ. 2550 tarihinden daha yeni olması, yani Troya IIg, hatta bir kısmının Blegen'in Troya III'üne ait olması gerekmektedir" diyor. Kendi değerlendirmesinde birbirinden farklı buluntu kümelerinden oluşan "hazine"nin Hazine-A olarak adlandırılan bölümünün ise Blegen dizilimindeki IIg (Troya II'nin sonu) yerine, daha çok Troya II-Orta evresine ait olma olasılığının yüksekliğine dikkat çekiyor (bkz. M. Korfmann, "'Priamos'un Hazinesi'ne Yeni Bakış Açıları: Troya A Hazinesi, Buluntu Yeri ve Tarihlendirilmesi", *Düş ve Gerçek: Troya*, Stuttgart, Konrad Theiss Verlag GmbH, s. 211-212).

50 Kurt Bittel, *Reisen und Ausgrabungen*..., s. 140-141.

kabaca hâlâ geçerliliğini koruyor. Alman kazılarının birinci dönemi böylelikle son buldu. 1932'de kazıları yeniden başlatan Carl W. Blegen ise daha yeni teknikler uygulayarak ayrıntılı bir araştırma projesi geliştirdi ve Dörpfeld'in dokuz kültür tabakasını daha da ayrıntılandırarak, onları otuz kadar yerleşim tabakasına ayırmayı başardı.[51]

Dörpfeld, Troya VI tabakasının surla çevrili bir akropolisi olduğunu ve buranın büyük olasılıkla Homeros'un Troyası olması gerektiğini söyleyerek, Schliemann'ın Troya'nın yerini net biçimde tespit edip kazıları başlatmasından sonraki ikinci önemli iddianın altındaki imzanın sahibidir. Blegen'in 1932'de başlatıp 1938'de sona erdirdiği kazılar ise ayrıntılandırılmış Troya kronolojisini bölge arkeolojisi içinde karşılaştırmalı olarak doğru bir yere oturtması bakımından önemlidir. Bundan sonra tam olarak 50 yıl Troya'da kazı yapılmamıştır. Nihayet 1988'de Tübingen Üniversitesi'nden Manfred O. Korfmann'ın başkanlığında kazılara yeniden başlanmıştır. Buna Alman kazılarının ikinci dönemi diyebiliriz. Korfmann'ın 2005 yılındaki beklenmedik ölümü ile kazı liderliği yine Tübingen Üniversitesi'nden Prof. Ernst Pernicka'ya geçmiştir. Pernicka ve Tübingen ekibi 2013 sezonunda kazıdan çekilerek ikinci Alman kazısı dönemi de sona ermiştir. Alman kazı heyeti kazıyı Amerikalılara devretmek niyetindeydi; ancak muhtemelen Türkiyeli arkeologların baskısı ve Bakanlığın da bu yönde ağırlık koymasıyla Troya kazısı 2015 sezonundan itibaren Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ekibine geçti. Kazı bu üniversiteden Rüstem Aslan ve Reyhan Körpe tarafından yürütülüyor.

Schliemann çağının büyük bir girişimcisiydi. Üstelik bu girişim gücünü arkeoloji sahasında ve tutkulu olduğu Homeros kahramanlık çağının keşfinde başarıyla kullanmış; bunun için servetini harcamaktan da çekinmemişti. Bu yüzden büyük bir öncüdür. Onun cesareti ve girişimciliği Troya'yı, bu çok önemli antik merkezi, erken bir dönemde bilim dünyasının gözle-

51 Bkz. Ekrem Akurgal, *Ancient Civilizations and Ruins of Turkey: From Prehistoric Times until the End of the Roman Empire*, İstanbul, 1973, Haşet Kitabevi, s. 47-62.

mine açmıştır. Anıları bu açıdan bir serüven havasında, yer yer teknik yönlere ağırlık vermekle birlikte, yaşadığı çevrenin dikkatli bir tanıklığını içerir. Bu bağlamda Schliemann'ın anılarından öğrendiğimiz bir başka önemli husus, bilimsel kaygılarla veya sırf merak saikiyle Türkiye'de araştırma yapmaya çalışan yabancılara karşı duyulan kuşkunun ve onlara kolayca "casus" damgası vurulmasının sadece bugüne has değil, epeyce geçmişi olan bir hikâye olduğudur. Schliemann, askerî casusluk kuşkusu altında çalışmıştı; ama ona bu kuşkuyla bakan zamanın sivil ve asker bürokratları onun esas derdinin arkeolojik olarak değerli bulduğu buluntuları ülkesine götürmek olduğuyla hiç ilgilenmemişlerdi. Hatta devlet onunla buluntuları paylaşmak konusunda anlaşma bile yapmış; Schliemann'ın devletle arası ancak bu "anlaşma"ya uymadığı ithamıyla karşılaştığında gündeme gelmiştir. Schliemann ne de olsa taşla toprakla uğraşıyordu ama "değerli" bir şey bulursa devlet ona ortak olacaktı. Tabii o dönemde hem devletin hem de Schliemann'ın "değerli" olandan neyi anladıkları da başka bir sorundur. Yeri gelmişken şunu da belirtmek gerekir: Bugünün bilgileriyle Schliemann kazılarının sonuçlarındaki yanlışları yermek, hatta onu küçümsemek ne derecede doğruydu? Daha ortada hiçbir şey yokken, bâkir bir arazi parçasına kazmayı vurarak işe başlamış, kendince tarihlendirmeler ve yorumlar yapmıştı. Ne arkeoloji bilgisi ve arkeometri teknikleri bu denli ileriydi ne de Troya höyüğü hakkında bir şey biliniyordu. Bilinmezliğe dalmıştı ve tabii ki yanlışlar yaptı. Bunda kendi tutkularının kusuru aranabilirse de, bu büyük bilinmezliğin içine dalma cesareti övgüye değerdir ve sanırım çok yaygın biçimde ona küstahça yukarıdan bakma eğilimine bir sınır getirmek bakımından bu kadarı bile yeterlidir. Pek çok kazıda benzer yanlışların tekrar ettiği de unutulmamalı. Schliemann, "asılmadan önce" sadece benzersiz kişiliği ve yetenekleriyle bile dikkatlice değerlendirilip arkeoloji tarihinde doğru bir yere konulmayı hak ediyor.

Schliemann örneği, tarihin ve arkeolojinin siyasal kullanımının ve milliyetçiliklerin eski kültürlerle kurduğu faydacı ilişkinin açığa çıkarılması bakımından da öğreticidir. Bilhassa Al-

manya'da Aydınlanmacı bir tefekkürden doğan arkeoloji ve sanat tarihi ilgisinin nasıl milliyetçi ve bağnaz bir dargörüşlülüğe doğru evrildiği ve bunun nasıl bir hastalık gibi bütün milliyetçilikleri ve yeni kurulan ulus-devletlerin tarih görüşlerini etkilediği ibretlik bir manzara sunar. Schliemann bu evrimin tam ortasında bir yerde durur; Almanya bakımından hümanist Aydınlanmacı eski tarih ve kültür ilgisinin sahadaki son temsilcilerinden biridir. Ama aynı zamanda bütün dünyayı ve tarihi Homeros üzerinden okumak gibi iflah olmaz bir romantizmin etkisi altında, yanlış okumaların ve kabul edilemez indirgemelerin faili olmuştur. Bütün bunlara karşın tutkusunun peşinde ömrünü, servetini ve sağlığını feda etmekten kaçınmayan cesur, özgür, tahammülkâr ve maceraperest kişiliği; herhangi bir ülkeye sığmayan enternasyonalist yanı ve çok-dilliliği; en nihayet tamamen kendisini yetiştirmiş son rönesans adamlarından biri olarak örnek kişidir. Bütün bu nitelikleri olmasaydı, Troya'nın gerçek yerini cesaretle ve inatla arayıp her şeyi göze alarak oraya ilk kazmayı vuran kişi de olamazdı muhtemelen. Üstelik Homeros'un metinlerinin izini sürüp onun inandırıcılığını pekiştirdiği gibi, bu tür tarihsel metinlerin "hayal ürünü birer safsata" olduğunu düşünen pozitivist indirgemeciliğe de erken bir cevap vermiş oluyordu. Schliemann vesilesiyle pek çok konuya girip çıkmak, bunları ilişkilendirmek ve yeniden değerlendirmek imkânı bulduğum için, öncelikle anıların saygıyı hak eden sahibine, akabinde de değerli çevirmenine ve pek çoğunun "marjinal" bulacağı böyle bir kitabı yayımlama işine girişen İletişim Yayınları'na teşekkürler...

KAYNAKÇA

Akurgal, Ekrem (1973), *Ancient Civilizations and Ruins of Turkey: From Prehistoric Times until the End of the Roman Empire*, İstanbul, 1973: Haşet Kitabevi.

Albisetti, James C. (1983), *Secondary School Reform in Imperial Germany*, Princeton: Princeton University Press.

Faraone, C. (1996), "Taking the 'Nestor's Cup Inscription' Seriously: Erotic, Magic and Conditional Curses in the Earliest Inscribed Hexameters", *Classical Antiquity*, 15, s. 77-112.

Faulkner, Neil (2015), *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, çev. Ç. Sümer, İstanbul: Yordam Kitap.

Gerhard, Yves (2011), "La 'Coupe de Nestor': Reconstruction du Vers 1", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 176, 2011, s. 7-9.

Greebe, Sabine (2004), "Augustus' Divine Authority and Vergil's Aeneid", *Vergilius*, 50, s. 35-62.

Bacqué-Grammont, Jean-Louis (2003), "Truva Savaşı Üzerine Üç Osmanlı Anlatısı", *Osmanlı Araştırmaları*, XXII, s. 141-151.

Bittel, Kurt (1998), *Reisen und Ausgrabungen in Ägypten, Kleinasien, Bulgarien und Griechenland 1930-1934*, Mainz ve Stuttgart: Akademie der Wissenschaften und der Literatur ve Franz Steiner Verlag.

Harloe, Katherine (2013), *Winckelmann and the Invention of Antiquity. History and Aesthetics in the Age of Altertumswissenschaft*, Oxford: Oxford University Press.

Hood, Sinclair (1960), "Schliemann's Mycenae Albums", *Archaeology*, 13, s. 61-65.

Jarausch, Konrad H. (1982), *Students, Society and Politics in Imperial Germany: The Rise of Academic Illiberalism*. Princeton, Princeton University Press.

Kaiser Wilhelm II (1891), "Eröffnungsrede", *Verhandlungen über Fragen des höheren Unterrichts, Berlin, 4 bis 17. Dezember 1890. Im Auftrage des Ministers der geistlichen, Unterrichts- und Medicinal Angelegenheiten*, Berlin: Hertz, s. 70-76.

Korfmann, Manfred (2001a), "Troya: Düş ve Gerçek. Konuya Giriş", *Düş ve Gerçek: Troya*, Stuttgart: Konrad Theiss Verlag GmbH, s. 29-36.

Korfmann, Manfred (2001b), "'Priamos'un Hazinesi'ne Yeni Bakış Açıları: Troya A Hazinesi, Buluntu Yeri ve Tarihlendirilmesi", *Düş ve Gerçek: Troya*, Stuttgart: Konrad Theiss Verlag GmbH, s. 211-213.

Korfmann, Manfred (2001c), "Yüksek Troya Kültürü (Troya VI ve VIIa): Bir Anadolu Kültürü", *Düş ve Gerçek: Troya*, Stuttgart: Konrad Theiss Verlag GmbH, s. 218-221.

Kossina, Gustaf (1934), *Die deutche Vorgeschichte: Eine hervorragend nationale Wissenschaft*, Leipzig (6. Baskı): Verlag von Curt Kabitzsch.

Kraft, J. C.; G. Rapp; I. Kayan ve J. V. Luce (2003), "Harbor Areas at Ancient Troy: Sedimentology and Geomorphology Complement Homer's *Iliad*", *Geology*, 31/2, s. 163-166.

Kreiser, Klaus (2001), "Troya ve Homeros Destanları: II. Mehmet'ten İsmet İnönü'ye Kadar", *Düş ve Gerçek: Troya*, Stuttgart: Konrad Theiss Verlag GmbH, s. 166-169.

Lehmann-Haupt, Carl Friedrich (1988), *Armenien einst und jetzt, Band II: Auf chaldischer und griechischer Spur im türkischen Ostarmenien, in Nordassyrien und vom Grossen Zab zum Schwarzen Meer, 1. Hälfte: Das Türkische Ost-Armenien - In Nord-Assyrien*, Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag.

Lukács, G. (1981), *Goethe and his Age*, çev. R. Anchor, Londra, 1968: Merlin Press.

Marchand, Suzanne (1996), *Olympus: Archaeology and Philhelenism in Germany, 1750-1970*, Princeton: Princeton University Press.

Massin, Benoit (1996), "From Virchow to Fisher: Physical Anthropology and 'Modern Race Theories' in Wilhelmine Germany", *Volksgeist as Method and Ethic. History of Anthropology, vol. 8 (Essays on Boasian Ethnography and the German*

Anthropological Tradition), der. G. W. Stocking, Jr., Madison: University of Wisconsin Press, s. 79-154.

Meyer, Karl E. (1974), *The Plundered Past*, Londra: Hamish Hamilton.

Nelis, Jan (2008), "Modernist Neo-Classicism and Antiquity in the Political Religion of Nazism: Adolf Hitler as Poietes of the Third Reich", *Totalitarian Movements and Political Religions*, 9/4, s. 475-490.

Nietzsche, Friedrich W. (1872/1999), "Über die Zukunft unserer Bildungsanstalten". *Sämtliche Werke: Kritische Studienausgabe, Band I (1872)*, der. G. Colli ve M. Montinari, Berlin: de Gruyter.

Petersen, Uwe (1974), *Goethe und Euripides: Untersuchungen zur Euripides-Rezeption in der Goethezeit*, Heidelberg: C. Winter.

Porter, James I. (2003), "Nietzsche, Homer, and the Classical Tradition", *Nietzsche and Antiquity: His Reaction and Response to the Classical Tradition*, der. Paul Bishop, Glasgow, s. 7-26.

Reinhardt, Karl (1947), "Tod und Held in Goethes Achilleis", *Beiträge zur geistigen Überlieferung*, Godesberg: Verlag Helmut Küpper, s. 224-265.

Salcı, Göksel (2007), *The Treasures of Troya*, İstanbul: MAS Matbaacılık A.Ş.

Spotts, Frederic (2003), *Hitler and the Power of Aesthitics*, New York: Overlook Press.

Traill, D. A. (1986), "Introduction", *Myth, Scandal, and History: The Heinrich Schliemann Controversy and a First Edition of the Mycenaean Diary*, der. W. M. Calder III ve D. A. Traill, Detroit: Wayne State University Press, s. 125-141.

Traill, D. A. (1995), *Schliemann of Troy: Treasure and Deceit*, Londra: John Murray.

Trevelyan, Humphry (1941), *Goethe and the Greeks*, Cambridge, Londra, New York, New Rochelle, Melbourne ve Sydney: Cambridge University Press.

Winckelmann, Johann Joachim (1764/1964), *Geschichte der Kunst des Altertums*, haz. Wilhelm Senff, Weimar: Verlag Hermann Böhlaus.

Wohlleben, Joachim (1990), "Homer in German Classicism: Goethe, Friedrich Schlegel, Hölderlin and Schelling", *Illinois Classical Studies*, 15/1, s. 197-211.

Zanker, Paul (1990), *The Power of Images in the Age of Augustus*, çev. A. Shapiro, Ann Arbor: The University of Michigan Press.

1

HOMEROS'UN MESAJI

Eğer bu esere kendi hayatımın hikâyesi ile başlıyorsam, bunu yapmaya beni iten abartılı bir gurur, bir hodbinlik değil, hayatımın daha sonraki bölümlerinde yaptıklarımın, çocukluğumun en erken devrelerinde yaşadıklarım tarafından belirlenmiş ve hatta bunların zaruri neticesi olduğu gerçeğini, sarih olarak ortaya koyma isteğidir. Tabiri caiz ise, Troya'yı ve Miken Kral Mezarlarını kazarken kullanılacak kazma ve kürek, çocukluğumun ilk sekiz yılını geçirdiğim o küçük Alman köyünde dökülmüş, dövülmüş, yani imal edilmişti. Bu nedenle, küçücük, fakir bir çocuk olarak kurduğum büyük hayalleri hayatımın sonbaharında gerçekleştirmemi mümkün kılacak serveti, tedricen nasıl elde ettiğimi burada anlatmak da bana fuzuli görünmüyor. Zamanımı ve servetimi kullanma şeklimin takdir görmesini bekleme hakkına herhalde sahibim. Yine umuyorum ki hayatımın hikâye edilmesinin, geçmişte birçok zor ve zahmetli imtihan sırasında ayakta kalmamı sağlayan ve yaşayacağım günlerde de beni mutlu edecek bu ulvi ve güzel gayretlerden alınacak keyfin, her milletten eğitimli insanlarca paylaşılmasına ebediyete kadar katkısı olacaktır.

6 Ocak 1822 günü Mecklenburg-Schwerin grandükalığında Neu-Buckow isminde küçük bir şehirde dünyaya geldim. Ba-

bam Ernst Schliemann şehrin Protestan papazıydı, 1823 senesinde aynı vazifeyle, aynı grandükalıkta, Waren ve Penzlin arasında kalan Ankershagen isminde küçük bir köyün kilisesine tayin edildi. Hayatımın bundan sonraki sekiz senesini bu köyde geçirdim; esrarengiz ve mucizevi olan her şeye karşı tabiatımda zaten var olan temayül, bu köyün sahip olduğu harikalar sayesinde gerçek bir tutkuya dönüştü. Bahçemizdeki kulübede babamın selefi Papaz von Russdorf'un ruhu geziniyor; bahçemizin hemen arkasındaki Gümüş Kâse diye adlandırdığımız küçücük gölcükten, gece yarıları elinde gümüş bir kâse ile tüyler ürpertici bir bakire çıkıyordu. Bunlardan başka, etrafı hendekle çevrili küçük bir tepesi de vardı köyün. Tepe büyük olasılıkla kadim pagan devirlerden kalma bir mezar, bir *dolmen*di[1] ve efsaneye göre bu mezarda, eski bir haydut şövalye en sevdiği çocuğunu altın bir beşikte toprağa vermişti. Büyük toprak sahibinin bahçesindeki eski yuvarlak bir kulenin harabesinin yakınlarında inanılmaz hazinelerin saklı olduğu da anlatılıyordu. Bütün bu hazinelerin varlığına inancım öylesine kesindi ki, babam mali sorunlarından şikâyet ettiğinde, her seferinde, gümüş kâse ya da altın beşiği bulup gün ışığına çıkartarak zengin olmayı niçin düşünmediğini merakla soruyordum ona. Ankershagen'de Ortaçağ'dan kalma bir şato da vardı, altı kadem kalınlığındaki duvarlarının ardında gizli dehlizleri ve Speck yakınlarındaki derin gölün altından geçen, bir Alman milinin üzerinde uzunlukta tüneli olduğu anlatılırdı bu şatonun. Söylentilere göre burada korkunç hortlaklar cirit atardı, dehşet verici hadiseler bütün köylülerin dilindeydi. Eski bir efsaneye göre, bu şatoda Henning von Holstein isminde, halk arasında "Henning Bradenkirl" diye anılan ve çalıp çırparak memleketin her köşesine korku salmış bir haydut şövalye yaşamış. Mecklenburg dükünün, şatosunun yanından geçmek zorunda olan bazı tüccarları bir yol tezkeresiyle onun zalim saldırılarından koruması şövalyenin canını epeyi sıkmış. Dükten bunun intikamını almak isteyen şövalye, onu artniyetli bir tevazuyla şatosuna davet etmiş. Daveti kabul eden

1 İkisi dikili, üçüncüsü de bunların üzerine kapak gibi yatırılmış üç büyük taştan oluşturulmuş Taş Devri mezarı.

dük, kararlaştırılan günde kalabalık maiyetiyle beraber yola koyulmuş. Şövalyenin inek çobanı, efendisinin misafirini öldürme niyetini haber alınca, bizim evimizden aşağı yukarı çeyrek mil gerideki bir tepenin ardında, yol kenarındaki bir çalılığa saklanarak dükü beklemiş ve ona efendisi Henning'in alçakça planını haber vermiş. Dük derhal geri dönmüş ve rivayet o ki, tepe bu hadiseyle halen kullanılmakta olan "Wartensberg"[2] ismini almış. Fakat şövalye, planlarını suya düşürenin bu inek çobanı olduğunu öğrendiğinde adamı büyük demir bir tavada canlı canlı ve hiç acele etmeden kızarttırmış ve yine efsaneye göre, ölümcül acılar içinde kıvranmakta olan zavallı biçareye, sol ayağıyla gaddar bir son tekme dahi savurmuş. Bundan kısa bir süre sonra dük, bir alay askerle şatoyu kuşatıp saldırıya geçmiş. Şövalye Henning hiç kurtuluş umudu kalmadığını gördüğünde bütün hazinesini büyük bir sandığa doldurup bahçesine, yıkıntıları bugün bile görülebilen yuvarlak kulenin hemen yanına gömmüş, sonra da kendisini öldürmüş. Kilisemizin bahçesindeki bir dizi uzun ve yassı taş, bu günahkâr caninin mezarını gösteriyordu ve caninin, siyah ipek çorap giymiş sol bacağı yüzyıllar boyunca büyümüş ve bu mezardan dışarı uzamış. Hem zangoç Prange hem de ölü gömücü Wöllert çocukluklarında uzayan bacağı bizzat kendi elleriyle kestiklerini, kemiğiyle ağaç dallarından armut düşürdüklerini ve fakat bu yüzyılın başında bacağın bir anda büyümeye son verdiğini yeminler ederek anlatıyorlardı. Tabii ki inanıyordum çocukça safdilliğimle bütün bunlara, hatta babamdan, bacağın büyüyüp dışarı fırlamaktan artık vazgeçmiş olmasının nedenini öğrenebilmek için mezarı açmasını ya da benim açmama izin vemesini rica ediyordum sıkça. Şatonun arka duvarlarından birindeki pişmiş topraktan bir kabartma da, bakir halet-i ruhiyemde derin izler bırakmıştı. Kabartmada bir adam tasvir ediliyordu ve halk arasındaki inanışa göre bu adam, Henning Bradenkirl'in ta kendisiydi. Hiçbir boya, kabartmaya nüfuz edemiyordu, rivayete göre kabartmanın yüzeyi inek çobanının kesinlikle silinemeyen kanıyla kaplıydı. Salonda, sonradan duvar örülerek kapanmış bir şömine, inek çobanı-

2 Bekleme Dağı – ç.n.

nın demir tavada kızartıldığı yer olarak gösteriliyordu. Bu korkunç şöminenin izleri, kaybolmaları için gösterilen onca çabaya rağmen her zaman görünür kalmışlardı – ve bu da işlenen şeytani cürümün hiçbir zaman unutulmaması gerektiğine dair Tanrısal bir işaret olarak görülüyordu. O zamanlar başka bir masala daha hiç tereddütsüz inanıyordum. Rivayete göre komşu Rumshagen çiftliğinin sahibi Herr von Gundlach, köy kilisesinin hemen yanı başındaki bir tepeciği kazmış ve içinde çok sert Eski Roma birası olan ahşap fıçılar bulmuştu.

Babam ne filolog ne de arkeolog olmasına rağmen, antik dünyanın tarihine tutku derecesinde meraklıydı. Bana sık sık ateşli bir heyecanla Herculanum ve Pompei'nin trajik çöküşünden bahseder, bu şehirlerde süren kazıları ziyaret edebilecek maddi imkânlara ve zamana sahip olanları, dünyanın en şanslı insanları olarak kabul ederdi. Yine sık sık hayranlıkla Homeros'un kahramanlarının yaptıklarını ve Troya Savaşı'nda yaşanan olayları anlatırdı ve her zaman, benim kişiliğimde Troya davasının inançlı bir savunucusunu bulurdu karşısında. Troya'nın nasıl tamamen yıkıldığını ve hiçbir iz bırakmadan yeryüzünden silinip gittiğini büyük bir hüzünle dinlerdim onun ağzından. Fakat ne zaman ki 1829 Noeli gelecek ve babam bana, ki o zamanlar henüz sekiz yaşındaydım, Dr. Georg Ludwig Jerrer'in *Çocuklar İçin Dünya Tarihi* isimli kitabını hediye edecekti ve ben kitapta alevler içinde yanan Troya'yı, devasa surlarını ve *Skaiisches Toru*[3] sırtında, babası Anchises ve yanı başında elinden tuttuğu küçük Askanios'la şehirden kaçan Aineias'ı gösteren resimleri bulacaktım, işte o zaman büyük bir sevinçle haykıracaktım: "Baba yanıldın! Jerrer Troya'yı görmüş olmalı yoksa bu resimleri yapamazdı." "Oğlum," diye cevap vermişti babam, "bu sadece hayal mahsûlü bir resim." Fakat eski Troya'nın gerçekten de bu resimdeki kadar devasa surları var mıydı diye sorduğumda cevabı olumlu olmuştu. Bunun üzerine ben de "Baba," demiştim, "böylesine surlar bir kere inşa edildilerse kolay kolay yok olmazlar, olsa olsa yüzyılların tozu ve toprağının altında saklanmışlardır." Babam bunun aksini iddia etti ama ben düşüncem-

3 Batı Kapısı – ç.n.

den geri adım atmamaya kararlıydım ve sonunda benim, günün birinde Troya'yı bulup kazmam gerektiğinde hemfikir olduk.

Eğer insanın gönlü, kederden veya neşeden dolup taşacak gibiyse, hele hele bir çocuksa bu durumda olan, dökülüverir dudaklarından kelimeler: Kısa bir süre içerisinde oyun arkadaşlarıma Troya'dan ve köyümüzü dolduran o gizemli, harika şeylerden başka hiçbir şeyden bahsetmez hâle gelmem de aynen böyle olmuştu. Hep birlikte hâlime gülüyorlar, benimle eğleniyorlardı. Sadece iki küçük kız, babaları Ankershagen'den aşağı yukarı çeyrek mil uzaklıktaki Zahren'de bir çiftliğin kiracısı olan Luise ile Minna onlara katılmıyordu. Luise benden altı yaş büyüktü ama kardeşi benim yaşımdaydı ve beni alaya almak onların aklından bile geçmiyordu, tam aksine harika hikâyelerimi her zaman heyecanlı bir dikkatle dinliyorlardı. Bana en fazla anlayış gösteren ve bütün kocaman gelecek planlarıma gönülden ve hararetle katılan özellikle Minna oluyordu. Böylece aramızda sıcak bir sempati oluştu ve kısa bir süre sonra tam bir çocuksu masumiyet içerisinde ebedi sevgi ve sadakat yemini ettik. 1829-30 kışında kâh küçük sevgilimin evinde kâh bizim papaz lojmanında, kâh o sırada çiftliğin kiracısı olan Heldt ailesinin oturduğu eski perili şatoda aldığımız dans dersleri, bizi birbirimize iyice yaklaştırdı. Şatoda olduğumuzda istekli/ özlem dolu bir merakla Henning'in kanlı taş kabartmasını, korkunç şöminenin hâlâ görünen izlerini, duvarlardaki gizli koridorları ve yeraltındaki dehlizlere açılan girişi inceliyor, eğer dans dersi bizim evdeyse Henning'in bacağı yine topraktan çıkıp büyüyor mu diye görmek için kapımızın önüne, kilisenin avlusuna çıkıyor ya da saygılı bir hayranlıkla eski kilise kitaplarını karıştırıyorduk. Bu kitaplar, babamın selefi olarak 1709 ile 1799 arasında çalışmış baba ve oğulun, Johann Christian von Schröder ve Gottfriedrich Heinrichs von Schröder'in, elinden çıkmaydı. Bu çok eski doğum, evlilik ve ölüm kayıtları bizim için farklı bir çekiciliğe sahipti. Bazen genç von Schröder'in o zamanlar seksen dört yaşında olan ve hemen bizim evimizin yakınlarında oturan kız kardeşini de ziyaret ediyorduk. Amacımız ona köyün geçmişiyle ilgili sorular sorup hikâyeler anlattırmak ve aile büyüklerinin

portrelerine bakmaktı. Bu portrelerden, kadının 1795 yılında ölmüş annesi Olgartha Christine von Schröder'inki, hem gözümüze bir sanat şaheseri gibi göründüğünden hem de Minna'ya biraz benzerliği olduğundan, bizi daha farklı etkilerdi.

Köyün terzisi Wöllert'i de sık sık ziyaret ederdik. Wöllert'in bir gözü ve bir bacağı vardı ve bu nedenle "Peter Hüppert"[4] diye çağrılırdı. Wöllert hiç eğitim görmemişti ama öylesine kuvvetli bir hafızası vardı ki, babamın bir vaazını bir kere dinlemesi, onu kelimesi kelimesine tekrarlamasına yeterliydi. Okul ve üniversite eğitimi alma imkânı olsa muhakkak ki önemli bir alim olabilecek bu adam, son derece esprili bir insandı ve hiç tükenmeyecek gibi görünen anekdot hazinesini fevkalade belagat yeteneğiyle kullanarak, içimizdeki öğrenme açlığını kamçılardı. Bu anekdotlardan bir tanesini size aktarmak isterim: Wöllert, leyleklerin kışın nereye gittiğini oldum olası öğrenmek istediği için, daha babamın selefi Rußdorf köyü papazı hayatta iken, samanlığımızın damına yuva yapmayı âdet edinen leyleklerden birini yakalamış ve bacağına bir parşömen parçası bağlamış. Zangoç Prange, parşömene Wöllert'in isteğine uyarak şunları yazmış: İşbu parşömenle, zangoç Prange ve Mecklenburg-Schwerin'deki Ankershagen köyünün terzisi Wöllert, bu leyleğin kışın yuvasını yapacağı evin sahibini en dostane duygularla selamlar ve ülkesinin ismini kendilerine bildirmesini rica eder. Bir dahaki ilkbahar, Wöllert leyleği tekrar yakaladığında bacağında üzerinde kötü bir Almancayla yazılmış şu dizelerin olduğu başka bir parşömen bulmuş:

Schwerin Mecklenburg neresidir, bilmeyiz
Leylek nerede diye sorarsanız
Sanct-Johannes ülkesidir adımız

Tabii ki inanıyorduk bütün bunlara ve sadece şu esrarengiz Sanct-Johannes ülkesinin nerede olduğunu öğrenebilmek için bile, hayatımızdan yılları seve seve feda edebilirdik. Bu ve benzeri anekdotlar coğrafya bilgimizi zenginleştirmemiz konusunda pek fazla yardımcı olmasalar da en azından bu konudaki is-

4 Aksak Peter – ç.n.

teğimizi kamçılıyor ve esrarengiz hikâyelere duyduğumuz büyük tutkuyu besliyorlardı.

Dans derslerinin, bu sanat dalına yaradılış itibarıyla pek kabiliyetimiz olmadığından mı yoksa önemli arkeolojik çalışmalarımız ve gelecek planlarımız bizi ziyadesiyle meşgul ettiğinden mi bilinmez, ne bana ne de Minna'ya en ufak bir faydası oluyordu. Aramızda çoktan karar vermiştik, erişkin olur olmaz evlenecek ve hiç vakit kaybetmeden Ankershagen'in bütün gizemli hikâyelerini araştırıp, altın beşiği, gümüş kâseyi, Henning'in inanılmaz hazinelerini ve mezarını ve sonunda muhakkak ki Troya'yı bulacaktık; bütün hayatımızı geçmişin izlerini aramakla geçirmekten daha güzel bir şeyi hayal dahi edemiyorduk. Tanrı'ya şükretmeliyim ki maceralı hayatımın bütün iniş çıkışlarında, Troya'nın var olduğuna dair sarsılmaz inanç, beni hiçbir zaman terk etmedi. Ama ancak hayatımın sonbaharında ve üstüne üstlük sevgili Minna'm da yanımda olmadan –ve ondan çok, çok uzakta– elli sene önce kurduğumuz çocukluk hayallerimizi hayata geçirme şansına sahip olacaktım.

Babam Yunanca bilmezdi, ama Latinceyle arası çok iyiydi ve her boş anımızı bana Latince öğretmek için değerlendiriyordu. Daha ben dokuz yaşına varmamıştım ki sevgili annem hayata veda etti, bu telafisi mümkün olmayan bir kayıp, altı kardeşimle başımıza gelebilecek en büyük felaketti. Annemin ölümü, belki de bundan da daha büyük bir bahtsızlıkla bir araya gelmişti, bu hadisenin neticesinde bütün tanıdıklarımız bize sırt çevirdiler ve bizimle görüşmeyi kestiler. Diğerlerinin ne yaptığı pek umurumda değildi ama Meincke ailesiyle görüşemeyecek olmak, Minna'dan ayrılmak ve onu bir daha hiç göremeyecek olmak bana annemin ölümünden bin kere daha fazla acı veriyordu. Minna'yı kaybetmenin her şeyi gölgede bırakan ızdırabı, aradan kısa bir süre geçtikten sonra annemin ölümünü bana unutturdu. Hayatımın ilerleyen yıllarında dünyanın farklı köşelerinde muhtelif büyük dertlerle başa çıkmak zorunda kaldım, ama ileriki yıllarda kaderin bana vurduğu hiçbir tokat, dokuz yaşımın kırılganlığında küçük sevgilimden ayrılırken duyduğum o derin acının binde birini bile bana hissettire-

medi. Tanrı'nın her günü saatlerce, gözlerimde yaşlarla, bir başıma Schröderli Olgarthas'ın resminin önüne dikiliyor ve içim hüzünle dolu, Minna'yla beraber geçirdiğim mutlu günleri hatırlıyordum. Gelecek karanlık ve hüzünlü görünüyordu, Ankershagen'in bütün o esrarengiz harikaları ve hatta Troya dahi, bir dönem benim için bütün cazibesini yitirdi. Benim böylesi büyük bir çöküş içinde olduğum babamın da gözünden kaçmamıştı. Beni iki sene için, Mecklenburg'da Kalkhorst isminde bir köyün papazı olan kardeşi Friedrich Schliemann'ın yanına gönderdi. Burada bir sene boyunca, Neu-Strelitzli papaz adayı Carl Anders'in öğretmenim olması mutluluğuna eriştim. Bu yetkin filoloğun önderliğinde o kadar hızlı bir ilerleme kaydedebildim ki 1832 Noeli'nde babama hediye olarak, Troya Savaşı'ndaki önemli hadiseleri ve Agamemnon ile Odysseus'un maceralarını anlattığım, kusursuz olmasa da Latince yazılmış bir kompozisyon sunabildim. On bir yaşında Neu-Strelitz'de, liseye dördüncü sınıftan başladım. Ama tam bu dönemde ailemin başına büyük bir felaket daha geldi; babamın maddi olanaklarının beni birkaç sene daha liseye sonra da üniversiteye yollamaya yetmeyeceğinden korktuğumdan, üç ay sonunda *gymnasium*dan ayrılıp doğrudan ikinci sınıfa alındığım şehrin ortaokuluna kaydoldum. 1835 Paskalyası'nda okul yönetimi tarafından birinci sınıfa dönmeme karar verildi, bunun üzerine 1836 ilkbaharında okulu bıraktım ve Mecklenburg-Strelitz'de küçük bir şehir olan Fürstenberg'de, Ernst Ludwig Horst'un avuç içi kadar bakkal dükkânında çırak olarak çalışmaya başladım.

Neu-Strelitz'ten ayrılmama birkaç gün kala, 1836 senesi *Karfreitag*'ında[5] müzik hocası C.E. Laue'nin evinde, beş seneden beri görmediğim Minna Meincke ile tesadüfen karşılaştım. Bu karşılaşma, ki son karşılaşmamız olacaktı, bir daha hiç aklımdan çıkmadı. Artık on dört yaşına gelmişti Minna ve onu son gördüğümden beri çok büyümüştü. Sade, siyah bir kıyafet vardı üstünde ve kıyafetinin bu sadeliği baş döndürücü güzelliğini iyice ortaya çıkarıyordu. Bakışlarımız karşılaştığı anda ağlamaya başladık ve bir tek kelime bile edemeden koşup sarıl-

5 Paskalya öncesi son Cuma – ç.n.

dık birbirimize. Birkaç kere denedik bir şeyler söylemeyi, ama o derece heyecanlıydık ki tek sözcük çıkmadı ağızlarımızdan. Fakat kısa bir süre sonra Minna'nın ebeveyni odaya girdiler ve ayrılmak zorunda kaldık, ama heyecanımın yatışması ve tekrar kendime gelmem oldukça uzun bir zaman aldı. Artık emindim ki Minna da beni hâlâ seviyordu ve bu düşünce beni iyice hırslandırdı: işte bu andan itibaren içimde sınırsız bir enerji ve sağlam bir özgüven hissetmeye başladım, yorulmaz bir gayretle çalışarak başarı merdiveninde yukarılara tırmanıp, Minna'ya layık olduğumu herkese ispat edeceğime duyduğum özgüven. O zamanlar Tanrı'dan bir tek dileğim, Minna'nın, ben kendime yetecek bir mevkiye gelene kadar, evlenmemesiydi.

Fürstenberg'deki ufak bakkalda beş buçuk sene çalıştım: Birinci sene patronum Bay Holtz'du, daha sonraki yıllarda ise ondan dükkânı devralan ve mükemmel bir insan olan Theodor Hückstaedt. Faaliyet alanım ringa balığı, tereyağı, patates brendisi, süt, tuz, şeker, yağ, ispermeçet mumu gibi malzemelerin perakende satışı, patateslerin alkol üretimi için un hâline getirilmesi, dükkânın süpürülmesi ve buna benzer işlerdi. Yaptığımız iş son derece ufaktı, o kadar ki yıllık toplam ciromuz 3.000 taler[6] bile tutmuyordu, on-on beş taler değerinde mal sattığımız günlerde kendimizi çok şanslı hissediyorduk. Bu işte çalışırken doğal olarak, sadece toplumun en alt sınıflarının temsilcileriyle bir araya gelebiliyordum. Sabahın beşinden akşamın on birine kadar bu şekilde çalışıyordum, bir şeyler okuyup öğrenmek için bir dakika zaman kalmıyordu. Ayrıca çocukken öğrendiğim üç beş şeyi, hem de çok hızlı bir şekilde unutuyordum, ama bilime duyduğum tutkuyu kaybetmiyordum, –zaten bu aşkı hiçbir zaman kaybetmedim–, işte bu nedenle Hermann Niederhöffer isminde sarhoş bir değirmencinin dükkânımıza geldiği o akşamı, yaşadığım müddetçe hiçbir zaman unutmayacağım. Mecklenburg'daki Rödel isimli bir kasabanın Protestan vaizinin oğluydu Niederhöffer, Neu Rippen *gymnasium*undaki eğitiminin neredeyse sonuna gelmişken disiplinsiz hâl ve

6 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Germen ülkelerinde kullanılan gümüş madeni para birimi.

hareketleri nedeniyle okuldan atılmıştı. Oğluyla nasıl başa çıkacağını bilemeyen babası onu, Dambeck köyünde kiracı Langermann'ın yanına çırak olarak vermiş, ama hâl ve hareketleri burada da tam istenildiği gibi olmayınca Niederhöffer bu defa kiracı tarafından Güstrow'da oturan Dettmann isminde bir değirmencinin yanına çırak olarak gönderilmiş. Değirmende iki sene çalışan Niederhöffer, daha sonra değirmenci kalfası olarak köyden köye dolaşmaya başlamış. Kaderinin gidişatından fevkalade mutsuz genç adam, kısa bir süre içinde kendini içkiye kaptırmış, ama bu ona çok sevdiği Homeros'unu unutturmamıştı, çünkü yukarıda belirttiğim gecede bize şairin en aşağı yüz mısrasını ezberden ve fevkalade heyecanlı, heybetli bir yorumla okumuştu. Söylediklerinden bir kelime dahi anlamamış da olsam, dilin müziği beni derinden etkilemiş ve talihsiz kaderimi akkor hâlinde gözyaşlarıyla hatırlamama neden olmuştu. Bu tanrısal mısraları üç kez tekrarlatmıştım Niederhöffer'e ve bunun için ona, bütün servetim olan üç beş fenigden keyifle vazgeçerek bedelini ödediğim üç brendi ısmarlamıştım. İşte o akşamdan sonra Tanrı'dan, bana günün birinde Yunanca öğrenme imkânını bahşetmesini hiç durmaksızın niyaz etmiştim.

Uzun bir süre, bu üzüntü verici ve zelil işten kurtuluşumu mümkün kılacak bir kapı, önümde hiçbir zaman açılmayacakmış gibi göründü, ama bir süre sonra adeta bir mucize gerçekleşti ve bu zor durumdan kurtuldum. Fazlasıyla ağır bir fıçıyı kaldırırken göğüs bölgemde bir yaralanmaya neden oldum, ağzımdan kan geldi. Artık bu işi sürdürmeme imkân yoktu. Derin bir umutsuzluk içinde yürüyerek Hamburg'a gittim ve yılda 180 mark ücret alabileceğim bir iş buldum: Önce Lindemann Junior'un Altona balık halindeki, daha sonra da E. L. Dyeycke Junior'un Hamburg'da, Mühren ve Matten-Twiete'nin köşesindeki donatım malzemeleri dükkânlarında. Fakat ağzımdan kan gelmesi ve göğsümdeki şiddetli ağrı nedeniyle ağır işler yapamıyordum, bu nedenle patronlarım kısa bir süre içerisinde benim pek bir işe yaramadığıma karar veriyorlar ve bulduğum her işi en fazla sekiz gün içinde kaybediyordum. Bu tür bir hizmeti üstlenmemin imkânsız olduğunu gerçi ben de kabul ediyor-

dum ama ne türden olursa olsun, en zelilinden de olsa herhangi bir işle, günbegün karnımı doyuracak ekmeği kazanma mecburiyeti içinde, bir gemide çalışmak üzere başvurdum: Mecklenburg'daki Sternberg'de doğmuş ve müteveffa annemle beraber büyümüş, iyi yürekli gemi simsarı J.F. Wendt'in tavsiyesinin de yardımıyla "Dorothea" isminde, brik tabir edilen küçük, iki direkli bir yelkenlide kamarot yardımcısı olarak işe alındım. Gemi, Hamburglu iki tüccar olan Wachsmut ve Kroogmann'a aitti, Kaptan Simonsen'in komutasındaydı ve bundan sonraki seferini Venezuella'daki La Guayra'ya yapması planlanmıştı.

Hayatımın her devresinde, hep fakir olmuştum ama bu dönemdeki kadar beş parasız kaldığım hiç olmamıştı: Yün bir battaniye alabilmek için sahip olduğum tek ceketi de satmak zorunda kaldım.

28 Kasım 1841'de uygun bir rüzgârla Hamburg limanından yola çıktık; ama henüz aradan birkaç saat geçmişti ki rüzgâr birden değişti ve tam üç gün boyunca Blankenese'den bir taş atımı uzakta, Elbe'de beklemek zorunda kaldık. Ancak 1 Aralık'ta tekrar uygun bir rüzgâr esmeye başladı. Cuxhaven'i ardımızda bırakarak açık denize çıktık, ama ancak Helgoland açıklarına ulaşmıştık ki rüzgâr tekrar batıdan esmeye başladı ve 12 Aralık'a kadar da kesintisiz aynı yönden esmeye devam etti. Hiç durmadan rüzgâra karşı volta vuruyor ve neredeyse yol almıyorduk. 11 Aralık'ı 12'sine bağlayan gece korkunç bir fırtınanın ortasında, Texel adası açıklarında "Eilandsche Grond" ismindeki kumul bankında karaya oturarak gemiyi kaybettik. Binbir tehlike atlatıp; küçücük, kamarasız bir sandalda rüzgâr ve dalgaların öfkesine bütünüyle teslim olmuş bir şekilde dokuz saat oradan oraya savrulduktan sonra, hepi topu dokuz kişiden oluşan mürettebatımızın tamamı kurtarıldı. Şiddetli bir dalganın sandalımızı Texel sahilinden pek de açıkta olmayan bir kumulun üzerine sürüklemesiyle, artık her türlü tehlikenin geride kaldığı o mesut anı bundan böyle hep Tanrı'ya sonsuz şükranlarımı sunarak hatırlayacaktım. Denizin bizi hangi sahillere attığını o an bilmiyordum, bildiğim tek şey "yabancı bir ülkede" olduğumuzdu. Sanki orada, o kumulun üzerinde bir ses

bana bu fırtınanın bundan böyle dünyevi işlerime hâkim olacak bolluk dalgasının habercisi olduğunu fısıldar gibiydi, yapmam gereken bu dalganın gücünü kullanmaktan ibaretti. Ve daha o gün sona ermeden gönlümü ferahlatan bu düşüncenin nasıl teyit edildiğini gördüm; kaptan ve bütün yol arkadaşlarım sahip oldukları her şeyi kazanın neticesinde kaybetmişken; benim, içinde birkaç gömlek ve çorabım, not defterim ve Bay Wendt'in La Guayra'da kullanmam için bana verdiği birkaç tavsiye mektubu olan küçük bavulumu, hiç zarar görmemiş şekilde dalgaların üzerinde yüzerken bulup kurtardık. Bu sıradışı tesadüf neticesinde "Yunus" takma adına layık görüldüm ve Texel'de kaldığımız süre boyunca hep bu isimle çağrıldım. Sonderdorp ve Ram ismindeki konsoloslar bize son derece misafirperver davrandılar, fakat mürettebatın geri kalanıyla beraber Harlingen üzerinden, tarifi mümkün olmayan mutsuzlukta günler geçirdiğim Hamburg'a dönmemi önerdiklerinde, bunu kararlı bir şekilde reddettim. Onlara Hollanda'da kalmanın benim kaderim olduğunu ve askere yazılmak üzere Amsterdam'a gitmeyi düşündüğümü anlattım, çünkü beş parasızdım ve o an geçimimi sağlamak için gözüme bundan başka çıkar yol görünmüyordu. Israrlı ricalarım sonucunda konsoloslar, Amsterdam'a kadar yol parası olarak iki gulden (takribi 3,5 mark) verdiler bana.. Rüzgâr tamamıyla güneyden esmeye başladığı için beni Amsterdam'a götürecek küçük gemi Enkhuyzen isimli şehirde bir gün beklemek zorunda kaldı, böylelikle Hollanda'nın başkentine ancak üç gün süren bir yolculuğun sonunda ulaşabildik. Fevkalade yetersiz ve ince elbiselerim nedeniyle çok zor bir yolculuk oldu benim için. Şans önce Amsterdam'da da pek yüzüme gülmedi. Kış başlamıştı, sağlam bir ceketim yoktu ve soğuk canıma okuyordu. Askere yazılma planlarımı hiç de düşündüğüm kadar hızlı bir şekilde hayata geçiremedim. Texel adası ve Enkhuyzen'den hayırsever insanların verdiği az miktarda parayı ve Amsterdam'daki Mecklenburg konsolosu Bay Quack'dan aldığım iki guldeni, çok kısa bir süre içerisinde Bayan Graalman'ın Amsterdam Ramskoy'daki hanında yiyip bitirdim. Elimde avucumda ne varsa bittiğinde hasta numara-

sı yapıp bir hastaneye yattım. Bu korkunç durumdan beni bir kez daha yukarıdaki satırlarda da sözünü ettiğim yüce gönüllü Hamburglu gemi simsarı J.F. Wendt kurtardı. Ona Texel'den bir mektup yazıp geçirdiğim gemi kazasını anlatmış ve bu defa şansımı Amsterdam'da denemeye karar verdiğimi bildirmiştim. Son derece şanslı bir tesadüf neticesinde mektubum eline, birkaç arkadaşıyla beraber bir ziyafet yemeğindeyken geçmiş. Başıma gelen bu yeni felaket orada olan herkesi duygulandırmış. Arkadaşlarından hemen 240 gulden toplayan Wendt, parayı Konsolos Quack aracılığıyla bana göndermişti. Bay Wendt aynı zamanda mükemmel bir insan olan Prusya Başkonsolosu Bay W. Hepner'e de tavsiye etmişti beni. Bay Hepner çok kısa bir süre içinde bana F. C. Quien'in yazıhanesinde bir iş buldu. Yeni işim senetlerin damgalanması ve şehrin çeşitli köşelerinden tahsil edilmesi, mektupların postaneye götürülmesi ve postaneden alınmasından ibaretti. Bu mekanik meşguliyetten fevkalade memnundum, çünkü bana ihmal ettiğim eğitimimle ilgili kafa yorabileceğim zamanı sağlıyordu.

İşe önce okunaklı bir el yazısı edinmek için elimden geleni yaparak başladım. Brükselli meşhur kaligraf Magnee'den aldığım yirmi dersin sonunda, tam bir başarıya ulaşabildim; daha sonra işimde daha iyi bir pozisyona ulaşmak için kendimi, hızla modern dilleri öğrenmeye vakfettim. Senelik ücretim 800 frankı, bunun bir yarısını aldığım dersler için harcıyor, ikinci yarısıyla da hayatımı idame ettirmeye çalışıyordum, ama tabii ki ancak kıt kanaat geçinebiliyordum. Ayda 8 frank kira ödediğim evim, ısıtılması mümkün olmayan sefil bir tavan arasıydı; kışın buz gibi soğukla tir tir titriyor, yazları ise kavurucu bir sıcakla perişan oluyordum. Kahvaltım çavdar unuyla yaptığım bir lapadan ibaretti, öğle yemeğimin bana maliyeti de hiçbir zaman on altı feniği aşmıyordu. İşte içimdeki öğrenme isteğini, bu sefalet ve kendimi disiplinli, sıkı bir çalışmayla ondan kurtarma isteği kadar kamçılayan başka hiçbir şey yoktu. Bunun yanı sıra, mağlup edilmesi imkânsız bir cesaret duygusunu yüreğimde köpürten Minna'ya layık olduğumu gösterme arzusu da bana güç veriyordu. Böylece büyük bir gayretle İngilizce öğrenmeye giriş-

tim, bunu yaparken mecburiyetler, lisan öğrenimini fevkalade kolaylaştıran bir yöntem bulmamı sağladı. Bu yöntem öncelikle olabildiğince sık yüksek sesle okumak, hiç tercüme yapmamak, her gün bu işe bir saat ayırıp ilginizi çeken bir tema üzerine bir yazı kaleme almak, bu yazıyı öğretmeninizin nezaretinde düzeltip sonrasında ezberlemek ve bir dahaki derste bir önceki gün düzelttiğiniz bu metni ezberden okumaktan oluşuyordu. Çocukluk yıllarımdan beri pek çalıştırmadığım için hafızam zayıftı ama ben her anımı bu işe vakfediyor hatta bunun için iş zamanından dahi çalıyordum. En kısa zamanda iyi bir İngilizce telaffuza da sahip olabilmek için her Pazar iki kez İngiliz kilisesindeki ayinlere katılıyor ve vaazı dinlerken her kelimeyi fısıldayarak tekrarlıyordum. Kurye olarak dolaşırken de hava yağmurlu dahi olsa her zaman elimde bir kitap oluyor ve bir şeyler ezberliyordum; postanede de elimde bir kitap olmaksızın beklediğim vaki değildi. Bu şekilde yavaş yavaş hafızamı da kuvvetlendirmeyi başardım ve aradan henüz üç ay geçmişti ki her ders saatinde öğretmenlerim Mr. Taylor ve Mr. Thompson'a, İngiliz edebiyatından, yirmi kitap sayfası uzunluğunda bir nesir örneğini ezberden okuyabiliyordum; bunun için tek şartım, dersten önce metni üç kere dikkatlice okuma imkânım olmasıydı. Bu şekilde Goldsmith'in "Vicar of Wakefield" ve Walter Scott'un "Ivanhoe"sunu ezberledim. Öylesine heyecanlıydım ki geceleri pek az uyuyor ve uyanık olduğum saatleri akşam ezberlediklerimi aklımdan bir kere daha tekrarlayarak geçiriyordum. *Hafıza, gece saatlerinde gündüz olduğundan çok daha iyi yoğunlaşabiliyordu, bunun için bu gece tekrarlarının son derece faydalı olduğuna inanıyordum; bugün de bu yöntemi herkese tavsiye ederim.* Bu şekilde altı ayı geçmeyen bir zaman diliminde adamakıllı İngilizce öğrenmeye muvaffak oldum. Aynı yöntemi İngilizceden sonra yine altı ay içinde öğreneceğim Fransızca için de kullandım. Fransız edebiyatından Fenelon'un *Aventures de Telemaque* ve Bernardin de Saint-Pierre'in *Paul et Virgine* adlı eserlerini ezberledim. Bu kesintisiz devam eden, son kerte yoğun çalışmalar hafızamı o derecede güçlendirdi ki Flamanca, İspanyolca, İtalyanca ve Portekizceyi öğrenmekte hiç zorlanmadım; bu dillerin

her birini akıcı bir şekilde konuşabilecek ve yazabilecek kadar öğrenmek her bir lisan için en fazla altı haftamı aldı.

Yüksek sesle, uzun uzun okumaya mı borçluydum bunu yoksa Hollanda'nın nemli havasına mı, bilmiyorum, ama göğsümle ilgili sorunlarım Amsterdam'daki ilk senemin sonunda kayboldu ve bir daha da hiç ortaya çıkmadı. Ama öğrenme tutkum, F.C. Quien'in yanında odacı olarak sürdürdüğüm mekanik meşguliyetimi ihmal etmeme neden oldu, özellikle de bu işi kendime yaraşır görmemeye başladıktan sonra. Amirlerim bu sıralar beni terfi ettirmeye niyetli de görünmüyorlardı; herhalde odacılık pozisyonuna dahi pek yeterli olmadığı ortaya çıkan birinin daha yüksek herhangi bir mevki için hiçbir şekilde uygun olmadığını düşünüyorlardı.

Sonunda, 1 Mart 1844'te, Mannheimlı Louis Stoll ve Bremenli J.H. Ballauf isimli iki dostumu kullanarak B.H. Schroeder & Co'nun Amsterdam'daki bürosunda kâtip ve muhasebeci olarak bir iş bulmaya muvaffak oldum. Önce 1.200 frank ücret almam öngörülüyordu, ama patronlarım ne kadar istekli olduğumu gördüklerinde beni daha da şevklendirmek için senelik 800 frank zam yapmaya karar verdiler. Her zaman müteşekkir kalacağım bu cömertlik, sonradan ortaya çıkacaktı ki, başarımın temel taşını oluşturacaktı, çünkü Rusça bilmenin beni daha da faydalı bir eleman yapacağını düşündüğüm için bu lisanı da öğrenmeye başladım. Ele geçirebildiğim Rusça kitaplar eski bir gramer kitabı, bir sözlük ve *Aventures de Telemaque*'nin berbat bir çevirisinden ibaretti. Bütün çabama karşın bir Rusça öğretmeni bulmaya da muvaffak olamadım, çünkü o sıralar Amsterdam'da, konsolos yardımcısı Bay Tannenberg dışında bir kelime olsun Rusça bilen kimse yoktu, ki Bay Tannenberg de bana ders vermek istemiyordu. Böylelikle Rusça çalışmalarıma öğretmensiz başlamak zorunda kaldım, birkaç gün içerisinde gramer kitabımın yardımıyla Rus harflerini ve nasıl okunduklarını hafızama nakşettim. Sonrasında kendi yöntemimle çalışmaya başladım, kısa metinler ve hikâyeler yazıyor, daha sonra bunları ezberliyordum. Çalışmalarımı düzeltecek kimse olmadığından bu metinler hiç şüphe yok ki fevkalade kötüydüler, ama

ben yine de *Aventures de Telemaque*'nin Rusça çevirisini ezberleyerek hatalarımın mümkün olduğunca önünü almaya çalışıyordum. Eğer *Telemake'nin Maceraları*'nı anlatabileceğim biri olsa daha hızlı mesafe kat edeceğim hissine kapılınca, fakir bir Yahudi buldum, adam haftada dört frank alıyor, buna karşılık her akşam iki saatliğine bana gelip bir hecesini bile anlamadığı Rusça ezberlerimi dinliyordu. Sıradan Hollanda evlerinde tavanlar basit latalardan yapıldığı için çoğunda, üçüncü katta konuşulanların zemin kattan dahi duyulması mümkün oluyordu. Yüksek sesle okumalarım bu nedenle kısa bir süre sonra diğer kiracıları rahatsız etti ve beni ev sahibine şikâyet ettiler, bunun neticesinde Rusça etütlerim süresince iki kere ev değiştirmek zorunda kaldım. Ama bütün bu zorluklar benim Rusça öğrenme konusundaki çabamı azaltmaya yetmedi; aradan henüz altı hafta geçmişti ki Moskovalı büyük çivit taciri M.P.N. Malutin kardeşlerin Londra'daki temsilcisi Wassili Plotnikow'a, ilk Rusça mektubumu yazmayı başarmıştım; yine Plotnikow'la ve çivit müzayedeleri için Amsterdam'a gelen Rus tacirler Matwejew ve Frolow'la, ana dillerini akıcı bir şekilde konuşarak sohbet edebiliyordum. Rusça çalışmalarımı tamamladıktan sonra, öğrendiğim lisanların edebiyatlarıyla ciddi bir şekilde ilgilenmeye başladım.

Gerçekten mükemmel insanlar olan patronlarım, 1846 yılının Ocak ayında beni temsilcileri olarak Petersburg'a yolladılar. Gayretlerim, hem bu şehirde hem de Moskova'da, daha ilk aylardan itibaren, benim de şeflerimin de hayallerini fersah fersah aşan başarılarla taçlandı. Bu yeni mevkimde, B.H. Schroeder & Co firması için neredeyse vazgeçilemez olup, mali olarak bağımsızlığımı kazanır kazanmaz Meincke ailesinin Neu-Strelitzli ve önceki satırlarda da ismini andığım dostu C.E. Laue'ye bir mektup yazdım. Başımdan geçenleri bir bir anlattım ve hemen harekete geçerek Minna'nın izdivacına talip olduğumu benim adıma ailesine bildirmesini kendisinden rica ettim. Minna'nın birkaç gün önce başka bir evlilik yaptığını bir ay kadar sonra gelen elim cevapta öğrendiğimde hissettiğim yılgınlığın tasviri mümkün değildi. Bu hayal kırıklığı o günlerde bana, kaderin vurabileceği en ağır darbe olarak görünüyordu; herhangi bir iş

için kılımı dahi kıpırdatacak durumda hissetmiyordum kendimi, adeta ağır bir hasta gibi serilip kalmıştım. Çocukluğumuzda Minna'yla aramızda geçenleri, bütün o tatlı hayallerimizi ve artık hayata geçirmek için her türlü olanağa sahip olduğum o muhteşem planlarımızı hafızamın derinliklerinden tekrar tekrar bulup çıkartıyordum; ama bu hayalleri şimdi, yanımda Minna olmadan gerçekleştirmeyi nasıl düşünebilirdim? Sonraki günlerde, niçin Petersburg'a gitmeden evvel onu ailesinden istemedim diyerek en acımasız eleştiri oklarını gönderdim kendime – ama her defasında, "Bunu yapmakla sadece kendimi gülünç duruma düşürmüş olurdum," diyerek cevapladım bu eleştirileri, kaldı ki Amsterdam'da basit bir büro görevlisinden ibarettim ve bu mevki hiçbir şekilde bağımsızlığımı kazanmış olduğum anlamına gelmiyordu. Kaderim tamamıyla patronlarımın iki dudağı arasındaydı. Bunun da ötesinde Petersburg'da başarılı olacağımın da hiçbir garantisi yoktu, bu şehirde tam bir fiyaskoyla da karşılacak olabilirdim. Minna'nın başka bir erkeğin yanında mutlu olması da bana, tıpkı benim günün birinde bir başka kadınla evlenmem gibi imkânsız görünüyordu. Neden böyle olmak zorundaydı? Zalim kader sevgilimi, tam da şimdi, on altı sene onu elde edebilmek için çalıştıktan sonra, nihayet ona sahip olabileceğime inandığım şu anda mı benden koparmalıydı? Rüyalarımızda sık sık karşılaştığımız bir karabasanla gerçek hayatta karşı karşıya kalmıştık: Nefes dahi almaksızın birinin peşinden koşarız ve her defasında tam onu yakaladığımızı düşündüğümüz anda, kollarımızın arasında kayar, kaçar gider. Tabii ki o zaman Minna'yı kaybetmenin acısını hiçbir zaman unutamayacağımı düşünmüştüm, ama her yarayı iyileştiren zaman, sonunda şefkatli elini benim yaralı kalbimin üzerine de koydu ve kaybettiğim sevgilimin ardından, yıllarca büyük bir üzüntü duymaya devam etsem de ticari hayatımın gereklerini yavaş yavaş tekrar yerine getirebilir duruma gelebildim.

İşlerimle ilgili olarak o derecede şanslıydım ki Petersburg'da ikametimin daha birinci senesinde, hemen 1847 yılının ilk aylarında, Esnaf Birliği'ne ismimi büyük tacir olarak yazdırmayı başardım. Bu yeni faaliyetimin yanı sıra B.H. Schroeder & Co.

Amsterdam'ın patronları olan beyefendilerle ilişkilerim hiçbir değişiklik olmaksızın sürüyordu, bu şirketin acentalığını tam on bir sene boyunca yapmaya devam edecektim. Amsterdam'da geçirdiğim zaman süresince çivit konusunda gayet ayrıntılı bilgi sahibi olmuştum, bu nedenle ticareti faaliyetlerimi neredeyse sadece bu malla sınırlandırdım. Servetim 200.000 frank seviyesine ulaşana dek sadece çok iyi isme sahip firmalara kredili mal verdim. Bu nedenle başlarda tabii ki düşük bir kâr marjıyla yetinmek zorunda kaldım ama aynı zamanda hiçbir şeyi riske atmamış oldum.

1849 yılı başlarında Kaliforniya'ya göç etmiş olan ağabeyim Ludwig Schliemann'dan uzun zamandır hiç haber alamamıştım, bunun için 1850 yılında ben de Kaliforniya'ya gittim ve öldüğünü öğrendim. Ben oradayken Kaliforniya eyalet ilan edilip, o gün orada olanların hepsi bu durum münasebetiyle Amerikalı olarak kabul edilince ben de Amerikan vatandaşlığı hakkını kazanmış oldum. 1852 yılının sonlarına doğru Moskova'da çivitin toptan satışıyla uğraşmak üzere bir şube açtım, şubenin başında önce mükemmel bir insan olan temsilcim Alexei Matwejew vardı, onun vefatından sonra yerine, ikinci sınıf tacir mertebesine yükselttiğim sadık hizmetkârı Jutschenko işin başına geçti, çünkü iyi bir müdürden işe yarar bir hizmetkâr olmasını bekleyemezdiniz ama akıllı bir hizmetkâr kolayca işe yarar bir müdür olabilirdi.

Petersburg'da her anım işle dolu olduğundan dille ilgili çalışmalarıma ara vermek zorunda kalmıştım. Bu nedenle Lehçe ve İsveççe öğrenmek için gerekli zamanı ancak 1854 yılında bulabildim.

İlahi bir kudret beni sık sık mucizevi şekilde korudu ve birçok sefer sadece tesadüfen felaketin eşiğinden döndüm. 4 Kasım 1854 sabahı, hayatım boyunca hafızamdan silinmeyecek. Kırım Savaşı sürüyordu ve bütün Rus limanları abluka altında olduğundan Petersburg'a gönderilmesi planlanmış bütün mallar Königsberg ve Memel'deki Prusya limanlarına deniz yoluyla getiriliyor ve yolculuklarına kara yoluyla devam ediyorlardı. Bu biçimde gönderilmesi planlanmış yüzlerce sandık çivit

ve bunun yanında büyük bir parti mal iki gemiyle, Londra'daki J. Henry Schröder & Co. ve Amsterdam'daki B.H. Schröder & Co. tarafından benim hesabıma Memel'deki acentam Meyer & Co.'ya gönderilmişti. Bütün bu mal oradan kara yoluyla Petersburg'a taşınacaktı. Amsterdam'daki çivit müzayedesine katıldıktan sonra mallarımın sevkiyatını takip etmek üzere Memel'e doğru yola çıktım. 3 Kasım akşamı geç saatlerde Königsberg'teki Hotel de Prusse'e vardım. Ertesi sabah yatak odamın penceresinden bakarken, yakınlardaki "Yeşil Kapı"nın kulelerinden birinin üzerindeki büyük altın yaldızlı harflerle yazılı şu meşum kitabe tesadüfen gözümü aldı:

Vultus fortunae variatur imagine lunae:
Crescit, decrescit, constans persistere nescit[7]

Ben aslında batıl inançları olan bir insan değildim, ama kitabeden ciddi biçimde etkilendim ve ne olduğunu bilemediğiniz bir felaketin kapıda olduğunu hissettiğinizde içinizi titreten türden bir endişe beni etkisine aldı. Seyahatime posta arabasıyla devam ettim; Tilsit'i geride bıraktıktan sonraki ilk durağımızda korkunç bir yangının bir önceki gün bütün Memel şehrini küle çevirdiğini dehşet içinde öğrendim ve şehre vardığımızda da bu haberin doğru olduğunu büyük bir üzüntüyle tespit ettim. Tekinsiz bir kilise bahçesi gibi görünüyordu şehir; yangının isiyle kararmış duvarlar ve bacalar, her biri adeta devasa birer mezar taşı gibi, dünyevi olan her şeyin nasıl fani olduğunun tehditkâr birer simgesi olarak bu tekinsiz bahçede ayaktaydılar. Hâlâ dumanlar içinde olan enkaz yığınları arasında ümitsiz gözlerle Bay Meyer'i aramaya başladım. Sonunda onu buldum – ama mallarım kurtuldu mu diye sorduğumda bana bir cevap vermek yerine hâlâ için için yanmaya devam eden deposunu gösterdi ve "Her şey orada gömülü," dedi. Bu çok ağır bir darbe olmuştu bana; Petersburg'da sekiz buçuk sene boyunca son derece büyük bir gayretle çalışıp edindiğim 150.000 talerlik servet bir anda yok olmuştu. Mamafih

7 *Şans ay gibidir, kimi zaman büyür, kimi zaman ufalır; hiçbir zaman sürekliliği yoktur* – ç.n.

bu şok fazla sürmedi, bu fikre de yavaş yavaş alıştırdım kendimi, özellikle de felaketimin bu derece ayan beyan ortada olması, tekrar kendime gelmemi sağladı. Kimseye borcum olmadığını bilmek beni ciddi biçimde rahatlatıyordu, Kırım Savaşı başlayalı henüz fazla olmamıştı, ticari ilişkiler son derece büyük bir belirsizlik içerisinde olduğundan mallarımı peşin parayla satın almıştım. Londra ve Amsterdam'daki her iki Bay Schröder'den bana kredi açmalarını bekleyebileceğimi düşünüyordum, zaman içerisinde kaybettiklerimi yerine koyabileceğimden kesinlikle emindim. Henüz aynı günün akşamıydı, posta arabasıyla Petersburg'a doğru yola koyulmak üzereydim ve diğer yolculara başıma gelen bahtsızlığı anlatıyordum, işte tam bu sırada orada, etrafımda olanlardan biri ismimi sordu ve duyar duymaz da bağırarak şunları söyledi: "Schliemann bu felaketin zarar vermediği tek kişidir. Ben Meyer & Co. Şirketi'nin birinci kâtibiyim. Vapurlar Schliemann'ın mallarıyla geldiğinde depolarımız tamamıyla doluydu, bunun için hemen asıl depoların yanına geçici bir ahşap baraka yapmak zorunda kaldık ve onun bütün malı, bu ahşap barakada yangından hiç zarar görmeden kurtuldu." İnsanın bir anda derin bir üzüntüden büyük bir sevince geçerken gözyaşlarına hâkim olması pek kolay değildi, birkaç dakika hiçbir şey söylemeden öylece kalakaldım; sanki bir rüyaydı yaşadıklarım, bu büyük felaketten bir tek benim hiçbir zarar görmeden kurtulmuş olmam, ne kadar inanılmaz görünse de gerçekti! Ve bütün bu olup bitenin en mucizevi tarafı, yangının Meyer & Co.'nun şehrin kuzey yakasındaki ağzına kadar dolu deposunda başlamış ve bu noktadan, fırtına şiddetinde esen kuzey rüzgârının da etkisiyle hızla bütün şehre yayılmış olmasıydı. Benim mallarımın içinde olduğu küçük ahşap baraka, deponun sadece birkaç adım kuzeyinde kalmasına rağmen, yangından işte bu kuvvetli rüzgâr sayesinde hiç zarar görmeden kurtulmuştu. Büyük bir şans eseri zarar görmeyen mallarımı bu şartlar altında avantajlı bir şekilde satabildim, elde ettiğim hasılatı daha sonra birkaç kez döndürdüm. Çivit, doğal boya imalatında kullanılan kereste ve harp malzemesiyle (güherçile, kükürt ve kurşun) büyük işler yaptım. Büyük ser-

maye sahibi tacirler Kırım Savaşı sırasında büyük işlere girmeye pek gönüllü olmadıklarından, ben kayda değer şekilde kâr edip servetimi bir sene içinde ikiye katlamayı başardım.

Yunanca öğrenmek her zaman en büyük arzularımdan biri olmuştu. Kırım Savaşı'ndan önce bu işe girişmek pek akıllıca görünmemişti bana, çünkü bu harika lisanın muazzam büyüsünün beni pençesine alıp bir tacir olarak menfaatlerimin gereklerini unutturacağından korkuyordum. Savaş sırasındaysa o derece işlere gömülmek zorunda kalmıştım ki değil kitap, gazete okuyacak kadar bile zaman bulamıyordum. Ama 1856 senesinde barışın ilk haberleri Petersburg'a ulaştığında, bu büyük arzumu daha fazla ertelememeye karar vererek Yunanca çalışmalarıma büyük bir iştahla başladım. İlk hocam Bay Papadakes, ikincisi ise Bay Vimpos'tu. Her ikisi de Atinalı olan bu beylerin ikincisi bugün metropolittir.[8] Bir kez daha benim eski metoduma sadık kaldım, kısa bir süre içinde bu yeni lisanda da bir kelime hazinesi oluşturabilmek için, ki bu iş bana Rusçada olduğundan daha zor geldi, *Paul et Virgine*'in modern Yunanca bir tercümesini temin edip okumaya başladım. Her kelimeyi dikkatli bir şekilde Fransızca orijinalindeki karşılığı ile beraber inceliyordum. Bütün kitabı baştan sona bir kere okuduğumda içinde geçen kelimelerin en az yarısını hafızama nakşetmiştim, bu işlemi bir kere daha tekrarlayarak kelimelerin neredeyse hepsini, lügata bakmak için bir dakika dahi kaybetmeden öğrenmiş oldum. Bu şekilde altı hafta gibi kısa bir süre içinde modern Yunancanın zorluklarının altından kalkabilir hâle geldim ve bundan sonra Eski Yunanca çalışmalarına başladım. Üç ay sonra, başta büyük bir hayranlıkla tekrar tekrar okuduğum Homeros olmak üzere, antik dünyanın yazarlarının eserlerini okuyup anlamaya kâfi gelecek kadar bilgi sahibi olmuştum.

Bundan böyle iki sene boyunca kendimi sadece antik Yunan edebiyatına adadım, bu dönemde bütün zamanımı neredeyse bütün eski klasik eserleri eksiksiz birer kez, İlyada ve Odysseia'yı ise birçok defalar okumakla geçirdim. Yunanca dilbilgisin-

8 Ortodokslarda patrikten sonra gelen ve bir bölgenin din işlerine başkanlık eden din adamı.

den öğrendiklerim, sadece isim çekimiyle, düzenli ve düzensiz fiillerden ibaret kaldı, diğer kurallarla uğraşarak değerli vaktimin bir dakikasını dahi heba etmedim. Çünkü *gymnasium*[9]larda sekiz sene hatta daha uzun süreler boyunca sıkıcı dilbilgisi kurallarını öğrenmek için imanı gevreyen bütün o delikanlılar arasından, en basitinden yüzlerce hata yapmadan bir Yunanca mektup yazabilen tek kişi bile çıkmıyordu. Demek ki okullarda uygulanan metodun doğru olmadığını kabul etmek pek de yanlış olmaz; kanımca Yunanca dilbilgisine hâkim olabilmek sadece uygulamayla, yani klasik metinlerin dikkatlice okunması ve örnek olabilecek bir kısım metnin ezberlenmesiyle mümkündü. Bu son derece basit metodu kullanarak Eski Yunancayı sanki yaşayan bir dilmişçesine öğrendim, artık akıcı bir şekilde yazabiliyorum, bu lisanda her konudaki fikirlerimi sorunsuz ifade edebiliyordum ve bunu yaparken bu lisanın gereklerini hiçbir zaman gözardı etmek zorunda kalmıyorum. Gerçi dilbilgisi kitaplarında ne şekilde kayıtlı olduklarını bilmiyorum ama dilbilgisinin bütün kurallarına hâkimim ve eğer birisi yazdığım Yunanca metinlerde bir hata bulduğunu iddia edecek olursa, ifade şeklimin doğruluğunu ispatlayacak delilleri her defasında klasik eserlerden, kullandığım formların olduğu örnekleri ezberden okuyarak ortaya koyuyorum.

Bütün bunlar olup biterken Moskova ve Petersburg'daki ticari faaliyetlerim, olumlu bir gidişattaydı. Bir tacir olarak hep son derece dikkatli olmuştum, 1857 yılındaki korkunç ekonomik kriz sırasında, gerçi ben de bir iki darbe aldım ama bu darbelerin neticesi fazla kayda değer olmadı ve hatta bu meşum seneyi bile bir miktar kâr yaparak kapattım.

1858 yazında Petersburg'da, saygıdeğer dostum Profesör Ludwig von Muralt'la beraber, neredeyse 25 senedir bir kenara bıraktığım Latince çalışmalarıma tekrar başladım. Artık hem modern Yunanca hem de Eski Yunancaya vakıf olmam Latince öğrenmemi kolaylaştırmıştı, kısa sürede de hedefime ulaştım.

İşte bu nedenlerle bütün okul müdürlerine, hem bugün hem de gelecekte benim kullandığım bu metodu kendi kurumla-

9 Bir tür okul.

rında uygulamalarını ısrarla tavsiye ediyorum. Çocuklara önce Yunan hocalar tarafından modern Yunanca öğretilmeli ve ancak modern lisanın akıcı bir şekilde yazılır ve konuşulur hâle gelmesinden sonra, ki bu takribi altı aylık bir süre sonunda mümkün olacaktır, Eski Yunanca çalışmalarına başlanmalıdır. Eski Yunanca dersleri de aynı hocalar tarafından verilebilir; eğer benim metodumu uygularlarsa akıllı gençler, birinci senenin sonunda bütün zorluklara hâkim olacaklardır. Eski Yunancayı yaşayan bir dil gibi öğrenirler, bütün klasikleri anlayabilir ve ilgi alanlarındaki her mevzuda düşündüklerini kolayca yazılı olarak ifade edebilir bir seviyeye gelirler. Burada boş birtakım teorileri savunuyor değilim, bahsettiklerim su götürmez, aksi iddia edilemez hakikatlerdir ve işte bu nedenle de bana kulak verilmesini hak ediyorum. Gencecik delikanlılara, aralıksız sekiz sene boyunca, genellikle hakkında okulu bitirirlerken, başlarken olduğundan daha fazla bilgiye sahip olmayacakları bir lisanın tahsiliyle eziyet etmeyi korkunç bir adaletsizlik olarak görüyorum. Özellikle İngiliz eğitim kurumları ile igili şunu söylemeliyim ki bu okullarda musibetin asıl kaynağı öncelikle, Yunan dilinin tamamıyla keyfî olarak İngiliz aksanıyla telaffuz edilmesinde aranmalıdır. Bir düşünün, kabiliyetli delikanlılar 18 ay içinde hem modern Yunancaya hâkim olsalar hem de Homeros ve Platon'un konuştuğu o güzel, o Tanrısal, o kulağa bir şarkı gibi gelen Eski Yunancayı yaşayan bir dil gibi öğrenseler ve böylece bir daha hiç unutmasalar; bu, genel kültür seviyesinin yükselmesi için ne kadar yararlı olur, bilimsel çabaları ne derece teşvik ederdi. Ve okullarda bu zamana dek peşinden koşulan değişim nasıl kolayca ve ne kadar düşük bir maliyetle gerçekleştirilebilir! Yunanistan'da, etraflıca bir eğitim almış, üniversite bitirmiş, anadilleri yanında atalarının lisanına da tam anlamıyla vâkıf, bunun yanında bütün klasik edebiyatı tanıyan ve mütevazı şartlarda seve seve yurtdışında çalışmayı kabul edecek genç adamlar fazlasıyla mevcut değil midir? Modern Yunanca biliyor olmanın Eski Yunanca öğrenirken işleri ne denli kolaylaştırdığı galiba en iyi şekilde benim de Atina'da defalarca şahit olduğum şu gerçekle ispatlanabilir: Ti-

caretten sıkılıp dükkân yerine tekrar okula gitmeye karar veren tüccar yamakları, dört ay gibi kısa bir süre sonra, Homeros'u hatta Thukydides'i okuyabilir duruma geliyorlar.

Latinceye gelince, kanımca her halükârda Yunancadan evvel değil sonra öğretilmelidir.

1858 senesi geldiğinde edindiğim servet artık bana yeterli görünüyordu ve iş hayatından bütünüyle çekilmeye karar verdim. Önce birbiri ardına İsveç, Danimarka, Almanya, İtalya ve Mısır'a seyahatler yaptım, Mısır'da Nil Nehri boyunca, Nubiya'daki ikinci sıra çağlayanlara kadar güneye indim. Bu sırada fırsattan istifade Arapça öğrendim ve akabinde Kahire'den ayrılıp çöl yoluyla Kudüs'e geldim. Ardından Petra'yı gezdim, bütün Suriye'yi karış karış dolaştım. Bu yolculuk sırasında sürekli olarak Arapça pratik yapma imkânım oldu, bu lisan üzerine esaslı bir çalışmayı, Petersburg'a döndükten sonra başlatmaya karar verdim. Suriye'den geri dönüşümün akabinde, 1859 yazında İzmir'i, Kiklad Adaları'nı ve Atina'yı ziyaret ettim, İthaka adasına doğru yola koyulmak üzereydim ki humma yakama yapıştı. Tam bu sırada Petersburg'dan da müflis tüccar Stepan Solovieff'le alakalı bir haber geldi. Bu zat, bana olan hiç de azımsanmayacak meblağdaki borçlarını yaptığımız anlaşmaya göre, dört sene içinde senelik taksitlerle ödeyecekti, fakat kendisi ilk taksidi ödemekten imtina ettiği gibi bir de Ticaret Mahkemesi'nde aleyhime dava açmıştı. Hiç vakit kaybetmeden Petersburg'a geçtim, hava değişimi beni hummadan kurtardı ve çok kısa bir sürede davayı da kazandım. Fakat rakibim bu defa da hâkimler heyetine temyiz başvurusu yaptı. Bu merhaledeki bir davanın üç dört seneden önce sonuçlanmasına artık imkân yoktu ve benim şahsen mevcudiyetim muhakkak surette gerekli olduğundan, hiç istemeyerek olsa da, ticari faaliyetlerime yeniden ve bu defa o zamana dek hiç olmadığı kadar büyük ölçekte olmak üzere başladım. 1860 Mayısı'ndan Ekimi'ne ithal ettiğim malların değeri 10 milyon mark'a ulaştı. 1860 ve 1861 yıllarında çivit ve zeytinyağı dışında pamuk ticaretinde de kayda değer bir hacim oluşturdum, Amerikan İç Savaşı neticesinde güney eyaletlerinin limanlarına uygulanan abluka pa-

muk işinde bana önemli avantajlar sağladı ve kâr marjımı yukarılara çekti. Fiyatlar çok yükselince pamuk ticaretinden çekilip, 1862 Mayıs ayı itibariyle deniz yoluyla ithalatına izin çıkan çay ticaretine başladım. Londra'daki firmaya ilk çay siparişim 30 kasadan ibaretti; bunları kârla elden çıkarmamı takiben, önce 1.000 daha sonra da 4.000 ve 6.000 kasalık siparişlerim oldu, bu arada ticaretten tamamıyla çekilmek isteyen J.E. Günzburg'un Petersburg'daki büyük çay depolarını çok uygun bir fiyatla satın aldım. İlk altı ayda çay ticaretinden 140.000 mark kazandım, ayrıca sermaye birikimini de % 6 faizle değerlendirdim. Fakat 1862-63 kışında Polonya'da patlayan ihtilâl neticesinde, Polonyalı Yahudiler memleketteki kaos ortamından faydalanarak muazzam miktarlarda çayı Rusya'ya kaçak olarak sokunca, yüksek gümrük vergilerini ödemeye devam eden ben, bu adamlarla rekabet edemez oldum ve çay ticaretinden çekildim. Depolarımda hâlâ 6.000 kasa çayım vardı, bunları da çok düşük bir kâr marjıyla elden çıkardım.

Nispeten düşük gümrük vergileri nedeniyle bütün çayı Königsberg üzerinden ithal ediyordum. Böylece çay ticareti sayesinde Königsberg'deki Marcus Cohn ve oğlu ile Kırım Savaşı'ndan beri kopmuş ilişkilerimi yeniden canlandırma imkânım oldu ve sıradışı basiret ve kabiliyetlerinin bir kez daha tanığı oldum. Ana ticari malım hep çivit olarak kaldı; çünkü bu malla ilgili ayrıntılı bilgiye sahiptim ve Londra'daki J. Henry Schröder bana her zaman seçilmiş ve uygun fiyatlı mal gönderiyordu. Bunun yanında Kalküta'dan doğrudan doğruya da ithalat yapıyordum ve hiçbir zaman Petersburg'daki diğer çivit tacirleri gibi, satışı yanımda çalışan memurlarıma bırakmıyor, aksine tüccarlara malımı göstermek ve toptan satış anlaşmalarını yapmak için her zaman bizzat ambarlarda oluyordum. Bu nedenle çekinmem gereken rakibim yoktu ve her sene ortalama 200.000 mark net kâr ediyor, ayrıca sermaye üzerinden % 6 da faiz alıyordum.

Yüce Tanrı'nın bütün ticari teşebbüslerime adeta mucizevi bir başarı bahşetmesiyle sahip olduğum servet, daha 1863 yılının sonlarında en cüretkâr hayallerimde bile düşünemeyece-

ğim meblâğlara ulaşmıştı. İş hayatının bütün o hercümerci içinde dahi Troya'yı düşünmekten ve 1830 yılında, babam ve Minna'yla beraber günün birinde onu kazmaya söz verişimizi hatırlamaktan bir an olsun vazgeçmedim. Tabii ki paranın indimde müstesna bir yeri vardı ama bunun tek sebebi onu, hayatıma anlam veren bu büyük hayale ulaşmak için bir araç olarak görüyor olmamdı. Zaten ticaret hayatına istemeyerek dönmüştüm, maksadım uzun ve zahmetli olacağı belli Solovieff Davası süresince kendime bir iş, kafamı dağıtacak bir meşgale bulmaktan ibaretti. Bu nedenle hâkimler heyeti Solovieff'in başvurusunu reddedip, bahsi geçen şahıs bana Aralık 1863'te borcunun son taksidini ödedikten sonra, derhal işlerimin tasfiyesine başladım. Kendimi tümüyle arkeolojiye adamadan ve hayatımın rüyasını gerçekleştirmek için harekete geçmeden önce dünyanın görmediğim başka köşelerini de ziyaret etmek istiyordum. 1864 Nisan ayında Tunus'a gidip Kartaca harabelerini gördüm, oradan Mısır üzerinden Hindistan'a geçtim. Sırasıyla Seylan (Sri Lanka) adası, Madras, Kalküta, Benares, Agra, Luknov, Delhi, Himalaya dağları, Singapur, Java adası ve Cochinchina'da[10] Saygon'u ziyaret ettim. Sonra iki ay kadar Çin'de kaldım. Çin'de Hong Kong, Kanton, Amoy, Foochoo, Şanghay, Tin-Sin ve Pekin'i gezip Çin Seddi'ne kadar uzandım. Oradan Japonya'daki Yokohama ve Jeddo'ya geçtim, daha sonra yoluma küçük bir İngiliz buharlı gemisiyle Pasifik Okyanusu'nu katederek San Francisko, Kaliforniya'ya kadar devam ettim. Pasifik Okyanusu'nu aşmamız 50 gün sürdü, bu süre zarfında ilk kitabım olan *La Chine et le Japon*'u yazdım. San Fransisko'dan sonra Nikaragua üzerinden Doğu kıyısındaki eyaletlere geçtim ve bunların çoğunu gezdim. Havana ve Meksiko'yu ziyaret ettikten sonra sonunda 1866 ilkbaharında, kendimi artık tamamıyla arkeoloji çalışmalarına vakfetmek maksadıyla, bundan böyle sadece bir iki kısa Amerika seyahati için ayrılacağım Paris'e yerleştim.

10 Güney Vietnam – ç.n.

2

ODYSSEUS'UN DÜNYASI

Heinrich Schliemann hayallerini gerçekleştirmesi için gereken şartları sağladığında 46 yaşına gelmişti. Yaptığı bu uzun yolculuktan Paris'e dönüp yerleştiğinde arkeoloji okumaya başladı. Onun yaşında ve onun geçmişine sahip biri için tekrar öğrenci olmak hiç de kolay iş değildi, ama o çocukluğundan beri hayallerini meşgul eden Troya Savaşı ve Homeros'un kahramanlarının izinde yola koyulmadan önce kendi donanımından emin olmak istiyordu. 1868 yılında arkeoloji serüvenine başlarken ilk durağı 6 Temmuz'da karaya ayak bastığı, Phaiakların ülkesi Korfu adası oldu.

Nihayet hayatımın rüyasını gerçekleştirebilecektim; benim için son derece ilginç hadiselerin geçtiği bu coğrafyayı, maceraları çocukluğumu süsleyen ve yaşanılır kılan kahramanların vatanını, dilediğim kadar zamanı bu işe ayırarak gezebilecektim. 1868 Nisanı'nda yola koyuldum ve Roma ve Napoli üzerinden Korfu'ya ulaştım.

Schliemann daha bu ilk durağında Homeros'un anlatılarıyla tabiatın arasındaki paralellikleri gözlemledi ve doğanın Homeros'a nasıl ilham verdiğini tespit etti. Örneğin Odysseus'u İtha-

ka'ya götürdüğü için Poseidon'un gazabıyla taşa çevirdiği Phaiak gemisi hikâyesinin ilham kaynağını, Korfu kıyılarındaki yelken açmış tekneleri andıran iki adada buldu veya Alkinoss'un meşhur sarayının, Korfu'yu ziyaret ettiği dönemde Yunan yazlık kraliyet sarayının bulunduğu şehrin güneyindeki yükseltiden başka bir yerde olamayacağına kanaat getirdi. Homeros bundan böyle de hep Schliemann'ın rehberi olacaktı.

Kressida Pınarı denen ve Kalichiopulos Denizi'ne batıdan akan büyücek bir çay, geleneksel olarak kıyısında Nausikaa'nın hizmetçileriyle beraber çamaşırlarını yıkadığı ve Odysseus'u misafir ettiği nehir olarak kabul ediliyor. Kral Alkinoos'un kızı, Homeros'un çizdiği karakterlerin en soylularından biridir. Örflerindeki yalınlık üzerimde her zaman büyüleyici bir etki yaratmıştı; bu nedenle Korfu'ya ayak basmamı müteakiben derhal Kressida Pınarı'na gittim, Odysseia'nin en dokunaklı sahnelerinden birine ev sahipliği yapmış bu köşeyi hemen görmek istiyordum. Rehberim beni küçük bir nehrin kıyısında, nehrin denize döküldüğü noktaya takribi 1 kilometre uzaklıkta inşa edilmiş bir değirmene götürdü, o noktadan itibaren yola yürüyerek devam etmek zorundaydım. ... Yarım saat süren zahmetli bir yürüyüşün ardından nihayet iki büyük ve kabaca tıraşlanmış taş blokla karşılaştım. Menkulata göre burası antik Korcyra şehrinin çamaşır yıkama yeri olarak kabul ediliyordu, Nausikaa'nın hizmetçileriyle beraber çamaşır yıkadığı ve Odysseus'u karşıladığı yer.

Buranın konumu Homeros'un tasvirlerine tam tamına uyuyordu; çünkü Odysseus bir nehir ağzında karaya çıkmıştı ve Nausikaa hizmetçileriyle beraber nehir kenarındaki çamaşır yıkama yalaklarına gitmişti. ... Bu yalaklar muhakkak hemen deniz kenarında olmalıydılar, çünkü Nausikaa ve hizmetçileri, çamaşırı yıkadıktan sonra kurutmak için kıyı boyunca çakıl taşlarının üzerine seriyorlardı.

Görüldüğü gibi Schliemann, Homeros'un rehberliğine sonsuz bir güven duyuyor ve onun tasvirlerini kelimesi kelimesine takip ediyordu. Korfu'da iki konu daha ilgisini çekti:

Korfu'nun her köşesine yürüyüşler yaptım ve hayretle tespit ettim ki insanların mülklerinin arasında hiçbir yerde bir çit ya da başka herhangi bir sınırlandırma işareti yok. Bütün ada sanki zeytinlikler, selvi ağaçları ve üzüm bağlarıyla kaplı muazzam tek bir bahçe; toprağın ani ve sık yükselip alçalması da bu manzaraya, kelimelerle ifadesi pek mümkün olmayan bir tat katıyor. Ama bilime verilen önem, toprağın işlenmesiyle karşılaştırılabilecek bir seviyede değil, ancak elli kişiden birinin okuyup yazabildiğini söyleyebilirim. Halkın cahilliği İtalyanca, İspanyolca ve Türkçe kökenli kelimelerle karışmış lisanlarındaki bozulmanın da başlıca nedeni.

Schliemann Korfu'dan sonra Odysseus'un krallığı İthaka'ya geçti.

İthaka'ya geçmek için on bir frank vererek bir tekne tuttum; ama şanssızlığa bakın ki rüzgâr ters yönde esiyordu. Böylece uygun bir rüzgârla 1 saatte rahatça gidebileceğimiz bir yol için 6 saat gerekti. Maceralarını büyük bir hayranlıkla tekrar tekrar okuduğum kahramanın vatanında olmaktan, yorgunluğuma ve açlığıma rağmen, sonsuz bir bahtiyarlık duyduğumu itiraf etmek zorundayım. Tekneden indiğimde Panagais Asproierake isminde bir değirmenciyle karşılaştığım için şanslıydım, eşyalarımı taşıtmam için bana dört frank karşılığında bir eşek kiraladığı gibi, adanın başkenti Vathy'e giderken hem yol gösterdi hem de *Cicerone*[1] oldu. İthaka'ya arkeolojik araştırmalar yapmak üzere geldiğimi duyduğunda hararetli bir tezahüratla memnuniyetini dile getirdi ve yol boyu Odysseus'un bütün maceralarını, başından sonuna anlattı. Akıcı üslubu benim için aynı hikâyeyi binlerce defa anlattığının ispatı gibiydi. Bana İthaka kralının muhteşem maceralarını anlatmayı o kadar çok istiyordu ki sözünün kesilmesine izin vermiyordu. Bütün sorularım nafileydi: Bu Aëtos dağı mı? Burası Phorky limanı mı? *Nymphe*lerin mağarası hangi tarafta? Ya Laertes'in tarlası? Bunlar ve benzer diğer sorularım, hepsi cevapsız kaldı. ... Homeros'un şiirlerini okudu-

1 Geveze rehber – ç.n.

ğu ve Odysseia'nin 24 şarkısındaki başlıca hadiseleri hafızasına, modern Yunanca olarak son derece rahat biçimde bana anlatabilecek kadar iyi nakşettiği için kendisini hararetle tebrik ettim. Eski Yunanca anlamadığı gibi esasen modern Yunanca okuma yazma da bilmediğini söylediğinde çok şaşırdım; Odysseus'un maceralarını menkulat denilen, kulaktan kulağa aktarılan geleneklerden biliyordu, ailesinin büyüklerinden duyarak öğrenmişti. Bu gelenek İthaka halkı içinde yaygın mıydı yoksa onun ailesine has bir durum muydu? Soruma, ailesinin gerçekten de Odysseia'nin gelecek nesillere aktarılmasından sorumlu olduğunu, adada başka kimsenin büyük kralın hikâyesine onun kadar hâkim olmadığını, diğerlerinin bu konudaki bilgisinin üstünkörü bir tasavvurdan ibaret olduğunu ifade ederek cevap verdi. Artık ızdırap veren açlığım, ona daha fazla soru yöneltmemi engelledi. Sabahın altısından beri hiçbir şey yememiştim, Samos'da kaldığım yerin tasviri mümkün olmayan pisliği orada bir şey yememe izin vermemişti. Yeni ev sahibimin de bana verebileceği arpa ekmeği ve otuz dereceden aşağı olmayan sıcaklıktaki yağmur suyundan başka bir şeyi yoktu ama açlığın tatlandırdığı bu menünün lezzetinden pek memnun kaldım. İthaka'nın başkentinde yolcuların konaklayabileceği bir han yoktu, ama babaları birkaç sene önce vefat etmiş Helena ve Aspasia Triantafyllides isminde genç ve sevimli iki bekâr kadının evinde bir kiralık oda bulmam fazla zor olmadı.

Aşağı yukarı 2.500 nüfuslu şehir, beyaz badanalı bir sıra evle Vathy (derin) denilen uzun ve dar limanın güney ucunu kaplıyordu. Şehir ismini, esasen Molo Körfezi'nin bir parçası olan limandan almıştı. Vathy dünyanın en iyi limanlarından biriydi, çünkü etrafı dağlarla çevriliydi ve suyu, kıyıdan hemen bir metre açıkta dahi, gemi sahiplerinin gemilerini evlerinin önüne bağlamasına imkân verecek kadar derindi.

Adayı ziyaret etmiş arkeologların neredeyse tümü; onun, Homeros'un eserinde adı geçen İthaka olduğu görüşüyle hemfikirlerdir. Bunların arasında E. Gandar'ı, Dr.Wordsworth'ü, Rühle von Lilienstren'i, G.-F. Bowen'i, Leakeyi, Schreiber'i, Constantin Koliades'i, Sir W. Gell'i, Strabo ve Ptolemäus'u sa-

yabiliriz. Buna karşın Spohn, İthaka'yı tamamen şairin hayal gücünün bir ürünü olarak niteler. Völker ise, İthaka'nın topografisinin Homeros'un aktardığı bilgilerle çeliştiğini ve Odysseus'un vatanının Kefalonya'nın batısında kalması gerektiğini, zekâ ürünü argümanlarla ispat etmeye çalışır.

Vathy limanı adanın güneyinde, St. Stephan dağının eteklerindedir ki bu dağın ormanlı Neion dağı olduğu[2] hemen teşhis edilebilir, bu takdirde Vathy de hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde, aynı dizede adı geçen Reithros limanıdır.

Adanın en uzun yeri, kuzeyden güneye 29 km.; en geniş yeri doğudan batıya 7 km.; nüfus aşağı yukarı 13.000 kişi kadar. Bir dizi kalker kayalıktan oluşuyor ve Molo körfezi tarafından neredeyse birbiriyle aynı iki parçaya bölünüyor. Bu iki parçayı birleştiren kıstağın[3] üzerinde geniş bir alana yayılmış harabeler bulunmakta. Eski Kale olarak adlandırılan bu harabeler kuşaktan kuşağa yayılana göre, Odysseus'un kale sarayının kalıntıları olarak kabul ediliyor.

Her köşede göze çarpan keskin kayalıkların en yüksek olanı adanın kuzey bölümündeki Anoge dağı – ki bu dağ Homeros'un ormanla kaplı Neritos'udur,[4] ama hem onun yamaçlarını hem Neion'u hem de adanın diğer bölümlerini kaplayan orman örtüsü kaybolmuş ve bunun neticesinde bir zamanlar İthaka'dan hiç eksik olmayan[5] yağmur ve çisinti giderek daha nadir görülmeye başlanmış. *Bereketli buğdayı*[6] artık sadece nüfusun ihtiyacının dörtte birini karşılamakta, domuzlar,[7] sığırlar,[8] keçiler[9] ve koyunlar[10] tamamen yok olmuşlar ve artık onlar da adaya dışarıdan getiriliyorlar.

Hr. Bowen büsbütün haklı olarak, klasik antik dünyanın ru-

2 Od. I, 186 – ç.n.

3 Kıstak: Bir yarımadayı karaya bağlayan, iki yanı su, dar kara parçası.

4 Od. XIII, 351; IX, 21.

5 Od. XIII, 245.

6 Od. XIII, 244.

7 Od. XIII, 404-410.

8 Od. XIII, 246.

9 O. IV, 606; XIII, 246.

10 Od. XIII, 322.

hunun dünyanın hiçbir yerinde İthaka'da olduğu kadar canlı ve el değmemiş olmadığını iddia eder. Büyük mitolojik kahramanının döneminin hemen akabinde, neredeyse üç bin senelik bir zaman dilimi için hafızalardan silinmişti İthaka. ... Milattan sonra 1504 yılında İthaka korsanların baskınları ve Türklerle Hıristiyanların arasındaki savaşların şiddeti nedeniyle neredeyse boşalmıştı, Venedik hükümetinin komşu adalardan veya Yunan anakarasından gelerek adayı tekrar yerleşime açan kolonistlere tanıdığı imtiyazlar bugün de korunmakta. Dolayısıyla bu adada bütün hafıza, gelir kahramanlar çağına bağlanır: Her tepe, her kaya, her kaynak, her zeytinlik bize Homeros ve Odysseia'yi hatırlatır, bir sıçrayışta yüz nesil geriye gider ve kendimizi Yunan şövalyeliğinin ve şiir sanatının en parıltılı döneminde buluruz.

Evime yerleştikten sonra bir rehber ve bir at kiraladım. Rehberime beni yine Neion dağının eteklerinde bulunan ve büyük Molo Körfezi'nin bir parçası olan küçük *Dexia* limanına götürmesini söyledim. Bu, deniz ihtiyarı Phorkys'ün limanının ta kendisiydi, Phaiaklar burada derin uykusundaki Odysseus'u ve mallarını önce kumsalın üstüne çıkarıp sonra da yolun dışına, zeytin ağacının dibine taşımışlardı:[11]

Bir limanı vardır Phorkys'ün, İthaka ilinde,
Denize uzanan iki burun yamyassı olur limanda
Ve yalçın kayalıklarıyla sarar bu koyu
Bu burunlar azgın rüzgârların iri dalgalarından
Korurlar limanı dışarıya doğru
Ve gelince demir atma yerine sağlam yapılı gemiler
Durabilirler koyun içinde bağlanmadan
Gür yapraklı bir zeytin ağacı vardır koyun bir ucunda
ve onun yanında güzel ve loş bir mağara
Naiades denen nymphelerin kutsal yeridir burası .....
.....
iki de kapısı vardır mağaranın
biri poyraza bakar insanlara açık
öbürü lodosa bakar, Tanrılarındır o kapı....

11 Od. XIII, 96-124.

.....

İndiler sağlam yapılı gemiden çıktılar karaya,
Önce parlak çarşaflar ve yumuşak döşeğiyle birlikte
Odysseus'u çıkardılar koca karınlı gemiden
Yatırdılar kumsalın üstüne derin uykusunda onu

.....

gelip aşırmasın diye oradan geçen bir adam
bu malları Odysseus uyanmadan önce.

Bu yer, destanın belirtilen bölümünde o kadar ayrıntılı tasvir ediliyor ki hata payı hiç yok; küçük koyun ön tarafında koyun girişine doğru yatmış iki tane dik ve ufak kayalık var. Hemen onların yanı başında Neion dağının yamacında denizden, aşağı yukarı 50 metre kadar yüksekte Nymphelerin mağarası. Mağarada gerçekten de kuzeybatı yönünde, iki metre yüksekliğinde kırk santimetre genişliğinde ve rahatça içeri girilmesine imkân veren bir tür doğal kapı ve güney yönünde de 82 santimetre çapında yuvarlak bir delik vardı. Bu yuvarlak delik, Homeros'un tanrıların kapısı dediği kapıdır, çünkü bu noktada mağaranın derinliği 17 metreyi bulur, dolayısıyla insanların mağaraya buradan girmeleri mümkün değildir.

Phorkys limanına ya da başka bir deyişle körfezin sahiline indik tekrar ve Aetos dağının eteklerine kadar yola devam ettik. 150 metre yüksekliğindeki dağ, güneyindeki 100 metre eninde son derece verimli bir vadiyle Neion dağından ayrılıyordu, bu vadi aynı zamanda küçük kıstağı da ortasından kesiyordu. Aetos, doğu yönünde 50 metre yükseklikte güzel su kaynakları olan ve yoğun bir tarım yapılan tatlı bir yamaç oluşturuyordu. Dağı, bu yönden Aetos körfezi sınırlandırıyordu. Daha sonra, bu körfezin İthaka'nın eski başkentinin limanı olduğunu ispatlamaya çalışacağım...

Aetos'a tırmanmak bir yabancı için, hele yaz sıcaklarında çok zor ve zahmetli bir iş, çünkü dağın yamacı 45 ila 50 derecelik bir eğimle yükseliyor ve her yer küçük taşlarla dolu. Patika ya da yol da olmadığından sıkça ellerinden de yardım alarak adeta dört ayak üstü tırmanmak zorunda kalıyorlar. Buna

karşın bu kayalara tırmanmaya alışkın adanın yerel halkı, Aetos'a en ufak bir zorluk yaşamadan çıktığı gibi zirvesine kadar bütün dağda, taşların arasından bir mendil büyüklüğünde dahi toprak görünürse tarım yapıyor. İnsanların bu dağlık arazide tarım yapmak için kullandıkları tek alet sivri uçlu bir çapa, bununla toprağı biraz kaldırmaları keten tohumu ya da buğday ekmeleri için yeterli oluyor.

Dağın yamaçlarında bu kadar az zeytin ağacıyla karşılaşmak beni şaşırttı, çünkü İon adalarında, ki buraların muhtemelen yerli ağacıdır, bu ağaç çok verimlidir ve bırakın Fransa'daki meyve ağaçlarını, en güçlü gövdeli ve pitoresk orman ağaçlarıyla karşılaştırılacak büyüklüklere erişir.

Aetos'a batı yamacından çıktık, çünkü çıkış bu yamaçta diğerlerinden çok daha az çetindi. Bu yamaçta, muhtemelen Odysseus'un sarayından, bugün St. Spiridon adıyla anılan ve yine adanın batısında Aetos ile Neion arasında kalan limana inen antik yolun izleri birçok noktada görülebiliyordu.

Güney zirvesine yarım saatte ulaştım; burada çimento[12] kullanılmadan üst üste konulmuş, uzunlukları 1 ile 1.66 metre, enleri de 1 ile 1.35 metre arasında değişen kabaca işlenmiş taş bloklarla inşa edilmiş bir kulenin harabesi bulunuyordu. Kulenin boyu ve eni 6.66 metreydi.

Kuleden aşağı yukarı 10 metre kadar aşağıda, benzer nitelikte inşa edilmiş bir çevre duvarı vardı. Bunun yanı sıra, yıkıntıları tepenin yamacında, zirveden 60 metrelik bir uzaklığa kadar uzanan, burçlarla sağlamlaştırılmış iki sıra kiklopik[13] duvar da, kuleyi güneybatı ve güneydoğu yönlerinde koruyordu.

Taşların ardından yine kiklopik duvarlarla inşa edilmiş, 8 metre uzunluğunda ve aynı genişlikte başka bir kulenin harabeleri geliyordu. Bu kuleyi de kayaya oyulmuş 5 metre derinliğinde bir sarnıç takip ediyordu. Sarnıcın çapı, ağzında dört metreyken en dibinde altı metreydi. Yamacın daha da yukarısında, tepenin zirvesi tamamen düzleşiyor, 27 metreye 37

12 Harç anlamında – ç.n.

13 Devasa boyutta taş bloklarının harçsız olarak üst üste konmasıyla oluşturulmuş duvar.

metre büyüklüğünde bir alana dönüşüp kuzey yamacına kadar uzanıyordu. Odysseus'un sarayının olduğu yer işte burasıydı, ama maalesef bugün sadece birbirine paralel iki çevre duvarının yıkıntılarını ve günlük kullanım için inşa edilmiş, 1.34 metre derinliğinde, ağzında 1.33 metre dibinde 1.67 metre çapında küçük ve yuvarlak bir sarnıcı görmek mümkündü. Kraliyet sarayı büyüktü, çok katlıydı ve bir iç avlusu vardı, çünkü Odysseus Eumaios'a şöyle söyler:[14]

Bu olmalı Eumaios, Odysseus'un güzel konağı,
çok kolay tanınır, öbür konaklardan bambaşka,
birden fazla katı vardır;
burçlu bir duvarla çevrilmiş avlusu
iki kanatlı kapılarına bak, ne kadar sağlam,
hiçbir insan zorlayamaz bu kapıları

Saray yüksek sütunlarla süslüydü,[15] büyük salondaki şölen masasında 108 talip oturabiliyordu, onların yanı sıra 8 uşak, haberci Medon ve ozan Pheimos aynı salona sığmışlardı;[16] saray "yüksek damlıydı"[17] ve "muhteşem"di.[18] Başka bir yerde Penelope'nin yüksek bir merdivenden inip, anahtarını alıp hizmetçi kadınlarıyla birlikte hazine odasına geçtiğini okuyoruz.[19] Sarayın, zirvedeki düzleştirilmiş alanın tümünü kapladığı ve avlunun birbirinden otuz metre uzaklıkta ve paralel iki çevre duvarının arasında kaldığı hususunda hiçbir tereddüt yoktu. Büyük Zeus'un sunağı da işte bu avludaydı.[20]

Aetos'un zirvesi zeminde boylu boyunca yatan, büyük taşlarla kaplıydı; ama bazı noktalarda altında toprak olduğunu gösteren fundalık ve çalılıklar da göze çarpıyordu. Zeminin yapısının elverdiği yerlerde, derhal kazı çalışmalarına başlamaya karar ver-

14 Od. XVII, 264-268.
15 Od. XIX, 38 (Türkçe çevirisinde sütun yerine direk tanımı kullanılıyor – ç.n.).
16 Od. XVI, 247-253.
17 Od. I, 126; Od. IV, 757.
18 Od. X, 474.
19 Od. XXI, 5-9.
20 Od. XXII, 334.

dim. Ama yanımda hiçbir aletim yoktu, bu nedenle araştırmalarıma başlamayı bir sonraki güne ertelemek zorunda kaldım.

Sıcaklık bunaltıcıydı, termometrem 52 dereceyi gösteriyordu, susuzluktan yanıyordum ama ne suyum ne şarabım vardı, ama Odysseus'un sarayının harabelerinin tam ortasında bulunmanın coşkusu o kadar güçlüydü ki sıcağı da susuzluğumu da unutturuyordu. Kâh bulunduğum yeri inceliyor, kâh Odysseia'dan bu mekânda yaşanan dokunaklı hadiselerin tasvirini okuyor veya gözlerimin önünde dört bir yana uzanan ve sekiz gün evvel Sicilya'da, Etna'nın zirvesinin sunduğundan aşağı kalır tarafı olmayan muhteşem manzaranın keyfini çıkartıyordum.

Kuzeyde Santa Maura ya da bir başka ismiyle Leucadia adası ve Dukato burnu görülüyordu. Antik dünyada bu burnun Sappho uçurumu denilen meşhur kayalık nedeniyle kendine has bir şöhreti varmış. Mutsuz âşıklar bu kayalıktan denize atlarlar ve bu gözüpek atlayışın, onları tutkularının esaretinden kurtaracağına inanırlarmış. Bu cinnetin en güzide kurbanları arasında meşhur kadın şair Sappho, şair Nikostratus, Deucalion ve Karya kraliçesi Artemisia sayılabilir. Strabo'ya göre Leucadia adasının sakinleri her sene, Apollo şerefine düzenlenen şenlikler sırasında bir suçluyu, bütün halkın işlediği suçların kefaretinin kurbanı olarak bu kayalıklardan denize atmayı gelenek hâline getirmişlerdi. Düşüşünü kolaylaştırmak için kurbanın kollarına kanatlar ve vücuduna canlı kuşlar bağlanırmış; denizde de garibanı mümkün olursa kurtarmak için, balıkçı tekneleri yan yana sıralanıp bir çember hâlinde beklermiş.

Güney'de Peleponnes'in muhteşem dağlarını, Doğu'da ise Akarnanya'nın sivri zirvelerini seyredebiliyordum – ki gerçekten etkileyiciydiler. Batı'da gözalıcı boğaz ayaklarımın altındaydı, hemen yanı başında ise Kefalonya'nın güzel ve sarp dağları, neredeyse bir duvar gibi yükseliyordu.

Doğu yamacından aşağıya inmeye başladım ve zirvenin aşağı yukarı 38 metre altında Antik Çağ'larda Odysseus'un sarayına ait olduğu muhakkak bir yolun izlerine rastladım. Dağın yamaçlarında şurada burada birçok küçük ev harabesi de buldum, kiklopik duvarları çok eski bir geçmişe işaret ediyordu.

Dağın eteğine vardığımda bir köylü yaklaştı yanıma. Keramik bir vazo ve bir yüzünde Minerva, diğer yüzünde bir at kabartması olan güzel gümüş bir Korint sikkesi satmak istiyordu. Bu malzemeyi, kabaca kayalığa oyulmuş, içinde sahibinin iskeletinden iz bile kalmamış bir mezarda kısa bir süre önce bulmuştu. Altı frank vererek malları aldım.

Vathy'ye geri döndükten sonra ertesi gün Aetos'ta kazı yapmaya başlamak için dört amele ve onların yanı sıra dağa su ve şarap taşımaları için genç bir delikanlıyla bir kızı işe aldım, kendim için bir at ve alet edevatı taşımak için de bir eşek kiraladım.

10 Temmuz'da, deniz banyosu yaptıktan ve bir fincan sade kahve içtikten sonra, saat beşte birlikte çalışacağım işçilerle beraber yola koyuldum. Saat yedide, terden sırılsıklam olmuş bir hâlde Aetos'un zirvesine ulaşmıştık. Dört ameleye önce arazideki çalıları köklerinden söktürdüm, sonra arazinin kuzeydoğu köşesini kazdırdım. Tahminlerime göre Odysseus'un, gövdesini düğün gecesi yatağı için kullandığı ve durduğu yere de yatak odasını inşa ettirdiği görkemli zeytin ağacı bu köşede olmalıydı:[21]

Sık yapraklı bir zeytin ağacı vardı avlunun ortasında,
kocaman gür, gövdesi bir direk gibi kalın
Onun çevresinde yapmıştım ben yatak odamı
ördüm duvarlarını ağır taşlarla, örttüm çatısını,
iyice kenetlenen kapılar yaptım, sağlam kanatlı
sonra gür yapraklı dallarını kestim ağacın,
gövdesini tunç bıçakla rendeledim köküne kadar
sonra güzelce bir çırpı çekip düzelttim
içini oyup sedirini tamamladım yatağın,
ve sonra burguyla deldim her yanını
süsledim altınla, gümüşle, fildişiyle
ve parlak kırmızı kayışlar gerdim üstüne sığır derisinden

Ancak tuğla yığınları ve pişmiş topraktan kap kacak dışında bir şey bulamadık, 66 santimetre derinlikte çıplak kayalığa

21 Od. XXIII, 183-204.

ulaştık. Fakat kayalıkta zeytin ağacının köklerinin girebileceği birçok yarık vardı; burada arkeolojik malzeme bulma umudumu tamamen kaybetmiştim. Bunun üzerinde, bu alanın yanında kazmaları direktifini verdim, çünkü bu noktada bir duvara ait gibi görünen iki büyük taş blok dikkatimi çekmişti. Üç saatlik bir çalışmadan sonra işçiler 3 metre eninde 4.75 metre boyunda küçük bir yapının en alttaki iki katmanını ortaya çıkardılar, kapısının eni bir metre kadardı. Taşlar özenle işlenmişti, 33 cm eninde ve boyundaydılar; bembeyaz bir çimentoyla birbirlerine bağlanmışlardı. Bu harçtan bir parçayı eve götürmek üzere aldım. En alttaki taş sırasının altında dahi yoğun bir çimento katmanı görülüyordu, bu katmanın varlığı binanın Troya Savaşı'ndan en az yedi yüzyıl sonra inşa edildiği hususunda en ufak bir şüphem kalmamasını sağladı, çünkü kahramanlar çağının yapılarında hiçbir zaman çimentoya rastlamamıştım.

İşçilerim kazıya devam ederken, sarayın bütün arazisini son derece dikkatli bir şekilde inceledim. Bu sırada üst yüzü –bir çemberin takribi yüzde biri kadar– bir eğri çizer gibi görünen hacimli bir taş buldum. Bıçağımla taşın üzerindeki toprağı temizlediğimde gördüm ki gerçekten de bir yarım daireydi bu. Bıçağımla kazmaya devam ettim. Çember diğer yönde üst üste konmuş küçük taşlarla, tabiri caiz ise küçük ölçekli bir duvarla devam ediyordu. Başta bu çemberin içini bıçağımla boşaltmaya niyetliydim, ama amacıma ulaşamadım, çünkü toprak, kireçsileşmiş kemiklerin külü olarak teşhis ettiğim beyaz bir maddeyle karışmıştı ve neredeyse taşın kendisi kadar sertti. Ben de kazmayla devam ettim, ancak on santimetre kadar derine inmiştim ki insan külüyle dolu, güzel fakat çok ufak bir vazoyu parçaladım. Son derece büyük bir dikkatle kazmaya devam ettim ve 20 kadar farklı ve tuhaf şekilli vazo buldum, bazıları yatar durumdayken bazıları dik duruyordu. Toprağın sertliği ve uygun alet edevat yokluğundan maalesef vazoların ekseriyeti çıkartırken kırıldı, sadece beş tanesini zarar görmemiş vaziyette oradan götürebildim. En büyükleri 11 santimetreden küçüktü, ağız açıklığı bir santimetre kadardı. Bir başkasının ağız açıklığıysa sadece altı milimetreydi. Vazoların ikisi, topraktan çıkardığımda

oldukça alımlı resimlerle süslüydüler, ama güneşe çıkardıktan hemen sonra neredeyse tamamen kayboldu bu tasvirler. Alkol ve suyla ovarak onları tekrar görünür hâle getirmeyi umuyordum. Bütün vazolar insan külleriyle doluydu.

Vazoların yanı sıra bu küçük aile mezarlığında bulduklarımı şöyle sayabilirim: Bir kurban bıçağının 13 santimetre uzunluğunda ve ciddi biçimde paslanmış –ama pas dışında iyi durumdaydı– kıvrık namlusu; ağzında iki kavalla bir tanrıçanın resmedildiği pişmiş topraktan paganik bir tasvir; demir bir kılıçtan arta kalanlar, bir domuz dişi ve birtakım başka küçük hayvan kemikleri ve nihayet iç içe geçmiş bronz tellerden oluşan bir kulp. Bulacağım bir kitabe için hayatımın beş yılından vazgeçebilirdim, ama heyhat! Bulduklarım arasında bir kitabe yoktu.

Bulduğum malzemenin yaşını tespit etmek her ne kadar zor olsa da, vazolar Napoli müzesindeki Cumae vazolarının en eskilerinden bile kesinlikle daha eski görünüyorlardı, benim beş küçük ölü külü kavanozumun Odysseus'un, Penelope'nin ya da onların evlâtlarının küllerini ihtiva etmesi muhtemeldi.

Öğlen saatleri gelmişti ve biz sabahın beşinden beri hiçbir şey yememiştik; iki çevre duvarının arasındaki bir zeytin ağacının altında, zirvenin on beş metre kadar altında yiyecek bir şeyler hazırladık. Yemeğimiz kuru ekmek, şarap ve en az otuz derece sıcaklığında sudan ibaretti. Ama keyfini çıkarttım, çünkü hepsi İthaka toprağının ürünleriydi, Odysseus'un sarayının avlusundaydım ve belki de Odysseus'un sevgili köpeği Argos'la bunca zaman sonra tekrar buluştuğu, onun efendisini yirmi sene sonra tekrar tanıyıp bunun sevinciyle son nefesini vermesiyle gözyaşlarına boğulduğu ve tanrısal domuz çobanının şu meşhur sözleri ettiği yerdeydim:[22]

> *Kölelik günü çökmeyegörsün bir insanın omuzlarına,*
> *engin bakışlı Zeus, erdemin yarısını alır ondan*

Hayatımda hiçbir zaman Odysseus'un sarayındaki bu basit yemektekinden daha büyük bir iştahla bir şeyler yemediğimi

22 Od. XVII, 322-323.

herhalde söyleyebilirim. Yemekten sonra işçilerim bir buçuk saat kadar dinlendiler, bu esnada ben elimde kazmayla sarayın üzerinde inşa edildiği noktayla çevre duvarları arasında kalan arazinin tümünü başka bir şeyler keşfedebilme umuduyla inceledim. Toprağın yapısının bir şeyler bulabilmeyi mümkün kılacağı bütün noktaları, daha sonra işçilerle beraber kazmak üzere işaretledim. Saat iki gibi yeniden çalışmaya başladılar ve en ufak bir başarı emaresi olmadan saat beşe kadar devam ettiler. Bir sonraki günün sabahında kazılara tekrar başlamaya karar verdiğim için alet edevatı dağda bırakarak Vathy'e geri döndük. Akşam yedi sularında şehre varmıştık.

Triantafyllides ailesinin, sevilmeye değer iki küçük hanımı büyük bir heyecanla yemek hazırlamışlardı bana, ama masada haşlanmış patates, tuz ve ekmekten başka bir şey göremeyince şaşkınlığım büyük oldu. Benimle eğlenmeye mi çalışıyorsunuz diye sormak zorunda hissettim kendimi. Hayretler içinde "Hıristiyan'sınız ve Cuma günü et mi yemek istiyorsunuz?" şeklinde cevap verdiler. "Yunanistan'ın bütün tanrıları adına," dedim, "ruhumun kurtulması kaygısıyla bana et yedirmek istemiyorsanız, neden hiç olmazsa balık vermiyorsunuz?" "Perhiz günlerinde balık yiyen Hıristiyan görülmüş şey midir?" şeklinde cevapladılar sorumu. "Kaldı ki, biz size et vermeye niyetlenseydik dahi yapamazdık, çünkü Cuma ve Çarşamba günleri, kimse balıklarını almayacağı için hiçbir balıkçı ağ atmaz buralarda ve hiçbir kasap dükkânını açmaz, açarsa kötü muameleyle karşı karşıya kalır."

Bir sonraki gün, 11 Temmuz'da sabah saat dörtte kalktım ve dört ameleyle beraber bir kere daha Aetos'a tırmandım. Dağın güney yamacında, denizden aşağı yukarı 20 metre yükseklikte kayaya oyulmuş birçok mezar gösterdiler bana. 1811 ve 1814 yıllarında Yüzbaşı Guitara bu mezarları kazmış, çok sayıda bilezik, yüzük, küpe benzeri malzemeyi gün ışığına çıkartmıştı. Fakat bunların çok eski olması muhtemel değildi; çünkü Homeros'tan biliyoruz ki kahramanlar çağında ölüler yakılıyordu. İthaka ve Korfu'daki mezarlarda, Mısır hiyerogliflerıyle bezenmiş skarabeuslar ve Fenike orijinli putlar sıkça Yunan sikkele-

rinin ve gözyaşı şişelerinin yanı başında bulunabiliyordu, bu nedenle ölülerin gömülmesi geleneğinin Mısırlılar ve Fenikeliler tarafından ve ancak Homeros'tan birkaç yüzyıl sonra, İon adalarına getirildiğini kabul etmek gerekir. Kadim ölü yakma geleneği, Roma'da, ancak İmparator Domitian döneminde yok olmuştur. Bu nedenle, örneğin Vatikan müzelerinde üzerinde "Hic Cajus Ceaser crematus est" (Cajus Ceaser burada yakılmıştır.) ya da "Hic Germanicus crematus est" (Germanicus burada yakılmıştır) kitabeleri olan taşlar bulunur.

Dağın zirvesine ulaştığımızda tekrar başladık kazılara, bir zamanlar Odysseus'un sarayının bulunduğu arazide avuç içi kadar bile kazılmadık toprak bırakmadık, ama bütün çabamız boşunaydı, hiçbir şey bulamadık.

Bugün yapabildiğim tek ilginç keşif, saraydan tepenin kuzey yamacı boyunca aşağıya uzanan eski bir yolun izleriydi. Dikenli çalılıklar ve toprağın yapısının ortaya çıkardığı zorluklar nedeniyle maalesef bu izi takip edemedim; fakat çalışanlarımdan, aşağı yukarı dört kilometre kuzeyde eski bir yolun izlerinin var olduğunu öğrenince keşfettiğim yolun onların bildiği diğer yolla aynı olması gerektiği sonucunu çıkarttım.

Aetos dağındaki harabelerin, antik dünyada dahi Odysseus'un sarayının izleri olarak kabul gördüğü ve Cicero şu satırları yazarken aklında olanın Aetos'daki yapılar olduğu hususunda en ufak bir teredüdüm yoktur:[23]

En bilgesi, adeta bir kuş yuvası gibi en sarp kayalıkların
arasına kurulmuş
bu İthaka'nın ölümsüzlüğünü tercih ederdi

Ayrıca geleneksel menkulatta da bu harabeler *Odysseus'un Kalesi* ya da *Şatosu* olarak adlandırılıyordu. Aetos ismi de (Aetos = Kartal) Odysseia'da[24] Zeus'un, İthakalıların toplantısı sırasında dağın zirvesinden, aşağıya süzülüveren iki kartal saldığı o uğursuz sahneyi hatırlatır. Kartallar, uğultulu toplantı alanının üzerine vardıklarında, dolgun kanatlarını sallayarak

23 *de Oratore* I, 44.

24 II, 146-156.

uçup, ölüm saçan gözlerini toplanan Yunanların başlarına dikerler ve bu taliplerin ölümünün kehanetidir.

Akşam 19.00'da Vathy'e geri döndük. Ev sahiplerim bu defa bir tabak kızarmış balık hazırlamışlardı benim için ve ayrıca patates, bol miktarda taze üzüm ve şarap da vardı.

Schliemann sonraki günlerde İthaka'daki kazılarına devam etti.

Kısa bir süre sonra Laertes'in güzel bağına geldim ve dinlenmek için oturup Odysseia'nin 24. bölümünü okumaya başladım. Bir yabancının ziyaretinin, İthaka'nın başkentinde bile bir fevkaladelik iken; kırsalında nasıl bir hadise olduğunu düşünebilirsiniz. Henüz bir yere oturmuştum ki köyün sakinleri etrafımda toplandılar ve sorularını yağdırmaya başladılar. Yapabileceğim en akıllıca işin, onlara Odysseia'nin 24. bölümünü, 205. mısrasından 412. mısrasına kadar yüksek sesle okumak ve bunu, onların diline tercüme etmek olduğunu düşündüm. Yaşlı kral Laertes'in tam da bu noktada, toplandığımız yerde çektiği korkunç ızdırapları, öldü bildiği sevgili oğlunu yirmi senelik ayrılıktan sonra, yine bu noktada tekrar bulduğundaki sevincini Homeros'un kulağa hoş gelen dilinde, şanlı ecdatlarının üç bin sene evvel konuştukları bu dilde dinlediklerinde coşkuları sınırsız oldu. Bütün gözler yaşla doldu, okumamı bitirdiğimde erkekler, kadınlar ve çocuklar hepsi yanıma yaklaştılar ve beni "Bize büyük bir mutluluk bahşettin, binlerce defa teşekkür ediyoruz sana," diyerek kucakladılar. Köye kadar beni omuzlarında taşıdılar. Misafirperverlikte birbirleriyle yarışıyorlar, hiçbir şey için para almayı kabul etmiyorlardı. Köyü ikinci defa ziyaret edeceğime dair söz vermeden ayrılmama izin vermediler. Nihayet saat 10 sularında, Anoge dağının (eski ismiyle Neritos) yamaçlarındaki yürüyüşüme devam edebildim. Bir buçuk saat sonra sevimli Leuke köyüne vardık. Ziyaretimden haberdardılar, köy sakinleri başlarında papazlarıyla köyden oldukça uzak bir noktada coşkulu bir mutlulukla karşıladılar beni ve her birinin elini teker teker sıkmadan bırak-

madılar. Köye geldiğimizde saat öğleni bulmuştu ve ben eski Polis vadisinin yerini ve akropolünü, Stavros köyünü ve Anoge'nin zirvesindeki Kutsal Bakire manastırını da ziyaret etmeye niyetliydim, bunun için Leuke'de zaman geçirmek istemiyordum. Ama Odysseia'den bir iki pasaj okumamı o kadar ısrarla rica ettiler ki kabul etmek zorunda hissettim kendimi. Herkesin beni duyabilmesini mümkün kılmak için köyün ortasındaki çınar ağacının altındaki bir masayı kürsü olarak kullanmaya karar verdim. Odysseia'nin 23. bölümünü 1. mısradan 243'üncüye kadar yüksek sesle okudum. Bu satırlarda İthaka kraliçesi Penelope'nin – bu bütün kadınların en iyi ve iffetlisinin, sevgili kocasını yirmi sene ayrılıktan sonra nasıl tanıdığını anlatıyordu Homeros. Her ne kadar bu bölümü sayısız defalar okumuş da olsam her seferinde derin bir duygusallık sarardı benliğimi ve bu muhteşem mısralar, bu defa aynı tesir dinleyicilerime de oldu. Okumamı bitirmemin akabinde bir sonraki güne kadar köyde kalmam için ciddi biçimde ısrar ettiler ama kararlı bir şekilde reddettim.

Bir hayli miktarda eski Yunan sikkesi getirdiler, aralarında nadir parçalar da vardı, hepsi Polis kenti yakınlarındaki kazılarda bulunmuştu. Hiç para almadan bana hediye etmek istediler ve defalarca rica edince ancak 20 frank almayı kabul ettiler. Büyük çabalar sonucu bu tatlı insanlardan ayrılmayı başardım; tabii ki bu, önce şerefe kadeh kaldırmadan ve her birini tek tek yanaklarından öpmeden mümkün olamazdı.

İthaka'da yaşayanlar dobra ve teklifsiz insanlar, son derece iffetli ve inançlılar, misafirperver ve yardımseverler, hareketli ve çalışkanlar; en üst düzeyden akıl ve bilgeliğe sahipler – ki bu iki yüce erdem onlara büyük ataları Odysseus'un bir mirası. Evlilikte ihanet bu insanlar tarafından, baba veya annenin katledilmesi kadar korkunç bir suç olarak kabul ediliyor ve bu suçu işleyen kişi hiç merhamet gösterilmeden öldürülüyor. Bilimsel bir eğitimleri yok İthakalıların ve ancak elli kişiden birinin okuma yazma bildiğini rahatlıkla söyleyebilirim; ama eğitimle ilgili eksikliklerini öyle bir ruhî coşkuyla ikâme ediyorlar ki sohbetlerinin tadına doyulmuyor. Bir İthakalıyla bir çey-

rek saat geçirmem, onun bütün hayat hikâyesini ve sırlarını öğrenmem için yeterli oluyor; sadece kalbini açma ihtiyacı hissettiği için bana her şeyi anlatıyor ve bu sırada en ufak bir art niyet beslemiyor.

Dünyanın başka memleketlerinde olduğu gibi, Yunanistan'da da bir insana hitap ederken *Siz* formu kullanılır, ama İthakalılar o kadar doğaldırlar ki bu kelimeyle hiçbir zaman bir kişiye hitap etmezler, sadece erkekler değil başkentin en kibar ailelerinden hanımefendiler dahi bana sen diye hitap ettiler.

En güzel örneğini taparcasına sevdiği vatanına dönmeyi Kalypso'nun kendisine sunduğu ölümsüzlüğe tercih eden[25] Odysseus'un bizzat kendisinde gördüğümüz sınırsız vatan sevgisi bugün de ada sakinleri arasında canlılığını koruyor, Şark'a yaptığım seyahatlerimde rastladığım ve "Yunanistan'ın hangi bölgesindensiniz?" diye sorduğum her İthakalı, milliyetinden[26] duyduğu büyük gururu gösteren dimdik bir duruşla, "Tanrı aşkına, ben bir İthakalıyım," cevabını vermiştir.

Yurtseverliklerinin ve şanlı atalarının hatırasına gösterdikleri hürmetin bir kanıtı da neredeyse her ailede bulunan Penelope isminde bir kız, Odysseus ve Telemachos isimlerinde de iki erkek evlat olmasıdır.

Bu mert insanlar yorulmak bilmeden çalışmaları sayesinde fukaralık yaşamazlar, İthaka'da bir tek dilenci görmedim. Yunanistan'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi burada da ruhban sınıfına maaş verilmez, bunlar vaftiz törenleri, cenazeler, evlilikler gibi vesilerle gelen cüzi bağışlarla hayatlarını ikame etmeye çalışırlar. Bunun neticesinde bir Yunan papazının hayatı, yoklukla hiç durmadan süren bir mücadeledir ve papazlık kariyeri, hayatın idamesi için gerekli şartları sağlamadığı için genç insanlar teoloji okumaya pek meyletmezler. Bu nedenle bu ülkede insanlar inançlarından ziyade miskinlikleri nedeniyle papaz olurlar. Bu keyfiyeti şu darb-ı mesel pek güzel ifade eder:

---

25 Od. V, 203-224.

26 Burada Schliemann, milliyet kelimesini bugünkü kullanımından çok farklı bir anlamda kullanıyor – ç.n.

Tembeldir, hem de obur
pek cahildir, hem de ahlâksız
o zaman başka seçenenek kalmaz
papazlıktan başka iş yapamaz

Tanrı'nın temsilcilerinin birçoğunun kendilerini, sadece başka işlerdeki cehalet ve kabiliyetsizlikleri nedeniyle onun hizmetine adadıkları bir ülkede, medeniyetin gelişmesi tabii ki mümkün değildi – hele hele papazların bütün cehaletlerine rağmen halkın üzerinde büyük tesirleri olduğu düşünüldüğünde. Atina'daki yüce dostum başpiskopos Thekletos Vimpos, vaazlarında ve yazılarında bu keyfiyete karşı bütün gayretiyle, bıkmadan usanmadan bir şeyler yapmaya çalışsa da herhangi bir reform hâlâ söz konusu değildi. İthaka'nın bütün Yunanistan'la paylaştığı büyük bir şanssızlık da bir sene içinde 52 Pazar günü haricinde 97 başka bayram günü olması, yani senede toplam 149 günde tatil yapılmasıydı. Bu korkunç suistimal tarım, ticaret ve endüstrinin gelişmesi önünde tabii ki ciddi bir engeldi.

Dağın yamacında yürüyüşümüze devam ettik ve sonunda, 50 metre kadar aşağıda, adanın batı sahilindeki muhteşem bir koyun kıyısındaki verimli Polis vadisini gördük. Yolu fazla uzatmamak için binbir meşakkatle de olsa bu sarp yamacı inmeye karar verdim, öğleden sonra üç buçuk sularında aşağıya, vadiye ulaşmıştık. Düşmemek için çalılıklara ve taşlara tutunarak aşağıya inerken, İthaka'ya gelen neredeyse bütün arkeologların, adanın Homeros'un anlattığı başkentini Polis vadisine yerleştirdiklerini düşündüğümde, gülmek mecburiyetinde hissettim kendimi. Çünkü Homeros şehrin bir yükseltinin üzerinde olduğunu söylüyordu, Odysseus ve Telemachos *şehirden çıkıp indiler Leartes'in güzel bağına*,[27] eğer Polis'ten Leartes'in bağına gidecek olsalardı mecburen tırmanmak zorunda kalacaklardı.

Polis vadisini kaplayan sayısız harabe ve tabii Polis isminin kendisi Antik Çağ'da burada nispeten önemli bir şehrin bulun-

27 Od. XXIV, 205-206 (Türkçe tercüme burada Schliemann'ınkiyle tam uyuşmuyor: *yukarıya ya da aşağıya, inmek ya da çıkmak yok, bağa sadece "varıyorlar"* – ç.n.)

duğu hususunda herhangi bir tereddüde yer bırakmıyor. Buna rağmen, daha sonra Homeros'un başkenti konusuna geri döneceğim ve onun Polis vadisinde olma ihtimalinin bulunmadığını kanıtlamaya çalışacağım. Bugün vadiyi şarap bağları kaplıyor ve sadece bir tek ev görünüyor. Evin sahibine satmak istediği eski eserler olup olmadığını sordum. Soruma olumsuz cevap verdi ve ardından deniz kenarındaki kireç ocağında, yani Polis'in limanında, kısa bir süre önce kazı yapıp kayda değer objeler bulduğunu söylediği Dmitrios Loisos adında birine yönlendirdi beni. ... Loisos mezarda bulduğu insan kemiklerini de gösterdi bana, hepsi ama özellikle kafatası iyi korunmuştu. Kemikler dışında şu malzemeyi de çıkartmıştı mezardan: Bronz bir mızrak, iki Mısır skarabeusu –birinin üzerindeki hiyeroglif çok sarih olarak okunabiliyordu–, taş bir yüzük, sekiz bakır sikke, pişmiş topraktan bir Athena tasviri, yine üzerinde yazılar olan taş bir kavalın bir parçası, koçboynuzuna benzer cilalanmış bir taş parçası, yeşil taltan küçük küpler ve nihayet bronz bir kılıçtan arta kalanlar.

Kaba saba amele, anlaşılan Homeros'tan çok daha fazla parayı seviyordu; buldukları için önce 200 franktan azını kabul etmeyeceğini söyledi, uzun bir pazarlığın neticesinde 25 frankla yetinmek zorunda kaldı. Mızrak ve kılıcın, özellikle de bu büyüklükte bir mızrak ve kılıcın lahitte bulunması, hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde ölünün önemli bir savaşçı olduğuna delalet ediyordu.

Hemen bulunduğumuz noktanın yukarılarında, aşağı yukarı 100 metre yüksekliğinde bir tepede, Polis'in antik akropolünün harabeleri görülebiliyordu. Yakından incelemek üzere tepeye tırmandım; fakat 1 ila 2 metre uzunluğunda ve 1 ila 1.30 metre eninde kabaca tıraşlanmış taşlarla inşa edilmiş bir çevre duvarından başka bir şey yoktu. Kısa bir süre önce kayalıklarda bir mezar keşfedilmişti, ama içinde sadece kemikler ve bir gümüş yüzük bulmuşlardı, maalesef yine bir kitabe yoktu mezarda. Kale Odysseus'un Aetos dağındaki sarayıyla karşılaştırıldığında çok mütevazıydı. Polis'ten 10 km kuzeybatıda ve Kefalonya'dan da 3 kilometre uzaklıkta bulunan küçük Daskalion adası, buradan gayet sarih olarak görülebiliyordu.

Daskalion adı kesinlikle Διδασχαλετου'un (okul) kısaltmasından ibarettir, çünkü 17. yüzyılda bir keşiş adada bir okul açmış. Şu anda ada meskün değil ama yine de üzerinde bir ev ve Kefalonya'dan bir papazın ayda iki kere ayin yönettiği bir kilise görülebiliyor. Daskalion Kefalonya'yı İthaka'dan ayıran boğazdaki tek ada, bu nedenle genellikle Homeros'un Asteris'i[28] olarak kabul görür ki bu doğru değildir. ...

Bundan sonra halkın *karasulu çifte pınar* diye adlandırdığı kaynakları ziyaret ettik. Bu kaynakların suyu gerçekten tamamen berrak ama temas ettiği malzemeyi yine de siyaha boyuyor. Bu iki pınarın yakınlarında, çok verimli bir vadinin ortasında, çatısı olmayan bir bina bulunuyor. 8.33 metre uzunluğunda, 5.32 metre genişliğinde ve 3 metre yüksekliğindeki bu bina halk arasında Homeros'un okulu olarak adlandırılıyordu. Buranın duvarları, çimento ya da benzer amaçlı herhangi bir malzeme kullanılmadan üst üste konulmuş 1.67 metre uzunluğunda ve eninde, taş bloklarla yapılmış. En alttaki taş sırası diğerlerinden çok daha eski görünüyordu ve duvarların birinde, muhtemelen vaktiyle bir heykele evsahipliği yapmış bir niş vardı. Bu binanın yakınlarındaki kayalara oyulmuş, fakat zamanla neredeyse tamamen tahrip olmuş, basamakları zorlukla seçilen bir merdivenden muazzam bir üzüm bağına ulaşılıyordu.

Yine son derece dostane bir şekilde karşılandığım komşu Stavros köyünde biraz dinlendikten sonra, denizden takribi bin metre kadar yüksek Anoge dağına, Homeros'un Neritos'unda tırmandık. Homeros çağında dağın yamaçlarını kaplayan ormanların yerinde, ancak az sayıda zeytin ağacı görmek mümkündü. Döne döne yükselen, takribi 2.66 metre eninde ve oldukça iyi durumdaki bir yoldan zirvedeki Aziz Bakire manastırına ulaşılıyor, güney yamacından da yine zikzaklar çizerek tekrar aşağıya, vadiye iniliyordu. Tırmanış oldukça zorluydu, ama zirveye vardığınızda gerçekten muhteşem bir manzara, zahmetlerinizi cömertçe ödüllendiriyordu. Zirveden, sayısız koylarıyla bütün İthaka adası, Korfu haricinde bütün İyon ada-

28 Od. IV, 842-847.

ları, Akananya ve Peleponnes görülebiliyordu. Ancak karanlık basarken döndük Vathy'e.

Sabah deniz banyomu yaptıktan sonra rehberimle beraber adanın güney kısmını gezmek üzere yola koyuldum. Başlangıçta yol iyiydi, ama kısa zaman sonra dik ve kaygan taşlarla kaplı bir patikaya dönüştü. Mecburen atımdan inip yürümeye başladım. İki saat sonra Korax (karga) kayası adı verilen 34 metre yüksekliğindeki dimdik bir kayalığın altından fışkıran meşhur Arethusa Pınarı'na vardık. Bu kaynak, Antik Çağ'larda ziyadesiyle yüksek debili ve bol suya sahip olmalıydı, çünkü hemen önünden başlayarak, 34 metre derinliğinde ve 70 metre eninde bir ırmağın kurumuş yatağı, bir kilometre boyunca denize kadar uzanıyordu. Muhakkak ki Arethusa'nın deli dolu akan suyu bu yatağı kayalara oymuştu, ama artık kaynağın suyu o kadar yavaşlamıştı ki günde 200 litre su almak bile neredeyse mümkün olmuyordu. Homeros, Arethusa ve karga kayasından şu güzel mısralarda bahseder:[29]

> *Domuz sürülerinin yanında bulacaksın onu,*
> *palamut yerler Karga kayasının, Arethusa pınarının orda,*
> *ve domuzların yağlarını tam kıvamına getiren*
> *kara suyu lokur lokur içerler*

Bu platoyu kolaylıkla tanrısal domuz çobanı Eumaios'un çiftliğini, evini ve domuzları için on iki ahır inşa ettiği arazi olarak teşhis edebildim; çünkü hem çevrede bundan başka hiçbir düz arazi yoktu hem de bu plato Homeros'un *çepeçevre görünen bu yere bir avlu yapmıştı çoban* şeklinde tercüme edilebilecek tasvirine tamamen uyuyordu.[30] Ayrıca bu plato, Odysseus'un ev sahibine, doğruyu söylemediği takdirde uşakların onu büyük kayadan aşağı atmalarını teklif ettiği bölümde Homeros'un gönderme yaptığı Karga kayasının hemen üst kısmında bulunur:[31]

---

29 Od. XIII, 407-410.

30 Od. XIV, 6.

31 Od. XIV, 398-400.

ama dönmezse efendin senin, dediğim çıkmazsa
söyle uşaklarına atsınlar beni büyük kayadan aşağı
seni bundan böyle aldatmasın yalanlarla hiçbir dilenci

Keza Homeros'un söz ettiği[32] on iki domuz ahırından on tanesinin kiklopik duvarları hâlâ görülebilir:

On iki domuz ahırı yapmıştı birbirine bitişik,
bu avlunun içine dişiler yatsın diye
yerde sürünen elli dişi domuz konmuştu her ahıra
erkek domuzlarsa ahırın dışında yatıyorlardı

Eumaios'un sürüleri[33] palamutla semirtiliyorlardı, demek ki İthaka o zamanlar meşe ormanları açısından zengin olmalıydı; artık meşe adadan tamamen kaybolmuş durumda. İthaka'da dikilen tek ağaç zeytin; iki sene önce zeytin ağaçlarını etkileyen bir hastalık görülmüş ve bugüne kadar hastalığın önünü almakta en ufak bir başarı sağlanamamış. Hastalanan zeytin ağacının kabuk ve yaprakları kararıyor ve kötü bir koku yayıyor, ağaç çiçeğe duruyor gerçi ama az sayıda meyve veriyor, bu az sayıdaki meyve de gelişip olgunlaşmadan dökülüyor. Şimdilik hastalık az sayıda ağaçla sınırlı kalmış, köylüler bulaşıcı olmadığını düşünüyorlardı, ama hasta ağaçların sayısı yine de giderek artıyordu. Asmalarda görülen hastalıkla da başa çıkamıyorlardı. Hastalığa karşı kükürt kullanıyorlardı, ama bu, kısa bir süre dahi ihmal edilse musibet tekrar baş gösteriyordu. Örneğin bir asma kütüğü kükürtlenirken sadece tek bir üzüm dahi unutulsa hastalık tekrar ortaya çıkıyordu.

İthaka'daki her köy evinde, klasik antik dünyanın canlandığını görmek mümkündü. İnsan ister istemez Homeros'un tanrısal domuz çobanı Eumaios'un çiftliğini anlattığı satırları hatırlıyordu:[34]

Evinin önünde oturur buldu Odysseus onu
çepeçevre görünen bu yere bir avlu yapmıştı çoban,

32 Od. XIV, 13-16.
33 Od. XIII, 409.
34 Od. XIV, 5-12.

güzel ve büyük bir avluydu bu, yusyuvarlak,
kendi yapmıştı domuzlar için, efendisi gittikten sonra,
ne hanımına danışmıştı ne de ihtiyar Laertes'e,
taşları kendisi getirmişti oraya,
ve güzelce örtmüştü tepesini dikenli çalılarla,
yan yana kazıklar çakmıştı dışarıya boydan boya,
yontulmuş meşe ağacından, kalın ve sıktılar

Evler hep yüksek mevkilere yapılmıştı; hep hayvan beslenen bir avlunun ortasında yer alıyorlardı ve etraflarında özensizce üst üste konmuş çakıl taşlarından bir duvar ve bu duvarın üst kısmında kuru dikenli çalılardan ve sivri kazıklardan oluşan bir çit oluyordu.

Üzüm satın almak ya da su içmek için bu tarlalara inşa edilmiş münferit evlere her yaklaştığımda köpeklerin saldırısına uğradım. Bugüne dek, kâh taş atarak kâh atar gibi yaparak, aramızda saygılı bir mesafe kalmasını hep becerebilmiştim. Ama o gün, adanın güneyindeki bir çiftliğin arazisine girdiğimde dört köpek, birden vahşi bir şekilde saldırdı bana. Ne attığım taşlar ne de tehditkâr tavrım para etmedi. Yardım istemek için olanca gücümle bağırdım, rehberim çok geride kalmıştı ve evde de kimse yokmuş gibi görünüyordu. Bu korkunç durumda bereket versin ki Odysseus'un benzer bir tehlike karşısında yaptıkları aklıma geldi:[35]

Gördüler uluyan köpekler apansız Odysseus'u
ve havlaya havlaya atıldılar üzerine,
Odysseus da akıllıca toprağa oturdu korunmak için
ve değneğini bıraktı elinden

Bilge kralı kendime örnek aldım ve yere oturup sessiz ve hareketsiz kaldım. Hemen o anda biraz evvel beni yutacak gibi görünen köpekler etrafımda bir daire oluşturdular, gerçi havlamaya devam ediyorlardı ama bana temas etmiyorlardı. En ufak bir hareketimde beni ısıracaklarından emindim; ama beni acz içinde, boyun eğmiş bir tavır içinde görmeleri onların saldır-

35 Od. XIV, 29-31.

ganlıklarını da yatıştırmıştı. İçinde bulunduğum zor durumu gören rehberim olabildiğince yüksek sesle bağırarak evinden pek de uzakta olmayan üzüm bağındaki çiftlik sahibinin ortaya çıkmasını sağladı. Adam köpeklerini hemen yanına çağırdı ve beni içinde bulunduğum berbat durumdan kurtardı. Yüz hatları yumuşak, bakışları zeki ve burnu kartal gagasını andıran yetmiş yaşlarında bir ihtiyardı; kar beyazı saçları güneşin yakıp kararttığı cildiyle tuhaf bir tezat oluşturuyordu. Tıpkı diğer köylüler gibi çıplak ayakla dolaşıyordu; göbeğinin üzerine tespit edilmiş, belinin çevresini saran ve sayısız kat yaparak dizine kadar inen beyaz pamuklu kumaştan bir *Fustanella* giymişti.

Fustanella esasen Arnavutlara has bir kıyafettir ve ancak Yunan ihtilalinden[36] itibaren Yunanlar tarafından benimsenmiştir. Arnavutluk'ta en kadim antik dönemlerden beri varlığını sürdürmüştür, Napoli müzesindeki Epirus kralı Pyrrhus'unki gibi[37] eski heykellerde de sıkça görülür.

İthaka'nın büyük kralı Odysseus'un benzer şartlar altında kullandığı yöntem, karşı karşıya kaldığım tehlike anında aklıma gelmese beni parçalayacak ya da en azından feci bir şekilde ısıracak köpeklerinin vahşiliği nedeniyle, yaşlı adama adamakıllı çıkıştım. Bin kere özür diledi benden. Köpekleri etrafta oturanları tanıyorlardı ve bunlar yaklaştığında genellikle havlamazlardı bile. Adanın neredeyse sonunda, tarlaların ortasında yer alan evine, kendisini bildi bileli hiçbir yabancının yolunun düşmediğini ve bu nedenle de böyle bir tehlikenin aklının köşesinden geçmediğini anlattı. Gözle görünür yoksulluğuna rağmen, neden her biri muhtemelen en az iki insan kadar yiyen dört köpek beslediğini sordum yaşlı adama. Neredeyse öfkeyle cevap verdi: Babası, dedesi ve Telemach, Odysseus ve Penelope'ye kadar bütün ataları da aynı sayıda köpek beslemişlerdi, sadık bekçilerinden birinden ayrılmak yerine çok daha fazla yokluğa katlanmaya razıydı. Abartılı bir yurtseverlik ve milli gurur hissiyatı içinde, Troya Savaşı dönemindeki atalarından daha az sayıda köpek besleme düşüncesinin bile öfkelendirdiği

36 Osmanlılardan bağımsızlık için isyan – ç.n.

37 Pirus zaferi deyimi bu kralın hikâyesinden kaynaklanır – ç.n.

bu temiz kalpli ihtiyarın söylediklerine karşı çıkamadım. Açıklamasıyla beni, en azından kendi düşüncesine göre, memnun ettikten sonra bir sepet dolusu şeftali ve üzüm getirdi ve –gururu ve kendine verdiği değerin tekrarlanmış bir kanıtı olarak– bunlar için herhangi bir ücret almayı kararlı bir şekilde reddetti. Muhakkak ki bu meyvelerle köpeklerinin bana yaşattığı korkuyu telafi etmeye çalışıyordu, ama ben de misafirperverliği için onu, ne pahasına olursa olsun ödüllendirmek istiyordum. Bunun için Odysseia'in on dördüncü bölümünün ilk 113 mısrasını eski Yunanca okuyup günümüz lehçesine çevirdim. Beni büyük bir dikkatle dinledi, okumam sona erdikten sonra gitmeye yeltendiğimde, pek fazla bir şey bilmediği İlyada'dan da bir şeyler anlatmam için ısrar etti. Borcumu yeterince ödediğimi düşündüğümden, beni daha fazla tutmasına izin vermedim. Ama ihtiyarın merakı ziyadesiyle uyanmıştı artık, Troya Savaşı'ndaki hadiseleri öğrenme imkânının yanından geçip gitmesine izin vermesi mümkün değildi. Bu nedenle günün geri kalanını bana yürüyüşümde eşlik ederek geçirdi ve İlyada'nın yirmi dört bölümünde olan biteni ana hatlarıyla duyuncaya kadar da rahat huzur vermedi.

Adanın güney ve güneydoğuda kalan bölümlerini yürüyerek gezdik ve sarp kıyı boyundaki iki yüksek düzlükte tuğla, çakıl taşları ve çimentoyla inşa edilmiş bir dizi binanın kalıntılarını bulduk. İnşa tekniklerinden yola çıkılarak bakıldığında muhtemelen Roma Cumhuriyet döneminin sonlarına ya da imparatorluk döneminin başlarına denk gelmeliydiler. Bütün araştırmama rağmen kiklopik bir duvar bulmayı başaramadım.

Alımlı ev sahiplerim kahvaltımı hazırlamışlardı bile, saat dört buçukta, Arethusa'nın üst tarafındaki yüksek düzlüğe çıkıp Eumaios'un çiftliğinin olduğu bölgeyi bir kere daha araştırmak ve oradan da eski yoldan adanın kuzey kısımlarını gezmek üzere rehberimle beraber yola koyuldum. Bu yol 66 santimetreyle 1 metre arasında değişen bir ene sahipti, denizden 66 metre kadar yükseklikte Neion (şimdiki adı St. Stephan) dağının etrafından dolaşıyordu. Neredeyse tamamen kayalara oyulmuştu ve ilk bakışta çok eski olduğu anlaşılıyordu. Adanın en

yaşlı sakinlerinin ifadesine göre, bu yol uzun bir süre adanın güneyi ve kuzeyi arasındaki tek bağlantıydı, yeni yol ancak aşağı yukarı 30 sene evvel İngilizler tarafından inşa edilmişti. Homeros'un sarp patikası[38] veya taş döşeli yolu[39] hiç şüphe yok ki bu yoldu. Phorky limanına vardıktan sonra bu yoldan gitmişti Odysseus, sürülerinin sadık çobanının yanına, daha sonra kral ve Eumaios'un beraberce Aetos'taki kral sarayına gittikleri yol da buydu. Gerçekten de şairin kullandığı *sarp* ve *taşlı* sıfatlarına tamamen uyuyordu yolun özellikleri, çünkü bazı noktalarda o kadar dik, engebeli ve kaygandı ki at sırtında geçilmesi imkânsızdı. Üç saatlik bir yürüyüşten sonra Aetos'un eteklerine vardık. Eski yol burada çatal yapıp ikiye ayrılıyordu, yollardan biri doğu yönüne Odysseus'un sarayına, diğeriyse adanın kuzey kısmına yöneliyordu. Tam antik yol çatalının olduğu noktada suyu bol bir çeşme vardı. Çeşme duvarının iç kısmının inşa tekniği, antik dönemden kaldığını gösteriyordu. Homeros şu mısraları muhakkak ki bu pınar için yazmıştı:[40]

Yürüdüler taş döşeli yoldan aşağıya doğru,
kente epey yaklaşınca, vardılar bir çeşmeye,
güzel akan bir çeşmeydi bu, duvarı taşla örülü,
bütün kent halkı suyunu alırdı oradan,
İthakos, Neritos ve Polyktor yaptırmıştı,
suyu seven kavaklar sarmıştı onu çepeçevre,
serin bir su akıyordu tepedeki kayadan,
orda taştan bir sunağı vardı Nymphelerin
adak adardı ordan geçen bütün yolcular

Odysseus ve Eumaios yine bu çeşmede rastlamışlardı Dolios'un oğlu, keçi çobanı Melanthos'a.[41] Bundan sonra Aetos'un hemen kuzeyindeki devamı olan Palea-Moschata dağına tırmandık. 50 santim vererek vadideki bir köylüden iki kazma kiraladık ve hem zirvede hem de tepenin denize kadar uzanan ya-

38 Od. XIV, 1.
39 Od. XVII, 204.
40 Od. XVII, 204-211.
41 Od. XVII, 212-216.

maçlarında birçok noktayı kazdık. 20 ila 40 cm arasında değişen bir derinlikte, her noktada tuğla ve pişmiş toprak malzeme bulduk, burada vaktiyle bir şehir bulunduğunun açık bir emaresiydi bu. Ve ben bu şehrin Homeros'un tasvirlerindeki[42] İthaka'nın başkenti olduğunu iddia edebileceğim kanaatindeyim.

Yukarıdaki satırlarda da ifade ettiğim gibi Polis vadisinde de 1 şehir bulunuyordu ve Ptolemeus'un 'aynı isimli şehrin de olduğu İthaka' ve keza Skylax'ın Akarnanya'yla ilgili bölümdeki 'şehir ve limanıyla beraber İthaka adası' cümlelerinde işaret edilen de bu şehirdi. Ama bu şehrin Homeros'un başkenti olmasına imkân yoktu, çünkü Polis vadisi kıyıda bulunur ve etrafı dağlarla çevrilidir. Dolayısıyla Polis'ten hangi yöne doğru olursa olsun dışarı çıkarken mecburen *yukarı çıkmak, tırmanmak* zorunda kalırsınız, *aşağı inmezsiniz*. Buna karşın Odysseus, Telemachos ve iki köle *şehirden aşağı inmişlerdir*.[43]

Schliemann her zaman olduğu gibi burada da Homeros'un rehberliğinde yoluna devam etti, onun dizelerinin doğruluğu konusunda en ufak bir tereddüdü yoktu. Bundan sonraki günlerini de büyük kahramanı Odysseus'un yurdunda, onun izlerini arayarak geçirdi. Yazdıkları sadece arkeoloji bilimi açısından ilginç değildi, dönemin Yunanistanı'nın da dikkate değer bir tasviriydi de aynı zamanda.

Yolumuz bizi önce Polis vadisinin etrafında dolaştırdı, sonra Stavros köyünün içinden geçtik. Bir saatlik tempolu bir yürüyüşün ardından adanın kuzeyinde, çok sarp bir dağın sırtında, denizden 100 metre yükseklikteki Exoge'ye ulaştık. 1.200 nüfuslu bu köy adanın en güzel ve varlıklı köyüydü, adanın en verimli vadilerinden biri bu köye aitti. Vadi harika üzüm bağları ve Yunanistan'da şimdiye kadar gördüğüm en güzel portakal, limon ve badem ağaçlarıyla kaplıydı. Vadi su kaynakları

42 Od. XVI, 471; XVII, 205; XXIII, 137; XXIV 205.

43 Od. XXIV, 205-206. Burada benim faydalandığım A. Erhat ve A. Kadir çevirisi *kentten çıktıktan sonra vardılar* diyor sadece, inmek ve çıkmak yok, Johann Heinrich Voß'un Almanca çevirisindeyse *jene gingen den Weg von der Stadt hinunter* ifadesi var, "hinunter" tereddütsüz aşağıya anlamında – ç.n.

açısından zenginken Exoge'de tek çeşme yoktu, bu yüzden bütün su ihtiyacı kadınların kafalarının üzerinde taşıdıkları testilerle veya eşeklerin sırtına yüklenen fıçılarla sağlanmak zorundaydı. Exoge gerçek anlamıyla zengin sayılmazdı, ama her köşede belirli bir rahatlığın emarelerini görmek mümkündü. Herkesin ufak bir evi ve mahsulünün kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yettiği bağı bahçesi vardı. Köyde 10.000 frank sermayesi olan birini aramak nafile bir çaba olurdu ama bir dilenciye rastlamak da aynı şekilde mümkün değildi. İthaka'nın her yerinde olduğu gibi Exoge'de de çok genç evleniyorlardı. Sakin ve makul olmaya o kadar alışkınlardı ki adeta bunların birer erdem olduğunu bilmez görünüyorlardı.

Öğlen sıcağında, Şark'ta insanların dinlenmeye alışkın oldukları saatlerde köye ulaştım. Köyde bir han olmadığından bakkal dükkânına girdim. Kimsenin beni fark etmediğini düşünüyordum ama anlaşılan beni görmüş olmalıydılar. Köye bir yabancının geldiği haberi yıldırım hızıyla yayılmıştı, on dakikadan daha kısa bir süre içinde bulunduğum evin içi ve önü insalarla dolup taşmıştı. İthaka'da bulunmamın nedeninin arkeolojik araştırmalar olduğu duyulduğunda büyük bir sempatiyle karşılandım, herkes hiçbir karşılık beklemeden hizmetlerini sunuyordu. Mevcut bütün eski eserler, yüz seneden daha yaşlı olmayan üç kiliseden ibaret olduğundan bunlara daha fazla ilgi göstermedim. Buna karşılık köyün okulunu ziyaret etme isteğimi sezdirdim. Büyük bir insan kalabalığı, muhtemelen bütün köy sakinleri eşlik ettiler bana. Beni okul sorumlusu Georgios Lekatsas karşıladı ve hiç vakit kaybetmeden 25 öğrencisini bir araya getirdi. Bana ne kadar iyi birer öğrenci olduklarını göstermek istiyordu. Çocuklara bir şeyler okuttu, yazı defterlerini gösterdi, doğrusu çok etkilendim. Öğretmenleri çocuklara sadece okuma yazma öğretiyordu, ama bu bile İthaka'nın genel eğitim düzeyinin ne kadar düşük olduğu düşünüldüğünde çok önemliydi. Lekatsas, onlara eski Yunanca öğretebilse ne kadar mutlu olacağını anlattı, ama maalesef kendisi de bu dili başlangıç seviyesinde dahi bilmiyordu. Bana yönelttiği sorularından oldukça yüzeysel bir coğrafya bilgisine sahip olduğunu

anladım, ama bu bilgi talebelerine bir şeyler öğretmesine yetecek seviyede değildi. Hâlâ öğretmenle konuşmaya devam ederken sonradan eski bir denizci olduğunu öğrendiğim biri İtalyanca hitap etti bana. Napoli yakınlarında Sorrento'dandı aslen, 20 sene önce Exoge'ye yerleşmiş, buralı bir kızla evlenmişti, nalbantlık yapıyordu. Bana uzun yolculuklarını, karşılaştığı tehlikeleri, mucize kabilinden kurtulduğu gemi kazalarını kısaca anlattı ve Penelope ismindeki karısını ve iki oğlunu tanıştırdı. Oğullarının büyük olanının ismi Odysseus, küçük olanınki de Telemach'tı. ...

Sonunda, büyük çabalar neticesinde öğleden sonra saat iki buçuk gibi yola çıkmayı başarabildim. Bütün köy ahalisi, beni dağın eteklerine kadar yolcu etti, tek tek elimi sıktılar ve hep bir ağızdan tekrar görüşme umutlarını dile getirdiler.

Gerçi en kısa zamanda Vathy'e geri dönmek istiyordum, ama bir süre Leukede kalmak durumundaydım. Bütün köy, büyük çınarın altında beni bekliyordu ve bir sonraki güne kadar bırakmamaya da adamakıllı niyetliydiler. Bu iyi insanlara mümkün olsa büyük bir keyifle onların köyünde kalacağımı anlattım, ama saat neredeyse öğleden sonra üç buçuğu bulmuştu ve benim Vathy'e kadar dört saatlik yolum vardı, vapur 10'da yola çıkacaktı ve daha eşyamı toplamak zorundaydım. Sonunda yola devam etmeme izin verdiler, ama daha önce Homeros'tan bir pasaj okumamda ısrar ettiler. Pes ettim ve 23. bölümün güzel mısralarını hızla tercüme ettim. Penelope'nin yıllardır görmediği kocasını, bir zeytin ağacının gövdesinden kendi eliyle yaptığı evlilik yataklarını bütün ayrıntısıyla anlatması üzerine nasıl tanıdığını anlatan mısralardı bunlar. Bundan sonra vedalaştık, her iki taraf da adamakıllı duygusallaşmıştı. Köy ahalisi tek tek elimi sıkarak, yanaklarımı öperek veda etti bana; her biri *Sevgili dost, ağız tadıyla tekrar görüşme umuduyla* dedi usulca. ... Atımın gücü ve yol şartları el verdiğince hızlandırmaya çalıştım seyahatimi, akşam sekiz sularında Vathy'e vardım ve hızla eşyalarımı toplamaya koyuldum. Ama tam bu işe başlamıştım ki yeni engeller çıktı karşıma! Odam adaya geldiğimden beri tanışma şansını bulduğum ilginç ve güzel insanlar tarafından

kelimenin tam anlamıyla işgal edilmişti. Beni neredeyse parçalayacak dört köpeğin sahibi olan köylü ve tabii ki, adaya geldiğim akşam (....) bana Odysseia'nin 24 bölümünün içeriğini son derece rahat bir üslupla anlatan zeki ve sevimli değirmenci Asproieraka da işgalciler arasındaydı. Birkaç litre şarap ısmarladım, hepsiyle bir daha görüşme umudumu anımsatarak kadeh tokuşturdum ve eşyamı bavullarıma tıkıştırdım. Vapur seyahati sırasında bavullarımı bir düzene sokabileceğimi umuyordum. Konuşkan değirmenci, güçlü omuzlarında eşyalarımı taşıdı bir tekneye; herkesle son derece samimi bir şekilde vedalaştım ve birkaç dakika sonra halatlarını çözecek vapuruma binerek Atina'ya binmek üzere yola koyuldum.

Schliemann'ın Homeros'un ülkesine yaptığı ilk yolculuğun bu ilk etabı dokuz gün sürmüştü. Çok yoğun duygular ve büyük bir mutlulukla İthaka'ya ve onun çok sevdiği halkına veda eden Schliemann'ın bundan sonraki durağı Patras'tı.

Bir sonraki günün sabahı, beş sularında Peleponnes'de Korint Körfezi'nin ağzındaki Patras'a vardık. Patras'ta saat 6'da kalkan başka bir vapura bindik. Yarım saat kadar sonra gemi antik Naupaktos'a yanaştı. Bugünkü adı Lepanto olan bu liman 1571'de Türklerle Hıristiyanlar arasında gerçekleşen büyük bir deniz savaşı nedeniyle ünlüdür.[44] Bundan sonra antik Aegium'da demir attık. Bu şehrin bugünkü adı Türkçe *bostan* kelimesinden geldiğine hiç şüphe olmayan Bostitsa'dır. Burada yarım saat kadar kaldık. Ben de bu zamanı kıyıdaki meşhur çınarı görmek için kullandım. Gövdesinin çapı 15.30 metre kadardı. Ağacın içi boştu ve bir oda içeriyordu. Bu oda Osmanlılara karşı bağımsızlık savaşı sırasında hapishane olarak kullanılmıştı. Ağacın dalları 50 metre çapında bir daire oluşturacak bir alana yayılmıştı. Çok yaşlı olduğu muhakkaktı, her halükârda Türklerin Avrupa'ya gelişlerinden daha eski bir ağaçtı.

Nihayetinde, akşam altı sularında Korint'e vardık. Küçük bir seyahat torbası dışında bütün eşyamı Atina'ya yolladım.

44 Bizim kaynaklarımızda İnebahtı Deniz Savaşı – ç.n.

Bugünkü Korinth'in kuruluşu ancak 1859'a dayanır. Bu tarihte bir deprem antik Korinth'in harabeleri üzerinde kurulmuş olan eski şehri yerle yeksan etmişti. Eski şehrin bulunduğu yer, sakinlerine sıcak yaz günlerinde hayatı zehir eden sağlıksız havası ve humma tehlikesi nedeniyle terk edilmiş ve yeni şehir yedi kilometre kuzeydoğuda, kıstağın nispeten alçak olduğu ve iki deniz arasındaki cereyanın, havanın sağlıklı kalmasını sağladığı bir noktada kurulmuştu.

Mevcut az miktardaki harabeyi incelemek için üç saat kadar eski Korinth'de kaldım. Önce oval bir amfitiyatro gösterdiler bana, tamamen kayalara oyulmuştu, 97 metre uzunluğunda ve 64 metre enindeydi, gladyatörler ve vahşi hayvanların girebilmesi için toprak altında bir dehliz vardı. Muhtemelen Pausanias'tan sonra inşa edilmişti, çünkü onun[45] eserinde bu amfitiyatrodan hiç söz edilmez. Ayrıca onun tasvir ettiği Athene Chalinitis tapınağına ait olduğu iddia edilen meşhur *yedi dorik sütunu* da gördüm. Çok eski bir antik geçmişin alametlerini taşıyorlar, Pästum'un M.Ö. 7.yüzyıla dayanan tapınağından bile çok daha eski görünüyorlardı.

Eski şehrin etrafında insan eliyle oluşmuş tepecikler (höyükler) tespit ettim. Pausanias'ın tasvirine göre Korinth birçok tapınak ve başka abidevi yapıya sahip olmalıydı, bu nedenle burada yapılacak iyi yönetilmiş kazıların önemli arkeolojik keşiflerle sonuçlanacağından hiç kuşkum olmadı. Fakat ne yazık ki bu tür kazılar Yunanistan'ın mali kaynak bulamaması nedeniyle yapılamamaktadır ki bundan bilim dünyasının zarar gördüğü şüphesizdir. Her ne kadar Korinth bölgesindeki köylüler tarlalarını fazla derine inmeden sürseler de yine de sık sık, içinde pişmiş topraktan güzel kül kavanozları olan mezarlar buluyorlardı. Burada o kadar fazla antik malzeme vardı ki 6 muhteşem vazoyu 3 frank 35 santime satın alabildim. ... Kalenin en alt kısmı Türk evlerinden ve camilerden arda kalan harabelerle kaplıydı. Yukarıdaki düzlüklerden birinde de büyük bir kışla vardı. Kışlanın yakınlarında, kayalara oyulmuş, oldukça eski dönemlere uzanması gereken bir dizi sarnıç görülüyordu,

45 *Periegesis tes Hellados* (*Yunanistan'ın Tasviri*) isimli – ç.n.

ama bütün gayretime rağmen İsa öncesi döneme at bir duvar, ya da duvar parçası bulmayı başaramadım. Sadece Akro Korinth'in, Strabo'ya göre[46] Venüs'e adanmış bir tapınağın bulunduğu en yüksek zirvesinde, bir kalenin duvarları içinde birkaç tane büyük, kaba tıraşlanmış taş blok buldum. Bu blokların kaynağı hiç şüphesiz kahramanlar çağından kalma kiklopik bir duvardı.

Rivayetlere göre Türk birliği teslim olmadan önce altın ve gümüş sikkelerle dolu on beş sandık toprağa gömmüştü. Çevrede yaşayan köylüler son bir senede bu hazineyi bulmak için dört noktayı kazmışlardı, ama gayretlerinden bir netice alamamışlardı. Toprağın yapısını incelemek için açtıkları –ikisi 17 metre civarında bir derinliğe sahip– dört çukura da indim. Tuğla ve keramik kap kacak artıklarıyla karışmış topraktan başka bir şey yoktu, eski bir duvarın izine de rastlanmıyordu. ...

Pausanias'ım yanımdaydı, Akro Korinth'in zirvesinde antik Korinth'in tasvirini okudum onun kaleminden, ayaklarımın altında 627 metre aşağıda uzanan ve harap ve ıssız bir görünüm arz eden ovada, bir zamanlar büyük ve güçlü bir şehrin olduğuna inanmakta zorluk çekiyordum. Yunanistan'ın gururu ve ticaretinin merkeziydi bu şehir; zenginlik, ihtişam ve lüksü adeta darb-ı mesel olmuştu; güçlü ve güzel Syrakus'un da aralarında bulunduğu sayısız koloninin kurucusuydu; uzun yıllar boyunca haris Roma'nın şehvetine karşı koyabilmiş ve M.Ö. 146'da, ancak hıyanetle Mummius'un eline düşmüştü.

Akşam saatlerinde yeni Korinth'e geri döndüm. Küçük garnizonun komutanı teğmen olağanüstü bir zarafet göstererek Argos'a kadar bana refakat etmeleri için iki asker verdi yanıma.

46 VIII, 6.

3

AGAMEMNON SEFERİ

Yeni Korinth'de otel olmadığı için geceyi sefil bir handa tahta bir sıranın üzerine kıvrılarak geçirmek zorunda kaldım. Yorgunluktan perişan olmama rağmen bir an için bile kapatamadım gözlerimi, sivrisinekler huzur vermiyorlardı. Yüzümü bir bezle kapatarak kendimi korumaya çalışmam nafile bir çabaydı, kıyafetlerimin üzerinden bile fütursuzca sokuyorlardı beni. Çaresizlik içinde kapıya yöneldim, ama kilitliydi. Meyhaneci gitmiş anahtarı da yanında götürmüştü. Mekânın pencere yerine demir çubuklarla korunan dört köşe menfezleri vardı. Uzun ve yorucu gayretler neticesinde bu demir çubuklardan ikisini yerinden sökmeyi başarabildim ve gece bekçileri tarafından bir hırsızla karıştırılma riskini göze alarak yola atladım, deniz kıyısına gidip kumlara gömdüm kendimi, şansıma sivrisinek yoktu ortalarda. Hemen uykuya daldım ve üç saat süren en keyiflisinden bir huzurun tadını çıkartabildim hiç olmazsa.

Sabah dört gibi uyandım, yarım saat denizde yüzdükten sonra meyhanecinin şaşkın bakışları altında mekânına geri döndüm. Dükkândaki eşyalarını kontrol etmekle meşguldü, çünkü benim ortalıktan kaybolduğumu fark edince eşyalarını çaldığım zannına kapılmıştı. Kısa sürede her şey ortaya çıktı, ev sahibimi keyiflendirmek için Homeros'tan pasajlar okumama bile

gerek kalmadı. Demir çubuklara verdiğim zararı tazmin etmek için iki frank vermem, memnun kalması için kâfi oldu.

Saat beşte yola koyulduk, iki asker ve rehberim yayaydı, bense hiç de iyi durumda olmayan atımın üzerindeydim. Atım adeta Rosinante'nin ta kendisiydi. Bütün çabalarıma rağmen ne dizgin, ne eyer ne de üzengi bulmuştum, çünkü bunlar ve benzeri malzeme Korinth'de tam anlamıyla lüks olarak görülüyordu ve yoktu. Dizgin, atın boynunun etrafına sarılmış bir yularla ikame edilmişti ve bu durum atı yönetmemi son derece zorlaştırıyordu. Eyerin yokluğunda hayvanın sırtına sagmaryon (semer) denen dört köşesinde birer kanca olan ahşap bir oturak yerleştirilmişti. Bu dört köşeli şey malzeme taşımak için çok uygun, ama eyer olarak kullanıldığında sert ve sivri köşeleri nedeniyle neredeyse bir işkence aracı. Hoşuma gitse de gitmese de onu kullanmak mecburiyetindeydim; sıcaklık, özellikle de yaprak bile kıpırdamayan tepelerde boğucuydu. Sol taraftaki bir kancada eşya torbam asılıydı, sağ taraftaki bir başkasındaysa içinde eski Korinth'de köylülerden satın aldığım altı adet vazonun olduğu bir sepet, arka taraftakilerden birinde dört litre şarap, diğerindeyse içinde bizim için iki ekmek olan bir torba ve atın yem torbası vardı.

Olsa olsa patika olarak adlandırılabilecek yol, çok dağlık bir araziden geçiyordu. Dört saat süresince tırmandıktan sonra antik Kleonâ şehrinin harabelerine ulaştığımızda ekmek, su ve şaraptan oluşan mütevazı kahvaltımızı yemek üzere kuvvetli bir pınarın kıyısına oturduk. Rehberim ve refakatçilerim bir saat kadar dinlendiler, ben de bu arada Kleonâ'nin harabelerini gezdim. Maalesef bir iki sütun ve eski binaların temelleri dışında bir şey görmek mümkün değildi. Hemen harabelerin yanında, bir de bataklık vardı. Buradan yayılan pis koku havayı kirletiyor ve çevre ahalisinin hepsinin nasibini aldığı son derece tehlikeli hummaya sebebiyet veriyordu.

Saat yarım gibi pis ve sefalet içindeki Karvati köyüne ulaştık. Köy, Kral Agamemnon'un başkenti olan ve zenginliği yedi düvelde meşhur Mykene şehrinin kurulduğu arazinin bir kısmının üzerindeydi. Korinth'ten buraya bütün yolu yürüyerek gelmiş

rehberim ve iki asker o kadar yorulmuşlardı ki Karvati'den üç kilometre uzakta bulunan kaleye kadar eşlik edemediler bana. Ben geri dönene kadar köyde dinlenmelerine izin verdim, zaten dağları ardımızda bırakmıştık, eşkıyadan korkmama gerek kalmamıştı. Kaldı ki Mykene'nin ismini dahi duymamışlardı ve şehrin ününü borçlu olduğu kahramanlardan bîhaberdiler, dolayısıyla bana, ne önemli abideleri göstererek ne arkeoloji sevgimi kamçılayarak faydalı olabilmeleri bahis konusuydu. Hisarı, "Agamemnon'un kalesi"; hazineyi de, "Agamemnon'un mezarı" olarak bilen bir köylü çocuğunu yanıma almakla yetindim.

Mykene'nin şöhreti tamamen kahramanlar çağından kaynaklanır, çünkü şehir önemini, Heraklitlerin dönüşü ve Dorların Argos'u ele geçirmesinden sonra tamamen kaybetmişti; fakat bir süre daha bağımsızlığını korumayı başardı, Perslere karşı ulusal savaşta yerini aldı. Seksen Miken savaşçısı Termopilon savaşında küçük Sparta ordusuyla beraber savaşırken öldü; keza Platea savaşına da dört yüz Miken ve Tirint savaşçısı katılmıştı. Tarafsız kalmış olan Argivler[1] Mikenlerin bu savaşlara katılmış olmaktan duydukları onuru kıskandılar, ayrıca Mikenlerin şehirlerinin eski şanının etkisiyle Argolis'i tekrar hegemonya altına almak istemelerinden de korkuyorlardı. İşbu nedenlerle M.Ö. 466'da Mykene'yi kuşattılar, ele geçirdiler ve yıktılar.

Yarım yüzyıl sonra Thukydides şehri ziyaret ettiğinde harabeleriyle karşılaştı. Strabo şöyle diyor: "Mykene artık mevcut değil"; ama muhtemelen Strabo şehri hiç ziyaret etmemiş, aksi takdirde, harabeler ve hisardan bahsederdi. Thukydides'ten neredeyse beş buçuk yüzyıl sonra Pausanias Mykene'ye geldiğinde hisarın bir kısmını; iki tarafında aslanların yer aldığı kapıyı; Atreus ve oğullarının hazinelerini; Atreus'un, Agamemnon'un Agisthus tarafından öldürülen arkadaşlarının, Kassandra'nın, Agamemnon'un, araba sürücüsü Eurymedon'un, Kassandra'nın çocuklarının, Elektra'nın, Agisthus'un ve Klytemnestra'nın mezarlarını görebilmişti. İsmi son olarak zikredilen iki mezar[2] "duvarın uzağına yapılmıştı, çünkü bunlar (Agist-

1 Argoslular anlamında – ç.n.

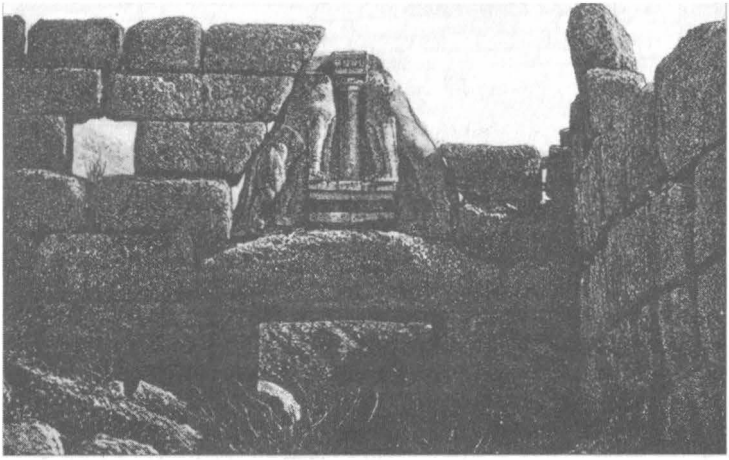
2 Pausanias'ın sözleriyle – ç.n.

hus ve Klytemnestra) Agamemnon ve onunla birlikte öldürülenlerle beraber içeride defnedilmeye layık görülmemişlerdi", bu ifadeden yola çıkarak onun kaledeki bütün mozoleleri gördüğü ve Agisthus ve Klytemnestra'nınkilerin, hisarın duvarlarının dışında olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Bütün bu anıt mezarlardan bugün bir iz görülmüyor, ama hiç şüphe yok ki kazılar neticesinde onları bulmak mümkün. Buna karşın kale gayet iyi korunmuş, en azından bugün Pausanias'ın ifadesine göre daha iyi durumda olduğu rahatlıkla söylenebilir: "Bununla beraber hisardan kalanlar da mevcuttur, diğerlerinin yanı sıra üzerinde aslanların yer aldığı kapı da." Gerçekten de hisarın çevre duvarlarının tamamı bugün de görülebilmekte. Birçok noktada kalınlığı 5 ila 7 metre arasında, yüksekliğiyse topografyanın yükselmesi ve alçalmasına göre 5 ila 12 metre arasında değişiyor. Duvar bazı yerlerde pek düzenli olmayan son derece büyük taş bloklardan inşa edilmiş, bunların arasındaki boşluklar küçük taşlarla örülmüş; ama çoğunlukla çok köşeli, pürüzsüz bir dış yüzey oluşturacak şekilde özenle işlenmiş ve birbirine eklenmiş taşlardan oluşuyor. Düzensiz bir üçgen oluşturan hisar duvarlarının uzunluğu 333 metreyi buluyor; sarp bir tepenin zirvesinde, iki çayın arasında, 350 metre yüksekliğindeki bir dağın eteklerinde. ...

Bundan önce de sözünü ettiğim büyük kapı hisarın kuzeybatı tarafında, 3.34 metre yüksekliğinde, 3.17 metre eninde; iki tarafında 1 metre eninde ve 2 metre derinliğinde iki taş blok var, bu iki bloğun üzerindeki 5 metre uzunluğunda 1.33 metre derinliğinde bir başka blok kapının üstünü kapatıyor. Bu son zikredilen ve ortasında 2.24 metre yükseliğinde olup köşelerine doğru yüksekliği biraz azalan taşın üzerinde, 4 metre uzunluğunda, 3,34 metre yüksekliğinde ve 67 cm derinliğinde üçgen biçimli bir başka taş blok var. Bu taş blok arka ayaklarının üzerinde yükselmiş ve ön pençeleriyle aralarında duran yuvarlak bir sunağı tutan[3] yassı kabartma iki aslan figürüyle süslenmiş. Sunağın üzerinde de yan yana dört yuvarlaktan oluşan son dere-

3 Esasen daha ziyade aslanların pençeleriyle bir sunağa bastıkları söylenebilir – ç.n.

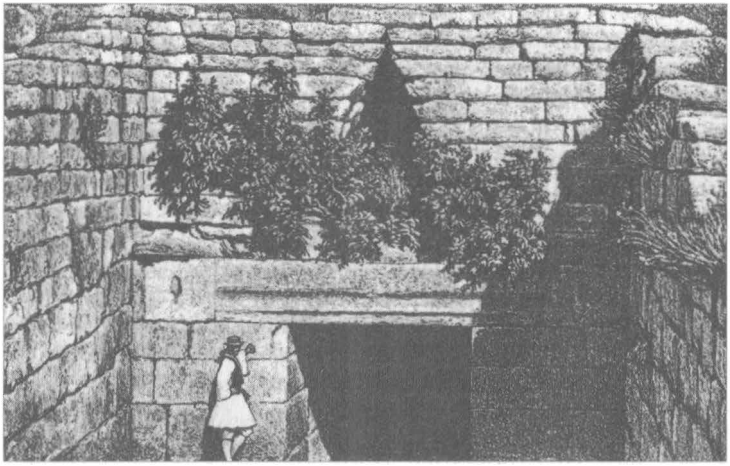
Mykene'de Aslanlı Kapı.

ce kendine has, emsali olmayan bir başlığa sahip bir sütun yükselmekte. Müller'e göre bu sütun, kapıların koruyucusu Apollo Agyieus'un tipik bir sembolüdür. Bahsi geçen aslanlar ince bir işçilikle tatbik edilmiş zarif yassı kabartmalardı ve kahramanlar çağından günümüze kalan yegâne plastik sanatlar örneğiydiler, bu nedenle arkeoloji için baha biçilmez önemdeydiler.

Hisarın içinde bütün zemin tuğla ve keramik kırıklarıyla doluydu. Toprak, bir köylünün hangi amaçla kazdığını bilemediğim bir çukurda görebildiğim kadarıyla aşağı yukarı 6 metre derinliğe kadar bu tür kırık malzeme içeriyordu. Buradan yola çıkarak bütün kalenin antik dönemde yerleşim yeri olduğunu düşünmek doğru olacaktır. Muazzam konumu ve geniş bir alana yayılması nedeniyle Atreusoğulları ailesinin saraylarının da burada bulunduğunu kabul etmek gerekir. Elektra'dan Sophokles'in de bu kanaati paylaştığı sonucu çıkmaktadır.

Buradan, kalenin bir kilometre kadar uzağındaki ve halk arasında "Agamemnon mezarı" olarak adlandırılan Agamemnon'un hazinesine doğru yöneldim.

Hazinenin giriş kapısının üstünü görkemli bir şekilde işlenmiş 9 metre uzunluğunda ve 1.5 metre yüksekliğinde tek bir

Agamemnon'un mezarı.

taş blok kapatıyordu, bu taşın üstündeyse 4 metre yüksekliğinde ve aynı büyüklükte bir tabanı olan üçgen şeklinde bir açıklık vardı. Merakla tırmandım taşın üzerine ve üçgen şeklindeki açıklıkta vaktiyle burada heykeller ya da küçük sütunların durduğunu gösteren izler keşfettim. Büyük kapının her iki tarafında da eski kaidesi ve başlığıyla birer sütun ve zarif heykelcikler duruyordu. Leake, bu heykelciklerin Eski Yunanistan'dan kalmış eserlere benzemediğini, daha ziyade Persepolis'tekilerin stiline yakın olduğunu iddia eder. ... Hazine iki odadan oluşuyordu. Bunlardan birincisi konik yapıdaydı, 16 metre çapı ve 16.67 metre yüksekliği vardı, bir kapıyla daha arkada bulunan, kabaca kayalara oyulmuş ve sadece 7.66 metre boyunda ve eninde ikinci odaya bağlanıyordu. Bu ikinci oda tamamen karanlıktı ve şanssızlığıma bakın ki yanıma hiç kibrit almamıştım. Karvati'den buraya kadar bana refakat etmiş köylü çocuğuna bana kibrit getirmesini söyledim, o da bana köyde kesinlikle hiç kibrit olmadığını söyledi. Ama ben bunun aksinin doğruluğundan emindim, getireceği üç kibrit karşılığında ona yarım drahmi (takribi 40 santim) vermeyi vaat ettiğimde bu cömertliğim onu çok şaşırttı, adeta inanamadı. Kibrit ge-

tirirse gerçekten ona 50 lepta verecek miyim diye üç kez sordu. İki kere sadece evet demekle yetindim, üçüncüsünde Agamemnon ve Klytemnestra'nın külleri üzerine yemin ettim. Çocuk koşa koşa Agamemnon'un hazinesinden iki kilometre kadar uzaklıktaki Karvati'ye gitti ve kısa bir süre sonra bir elinde bir demet çalıçırpı, diğer elinde de on kibritle geri geldi. Neden istediğimin üç katı kibrit getirdiğini sorduğumda önce kaçamak cevaplar verdi, ama sorularımı tekrarlayarak sıkıştırdığımda belki kibritlerden bir ikisi yanmaz diye düşündüğünü ve söz verdiğim ödülü her halükârda alabilmek için üç yerine on kibrit getirdiğini ifade etti. Bundan sonra iç odada büyük bir ateş yaktı. Ateşin ışığında buraya yuva yapmış sayısız yarasa ıslık çalarak, kanatlarını çırpa çırpa kaçmaya çalıştılar, fakat ışığın gözlerini kamaştırmasıyla çıkışı bulamadılar. Odanın bir köşesinden diğerine uçuyorlar, suratlarımıza çarparak ya da kıyafetlerimize asılarak bizi fevkalade rahatsız ediyorlardı.

Bu sahne bana Homeros'un, Hermes'in Penelope'nin taliplerinin ruhlarını ölüler ülkesine götürüşünü ve ruhların ıslıklarla onu takip edişini anlattığı güzel mısralarını[4] hatırlattı:

> *Tanrısal bir mağaranın dibinde yarasalar nasıl*
> *uçuşurlarsa hep birden ıslık çala çala*
> *aralarından biri koyuverince sarktıkları kayadan kendini,*
> *ruhlar da öyle ıslık sesleriyle başladılar uçuşmaya,*
> *başlarında Hermes onları*
> *karanlık yollara götüren*

Büyük salon sanatkâr bir şekilde işlenmiş, ... ve çimento kullanmadan üst üste konmuş taşlarla inşa edilmişti. ... Binanın yapılış şekli en ufak detaylarına varıncaya kadar etkileyici bir sanatsal yeterlilik ve özene işaret ediyordu. Tam otuz bir yüzyıl boyunca zamanın yıpratıcı etkilerine karşı koymuştu ve hâlâ sanki daha dün yapılmışçasına iyi durumdaydı. Vaktiyle son derece gösterişli bir tarzda süslenmiş olduğu da muhakkaktı.

Kanaatimce salonun bütün iç duvarları cilalanmış bronz ya da bakır plâkalarla kaplıydı, bu inancımı, Antik Çağ'lardan kal-

4 Od. XXIV, 6-10.

ma yazılı kaynaklardan Greklerin binalarını bu şekilde donattıklarını okuyabilmemiz de destekliyor, çünkü eski şair ve tarihçilerin anlattıkları tunç evleri ve odaları başka türlü izah etmemiz kabil değil.

Misal olarak Homeros'da şu satırları okuyabiliriz:[5]

Giremedi içeri gözleri kamaşıverdi,
Durakaldı tunç eşiğin önünde
ulu canlı Alkinoos'un yüksek çatılı sarayı
ışıldıyordu güneş gibi ay gibi!
Tunç duvarlar uzanıyordu iki yanda

Öğleden sonra dört gibi Karvati'ye döndüğümde refakatçi muhafızlarımı ve rehberimi derin bir uykuda buldum ve ancak yüzlerine su dökerek uyandırabildim. Kendilerine geldiklerinde beni akşamı köyde geçirmek için ikna etmeye çalıştılar. Saat, Argos'a ulaşabilmek için fazla geç olmuştu. Ne var ki geceyi, Yunanistan'da gördüğüm bütün köylerin en pis ve perişanı olan bu köyde geçirmek bana fazla cazip gelmiyordu. Ne bir çeşme vardı köyde, ne ekmek, ne meyve; durmuş yağmur suyundan başka hiçbir şey yoktu, hemen yola çıkmak üzere toparlanmalarını emrettim. Ama adamlar yeni bahanelerle itiraz etmeye başlayınca, iki askeri ufak bir hediye vererek serbest bırakıp Rozinante'me bindim. Kırbacım ve mahmuzlarım yardımıyla neredeyse dörtnala kaldırabildim hayvancağızı, Argos'a doğru yola koyulduk. Bu şartlar altında atımın sahibi olan rehberim de peşim sıra gelmek zorunda hissetti kendisini.

Güzel bir eyeri olan kötü bir atın sırtında olmak ne kadar keyifsizse, perişan bir hayvana biniyor olmak, hele bir de sırtında eyer yerine tahtadan, dört köşe bir şey ve gem yerine boynuna dolanmış bir yular taşıyorsa ve de üzengileri tümden yoksa kıyas kabul etmeyecek kadar berbattı. Ama insanoğlu, özellikle de bir hedef koyduysa önüne, her türlü zorlukla başa çıkabiliyordu. Hera'nın meşhur tapınağı Heraion'u inceleyip aynı akşam Argos'a varma arzum eyersizliğimi unutturmuştu bana.

M.Ö. 423'te büyük bir şanssızlık sonucu yanıp kül olmuş ta-

5 Od. VII, 84-87.

pınağa saat 5'te vardım. Pausanias bize hem eski hem de yeni tapınakların birer tasvirini yapar. ... Bugün geriye kalanlar sadece eski tapınağın muhkem kiklopik duvarlardan oluşan altyapısı ve yeni tapınaktan birkaç Helenistik duvardan ibaret.

Saat altı buçuk gibi Argos'a vardım. Bugünkü şehir, aynı ismi taşıyan şehrin harabeleri üzerinde yükseliyor. Şehrin nüfusu sadece 8.000, ama muazzam bir alana yayılmış, çünkü bütün evler tek katlı ve etraflarında birer bahçe var. Yunanistan'ın en canlı şehirlerinden biri, hem sanayi hem de tarım açısından önemli. Şehirde bir otel yok, bir kez daha geceyi berbat bir meyhanede geçirmek riskini göze alamadığımdan akşam yemeğinden sonra şehre yakın tarlalardan birinde kamp yapmak dışında bir alternatifim kalmadı.

Bir sonraki gün Argos'taki bir lokantada kahvaltı ettikten sonra kaleye çıktım. Kale 334 metre yüksekliğinde konik bir kayalığın üzerindeydi. Bu hisar, antik dönemde Pelasg dilinde Larissa veya yuvarlak şekli nedeniyle Aspis, yani kalkan olarak adlandırılıyordu. Fakat şehrin duvarlarında kiklopik karakter taşıyan pek az bölüm görülebiliyordu, Helenistik işçilik görmek dahi pek mümkün değildi. Bütün duvarlar ya Venediklilerden ya da Türklerden kalmıştı. Artık metruk olan hisar giderek daha da harap oluyordu.

Kalenin en yüksek noktasında bir saat geçirdim, Argos ovasını seyrettim ve bu ovada gerçekleşen başlıca olayları hafızamda canlandırdım. M.Ö. 1856'da İnachus, 1500'de de Danaus, koloni kurmaya gelmiş Mısırlılarla bu ovaya yerleşmişlerdi. Bu ovada hüküm sürmüştü bütün yarımadaya adını vermiş Pelops ve onun soyundan gelen Atreus, Agamemnon, Adrastos, Eurystheus ve Diomedes, Nemea aslanını ininde ve Hydra ejderini Lerna bataklığında öldüren Herakles burada doğmuştu.

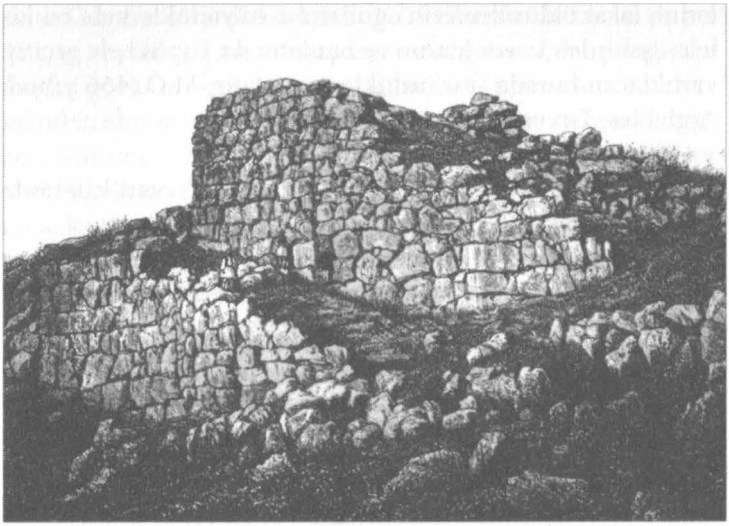
Eski Yunanistan'ın en büyük ve güçlü şehirlerinden biri olan Argos halkının güzel sanatlara, özellikle de müziğe olan düşkünlüğü meşhurdu. Pausanias'ın anlattıklarına göre şehrin otuz muhteşem tapınağı, görkemli anıtmezarları, bir stadionu, bir gymnasionu ve başka birtakım debdebeli abideleri vardı, bunlardan bugüne kalanlar bir avuç harabeden ibaret. ...

Tiyatro üç bölümde, kayalığa oyulmuş ve doğal olarak bir kavis oluşturan 71 basamaktan oluşuyordu. Tiyatronun toplam çapı 150 metre kadardı, sadece orkestranın çapıysa 67 metreydi; 20.000 kişilik bir seyirci kapasitesine sahip olduğu hesaplanmıştı. Tiyatronun yanında birçok tapınak sıralanıyordu. Bu tapınaklardan birini gezerken bir köylüden 30 drahmi, yani takriben 2 frank 30 santim vererek bir Zeus büstü satın aldım. Anlattığına göre tarlasını sürerken bulmuştu. Başka hiçbir antik eser ortalıkta görünmüyordu, bunun üzerine şehre geri dönmeye karar verince arzum hilafına bana eşlik etmiş yirmi çocuğun her biri, rehberliğimi yaptığını iddia ederek bağıra çağıra bahşiş istedi. Bunlardan yakamı kurtarmak için adam başı 10 lepta (8 santim) verdim, bu onları memnun etmeye yetti.

Peleponnes'te, her yerde olduğu gibi Argos'ta da herkes Yunan milli kıyafetini giyiyor. Bu kıyafet zenginler için altın sim işlemeli kadifeden dikilmiş iki; köylüler içinse basit, ucuz kumaştan bir ya da iki ceketten ve bel çevresine sarılmış ve içine bir ya da iki tabanca ve bir kama sokulmuş bir şal ya da kemerle tutturulan fustanelladan oluşuyor. Kadınların kıyafetleri nakışlarla süslenmiş, vücudu sıkıca saran korse gibi bir üstlük ve açık renkli bir etekten ibaret, başlarına Türk işi ipek ya da sim püsküllü, kırmızı fes takıyorlar.

Bugünlerde sıcaklık iyice bastırdı ve hiç esinti olmadığından iyice dayanılmaz bir hâl aldı. Sürekli güneşin altında olmaktan muzdariptim, kıyafetlerim terden sırılsıklam olmuştu. Bütün gün susuzluktan içim yandı ve normal koşullarda bir hafta yetecek kadar su ve şarap içmeme rağmen, içimdeki yangını söndüremedim. Yunanistan'ın her köşesinde olduğu gibi Argos'ta da şarap harika, özellikle de Retsino denen bir beyaz şarap. Retsino'ya adından da anlaşılacağı gibi bir tür reçine karıştırılıyor, tadındaki ciddi acılık da bundan kaynaklanıyor.

Öğleden sonra 2 gibi Nauplia'ya giden halka açık bir arabaya bindim. Argos'tan yedi Nuplia'dan 3,5 kilometre uzaklıkta Tiryns hisarına gelince indim. Hisar küçük bir tepenin üzerindeki düzlükteydi, çevresini 8 ila 12 metre yüksekliğinde 8 ila 9 metre kalınlığında bir sur kuşatıyordu. Bu sur kabaca tıraşlan-

Tirynis'ten kiklopik duvar.

mış, 2 ila 4 metre uzunluğunda, 1,33 metre eninde ve yüksekliğinde büyük taş bloklarla inşa edilmişti. Pausanias şehrin ismini aldığı Heros Tiryns'in, Argus'un oğlu ve Zeus'un torunu olduğunu ve şehirden sadece kikloplar tarafından inşa edilmiş bir duvar kaldığını anlatır. Bu kiklopik duvarın taşları o kadar büyükmüş ki bunların en küçüğünü dahi iki katır yerinden oynatamazmış. .....

Bu duvarlar Antik Çağ'larda her zaman dünya harikalarından biri gibi görülmüştür. Pausanias ve Strabo, kikloplar tarafından Kral Proitos için örüldüğü konusunda hemfikirdirler, Pausanias, bu duvarı Mısır piramitlerine denk bir harika olarak nitelendirir. Her halükârda duvarın inşasının Yunanistan'ın kadim efsaneler çağına kadar geriye gittiği hiç tereddütsüz söylenebilir.

Heraklitlerin geri dönüşünden ve Peleponnes'in Dorlar tarafından zaptından sonra dahi şehir Akhaların elinde kalmıştı. Herodot, Kleomenes'un Argivleri mutlak bir şekilde mağlup etmesinin ardından şehirde (Argos'ta) hiç yetişkin erkek kalmadığını, bunun üzerine kölelerin şehrin yönetimini ele geçirdik-

lerini, fakat öldürülenlerin oğullarının büyüdüklerinde bu köleleri şehirden kovduklarını ve bunların da Tiryns'i ele geçirip, varlıklarını burada sürdürdüklerini anlatır. M.Ö. 466 yılında Argivliler, Tiryns'i ele geçirip yıktılar.

Schliemann bu noktada ayrıntılı bir şekilde Trynis kalesindeki suları anlatıyor.

Homeros Tirynis'i "sağlam duvarlarla çevrili Tiryns"[6] olarak adlandırır. Hiç kuşku yok ki bu tanımı başka şehirler için kullanmayarak Tirynis'in duvarlarının onu özellikle hak ettiğini anlatmak istemişti.

Hisarın güneybatısında bir şehre yetecek kadar yer var, bu bölgede zemin tuğla ve keramik artıklarıyla o kadar dolu ki burada vaktiyle gerçekten de bir şehir olduğundan kuşku duymak mümkün değil, ama muhtemelen bu şehrin kiklopik duvarları yoktu, çünkü bu tür bir duvar yapısından hiç iz yok. Esasen bütün çevrede kiklopik bir duvardan arta kalmış olabilecek tek bir taş görmedim, bu nedenle Homeros devrinde bütün şehrin ya da en azından şehrin büyük kısmının kalenin içinde olduğunu ve kale duvarları dışındaki şehrin inşasının daha sonraki dönemlerde gerçekleştiğini tahmin ediyorum. ...

Yolculuğu yalnız ve yürüyerek Nauplia istikametinde devam ettirdim, bu şehrin İtalyanca ismi Napoli di Romagna idi. Bir saat kadar sonra, üzerinde bugün dahi St. Marcus'un aslanı görünen şehir kapısına ulaştım. Kalacağım hana doğru giderken, Türkçe kitabeli çok sayıda çeşmenin yanından geçtim. Kitabelerden anlaşıldığı kadarıyla çeşmeler, hicretin 12. yüzyılında inşa edilmişlerdi.

Pire vapuru çok kısa bir süre önce hareket etmişti, bir sonraki gemiyi bir hafta beklemek zorundaydım.

Nauplia, Neptun (Poseidon) ile Amymone'nin oğulları Nauplios tarafından kurulmuştur. Menkulata göre Nauplios'un oğlu Palmedas, Troya seferine katılmamak için deli rolü yapan Odysseus'un hilesini ortaya çıkarmak amacıyla İthaka'ya git-

6 II. II, 559.

mişti. Odysseus'un deniz kenarındaki kumlarda bir at ve bir öküzün koşulduğu sabanla toprağı sürdüğü ve açılan yarığa tuz ektiğini görünce yeni doğmuş Telemachos'u Penelope'nin kucağından alıp saban demirinin önüne yatırmıştı. Odysseus, oğlunu öldürmemek için sabanın yönünü değiştirmişti tabii ki ve böylelikle Palmedas onun hilesini ortaya çıkarmış ve Troya seferine katılmaya zorlamıştı. Odysseus bunun öcünü almak için Palmedas'ın imzasını taklit ederek onun ağzından Priamos'a, Greklere ihanet eden bir mektup yazdı ve mektubun Greklerin eline geçmesini de sağladı. Bunun üzerine Palmedas ölüme mahkûm edildi ve taşlanarak öldürüldü. Ancak Strabo, bu anlatılanları bir masal olarak niteler; çünkü eğer hadise gerçekten bu şekilde cereyan etmiş olsaydı Homeros, Palmedas gibi, aklını ve keskin zekâsını defalarca ispat etmiş ve ardından haksız yere öldürülmüş bir adamdan bahsetmeyi ihmal etmezdi.

Biz önemli başka iki nedenle de bu anlatılanın bir masal olduğunu düşünürüz: Birincisi, İthaka'da hiçbir yerde kumsal niteliğinde bir kıyı şeridi bulunmaz; bütün kıyı, kum birikmesine izin vermeyecek şekilde hızla denize inen sarp kayalıklarla kaplıdır. İkincisi, Troya savaşı sırasında yazma sanatının daha henüz keşfedilmemiş olduğu kesin gibidir,[7] çünkü şimdiye kadar kahramanlar çağından bir tek kitabe dahi bulunamamıştır, evet, hatta savaştan aşağı yukarı iki yüz sene sonra yaşadığı kabul edilen Homeros'un dil kullanımında dahi γράφειν "graphein" kelimesinin anlamı 'yazmak' değildir, daha ziyade 'çizmek, kazımak, kertmek' anlamındadır:[8]

Ama saygı besliyordu yüreğinde
Bellerophontes'e kıyamadı
Gönderdi onu Likya'ya, eline uğursuz işaretler verdi
Üst üste katlanan bir levhaya
Kazıdı bir sürü ölüm getiren işaretleri[9]

---

7 Bu noktada şu anki bilgilerimizin ışığında Schliemann'ın yanıldığını söylemeliyiz – ç.n.

8 Örn. Il,VI, 167-170.

9 Burası A. Erhat ve A. Kadir'in Türkçe çeviririsinde, "Yazdı bir sürü ölüm yazıları" şeklindedir.

Kaynatasına göstermesini buyurdu.
Böylece yok olacaktı o

Palmedas'in anlattığımız hikâyesiyle tutarlı olarak, Nauplia önlerinde bir başına yükselen sarp kayalık bugün dahi onun adıyla anılır. Bu kayalığın deniz seviyesinden 240 metre yükseklikteki zirvesinde Venedikliler tarafından inşa edilmiş büyük bir kale bulunur. Zapt edilmesi imkânsız görünen kale, bu konumu nedeniyle Yunanların Cebelitarık'ı olarak adlandırılır. Yunanlar kaleyi uzun bir kuşatmanın ardından, ancak neredeyse bütün garnizon açlıktan öldükten sonra Türklerden alabilmişlerdir. Kale duvarları güçlüdür, ama pek iyi durumda oldukları söylenemez. Nauplia'daki komutanlıktan aldığım bir izin belgesi sayesinde, hisarı bana en saklı köşelerine kadar gösterdiler. Hapishane avlusunu ziyaret etmeme de izin verdiler. Mahkûmlar sırayla günde bir kere temiz hava alabilsinler diye küçük tahta bölmeler inşa etmişlerdi. Saat, öğleden sonra beş olmuştu, bölmelerinde dolaşan beşi dışında bütün mahkûmlar bugünkü gezintilerine çıkmışlardı. Hâlâ avluda olan beş mahkûm, ayaklarındaki ağır zincirler nedeniyle zorlukla yürüyordu. Vahşi görünümleri dikkatimi çekti, daha yakından bakabilmek için tahta bölmelere yaklaştım. Beş adam hemen bana doğru geldiler ve önümde yerlere kadar eğilip, Yunanca bir kitap ya da en azından bir gazete verebilir miyim diye sordular. Tesadüfen yanımda Alexander Sutsos'un bir şiir kitabı vardı. Kitabı onlara hediye edip ezbere öğrenmelerini tavsiye ettim. Hediyemi içten bir sevinçle kabul ettiler ama kitabı ters tuttuklarını gördüğümde çok şaşırdım. Doğal olarak bilgi düzeyleriyle ilgili ciddi tereddütlerim oluştu, okuma bilip bilmediklerini sordum: Cevap verdiler: "Tek kelime bile okuma bilmiyoruz." – "O zaman ne yapacaksınız kitabı?" – "Okumayı öğrenmek istiyoruz" diye cevap verdiler. Tek harfini anlamadıkları bir kitaptan nasıl okuma öğrenmek istediklerini tam anlamasam da başka bir soru sormamayı tercih ettim, kitabı geri almaya kalkışacağımı düşünmelerinden de çekindim. Bu nedenle konuşmamızı başka bir konuya yönlendirip neden hap-

se düştüklerini sordum. Cevapları şöyle oldu: "Kendi irademizin hilafına burayız, yemin ederiz; tamamen masumuz, sulhsever çobanlarız biz, kimseye bir kötülük yapmadık." "Ama dürüst insanları kimse hapse atmaz ki," dedim mahkûmlara, "cemiyeti bir şekilde rencide etmiş olmalısınız ki böyle korkunç bir cezayı münasip görmüşler." "Bizimle ilgili yanıldılar" diye cevap verdiler, "dağlarda haydutluk yaptığımızı düşündüler, ama biz sadece sürülerimizi otlatıyorduk." Her zaman namuslu bir hayat sürdüklerine beni temin etmelerine rağmen sözlerine fazla güvenemedim ve kitapla adamakıllı çalışmalarını salık vererek yanlarından uzaklaştım. Bana refakat eden subaydan bu beş adamın kötülüğü dillere düşen ünlü haydutlar olduğunu öğrendim. Bir sürü cinayet işlemişlerdi, bu yüzden ölüme mahkûm olmuşlardı ve birkaç gün içinde gerçekleşecek infazlarını bekliyorlardı.

Schliemann bundan sonraki günlerde Nauplia bölgesinde geziler yapar, Lerna bataklığını gezer. Bu bataklık Herakles'in öldürdüğü Hydra ejderinin yaşadığı yerdir. Birkaç gün sonra Nauplia'dan hareket eden İonia isimli bir vapurla, aynı isimli adanın üzerindeki Hydra şehrine gelir.

Antik Çağ'larda ada yerleşime açık değilmiş. Türklerin baskısı neticesinde komşu anakarayı terk eden köylüler ve balıkçılar ancak geçen yüzyılda kurmuşlar kasabayı. Arnavutluk'tan, Attika ve Argos'dan kaçanlarla, kasabanın nüfusu kısa zamanda artmış. Adanın, Yunan bağımsızlık savaşı başlarken 40.000 olan nüfusu şimdi takriben 20.000'e inmiş.

Sabah saat 9'da Hydra'dan hareket ettik, iki saat sonra Antik Çağ'larda ismi Spheria olan küçük Poros adasına vardık. Ada volkanik bir kayalık, güneyindeki küçük bir kanalla Peleponnes'ten, kuzeyinde de bir boğazla Kalauria adlı başka bir adadan ayrılıyor. Poros şehrinin kendine has bir yüzü var, küçük beyaz evleri koyu renkli sarp kayalıklara konmuş deniz kuşları gibi görünüyor. 7.000 Arnavut yaşıyor adada; cahil ve hımbıl görünüyorlar ve çok mesafeli, yabancılara kapalı bir tavır için-

deler; canlı, zeki ve esmer Yunanlıları, sarışın veya kumral Arnavutlardan bir bakışta ayırmak mümkün.

Yunanlıların buharlı vapurları kötü ve son derece rahatsız, beraber seyahat ettiğim yüksek zümreden Yunanların olağanüstü sevecenliği bu kusuru gani gani ikame ediyordu. Hepsi son derece cana yakın, alakalı ve iltifatkâr, eğitimli ve zeki insanlar ve –benim indimde en kalıcı ve derin etkiyi bu vasıfları yaptı– şanlı ataları ve kadim tanrısal şairleri için çok içten bir coşku besliyorlar – ki bu hissiyatlarını ben de tamamen paylaşıyorum.

Öğle saatlerinde Poros'tan hareket ettik ve öğleden sonra üç buçuk gibi Aegina'ya yanaştık, çevreyi daha iyi tanımak için vapurdan indim. Aegina hiç şüphesiz Yunanistan'ın en meşhur şehirlerinden birisi. Homeros bile bahseder bu şehirden,[10] Strabo da şunları yazar onun hakkında: *Aegina'nın, en meşhur adalardan biri olduğunu söylememe gerek bile yok. Aekus ve ardıllarının buralı olduğu anlatılır, bir zamanlar denizlerin hâkimiymiş Aegina ve Perslere karşı Salamis savaşında Atina'nın lider pozisyonun tartışılmasına bile neden olmuş.*[11]

Aegina bir zamanlar sahip olduğu abideler ve anıtsal binaların ihtişamı ve sayısıyla meşhurmuş, ama bugün bunlardan sahildeki bir sütun, neredeyse tamamen tahrip olmuş bir iki mezar ve bir iki eski çeşmenin izleri dışında hiçbir şey kalmamış.

Aegina muhakkak ki kadim zamanlarda da çok zengin ve önemli bir ticaret merkeziymiş, çünkü Yunanistan'ın her köşesinde ve İon adalarında çok sayıda sikkesi bulunmuştur. Bu sikkeler M.Ö. 7. ve 8. yüzyıllara kadar gider, yani diğer Yunan şehirlerinin sikkelerinden birkaç asır daha eskidir.

Kadim dünya hakkında hükümlere varmak ve eski Yunanlar ve Romalıların hayat tarzlarını gerektiği gibi kavramak istediğimizde kendi hayat şartlarımızı kıstas almanın doğru olmadığı yolundaki kanaatimi belirtmek için, şu an bulunduğumuz nokta, en doğrusudur. Aegina, M.Ö. 7. ve 8. yüzyıllarda çok parlak bir dönem yaşamıştı ama şehrin imar edildi-

10 Il. II, 562.

11 Strabo VIII, s. 207.

ği –eski şehir surlarının sınırlarını belirgin olarak çizdiği– alanın büyüklüğü göz önüne alındığında Aegina'nın nüfusunun 20.000'i aşmış olması imkânsızdır – ki bu sayı Fransa'nın bugünkü nüfusunun iki binde biri kadardır. Aegina'nın önemli bir ticaret hacmi vardır ama bu Fransa ticaretinin yüzde birine yaklaşamaz. Ayrıca bu asırlarda para nadir görülen bir malzemedir, çünkü para basmaya henüz başlanmıştır. Tabii ki bu gümüş sikkeler her yerde sahipleri tarafından gözlerinin nuru gibi korunmuşlardı ama yine de bugün, 2.600 sene sonra kazılarda, bunlar büyük miktarlarda bulunabiliyorlar. Şimdi farzedelim ki Fransa, nüfusu tarafından bugün terk edilsin. Bundan 26 yüzyıl sonra bütün Fransa topraklarında, yüzlerce yıldır dolaşımda olan milyarlarca franka rağmen, bırakın bir gümüş ya da altın akçeyi, tek bir bakır sou[12] bulmak dahi mümkün olmayacaktır.

Her gün Roma Campagna topraklarında köylüler tarafından bulunan bakır sikkelerin, bırakın bakır olanları altın ve gümüş sikkelerin bile, bu kadar çok olması gerçekten de duyanları bir masal dinlediğine inandırabilir. Asya'daysa, Büyük İskender ve Roma ordularının sefer yolları ve nerelerde kamp kurdukları arkalarında bıraktıkları çok sayıda sikke sayesinde tespit edilebiliyor. Antik dünyanın yazarlarından, Tanrı Mammon'un, tıpkı bugün gibi o zaman da ateşli müritlere sahip olduğunu öğreniyoruz. Bu bağlamda sadece Vergilius'un[13] şu satırlarını hatırlamak kâfidir: "İnsan kalbini neler yapmaya muktedir kılmazsın ki, sen, lanet olasıca altın açlığı?" Roma'da bu şekilde adeta sağa sola fırlatılmış görünen sikkeler bulunmasının nedeninin, kumar öfkesinden kaynaklandığı yolunda bir iddia geldi kulağıma. Fakat bu izahat tamamen yetersizdir, çünkü o zaman da herkes kazanmak için oynuyordu ve kazanan tabii ki parayı yerde bırakmıyor, cebine koyuyordu.

Ben bu durumu[14] açıklamayı beceremediğimi gönül rahatlığıyla itiraf edebilirim.

12 Bir sikke adı.

13 Aeneide III, 56.

14 Kazılarda bu kadar çok para bulunmasını – ç.n.

Adanın içlerinde, şehirden aşağı yukarı 14 kilometre uzaklıkta, Zeus Panhellenios'un, 22 sütunu ve arşitravının[15] büyük kısmı korunmuş tapınağı bulunuyor.

Strabo'nun tasvirine göre ada taşlık ve pek verimli değilmiş, ama ada halkının çalışmaları ve atmosferik tozun birikmesi toprağı verimli hâle getirmiş. Harika bir iklimi var, kışlar çok yumuşak ve sürekli esen serin deniz rüzgârı sayesinde yaz aylarında da hiçbir zaman sıcaktan şikâyet etmeye gerek kalmıyor.

Bir sonraki günün sabahında 11 franka bir şalupa[16] kiraladım, saat 10 gibi Pire'ye, bir saat sonra da Atina'ya varmıştım.

Yunanistan'ın başkentindeki eski eserlerle ilgilenmeyi tercih etmedim, çünkü önemli bilim adamları tarafından birçok defalar ayrıntılı araştırmaların konusu yapılmış ve haklarında konunun erbabı kalemler tarafından yeterince yazılmıştı. Sadece bir zamanlar hocam olmuş, şimdi Atina Üniversitesi'nde profesör ve aynı zamanda Mantinea ve Kynuria başpiskoposu dostum, müstesna bilim insanı Theokletos Vimpos'la görüşme saadetini tattığımı ve onun eğitici refakatinde sekiz fevkalade keyifli gün geçirdiğimi ifade etmek isterim.

15 Yunan ve Roma mimarisinde, sütunların üzerine gelen kiriş.

16 Küçük bir gemi gibi kullanılabilen büyük sandal.

4

TROYA'YI ARARKEN

6 Ağustos'ta[1] sabaha karşı 1 gibi, Messageries impériales'e ait buharlı Nil vapuruyla, Pire'den Çanakkale Boğazı'na doğru yola çıktık. Ancak ertesi gün akşam 10 gibi Çanakkale'ye varmamız büyük bir şanssızlıktı, çünkü Türk kanunlarına göre güneşin batışından sonra karaya çıkmak yasaktı. Böylece yolculuğumu aynı vapurla Konstantinopel'e kadar uzatmak zorunda kaldım. 8 Ağustos'ta sabah 10 gibi vardık, eşyalarımı Hotel d'Angleterre'de bırakıp aynı gün Simoeis isimli bir vapurla Çanakkale'ye hareket ettim ve ertesi gün sabah 7 sularında hedefime ulaştım. Hemen Rusya konsolosu Bay Fonton'a başvurup Troya'nın bulunduğu düzlüğü ziyaret isteğimi ifade ettim. Bana son derece isabetli tavsiyelerle destek oldu, 90 piaster (20 frank) ödeyerek bir rehber ve iki at kiraladı. Çanakkale'de fazla oyalanmadan Pınarbaşı'na doğru yola çıktık, akşam 6 sularında hedefimize ulaşmıştık.

Birkaç istisna dışında içinden geçtiğimiz topraklarda tarım yapılmıyordu, kızılçam ve meşe ağaçlarıyla kaplıydı arazi. Meşeler (Anadolu palamut meşesi) Quercus Aegilops türündendi, bunların palamutları ve gövdelerindeki yumrular Avrupa'da debbağlıkta, yani deri tabaklamakta kullanılır ve tabiri caiz ise bu toprakların tek ihraç ürünüdür.

1 1868 – ç.n.

Yol oldukça iyi durumdaydı ve zaman zaman güzel içme suyu olan çeşmelere rastladık. Eski Troya'nın kurulduğu mevkide olduğu kabul edilen Pınarbaşı pis, sefalet içinde, 15'inde Türklerin ve 8'inde Arnavutların yaşadığı 23 haneli bir köy. Neredeyse tamamen düz çatıların hemen hepsinde bir sürü leylek yuvası var, bazılarında on iki yuvayı bizzat sayabildim. Leylekler bölgedeki bataklık arazide bol miktarda bulunan yılan ve kurbağaları yok ederek büyük fayda sağlıyorlar.

Rehberimi, beni biraz Yunanca konuşan bir Arnavutun evine götürmesinin ardından parasını ödeyip gönderdim. Fakat eve girer girmez orada kalmamın mümkün olmadığını da anladım; çünkü duvarlar, üzerinde uyumam düşünülen tahta sofa, her şey tahtakurusu kaynıyordu, her şey iğrenç denilecek kadar pisti. İçeri girdikten sonra biraz süt istedim. Bana sütü içinde getirdikleri kâse sanki on senedir hiç yıkanmamış gibi görünüyordu. O kâseye dokunmak yerine susuzluktan ölmeyi tercih ederdim. Dolayısıyla gecelerimi açık havada geçirmek mecburiyetinde kaldım. Arnavutla, günde beş frank karşılığında seyahat hurcumu evinde saklaması ve her sabah bana bir arpa ekmeği getirmesi için anlaştık. Bu şekilde hangi ellerin, hangi şartlar altında ekmeği hazırladığını görmek zorunda kalmayacaktım.

Bundan sonraki derdim, ertesi gün için bir at ve biraz olsun Yunanca bilen bir rehber bulmaktı. Büyük çabalar neticesinde bir rehber buldum, 45 piaster ya da 10 frank yevmiyeyle anlaştık. Fakat bir gem ve bir eyer bulmak için gösterdiğim bütün gayret nafileydi; insanlar bunların ismini bile duymamış gibiydiler. Bir kere daha atın boynuna doladığımız bir urgan ve feci durumda, pis bir semerle yetinmek zorunda kaldım.

Resmi, çocukluğumdan beri rüyalarımı süsleyen muazzam Troya düzlüğü gözlerimin önüne serildiğinde, duygularımı kontrol altında tutmakta zorlandığımı itiraf etmeliyim. Fakat önce gözüme fazla uzun göründü, eğer bölgeyi ziyaret eden bütün arkeologların iddia etiği gibi Pınarbaşı antik şehrin sınırları içinde kalıyorsa Troya denizden çok fazla uzak olacaktı. Zemini daha iyi inceleyip tuğla ve keramik kırıklarına rastlayama-

yınca, Troya'nın konumu üzerine o ana kadar yürütülen tahminlerin yanlış olduğu kanaatini edindim. Ev sahibim olan Arnavut'la beraber Pınarbaşı'nın bulunduğu tepenin eteklerindeki kaynakları yakından incelediğimde tereddütlerim güçlendi. Bunlar şimdiye kadar hep Homeros'un[2] bahsettiği *iki pınar* olarak kabul edilmişti:

varırlar güzel güzel akan iki pınara,
burgaçlı Skamandros'un iki kaynağı fışkırır orada,
birinden ılık bir su akar, bir duman tüter üstünde,
tıpkı ateşten çıkan duman gibi,
öbüründen yaz ortasında bile buz gibi bir su akar,
kar gibi, dolu gibi, donmuş su gibi soğuk.
Yunaklar vardır bu pınarların yakınında,
geniş güzel taştan yunaklar,
Trojalıların karılar ve güzel kızları bir zamanlar
parlak giysilerini yıkarlardı bu yunakların içinde
barış zamanlarında, Akhaoğulları gelmeden önce

Fakat Homeros'un tasviri benim incelediğim pınarlarla örtüşmüyordu; çünkü Pınarbaşı tepesinden aşağı inerken, önce bir metrekarelik bir alanda *üç kaynağa* rast geldim, bunlardan biri topraktan kaynarken diğer ikisi bir kayanın dibinden fışkırıyordu. Birkaç metre ileride iki başka kaynak ve beş yüz metre içinde de toplam 34 kaynak keşfettim. Refakatçim Arnavut, altı tane eksik saydığımı, aslında burada kırk tane pınar olduğunu söyledi. İddiasını güçlendirmek için buranın adının kırk göz olduğunu ekledi. Cebimde taşıdığım termometreyle 34 kaynağın da 17,5 derece sıcaklığında olduğunu tespit ettim. Yaz sıcağında 17,5 derecelik su insana serin gibi gelirken, aynı hararet kış zamanı ılık bir his verebilir. Bütün bu kaynaklar yan yana iki kayanın dibinden fışkırdığı için aralarında fark edilebilir sıcaklık farkları olması da zaten mümkün değil.

Eğer Homeros bu kaynakları işaret etmek isteseydi bu kadar küçük bir alanda 34 ya da 40 kaynak var iken sadece *iki* pınardan söz etmezdi. Bu kaynaklar, bu maksatla inşa edilmiş sa-

2 Il. XXII, 147-156.

vaklar yardımıyla bir dizi değirmeni de çalıştıran Pınarbaşı çayını oluşturuyorlardı. Çayın yatağının derinliği başlangıç bölümünde o kadar az ki yaz aylarında bile etrafındaki ovaya taşıyor ve doğusunda ve kuzeyinde derin bir bataklık oluşmasına neden oluyordu. Batısındaki Mendere'ye (Skamandros)[3] ve doğusundaki bir sıra tepeye paralel olarak yedi kilometre kuzeye akıyor ve sonrasında insan eliyle yapılmış bir kanal vasıtasıyla yoluna devam ediyor. Kanal Ücek[4] tepe höyüğünün yakınlarında başlıyor ve Beşiktepe yakınlarında Ege Denizi'ne kavuşuyor. Kayaya oyulmuş bu uzun kanalın yapım tarihinin çok erken dönemlere kadar geri gttiği açıkça görülüyordu. Cüretkâr ve devasa yapım tarzıyla Mykene ve Tirynis'in duvarlarını hatırlattı bana. Başlıca işlevi, doğudaki ovayı sürekli sellerden korumaktı.

Pınarbaşı suyunun, bu kanal yapılmadan önce, denize döküldüğü noktaya yakın bir yerde Skamandros'a bağlandığına hiç kuşku yok, çünkü eski yatağı hâlen görülebiliyor ve çayın suyunun büyük kısmı, kışları hâlâ bu yataktan akıyormuş. Ama bu eski yatak da hiç derin olmadığından çay bu bölümde de taşıp kanalın kuzeyinde ve Yeni Kevi yakınlarında korkunç bir bataklık oluşturuyormuş. Ben bölgedeyken bu bataklık neredeyse kurumuştu.

Sadece iki kaynaktan bahseden ve diğer 32 ya da 38'iyle alakalı suskun kalan arkeologlar, kaynaktan çıkan çayı Skamandros ve Troya ovasını sulayan büyük Menderes nehrini de Simoeis olarak nitelendirir. Ama bu büyük bir hatadır; çünkü küçük çayın özellikleri, Homeros'un bölgenin asıl suyu olarak Skamandros üzerine aktardıklarıyla hiçbir şekilde çakışmaz.

Skamandros İlyada'da kutsanırdı; halkın neredeyse tanrısal bir saygı gösterdiği kendi rahibi vardı,[5] "burgaçlı koca ırmak"[6] diye adlandırılırdı. Ayrıca şöyle diyordu Homeros:[7]

3 Kara (Küçük) Menderes Çayı – ç.n.

4 Üvecik – ç.n.

5 Il. V, 77.

6 Il. XX, 73.

7 Il. XXI, 25-27.

Troyalılar da tıpkı o balıklar gibi,
Güçlü ırmağın suları içinde,
Yalçık kıyıların altına sığınırlar.

"Derinden akan, gümüş anaforlu",[8] Homeros'un Skamandros için kullandığı sıfatlardan başka iki örnektir. Skamandros, Olimpos'taki tanrılar toplantısına katılır[9] ve diğer tanrılarla beraber savaş alanına gelir,[10] Zeus'un oğludur,[11] kıyıları sarp ve yüksektir;[12] çevresi dağlık kıyılarla kaplı[13] denir Skamandros için – ki bu tanım esasen sadece denizler için kullanılır, ona canlı keçi ve boğalar sunulur adak olarak,[14] büyük sellere sebebiyet verir;[15] gürgenler, söğütler, demirhindiler yanar ırmağın güzel suları boyunca.[16] Bu ırmağın büyük önemi ve Troyalıların ona gösterdikleri kutsama derecesindeki hürmeti, İlion'un temel taşlarından Hektor'un kendisini Skamandros'la karşılaştırmasından ve oğlu Astyanax'a Skamandrios[17] (Skamandros oğlu) ismini vermesinden de[18] tespit edebiliyoruz. Homeros buna karşın Simoeis'i sadece yedi kere zikreder ve hiçbir zaman onu tanımlayacak bir sıfat ekleme ihtiyacı hissetmez. Bütün bunlardan çıkartılacak sonuç, Troya ovasını sulayan nehrin Homeros'un Skamandros'u olduğudur.

Troya düzlüğünü konu alan birçok eserde, Skamandros ve Pınarbaşı arasındaki Dede adı verilen bir tepede bulunan, kaynağı bilinmeyen beş harften oluşan bir kitabeden bahsedilir. Anlaşılan odur ki bu yazıta büyük bir önem de bahşedilmektedir, çünkü Spratt'ın Troya haritasına bile bir süsleme olarak

---

8 İl. XXI, 8.
9 İl. XX, 40.
10 İl. XX, 73.
11 İl. XXI, 2.
12 İl. XXI, 171-175-200.
13 İl. V, 36 (A. Kadir ve A. Erhat çevirisinde, *çimenli kıyılar* diye geçiyor – ç.n.).
14 İl. XXI, 131 (A. Kadir A. Erhat çevirisinde *atlar ve boğalar*'dır – ç.n.).
15 İl. XXI, 234-242.
16 İl. XXI, 350-351.
17 Türkçesinde *Skamandros'lu* – ç.n.
18 İl. VI, 402-403.

alınmıştır. Orijinalini görme arzumla kitabeyi daha ilk akşam aramaya niyetlendim, ama kaynaklardan döndüğümde gece olmuştu, onun için bu işi ertesi güne bırakmak zorunda kaldım.

Akşamı Pınarbaşı yakınlarında bir tepeciğin üzerinde kamp yaparak geçirdim. Günün ilk ışıklarıyla ev sahibim olan Arnavut hancıya gittim, niyetim bana kitabenin olduğu yere kadar refakat etmesiydi. "Bırak bir saat daha uyuyayım," diye cevap verdi boğuk bir sesle. Ama sabırsızlığım pek teskin olacak gibi değildi. "Bana kitabeyi hemen gösterirsen sana iki frank veririm." dedim. Bu kelimelerin sihirli bir gücü vardı anlaşılan. Göz açıp kapayıncaya kadar hazırlıklarını tamamlamış yola çıkar hâle gelmişti. Çeyrek saat sonra Skamandros'un sol kıyısındaki Dede tepesine ulaştık. Görüntüsünden pek de eski olmadığı anlaşılan bir abideyi çevreleyen duvarın içinde bir taş gösterdi bana hancı. Aradığım yazıt, 67 santimetre uzunluğunda ve 50 santimetre enindeki taşın üzerindeydi.

Taşı birkaç dakika dikkatle inceledim ve kısa sürede taşın baş aşağı olduğunu tespit ettim. Tersine döndürüldüğünde yazının okunması mümkün olacaktı. İşaretleri itinayla bir kâğıda kopyaladım, sonra baş aşağı çevirdim. Böyle bakıldığında sadece sağ baştan birinci harfin ne olduğu anlaşılamıyordu. Sağdan sola doğru okunduğunda ortaya çıkıyordu ki bunlar Türk, Arap ya da Fars alfabesiyle 255'ti.

Eğer benim yorumum doğruysa kitabede "2555, ki" yazıyordu. Taşın vaktiyle eski bir Türk binasına ya da abidesine ait ve daha uzun bir kitabenin parçası olduğuna hiç şüphe yoktu. Kitabenin geri kalanını oluşturan diğer taşlar kaybolmuşlardı. Bu kitabe parçasındaki işaretlerin nasıl olup da bilim adamlarına bir bilmece gibi göründüğünü ve kimsenin, taşın sadece baş aşağı durduğunu akıl edemediğini hiçbir zaman kavrayamadım.

Pınarbaşı'na geri döndük. Hancıdan anlaşmamızdaki ekmeği talep ettim, rehberim ve atım da el altındaydı, yanlış bir değerlendirmeyle Troya'nın bulunduğu yer denen bölgeyi ayrıntılı bir şekilde gezmek üzere yola çıktım. Homeros'un ifadesine

göre Akhilleus ve Hektor'un üç kere şehrin etrafında koştukları yolu[19] takip etmenin bu iş için en iyisi olduğuna karar verdim. Eğer Homeros gerçekten de Pınarbaşı'nın eteklerindeki kaynaklardan söz ediyorduysa,[20] ki esasen bunu kabul etmem imkânsızdı, Troya'nın yayıldığı alanı ve iki kahramanın tuttukları yolu belirlemek pek kolay olacaktı. Homeros'un verdiği bilgiler şu şekilde sıralanabilir: Apollo Agenor'un kılığına girer, Akhilleus'i kandırıp Skamandros'un kıyısına, iki kaynaktan iki kilometre uzaklıkta bir noktaya getirir.[21] Hektor'sa Batı Kapısı'nın önünde durmaktadır:[22]

uğursuz bir kader mıhlamıştı onu
İlyon'un dışında Batı Kapısı'nın önünde
Akhilleus Skamandros'dan şehre gider[23]
Böyle dedi, alnı yukarıda kente doğru yürüdü
yarışta ödül kazanmış bir at nasıl
arkasında kolayca sürdüğü arabasıyla
dörtnala koşarsa ovada
Akhilleus da tıpkı öyle uçuyordu
ayaklarını dizlerini oynata oynata

Batı kapısının önünde Hektor'la karşılaşır, Hektor korkup kaçar:[24]

Onu görünce bir titreme aldı Hektor'u
korktu yüreği, kalamadı olduğu yerde
kapıyı arkada bırakıp başladı kaçmaya
..... (Il. XXI, 600-605)
Geçerler gözetleme yerlerini, yellerin döğdüğü incir ağacını
surlardan uzaklaşır, girerler büyük yola,
burgaçlı Skamandros'un iki kaynağı fışkırır orada
..... (Il. XXII, 157-158v)

19 Il. XXII, 143-148 ve 157-166.
20 Il. XXII, 147-155.
21 Il. XXI, 600-605.
22 Il. XXII, 5-6.
23 Il. XXII, 21-24.
24 Il. XXII, 136-137.

Bu pınarların önünden geçtiler koşa koşa,
Biri kaçıyor öbürü kovalıyordu
..... (Il. XXII, 165-167)
Hektor'la Akhilleus da koşarak onlar gibi
Dolandılar üç kere Priamos'un kentinin etrafında
Seyirci olmuşlardı tekmil tanrılar

Birçok Homeros yorumcusu περί (*etrafında*) edatını burada παρά (*yanında, yakınında*) şeklinde yorumluyor ve kahramanların Troya duvarları boyunca, iki kaynakla Skamandros arasında üç kez gidip geldikleri görüşünü savunuyor. Bu yorum bence burada tamamen geçersizdir, çünkü Homeros, kahramanlarının her iki kaynağı da geride bırakacak kadar koştuklarını üstüne basa basa ifade ediyor.

Önce birincil önemdeki ırmak olarak Skamandros'a gittim, oradan Pınarbaşı tepesi boyunca dosdoğru kaynaklara kadar ilerledim. Bu sırada hep batıya doğru yürümek, Akhilleus'un, Hektor'u Batı Kapısı'nın önünde bulabilmek için zorunlu olarak katetmesi gereken yolu takip etmek durumundaydım. Kaynakların olduğu yere geldiğimde güneydoğuya yöneldim. Eğer Troya gerçekten de vaktiyle bu yükseltiler üzerinde kurulu idiyse o zaman şehir surlarının konumunu da bölgenin topografik özellikleri belirleyecekti.

Bir saatlik, çok meşakkatli bir yürüyüşün ardından tepenin güneybatısına ulaşabildim. Troya'nın pergamusunu, bu tepenin 150 metre yüksekliğindeki sarp bir yamacında bulduklarına inanıyordu bazı bilim adamları ve Homeros'un kahramanları Skamandros'a ulaşmak ve şehrin etrafında koşabilmek için bu yamacı inmek zorundaydılar. Rehberimi ve atımı tepenin zirvesinde bıraktım ve yamaçtan aşağıya inmeye başladım. Başlangıçta 45° olan eğim sonra 65° oldu, dolayısıyla dört ayak üstünde ve geri geri inmek mecburiyetinde kaldım. Aşağı inmem neredeyse çeyrek saat sürdü. 65° eğimle aşağı inen bir bayırdan hızlı adımlarla aşağıya inmeyi hiçbir ölümlünün, bir keçinin bile başaramayacağına kanaat getirdim. Mekânlarla ilgili bu kadar titiz tasvirler yapan Homeros, Hektor ve Akhilleus'un

şehrin etrafında üç kere koşarken, bu yandan da üç kere inmiş olacaklarını düşünmüş bile olamazdı, çünkü bu tamamen imkânsızdı.

Troya'nın üzerinde kurulduğu farz edilen Pınarbaşı'nın yamaçları neredeyse bir duvar gibi dümdüz ve sarp iniyordu ırmağın kıyısına ve sol kıyı o kadar dardı ki bir patika buradaki bütün alanı dolduruyordu neredeyse. Nehir yatağının genişliği 70 ila 100 metre arasında değişiyordu. Ağustos ayında akan suyun genişliği sadece 10 ila 16 metreye, derinlikse 30 ila 80 santimetreye iniyordu.

Skamandros, Homeros'un isabetle tespit ettiği gibi[25] İda dağından akıyor denize; çok kıvrımlı yatağı düz bir hat olarak 64 kilometre uzunluğa erişiyor. Daha önceleri ovanın daha doğusundan akıyordu ve bugün Dümrek suyu adıyla anılan Simoeis'le Hisarlık'ın (Yeni İlion) 1.700 metre kuzeybatısında birleşiyordu. Eski nehir yatağı ve diğer çayla bağlantı net bir biçimde görülebiliyor. Kış aylarında fazla gelen su yine eski yataktan akıyor.

Skamandros yağmur mevsiminde İda dağlarından gelen suyun tahliyesi için tek yol, bu nedenle de bu mevsim başlar başlamaz su seviyesi hemen yükseliyor. Sürekli yağan yağmur dağlardaki yeraltı suyollarını ve kaynakları hızla doldurunca ırmağın suyu ve debisi yükseliyor, dağlar arasında kalan ovaya taşıyor ve Ene ile Pınarbaşı arasında kalan dar vadiye muazzam bir güçle doluyor.

Irmağın kıyısı boyunca yaptığım kırk beş dakikalık bir yürüyüşten sonra başladığım noktaya döndüm. Bu nokta Troya'nın duvarları boyunca dümdüz Batı Kapısı'na doğru gittiyse, Akhilleus'un da yürüyüşüne başladığı nokta olmalıydı. Eski Troya'nın üzerinde kurulu olduğu düşünülen arazinin etrafında bir çember çizebilmek için tam olarak iki saate ihtiyaç duydum.

Şimdi yönümü tekrar Ballıdağ'a çevirdim –Pınarbaşı yükseltilerinin güneydoğu kısmına bu isim veriliyordu– ve Troya olduğu varsayılan yeri kuzeyden güneye geçtim. İşlenmiş bir taş, kırık bir keramik parçası veya kadim zamanlarda burada ku-

25 Il. XII, 19-22.

rulmuş bir şehri çağrıştıran herhangi başka bir işaret var mı diye her köşeye büyük bir dikkatle bakmama rağmen bütün gayretim bir işe yaramadı, beşeriyetin en ufak bir izi bile yoktu görünürde.

Mykene ve Tirynis bundan 2.335 sene önce yıkılmışlardı, ama buna rağmen bu iki şehrin bugün de görünen harabeleri, daha 10.000 sene ayakta kalacak ve insanların hayretlerine mazhar olacak nitelikteler. Mykene ve Tirynis'in bulunduğu arazilerde kazı yapmaya dahi ihtiyaç yok, tahayyül edilemeyecek kadar çok kırık keramik parçası bulmak için sadece zemini incelemek yeterli. Bundan sonraki 10.000 sene süresince de bu keramik parçaları bulunmaya devam edilecek, çünkü bunlar toprak içerisinde şekil değiştirecek değiller.

Troya bu şehirlerden sadece 722 sene evvel yıkılmıştır, bu nedenle eğer vaktiyle gerçekten de kendisi için bazılarınca uygun görülen Pınarbaşı yükseltilerinde kurulmuş olsaydı, bugün de bu bölgede –tıpkı Mykene ve Tirynis'de olduğu gibi– bazı harabeler bulmak mümkün olurdu. Çünkü kiklopik duvarlarla inşa edilmiş binaların arkalarında hiçbir iz bırakmadan ortadan kaybolması mümkün değildir ve bir zamanlar insanların evleri olan her yerde tuğla ve keramik parçalarına rastlanır.

İmkânsız olanın gerçek olduğunu, Troyalıların pişmiş topraktan kap kacak ve tuğla kullanmadıklarını, ahşap evlerde yaşadıklarını ve duvarlarını ördükleri taşların toza dönüştüğünü farz edelim bir an için, bu şartlar altında dahi Pınarbaşı'nın şehrin kurulduğu iddia edilen bölümündeki kayalık zeminde en azından şehrin yollarının izi görülüyor olmalıydı. Ama bu kayalıkların vahşi görüntüsü, son derece engebeli yapısı ve üstünde bir şekilde düzleştirilmiş iki karış arazinin bile yokluğu burada hiçbir zaman insanlara ait barınakların bulunmadığının kanıtıdır.

Fakat bütün bunlara rağmen Troya'nın Pınarbaşı yükseltisinin üzerinde olduğu iddiası her geçen gün yeni ve ısrarcı taraftarlar bulmaya devam ediyor. Hiç tereddüt duymadan, bir dogmaya inanırcasına inanıyorlar buna ve inançlarını da kesin bir

dille ifade ediyorlar. Bu nedenle Pınarbaşı'nın birtakım noktalarında kazı yapmayı bilim adına kendime vazife edindim. Fakat gün şimdiden çok ilerlemişti, tekrar rehberime ulaştığımda saat öğleden sonra 2'yi bulmuştu, bu yüzden kazılara başlamayı bir gün erteledim ve günün geri kalanını Pınarbaşı'nın üç kilometre güneydoğusundaki Ballıdağ platosunu inceleyerek geçirdim.

Konsolos Hahn, Ziller isminde bir mimarla beraber 1865 yılında bu tepelerde kazılar yapmışlar ve küçük bir hisarın neredeyse bütün duvarlarını ortaya çıkarabilmişler. Hisarın duvarları farklı yapı stillerinde örülmüş olmakla beraber hepsi çok kadim bir geçmişin izlerini taşıyordu. Duvarlardan bir bölüm çok köşeli ve hafifçe tıraşlanmış taşlardan inşa edilmiş, Mykene'deki duvarlara benziyor ama daha ufak boyutlarda; bir başka bölümse muhteşem işlenmiş ve özenle üst üste konmuş taşlardan; bir diğeri düzenli bir şekle sahip olmayan malzemeden ama şaşılacak derecede başarıyla birbirinin içine geçecek şekilde, bir dördüncü bölüm kenarları tam bir küp oluşturacak uzunlukta ama dış yüzeyleri kabaca tıraşlanmış taşlardan örülmüş. Beşinci bir bölüm 45° eğimli, kaba taşlarla ve mıcırla örülmüş, bir altıncısının eğimi bununla aynı ama küçük ve hiç tıraşlanmamış taşlarla yapılmış. Surların kuzey kısmında sadece bir metre genişliğinde bir giriş kapısı bulunmuş. Kalenin üzerinde bulunduğu plato, çok sayıda küçük evin temel taşlarıyla kaplıydı. Bu temellerin üzeri küçük taşlarla doluydu, bu nedenle evlerin de bu taşlar ve toprak kullanılarak inşa edildiğini kabul edebiliriz.

Konsolos Hahn sadece batı tarafında birkaç eski bina bulmuş. Bunların en ilginç olanı yedi metre boyunda ve eninde, görünüşe göre de güney yönündeki başka bir binayla bağlantılıymış vaktiyle. Burada bulunan iki küçük sütun bu binanın bir tapınak olduğunu düşündürüyor.

Hemen hisarın yamacında, küçük tepenin bittiği yerde, kayalığın içinde yedi metre derinliğinde eliptik bir oyuk göze çarpıyor. Çapı en geniş yerinde 15 metre kadar. Her halükârda bir taş ocağı bu oyuk, hisar yapılırken gereken taşları sağlamış. ...

Platonun üzerinde, hisarın karşısında üç tümülüs yer alıyor. Bunlardan Hektor'un mezarı olarak adlandırılanı 6 metre yüksekliğinde, tabanda 32 metre çapında, hiçbir düzen ve simetri kaygısı olmaksızın yığılmış taşlarla inşa edilmiş.

Hektor'un mezarına daha sonraki satırlarda döneceğim ve zannediyorum ki –antik dünyada çok yaygın bir inanışa uygun olarak– Simoeis'in kıyısında, Rhötheum ile bugünün Erenköy'ü arasındaki Ophrynium adlı küçük bir yerleşimde bulunduğunu da ispat edeceğim.

Priamos'un mezarı olarak adlandırılan ikinci tümülüs dört metre yüksekliğinde ve 44 metre çapında. Frank Calvert isimli Çanakkale'de yaşayan bir bilim insanı tarafından kazılmış. Calvert tümülüsün içerisinde 4,67 metre eninde ve dört metre yüksekliğinde, sadece dış yüzeyi kabaca tıraşlanmış ve çimento kullanılmadan üst üste konmuş taşlardan dört köşeli bir yapıyı açığa çıkarmış. Dört köşe bir boruyla karşılaştırılabilecek bu yapı küçük taşlarla doluymuş; Calvert bir iki keramik parçası haricinde burada herhangi bir zamanda defin yapıldığına dair en ufak bir işaret tespit edemediğinden tepeciğin buraya, bir sunak ya da küçük bir tapınağın üzerine inşa edilebilmesi için yığıldığı kanaatindeydi.

Üçüncü tümülüsün taban alanının çapı 30, yükseliğiyse sadece iki metreydi, taş ve toprak karışımıyla inşa edilmiş ve henüz kazılmamıştı.

Bu "tümülüslerin" inşası için kullanılan taşlar üzerinde bulundukları kayalıktan kırılmış gibi görünüyordu. Her birini yanında insan eliyle kazılmış birer büyük çukur vardı. *Hektor'un mezarı* olarak adlandırılanın yanında tümülüsle takriben aynı çapta başka temeller oluşturulmuştu. Bu temeller muhtemelen bu üçüne benzer başka tümülüslerin inşası için hazırlanmıştı.

Hisarla bu son tümülüs arasında uzunluğu 288 metre olan, eniyse 100 ile 150 metre arasında değişen düz bir alan bulunuyordu. Toprak kap kacak ve tuğla kırıklarıyla doluydu bu alan. Şurada burada küçük evciklerin harabeleri görülüyordu; 33 santimetre boyunda 17 santimetre eninde kaba taşlarla inşa edilmiş temellerdi bunlar. Evler görüldüğü kadarıyla taş ve top-

rak kullanarak bina edilmişti, ama büyük taş bloklarla örülmüş duvar kalıntıları da vardı bu alanda.

Muhakkak ki bu noktada eski bir şehir bulunuyordu vaktiyle, bu şehrin kalesi de alanın bittiği yerdeki hisardı. Fakat bu alan o kadar kısıtlıydı ki bu şehrin nüfusunun iki binden fazla olması ihtimal dışıydı, dolayısıyla kendi evlatlarından on binini muharip olarak Yunanların karşısına diken ve buradan yola çıkarak nüfusunun en az 50.000 olduğunu kabul etmemiz gereken büyük Troya şehrinin bu alanda olduğunu düşünmek tamamen yanlış olur.

Savaşçıların yaklaşık sayısını Agamemnon'un konuşmasında da görebiliriz:[26]

> *...biz Akhalar onar onar sıra olsak,*
> *her sıraya bir saki düşer Troyalılardan düşse düşse,*
> *üstelik boşta kalır bir hayli sıra.*

Akhalıların ordusunun 100.000 mevcudu olduğu tahmin ediliyor.[27]

Şimdiye kadar sıraladığım kanıtlar Troya'nın Pınarbaşı yükseltisinde kurulmuş olmasının imkânsızlığını göstermeye hâlâ kâfi gelmeyecekse, ne hisardan ne de eski şehirde olduğu farz edilen herhangi başka bir noktadan İda dağını görmenin mümkün olmadığını eklemek isterim ki bu keyfiyet Homeros'un, Zeus'u İda dağının zirvesinden Troya'yı seyrederken tasvir ettiği mısralarıyla çelişir.

İlaveten şu münferit noktaları da belirtebilirim: Troya'nın pergamusunda[28] Priamos'un, oğulları için elli ve kızları için on iki odası olan – ki bunlar bir üst kattaydı, sarayı bulunuyordu;[29] yine bu sarayın kapılarının önünde Troyalıların toplantısı yapılmıştı,[30] Hektor ve Paris'in sarayları da hisarın içindey-

---

26 Il. II, 123-130.

27 Her on kişiye bir saki düştüğüne göre, Troya ordusu azami 10.000 civarında olmalı – ç.n.

28 Akropolünde – ç.n.

29 Il. VI, 242-250.

30 Il. VII, 345-346.

di;[31] Athene[32] ve Apollo'nun[33] tapınakları da pergamustaydı. Keza Hektor'un Zeus için kalenin içinde adaklar kurban ettiğini de biliyoruz,[34] dolayısıyla bir Zeus tapınağı da olmalıydı burada. Ayrıca pergamusun büyük bir kapısı da olmalıydı, çünkü Troyalılar meşhur tahta atı da bir kapıdan içeri almıştı.[35]

Bütün bu noktalardan hareketle Homeros'un, bir metre eninde kapısı olan Pınarbaşı'ndaki bu küçük kaleyi kastetmiş olmasının mümkün olmadığı açıkça ortaya çıkıyor. Esasen bu hisar ve onun eteklerindeki şehrin yayıldığı alan o kadar küçük ve önemsiz ki ben bu şehrin Gergis olduğunu düşünen Calvert'in de haklı olduğuna inanmıyorum, çünkü Teukrer denen halkın[36] ardıllarının yaşadığı bu çok eski şehir, Dardanel prensesi Mania'nın hazinelerini de sakladığı en kuvvetli kalelerinden biriydi.

Ancak akşamüstü 5 gibi küçük hisarı terk ettim, eski Troya'nın alanı olduğu iddia edilen araziyi bir kere daha güneyden kuzeye arşınladıktan sonra Skamandros'un kıyısına indim ve sadece arpa ekmeği ve pınar suyundan ibaret akşam yemeğimi yedim. Sıcak ekmeği o derecede kurutmuştu ki parçalamam bile mümkün olmadı, bir çeyrek saat kadar suya yatırdım, böylece pasta gibi yumuşayınca büyük bir iştahla yedim, yanında da Skamandros'un suyundan içtim. Fakat ırmaktan su içmek basbayağı meşakkatli oldu; yanımda bu iş için kullanılabilecek bir kupa yoktu, her defasında dirseklerime kadar çamura batan kollarıma dayanıp kafamı suya yaklaştırmak zorunda kalıyordum. Ama Skamandros'un suyunu içmek benim için her şeye rağmen büyük bir keyifti. Binlerce başka insanın bu tanrısal ırmağı görmek ve suyunun tadına bakabilmek için bundan çok daha büyük zorluklara katlanmaya hazır olduklarını düşündüm bütün içtenliğimle.

---

31 Il. VI, 313-317, 370.

32 Il. VI, 88, 297.

33 Il. V, 446; VI, 21.

34 Il. XXII, 170-172.

35 Od. VIII, 504.

36 Herodot V, 122.

Yemeğimi bitirdikten sonra Pınarbaşı'na döndüm, bir sonraki gün kazıya başlamak üzere beş amele kiraladım; kazma, kürek ve toprak taşımak için sepetleri tedarik ettim. Devamında dinlenmek üzere, eteklerinden bahsi geçen kaynakların fışkırdığı kayalığa uzandım. Bu iş için bu noktayı seçmemin nedeni çamaşırlarını Homeros'un pınarlarında yıkayan güzel Troyalı kadınların gölgelerini görme umudu değildi, tek kaygım bir önceki gece beni yeterince korkutan yılanlara karşı kendimi emniyete almaktı. Gece yarısına doğru bir anda başlayan bir sağanakla uyandım, ama yağmurdan kaçmak için nereye gideceğimi bilemediğimden redingotumu çıkarttım ve onunla başımı ve göğüsümü yağmurdan korudum. Fakat o kadar yorgundum ki hemen tekrar uykuya daldım ve ancak sabaha uyanabildim. Yağmur bütün gece durmadan devam etmiş olmalıydı, çünkü iç çamaşırlarıma kadar ıslanmıştım. Bavulumdan kuru elbise almak için Pınarbaşı'na döndüm, fakat Arnavut'un evi o kadar pisti ki elbiselerimi kurutmak için orada asmayı gözüm yemedi, kıyafetimin her türlü haşaratla tanışması riskini göze alamazdım. Bunun için ıslak kıyafetlerimi güneşte kurutmayı düşünürek üstümden çıkarmadım. Rehberim atıyla, beş işçi de malzemeleriyle beni bekliyorlardı. O günün ekmeğini anlaştığımız gibi hancıdan aldım ve yola koyulduk.

Kazılara vakit kaybetmeksizin Pınarbaşı'nın güneydoğusundan başladık. Beş işçi, rehberim ve ben yüz metrelik bir çizgi hâlinde belirli aralıklarla art arda sıralandıktan sonra çukurlar kazarak zemini incelemeye başladık. Eski binalara ait duvarlar hatta sadece keramik kırıkları bulacağımız noktalarda bu çukurları daha genişletecektik. Alışılmış olan, bu tür kazıların antik harabelerin bulunma ihtimali olan yerlerde yapılmasıdır. Gerçi ben burada bu nitelikte bir şeyler bulma ihtimalimiz olmadığına kesinkes inanıyordum ama bu işin masraflarını buna rağmen bile isteye üstlendim ve kazı yapmanın tarifsiz meşakkatini keyifle üstlendim. Samimiyetle ifade edeyim arkeolojik hazineler bulacağım kanaatiyle bu kazıyı yapıyor olsaydım da bundan daha gayretli olmazdım. Sadece diğergâm bir hedefim vardı, Troya'nın Pınarbaşı yükseltisinde olduğuna dair bu-

dalaca inancı kökünden kurutmak istiyordum. Bir küreği, kazmayı ve sepeti de kendime ayırmıştım ve bunaltıcı sıcağa rağmen en az işçilerimin en çalışkanı kadar gayretle çalışıyordum.

Neredeyse her çukuru, 60 cm ile bir metre arasında bir derinlikte kayalarla karşılaşıncaya kadar kazdık, ama hiçbirinde en ufak bir tuğla ya da keramik parçasına ya da burada vaktiyle insanların yaşadığına dair başka herhangi bir işarete rast gelmedik. Buna rağmen büyük bir gayretle doğuya doğru, Skamandros'a kadar kazmaya devam ettik. Ertesi gün de kuzeye, Ballıdağ'a kadar devam etti çalışmalarımız, ama ufukta en ufak bir başarı yokta. Artık burada hiçbir zaman bir şehrin var olmadığına yemin edebilirdim.

.....

İlyada'da tasvir edilen bütün çarpışmalar ve savaşçı birliklerin ileri-geri hareketleri, şehirle Yunan ordugâhı arasındaki mesafenin en fazla dört kilometre olması gerektiğini düşündürürken Pınarbaşı yükseltilerinden Akhaların Sigeum tepelerindeki ordugâhı arasındaki mesafe 14 kilometredir.

Misal olarak ilk çarpışmayı inceleyelim:

Zeus gece, düşler tanrısına Agamemnon'un rüyasına girmesini ve ertesi gün şehri ele geçireceği sözünü vererek, onun Yunanları tekrar zırh giyip savaşmaya ikna etmesini sağlamasını emreder.[37] Günün ilk saatlerinde Agammemnon Yunanları toplar, liderlerine rüyasını anlatır[38] ve onların niyetini sınamak için gemilere binip sevgili baba toprağına dönmeyi teklif eder. Evlerine dönmeye can atan Akhalar naralarla dağılırlar gemilerine ve hazırlıklara başlarlar.[39] Odysseus, savaşçıları kalmaya ikna eder.[40] Bundan sonra Odysseus, Nestor ve Agamemnon arasında uzun bir konuşma başlar.[41] Kalmaya karar verilince, savaşçılar barakalarına döner, ateş yakar ve yemek yerler.[42]

37 İl. II, 8-15.

38 İl. II, 48-140.

39 İl. II, 142-154.

40 İl. II, 182-210.

41 İl. II, 284-393.

42 İl. II, 394-401.

Agamemnon Zeus'a bir boğa kurban eder; Nestor bir konuşma daha yapar, Agamemnon orduyu savaş düzenine sokar. Bütün bu hadiseler en azından dört saat sürmüş olmalıdır, birlikler Skamandros'un suladığı ovaya geldiklerinde saat 10 olmuştur. Batı kapısına o kadar yaklaşırlar ki Helena Yunan komutanlarını tanıyabilir. Paris teke tek çarpışmaya çağırır; Hektor ve Menelaos konuşmalar yaparlar; Troya'ya ve Yunan ordugâhına canlı kuzular getirmek üzere ulaklar yollanır, kurban törenleri, teke tek mücadeleler. Agamemnon'un bir dizi konuşması. Yunanlar Troyalıları şehir surlarına kadar sürer, sonra tekrar püskürtülürler, bu sırada gemilere kadar geri geri yürürler. Yunanlar bir kere daha ilerlemişlerdir, Skamandros ve Simoeis arasındaki ovada korkunç bir savaş başlar. Yunanlar bir kere daha geri çekilirler. Hektor, Troya'ya döner; Hekuba, Paris, Helena ve Andromache'yle uzun uzun durumu müzakere eder; Yunanlılar anlaşılan tekrar ilerlemişlerdir, çünkü Batı kapısından çıkan Hektor ve Paris onların çok yakınlarda olduklarını gözlemler; Hektor, Menelaos ve Nestor'un konuşmaları ve nihayet karanlığın çökmesiyle sona eren tek teke mücadeleler ve Yunanların ordugâhlarına geri dönüşleri.

Böylece Yunan ordugâhıyla şehir arasındaki düzlük sabah 10'dan akşam 7'ye kadar, iki kere kuzu getiren ulaklar ve bir kez geri geri olmak üzere en azından dört kere de savaşçı birlikler tarafından, en azından 6 kere katedilir. Bütün bu ileri-geri yürüyüşler, bir dizi konuşma, kurban töreni ve muharebenin ve iki teke tek çarpışmanın sebebiyet verdiği büyük zaman kaybına rağmen gerçekleştirilebilir. Buradan çıkan sonuç Troya ile Yunan karargâhı arasındaki mesafenin pek kısa, beş kilometreden az olması gerektiğidir. Pınarbaşı Sigeum tepelerinden 14 kilometre uzaktadır, dolayısıyla Troya Pınarbaşı'nda olsaydı sabah 10'dan akşam 7'ye kadar, savaşçıların, bütün zikredilen nedenlerle kaybedilen onca zamana rağmen en az 84 kilometre yol yürümeleri gerekirdi.

13 Ağustos'ta küçük hisarın hemen önündeki yükseltideki, daha önce de belirttiğim gibi azami 2.000 kişinin yaşamış olabileceği önemsiz şehir harabesinde, bir iki yerde kazı yaptık.

Kazmanın vurduğu her noktada keramik ve tuğla kırıkları bulduk, bir dizi farklı yerde de küçük evlere ait temel duvarları ortaya çıktı. ...

Ertesi gün, 14 Ağustos'ta, sabah beş sularında rehberim ve işçilerimle yola koyuldum. Önce doğuya, Skamandros'a doğru yöneldik, daha sonra nehrin kumlu yatağında kuzeye doğru. Toprak, sıcağın etkisiyle o derece kurumuş ve gevşek, kolay ufalanır hâle gelmişti ki atım beni taşıyamadı. Onu tarlalardan geçirip Hisarlık'a, yani Yeni İlion'a götürmesi direktifiyle rehberime emanet edip yola beş işçimle beraber yaya devam ettim. Kum zeminde bir saatlik meşakkatli bir yürüyüşten sonra Callicalone olarak adlandırılan tepelerden[43] kaynayan küçük *Kimar* çayının, yani antik Thymbrius'un, Skamandros'a kavuştuğu yere geldik. Bu küçük çayın kıyısında ağaçlar o kadar sıktı ki kendisini görmek pek mümkün değildi.

Thymbrius'un kıyısında kuzeye doğru yürüdük, Skamandros'a döküldüğü yerden aşağı yukarı bir kilometre mesafede, Batak adında iltizama verilmiş bir çiftliğe ulaştık. Burası vaktiyle Antik Thymbra şehrinin ve Thymbra Apollon'unun mabedinin bulunduğu yerdi. Doktor Hunt'un bulduğu, bu tanrıya adanmış bir kitabe hiçbir tereddüde yer bırakmayacak şekilde bunu ispat ediyordu. Strabo'ya göre[44] bu mabet tam Thymbrius'un Skamandros'a kavuştuğu noktada bulunuyordu. Buna göre Skamandros'un yatağı bir kilometre kadar batıya kaymış olmalı. Ama Strabo bölgeye bizzat gelmiş değildir, bu nedenle kaynaklarına zaman zaman bazı muğlaklıklar sızmış olabilir, mesela Skepsisli Demetrius'un[45] metinlerinde bu tür bir dizi hata bulunur. Batak çiftliğinde zemin keramik ve tuğla kırıklarından geçilmiyor. Bir dizi duvar harabesi de göze çarpmakta ve bunların kapsadığı alan Thymbra'nın pek de önemsiz bir şehir olmadığını kanıtlıyor. Arkeolojinin birçok önemli keşfi borçlu olduğu Frank Calvert, Thymbra'nın nekropolünü keşfetmeye de muvaffak olmuş. Burada gerçekleştirdiği ka-

43 Azra Erhat ve A. Kadir çevirisinde *Güzel Tepe* – ç.n.

44 XIII, s. 107.

45 M.Ö 2. yüzyılda Troya'nın bulunduğu bölgede yaşamış bir coğrafyacı – ç.n.

zılarla zaten öncesinde de büyük ve görkemli olan antik eserler koleksiyonunu, yüksek sanatsal mükemmeliyetle imal edilmiş bir dizi kül kabıyla zenginleştirmişti.

Thymbra vadisinde, Likyalılar ve gururlu Mysialılar kamplarını kurmuştu.[46]

Batak çiftliğinden kuzeybatıya yöneldik ve kısa bir süre sonra *Judan* adı verilen kaynakların beslediği sulak alana ulaştık. Buradan iki çay çıkıyor, biri güneydoğuya doğru ilerleyerek *Kimar* suyuna (Thymbrius'a), diğeri kuzeybatıya ilerleyerek denize dökülüyor. Bölgede yaşayanları *Kalafatli Azmak* dedikleri bu ikinci çayın derin bir yatağı var, yaz sıcağında akarsuyu kalmıyor, fakat yatağında mevzi olarak su birikintilerine rastladım. Çalışanlarım, bu küçük çayın kış aylarında çok suyu olduğunu ve zaman zaman da taştığını anlattılar. Hisarlık'ı geçene dek kuzeye akıyor, sonra birkaç yüz metre batıya yöneliyor, sonra da kuzeybatıya ve daha sonra Skamandros'tan bir kilometre kadar uzakta bir noktada, iki kol hâlinde denize dökülüyor.

Strabo, Thymbra'dan Yeni İlion'a olan mesafeyi[47] 50 *stadie* olarak belirler, bir *stadion* 185 metre üzerinden hesaplanırsa bu 9.250 metreye tekabül edecektir. Bu rakam doğru gibi görünmektedir, çünkü bu yolu aşmak için iki saate ihtiyaç duyduk.

Troya ovası yoğun killi topraktan. Ovanın, nehirlerin getirdiği toprağın vaktiyle burada bulunan körfezi doldurmasıyla oluştuğu kabul ediliyor ama ileriki satırlarda izah edeceğim önemli sebepler, beni bu ovanın alüvyonların meydana çıkardığı bir toprak parçası olmadığına, aksine Sigeum ve Rhöteum tepeleriyle aynı yaşta olduğuna inandırdı.

İklim fevkalade sağlıksız, çünkü sıcaklığın çok arttığı yaz günlerinde bataklık araziden salgın hastalıkların yayılmasına neden olabilecek kötü kokulu gazlar ve buhar, yani miyazma, çıkıyor, bunlar çok tehlikeli bir ateşe, bir tür hummaya sebebiyet veriyor. Bu humma bütün ahaliye ama özellikle bölgeye yeni gelmiş, henüz iklime alışamamış olanlara büyük zararlar veriyor. Bataklıklar olmasa iklim adamakıllı sağlıklı olacak,

46 Il. X, 430.

47 XIII, s. 1, 107.

fakat şu anda bölge nüfusu o kadar kifayetsiz ki iklimin düzelmesi[48] için bir şey yapamıyor. Diğer taraftan, kadim metinlerden ortaya çıkıyor ki bu bölgede nüfus yüksek ve ahali zenginken de hep bataklık alanlar varmış. Hemen Troya'nın surlarının dibinde bile bir bataklık varmış, çünkü Odysseus Eumaios'a[49] şöyle der:

Ama vardığımız zaman kentin ve yalçın surun dibine,
Baktık kentin önünde sık bir fundalık var,
uzandık hemen bataklıkta sazların arasına,
büzülüp silahlarımızı siper ettik üstümüze

Sabah saat 10'a doğru oldukça geniş bir alanı kaplayan bir yükseltinin üzerindeydik. Bütün zemin keramik kırıklarıyla ve tıraşlanmış mermer bloklardan arta kalanlarla doluydu. Tek başlarına duran ve yarı boylarına kadar toprağa gömülü dört mermer sütun büyük bir mabedin yerini işaret ediyordu. Harabelerle dolu arazinin büyüklüğü burada bir zamanlar, dört başı mamur bir şehrin bulunduğuna kesinlikle kanaat getirmemi sağladı. Ve gerçekten de Yeni İlion'un, şimdiki adıyla Hisarlık'ın üstündeydik ki bu kelime *saray* anlamına geliyordu.

Schliemann burada "palast" sözcüğünü kullanıyor, tabii ki bu kelimenin anlamı saray ve tabii ki Türkçede "hisar" doğrudan saray anlamında kullanılmıyor, belki içkale anlamında yorumlayıp sarayların bulunduğu yer olarak ifade edilmeli, belki de sadece konu Schliemann'ın yanlış bilgilendirilmiş olmasından ibaret.

Bu arazide bir yarım saat daha yürüdükten sonra takribi 40 metre yüksekliğinde bir tepeye geldik. Kuzey yamacı neredeyse bir duvar gibi dümdüz ovaya iniyordu. Hisarlık, son tepesini oluşturduğu yükseltilerin sırtından takribi 20 metre kadar daha yüksekti. Hisarlık'ın Yeni-İlion olduğuna dair bütün tereddütler işte Strabo'nun *devam edip giden bir sırt* tasvirine

48 Burada bataklıkların kurutulması anlamında – ç.n.

49 Od. XIV, 472-475.

de[50] kâmilen uyan bu yükseltilere bakıldığında ortadan kalkıyordu.

Bahsi geçen tepenin zirvesini 233 metre uzunluğunda dört köşe ve düz bir plato oluşturuyordu. Zeki ve yaratıcı bir bilim adamı olan Frank Calvert, tepede yaptığı araştırmalar neticesinde onun tamamen doğal bir tepe olmadığını, çok büyük oranda, yüzyıllar boyunca birbiri ardına bu alana inşa edilmiş mabet ve sarayların harabelerinden kalanların üst üste yığılmasıyla, insan eliyle oluştuğunu tespit etmişti. Doğu tarafındaki zirvede yaptığı bir kazıda büyük bir binanın, belki bir saray belki de bir tapınak, birbirinin üstüne çimento kullanmadan konulmuş taş bloklardan oluşan bir bölümünü gün ışığına çıkartmıştı. Binadan, gerçi fazla bir şey kalmamıştı ama bunlar dahi bir zamanlar büyük bir alanı kapladığını ve mükemmel bir işçilikle inşa edildiğini göstermeye yetiyordu.

Troya ovasını iki kere dikkatle inceledikten sonra Hisarlık yükseltisini kadim Troya'nın mevkii olarak tespit eden ve yukarıda bahsi geçen tepenin de onun içkalesine, (dolayısıyla da) Pergamusuna ev sahipliği yaptığına inanan Calvert'le tamamen hemfikir oldum.

Schliemann bu noktada Troya'nın Pınarbaşı'nda olduğuna inanan Lechevalier, Rennel, P.W. Forchhammer, Mauduit, Welcker, Texier ve Nicolaides'in; ve keza Çıplak tepesinde olduğunu düşünen Clarke ve Barker Webb'in kanaatlerini kesinlikle paylaşmadığını bir kere daha vurguluyor. Buna karşın Hisarlık tepesinin antik Troya kentinin ev sahibi olduğunu kendisinden önce tespit eden C. MacLaren ve Eckenbrecher'in de isimlerini zikrederek bilim dünyasında da her zaman görülmeyen bir kadirşinaslık sergiliyor.

Priamos ve oğullarının saraylarına, Athena ve Apollo'nun tapınaklarına ulaşabilmek için tepenin insan eliyle oluşmuş kısmının tamamını taşımak gerekecekti. Ama bu yapıldıktan sonra Troya içkalesinin bitişik platoyu da büyük ölçüde aşıp de-

50 XIII, 1 s. 109.

vam ettiği ortaya çıkacaktı, çünkü Odysseus'un sarayının, Tyrnis ve Mykene hisarlarının ve Agamemnon'un henüz el değmemiş hazinesinin kalıntıları, kahramanlar çağında yapılmış binalarının büyük alanlara yayılmış olduklarını kanıtlar.

Pergamus içkalesi, Priamos döneminde muhakkkak ki ayrıntılı bir yapıydı, çünkü üç saray ve en az iki mabedin haricinde, hisarın içinde geniş bir boş alan daha kalmak zorundaydı, aksi takdirde Troya halkı toplantılarını kraliyet sarayının önünde yapamazlardı.[51]

Toplanıyor Priamos'un kapıları önünde Troyalılar,
Geliyor bir araya yaşlısı genci.

Bir şehrin bir vakitler nerede kurulmuş olduğu bilgisini, o bölge halkının arasında yaşamaya devam eden nesilden aktarılanlardan daha iyi hiçbir şey gelecek kuşaklar için koruyup saklayamaz. Yeni İlion'da korunan ve nesilden nesile aktarılanlara göre, kadim Troya hiçbir zaman tamamen tahrip ve terk edilmemiş olduğuna göre[52] Troya'nın burada olduğundan şüphe duymak için hiçbir neden yoktur. Özellikle de *Troya krallığının başkentleri Yunanlar tarafından yakılıp yıkıldıktan sonra ve hatta Homeros'un yaşadığı dönemde, yani Troya savaşından iki yüz sene sonra dahi varlığını sürdürdüğü* doğrudan doğruya Homeros'un söylediklerinden de çıkartılabiliyorsa. Çünkü böyle olmasaydı, verdiği bilgiler hep gerçeğe uyan, her zaman titiz Homeros, Poseidon'un ağzından gelecekten haber veren şu sözleri dile getirmezdi:

Haydi onu biz kurtaralım bari ölümden.
Akhilleus öldürürse bu adamı
öfkelenir Kronosoğlu bile,
kaderi kurtulmaktır Aineias'ın,
tohum ekmeden iz bırakmadan ölmemeli,
yok olmamalı Dardanos soyu,
ölümlü kadınların verdiği çocuklar arasında
Kronosoğlu Dardanos'u severdi en çok.

51 Il. II, 788-789.

52 Strabo XIII, 1, s. 111.

İğreniyordu artık Priamos'un soyundan
güçlü Aineias kral olacak Troyalılara,
kral olacak çocuklarının çocukları

Eğer Homeros'un döneminde Aineias'ın soyundan bir kralın yönettiği Troya krallığı olmasaydı, şair Poseidon'a böyle bir yalan söyletmezdi; tanrıları bu şekilde bir aşağılama ne Homeros'un tanrıların bilgeliğine körü körüne imanıyla ne de hiçbir zaman eksilmeyen hakikatperestliğiyle bağdaşırdı.

Strabo, Aineias'ın, babası Anchises ve oğlu Askanius'u yanına alarak Troya'dan kurtulduğuna, Makedonya'da Olympus yakınlarında veya Arkadya'da ya da Sicilya'da bir koloni kurduğuna, daha sora oradan Latium'a geldiğine ve yerleştiğine dair bütün menkulatı bir kenara bırakmıştı. Kanaatimce Strabo da, Poseidon'un bu kehanetiyle Homeros'un Aineias'ın Troya'da kaldığını ve Priamos'un hanedanının yok olmasının ardından bizzat hükümdar olduğunu ve tahtı da kendi soyuna bıraktığını ifade ettiğini kabul ediyordu.[53]

Öyle görünüyordu ki Troya, Homeros'un yaşadığı dönemden sonra bir kere daha yıkılmıştı, çünkü Strabo Sigeum, Rhöteum ve diğer komşu şehirlerin Troya'nın yıkılmasından sonra onun topraklarını kendi aralarında paylaştıklarını fakat daha sonra Lidyalıların hâkimiyeti döneminde şehir yeniden kurulurken, bu toprakları Troya'ya iade ettiklerini ve keza çok eski devirlerde yaşamış bir yazar olan Hellanikos'un, kadim Troya ile Yeni-İlion'un aynı şehir olduğunu teyit ettiğini yazar.[54]

Lidyalıların bölgedeki hükümranlığı takribi M.Ö. 800 yıllarında başlamıştır. Eğer Homeros çağında bir Troya krallığı ve Troya ya da İlion isminde bir şehrin var olduğunu kabul edersek bu şehri sadece iki yüz sene gözden kaybetmiş oluruz.

İki yüzyıllık bir zaman diliminde menkulat, ortadan kaybolmuş –evleri ağaçtan veya kerpiçten yapılıp üzeri sazla kapatılmış– bir köyün bile vaktiyle nerede bulunduğuna dair bilginin yok olmasına izin vermez; bu nedenle kiklopik yapılarla bezen-

53 Strabo XIII, 1, s. 123.

54 Strabo XIII, 1, s. 113.

miş büyük bir başkentin mevkiine dair hatıraların bu kadar kısa bir sürede hafızalardan silinmiş olması mümkün değildir.

Troyalıların, Agamemnon'un komutasındaki Yunanların yıktığı kentlerini Aineas'ın liderliğinde tekrar aynı yere kurmuş olduklarından kimsenin şüphesi olmaması gerekir; çünkü hem bu toprakların geçmişteki önemi hem de kendi atalarının şanlı menkıbeleri onları buraya bağlıyordu.

Troya'daki evlerin nasıl inşa edildiklerini tam bir kesinlikle tespite tabii ki muktedir değilim; fakat Eumaios'un İthaka'daki domuz ağıllarının, çimento veya benzeri bir malzeme kullanılmaksızın üst üste konmuş büyük blok taşlardan inşa edildiğine kanaat getirmem nedeniyle, kahramanlar çağında bütün evlerin bu yöntemle yapıldığını iddia etmekte hiçbir beis görmüyorum. Keza Priamos ve oğullarının sarayları ve içkaledeki çeşitli mabetler de muhakkak ki Agamemnon'un Mykene'deki hazinesi kadar mükemmel yapılmış kiklopik binalardı; Apollo ve Poseidon'un inşa ettiği Troya surları da[55] en az kiklopların elinden çıkmış Trynis ve Mykene hisarları kadar görkemli ve sağlamdılar. Çünkü tanrıların yaratıcı gücüne, ancak kiklopların ve diğer ölümlülerin elinden çıkanlardan katbekat üstün eserler atfedilebilirdi. Bütün bunların ışığında kuvvetle muhtemeldir ki sadece Troya'nın surları değil, aynı zamanda sarayları, mabetleri ve hatta sıradan evleri bile Yunanlar tarafından sadece kısmen tahrip edilebilmişti, çünkü sadece içleri ve çatıları yanabilirdi ama duvarlarına alevlerin ciddi bir zarar vermesi mümkün değildi. Pausanias'ın çok doğru bir tespitle, iki katırın en ufak taşını bile yerinden oynatmasına imkân yoktur dediği Tirynis'in kale duvarlarını düşündüğünüzde Troya şehrini çevreleyen benzer bir surun, Yunan ordusu tarafından tahrip edilmesinin mümkün olmadığına kolayca kanaat getirilebilir.

Troya ve surlarının yerle yeksan olduğunu kabul etsek bile kiklopik duvarları oluşturan büyük taş bloklarının şehrin bulunduğu alanda kalmış olması gerekirdi. Aineas'ın liderliğindeki Troyalılar bu şekilde, yeni bir başkentin inşası için gereken malzemeyi aramak zorunda kalmamışlardı.

55 Il. VII, 452-453.

Şunu eklemek gerekir ki antik dünyada, Troya'nın ve onun pergamusunun yeriyle ilgili bir tereddüt hiçbir zaman var olmamıştı, çünkü Herodot[56] şöyle anlatıyordu: Xerxes Yunanistan'a saldırmadan önce Troas'a geldiğinde (yani M.Ö. 480'de), *ordusuyla Skamandros'a ulaştığında Priamos'un pergamusunun olduğu tepeye çıktı, çevreyi seyretmek istiyordu. Seyretti, orada geçen ünlü olayları dinledi, İlion Athena'sı için doğurmamış bin inek kurban etti, bu arada büyücüler bu kahramanlar toprağına sular serpiyorlardı.*

Bu satırlardan ortaya çıkıyor ki bu dönemde burada İlion diye bir şehir, bu şehrin bir içkalesi ve pergamusu, şehrin koruyucu tanrıçası İlion Athena'sına adanmış bir tapınak bulunuyordu ve insanlar Homeros'un İlion'unun ve Priamos'un pergamusunun vaktiyle bu noktada olduğundan kuşku duymuyorlardı.

Bütün bu tanıklıklardan daha önemlisi Büyük İskender'in İlion ve pergamusuna yaptığı ziyarettir.[57] İskender, İlyada'ya ciddi biçimde hayrandı, ona çok büyük bir saygı gösterir, "cengâverlik erdeminin hazinesi" olarak niteler ve hep yastığının altında, kılıcının yanında bulundururdu.[58]

Arrianus, Büyük İskender'in şehri ziyareti sırasında İlion Athena'sına kurbanlar sunduğunu, pusatlarının bir kısmını tanrıçaya armağan olarak tapınakta bıraktığını ve Troya savaşından beri burada korunan bazı adanmış silahları aldığını anlatır. Troya savaşından kalan bu silahlara saygısı o derece büyükmüş ki bunları peşi sıra savaşları sırasında, muhafızlarına taşıtırmış.

Büyük İskender'in Homeros'a ve onun kahramanlarına gösterdiği büyük saygı düşünülürse; o, Athena'ya kurbanlar sunduğu İlion'un, Priamos'un kadim şehrinin yerinde kurulmuş olduğundan kesinkes emindi.

Devamında şunları okuyoruz Strabo'da: "İlion'un İskender dönemine kadar küçük bir yerleşim olduğu, bu yerleşimde de

56 VII, 43.

57 Strabo III, 1, s. 99.

58 Plutarch, *Büyük İskender'in Hayatı*, VIII.

ufacık bir Athena tapınağı bulunduğu anlatılır. Ancak İskender, Granikus savaşındaki zaferinin ardından buraya geldiğinde kıymetli hediyelerle tapınağı zenginleştirmiş, bu küçük yerleşime şehir statüsü ve egemenlik vermiş, yeni binalarla imar etmiş, her türlü vergi yükünden kurtarmış. Daha sonra, Pers İmparatorluğu'nu yıkmasının ardından şehre teveccühünü belirten bir mektup yollamış, İlion'u büyük bir şehir, tapınağını da namlı bir tapınak yapmaya ve burada kutsal spor müsabakları düzenlemeye söz vermiş. İskender'in ölümünden sonra Lysimachos'un şehre büyük yararı dokunmuş, Şehrin etrafında 40 stadien uzunluğunda bir sur yaptırmış Lysimachos, bir de tapınak inşa ettirmiş. Ayrıca çevredeki eski ve çökmekte olan şehirlerin ahalisini İlion'a yerleştirerek şehrin nüfusunun artmasını sağlamış. Büyük İskender Yeni-İlion'la hep ilgilenmiş, bunun nedenlerinden biri kendisini bu şehrin insanlarıyla akrabalık ilişkisi içinde göstermek istemesiymiş, diğeriyse Homeros'a hayranlığı.

Aynı yazarın kaleminden İlion'un bir süre sonra tekrar kötü günler yaşamaya başladığını okuyoruz, durum o kadar vahim bir hâle gelmiş ki[59] Skepsisli Demetrius'un anlattığına göre Romalılar ilk kez Asya'ya geldiklerinde evlerin çatılarında kiremit dahi yokmuş. Bundan sonra şehir bir kez daha kendini toparlamış, fakat Mitridates'le yaptığı savaşlar sırasında Fimbria tarafından zapt edilmesiyle yeniden bir çöküş içine girmiş. Sadece dokuz gün süren bir muhasaradan sonra şehri alan Fimbria, Agamemnon'un bin gemilik bir filoyla gelmesine rağmen aynı şehri zaptetmek için on seneye ihtiyaç duyduğunu söyleyerek böbürlenince onun sözlerini duyan bir İlionlu "şehrin bu defa onu savunacak bir Hektor'u yoktu" diyerek cevap vermiş. Fimbra daha sonra Sulla tarafından devrilerek sürgüne gönderildi. Sulla, şehrin gördüğü zararı bir imar hamlesiyle tazmin etti. Julius Cesar da Yeni İlion için elinden geleni yaptı, çünkü hem büyük hayranı olduğu İskender'in izinden gitmek istiyordu hem de İlionlularla aynı soydan olduğuna dair sarih kanıtlar olduğuna inanıyordu. Cesar, şehre büyük tarım arazileri

59 Strabo'nun kaynak gösterdiği – ç.n.

hediye etti, egemenliğini tanıdı ve ödemesi gereken bütün vergileri kaldırdı.[60]

Justinus, Romalıların ilk Asya seferinde İlionlular ve Romalılar arasında, uzun süre ayrı düşmüş anne babaların çocuklarıyla kucaklaşmasına benzer bir sevgi tezahüratı yaşandığını yazar.[61]

İmparator Caracalla ise kutsal İlion'a, Roma'nın kurucu babalarının bu kutsal beşiğine saygısı ve hayranlığını bambaşka bir şekilde göstermişti. Akhilleus'un mezarı başında ordusuyla beraber çok sayıda kurban kestirdi, mezarın etrafında kendisi ve savaşçılarının silahlı olarak katıldıkları oyunlar düzenletti. Oyunlardan sonra sanki büyük kahramanlıklar yapmışlar ve sanki gerçekten kadim İlion'u ele geçirmişler gibi savaşçılarına para dağıttı, ayrıca Akhilleus'un bronz bir heykelini de yaptırdı. Herodian'a göre, Caracalla önce İlion şehrinden o döneme kalanları ziyaret etmiş (burada kastedilen tabii ki İlionluların ona gösterdiği kadim Troya'dan kalan izler), sonra Akhilleus'un mezarını ziyaret etmiş; mezarı çiçeklerle, çelenklerle süslemiş ve sonrasında kendisini Akhilleus'un yerine koyarak onu taklit etmeye başlamış. Artık bir Patroklos'a ihtiyaç duyunca şöyle bir yola başvurmuş. Azat ettiği kölelerinden, imparatorluk arşivinin de başında olan Festus en iyi dostlarından biriymiş. Festus, Caracalla İlion'dayken ölmüş. Bazıları onun Patroklos gibi defnedilebilsin diye zehirlendiğini iddia eder, bazıları da onun bir hastalık neticesinde hayatını kaybettiğini anlatırlar. İmparator bu adamın yakılmasını ve ardından törenle gömülmesini emreder. ... Caracalla, Festus'un onuruna bugün Ücek Tepe[62] denen, Troas'ın en büyük tümülüsünü inşa ettirmişti.

Esasen bütün antik dünyada, Priamos'un kadim şehriyle Yeni-İlion'un aynı mevkide olduklarına dair inanç o kadar sağlamdı ki hiç kimse bundan tereddüt etmiyordu. Tek istisnanın Strabo olduğu söylenebilir, o da Troya ovasını hiçbir zaman

60 Strabo VIII, s. 101.

61 XXXI, 8.

62 Üvecik – ç.n.

bizzat görmemiş, Skepsisli Demetrius'un şahsi menfaatleri ışığında kaleme aldığı yazılarına güvenmişti.

Strabo'ya göre[63] Demetrius doğduğu şehir olan Skepsis'in Aineias'a hükümet merkezi olarak hizmet ettiğini iddia ediyordu. Demetrius, İlion'un Troya krallığının başkenti olma şerefini taşımasını fevkalade kıskanıyordu, Yeni İlion ve çevresinde İlyada'da anlatılan büyük hadiselerin cereyan etmesi için gereken alanın bulunmadığına ve şehirle deniz arasında kalan bütün arazinin, akarsuların getirdiği toprağın birikmesiyle ve ancak Troya savaşından sonra oluştuğuna inanıyordu. Yeni-İlion'la kadim Troya'nın aynı yerde olamayacağına dair başka bir kanıt olarak Akhilleus ve Hektor'un Troya'nın etrafında üç kere koştuklarını, Yeni-İlion'daysa, *kesintisiz devam eden bir dağ sırtı*[64] nedeniyle bunun mümkün olmadığını öne sürüyordu.

Strabo eğer Troya ovasını bizzat ziyaret etmiş olsaydı, kişiliğinin belirleyici özelliklerinden olan doğru karar verme yetisiyle Skepsisli Demetrius'un kolayca çürütülebilecek hatalı iddialarını muhakkak ki onaylamazdı.

Yeni-İlion'dan Sigeum'a kadar mesafe beş kilometre kadardır. Bu mesafenin, savaşçı birliklerin birinci muharebedeki hızlı hareketleri için bile çok fazla olduğunu, birkaç satır önce Pınarbaşı'ndan bahsederken kanıtlayabildiğim kanaatindeyim. İkinci gün başlarken Troyalılar İdaios'u, her iki tarafın da ölülerini toplayıp yakabilmesi için bir ateşkes yapma teklifiyle Yunanların ordugâhına yollarlar.[65] Bir araya gelen Yunanlar teklifi kabul ederler; İdaios haberi Troyalılara ulaştırır, onlar da ölüleri ve odunları getirirler ve güneş, ancak bundan sonra doğar.[66]

Üçüncü gün, güneş battıktan sonra Hektor Troyalılara, ordugâhlarını Skamandros kenarında kurmalarını ve şehirden hızlıca boğa ve koyun getirmelerini buyurur, hayvanlar çok kısa bir süre içinde getirilir Troya'dan.[67] Bu hayvanlar esasen gayet ya-

63 XIII, 1, s. 122.

64 Strabo XIII, 1, s. 109.

65 Il. VII, 381.

66 Il. VII, 421.

67 Il. VIII, 485-546.

vaş hareket ederler, hele hele gece karanlığında, ama buna rağmen şehirden orgugâha getirilmeleri kısa sürer. Dolayısıyla Yunan ordusunun kampıyla şehir arasındaki mesafenin kısa, Skamandros'un da şehre çok yakın olması gerekir. Skamandros'un eski yatağının da kanıtladığı gibi bu çay İlion'dan 1.700 metre uzaklıkta Simoeis'le (Dümbrek Suyu) birleşir ve akabinde kuzeybatıya yönelip denize doğru akar. Bu iki nehrin Troya'ya çok yakın bir noktada birleştiklerini Strabo da teyit eder.

Skamandros Yunan ordugâhıyla şehrin arasında akıyordu, bu nedenle ırmağı derinliğin izin verdiği bir yerden, bir geçitten[68] geçmeksizin Yunanların şehre yaklaşmaları mümkün değildi. Bu geçidin Troya yönünde, çok yakınlarında[69] İlus'un mezarı bulunuyordu; ordusuyla Skamandros'un sağ kıyısında kamp kurmuş Hektor bu mezarın yakınlarında savaş konseyini topladı. İlus'un mezarı yaban sümbülüne veya vahşi incir ağacına ve keza kızılağaca ve Batı kapısına yakındı. Yaban sümbülü Troya'nın duvarlarının dibindeydi.[70]

Şu incir ağacı önünde tut orduyu,
Kente oradan kolay girer düşman

Skamandros ve Yunan ordugâhının yakınlığını en güzel şu nefis mısralar anlatır:[71]

Bakıyordu Agamemnon Troya ovasına,
İlion önünde yanan ateşlerin çokluğu, zurnaların ve kavalların sesleri
ve savaşçıların uğultuları şaşkınlığa düşürüyordu onu

Gece olmuştu, Troya ordusu anaforlu ırmağın, yani Skamandros'un[72] kıyısındaki kampında, Yunan gemileriyle Ksanthos ırmağı arasındaydı.[73] Savaşçılar binlerce öbek ateş

68 Il. XIV, 433 ve XXIV, 350.
69 Il. VII, 381.
70 Il. XXII, 145 ve VI, 433-434.
71 Il. X, 11-13.
72 Il. VIII, 490.
73 Il. VIII, 560.

yakmışlardı,[74] ve bu ordugâh o kadar yakındı ki Troya'ya, Homeros,[75] ateşlerin İlion'un önünde olduğunu söylüyordu. Yukarıda zikredilen mısralardan anlaşıldığı kadarıyla, Agamemnon da bu ateşlerin Troya önünde olduğuna inanıyordu. Bu yorum son derece doğaldı, Skamandros'tan Troya duvarlarına mesafe 1.700 metreden ibaretti. Diğer taraftan Skamandros'un kıyısındaki Troya ordugâhı, Yunanlarınkine o kadar yakındı ki Agamemnon çadırından Troyalıların zurna ve kavallarının sesini ve savaşçılarının uğultusunu duyabiliyordu. ...

İlyada'da anlatılan son muharebenin başlangıcında Yunanlar gemilerinin yakınında kuşanmışlardı silahlarını, Troyalılarsa *ovadaki Simoeis'le Skamandros arasındaki tepede.*[76] Başta Athena ve Ares olmak üzere tanrılar da katıldılar savaşa.....:[77]

> *Athena ilkin surun dışında, Yunanların yaptığı hendeğin*
> *berisinde haykırdı,*
> *sonra kıyıda, çınlayan kayalarda durdu, bağırdı avaz avaz.*
> *Öte yandan Ares haykırdı, kapkara kasırga gibi,*
> *Buyruklar savurdu Troyalıların kalesi üstünden,*
> *Simoeis boyunca koşup dikildi Güzel Tepe'nin üstüne*

Bu güzel bölüm Troya hisarının ovadaki tepenin çok yakınında, Simoeis'le Skamandros arasında olduğunu bir kere daha gösteriyordu. Skamandros ile Simoeis'in Troya'nın çok yakınlarında bir araya geldiği de ortaya çıkıyordu:[78]

> *Gelince Simoeis'le Skamandros kavşağına, Troya ovasına,*
> *ak kollu tanrıça Hera atları durdurdu*

Yunan ordugâhıyla Troya arasındaki mesafenin ne kadar az olduğu da şu satılardan anlaşılıyordu:[79]

---

74 Il. VIII, 562.

75 Il. VIII, 559.

76 Il. XX, 1-3 (Azra Erhat A. Kadir tercümesinde, *Simoeis'le Skamandros arasındaki* ibaresi yok – ç.n.).

77 Il. XX, 48-53.

78 Il. V, 773-774.

79 Il. XXIV, 662-663.

Biliyorsun kentte nasıl sarılı dört yanımız
uzaktaki ormandan odun getirmek ne kadar zor

Priamos, Akhilleus'tan Hektor'un cenazesinin gerektiği gibi kaldırılabilmesi için ateşkesi on bir güne uzatmasını rica eder, buna sebep olarak da şehrin çok sıkı bir kuşatma içinde olmasını gösterir, cenaze için gerekecek odunları uzaklardaki dağlardan tedarik etmek gerekecektir. Kadim İlion, Pınarbaşı mevkiinde olsaydı Priamos'un böyle bir sorunu olmayacaktı, çünkü o zaman Yunanlar, Troyalıları dağ yönünde rahatsız edemeyeceklerdi.

Hektor'un cenazesinden yukarıdaki satırlarda bahsetmek, ona adanmış korunun Strabo'ya göre,[80] Ophrynium'da bir tepenin üzerinde bulunduğunu belirtme ihtiyacı duymama neden oldu... Antik dünyada Hektor'un bu koruda gömüldüğüne dair yaygın bir inanış vardı. ... Adeta bir tanrı gibi sayılırdı Hektor:[81]

Büyük bir ün kazandık, öldürdük tanrısal Hektor'u,
Troyalılar bir tanrı gibi taparlardı ona

Bu nedenle bu tanrısal kahramanın, Troya halkının bu tek dayanağı ve övünç kaynağının hatırasının ardılları tarafından her zaman el üstünde tutulduğu, mezarının bir saygı objesi olarak kuşaktan kuşağa aktarıldığı ve hep bilindiği hususunda en ufak bir tereddüde yer yoktur. Bu nedenle burada, Pınarbaşı-Troya dogmasına körü körüne inançları nedeniyle, Hektor'un mezarının mevkiini ölümünden 31 asır sonra, yani bugün, ölümünden sadece 9 asır sonra antik dünyada yaşayanlardan daha iyi bildiklerini iddia eden ve bu mezarı Pınarbaşı yükseltilerindeki üç tümülüsten birinde teşhis ettiğine inanan herkesi bir kez daha protesto ediyorum.

Akhilleus savaşmaya devam ederken Hektor surların yakınlarında kalmış, meşe ağacından ve Batı kapısından uzaklaşamamıştı.[82] Savaş başladığından beri Troyalı kadınlar, çamaşırlarını her zamanki pınarlarda yıkamak için şehirden çıkmaya çeki-

80 XIII, 1, s. 103.
81 Il. XXII, 393-394.
82 Il. IX, 352-354.

nir olmuşlardı.[83] Eğer Troya Pınarbaşı'nda, yani Yunan ordugâhından on dört kilometre uzakta olsaydı; Hektor, Akhilleus'la karşı karşıya kalma korkusu olmadan şehirden uzaklaşabilecek, Troyalı kadınlar da çamaşırlarını eskisi gibi surların dibindeki iki kaynakta yıkayabileceklerdi, çünkü uzaktan geldiklerini görebilecekleri Yunanların onları şaşırtıp bir anda karşılarına çıkma ihtimali olmayacaktı.

Biri sıcak biri soğuk bu iki pınar kesinlikle İlion'un kuzey tarafındaki surların hemen yakınında, Odysseus ve Menelaos'un pusuya yattığı[84] bataklıktaydılar. Aradan geçen zamanda bu iki kaynağın ortadan kalkmış olmasına da fazla önem atfetmemek gerekir; çünkü gerek sıcak gerekse soğuk su kaynakları her zaman tesadüfi tabiat tezahürleridir. Troas gibi, büyük oranda volkanik ve sıcak su kaynakları açısından zengin bir coğrafyada sık sık meydana gelen depremler nedeniyle ortaya çıkmaları ve tekrar kaybolmaları mümkündür.

Yeni İlion'un bulunduğu mevki –çevresi beş kilometre kadardır– bazı yerlerde harabelerini bugün de görebildiğiniz bir sur tarafından belirgin bir şekilde işaretleniyor. Şehrin etrafında dönmek istediğinizde inip çıkmak zorunda kalacağınız yamaçlar fazla dik değil, hepsini düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaksızın koşar adım geride bırakabilirsiniz. Hektor ve Akhilleus üç kez şehrin etrafında koştuklarında 15 kilometre geride bırakmışlardı ki bu çok istisnai bir durum değildir. Ben Japonya'da beş Japon devlet görevlisinin eşliğinde Yokohama'dan Yeddo'ya 38 kilometrelik yolu at sırtında katettiğimde sürat açısından atlarımızla yarışan altı at uşağı bize yürüyerek eşlik etmişti.

Hisarlık'ın, Homeros'un İlion'la ilgili bize aktardığı tüm bilgilere her açıdan uygun olduğu hususunu yeterince açıkladığım kanaatindeyim, ama buna rağmen eklemek isterim ki Hisarlık tepesinin olağanüstü konumu, Troya ovasına ayak bastığınız anda sizi şaşırtır, tepe adeta tabiat tarafından bir büyük şehir ve onun hisarına ev sahipliği yapmak üzere yaratılmış gi-

83 Il. XXII, 153-156.

84 Od. XIV, 469-475.

bidir. Bu tepe düzgün bir şekilde sağlamlaştırıldığında gerçekten de bütün ovaya hâkim olacaktır ve bütün bölgede burayla mukayese edilebilecek konuma sahip ikinci bir mevki yoktur.

Hisarlık'tan Zeus'un zirvesinden Troya şehrini seyrettiği[85] İda dağı da görünür.

.....

Kıyıdan aşağı yukarı 600 metre içerideki bu tümülüs (İntepe Aineias tümülüsü) dökme toprakla oluşturulmuş. Tümülüs açılmış ve alt kotlarda tuğlayla inşa edilmiş 1 metre 17 cm yüksekliğinde ve aynı ende bir tonozlu geçit bulunmuş, daha yukarı kotlarda da iki duvar görülebiliyor ki bu duvarlar 3 metre 34 cm çapında yuvarlak bir tapınağın izleri.

Strabo bu mabette vaktiyle bir Aineias heykeli olduğunu ve bu heykelin Marcus Antonius tarafından Kleopatra'ya hediye edildiğini ama Octavius Augustus tarafından eski sahiplerine geri verildiğini yazar.

.....

Buradan kıyı boyunca batıya doğru Sigeum'un önündeki tepelere doğru ilerledim. Bu sırada gerçekten de Strabo'nun iddia ettiği gibi Troya savaşından sonra akarsuların taşıdığı toprakla oluşmuş olma ihtimalini tartmak için dikkatli bir şekilde toprağın yapısını inceliyordum. İntepe tepelerinin kademeli olarak yükselen yamaçları burada herhangi bir zamanda bir koy olduğuna dair bütün varsayımları reddetmem için yeterli oldu. İntepe, Azmak'taki küçük akarsuyun ve Kalifatlı Azmak çayının, denize döküldükleri noktaya yakın bir yerde ve bataklık niteliğinde bir toprakta, dik ve yüksek kıyılarını gördükten sonra düşüncemin doğruluğundan tamamen emin oldum. Bu arazi gerçekten akarsuların getirdiği toprakla oluşmuş olsaydı, toprağın yumuşak ve bataklık benzeri özellik taşıdığı noktalarda bu çayların 2 ila 4 metre arasında yükseklikte ve dik kıyılarının olması mümkün değildi. Ayrıca ovanın sonundaki büyük ve son derece derin tuz gölleri de ovanın kısmen ya da tamamen bu şekilde oluştuğu varsayımını kesinlikle çürütüyor, çünkü eğer ova akarsuların getirdiği toprakla oluşsaydı önce

85 Il. VIII, 47-52.

bu göllerin bu toprakla dolması gerekirdi... Ayrıca Çanakkale Boğazı'ndaki akıntı, saatte üç mili bulan hızıyla akarsuların getirdiği toprağı derhal sürükleyip götürüyor ve boğazın çıkışının solundaki derin bölgelerde, Troya ovasından birkaç kilometre uzaklıkta birikmesini sağlıyordu.

Bütün bu nedenlerle Strabo'nun Hisarlık'la sahil şeridi arasındaki, 4 kilometre eninde ve boyunda toprak parçasının, akarsuların getirdiği toprağın birikmesiyle oluştuğu hipotezi manâsızdır; bu, Yeni İlion'un kadim Troya olmadığını ispat etmek için Skepsisli Demetrius tarafından uydurulmuş bir mavaldan ibarettir.

Tahta bir köprüyü kullanarak Skamandros'u aştım. Nehrin yatağı denize döküldüğü noktaya yaklaştıkça genişliyor ve derinleşiyordu ve Ağustos ayında bile oldukça bol su taşıyordu. Sağ kıyısında insan eliyle inşa edilmiş, 11 metre yükseliğinde ve tabanında 40 metre çapında konik bir tepe vardı. Tepe kazılmıştı, fakat herhangi bir şey bulunamamıştı.

Bu anıttan bir iki metre mesafede zorlukla fark edilen bir yükselti daha gösterdiler bana ve bu noktada, bir zaman önce yanındakine benzer konik bir tepe olduğunu ve fakat bu ikinci tepenin, yer kazanmak için tamamen kaldırıldığını anlattılar. Bu iki tümülüs muhtemelen Patroklos ve Antilochus'un kül kaplarını koruyordu.

İki kilometre daha ileride, ovanın sonunda, bir tarafında 8 diğer tarafında 17 metre yüksekliğinde küçük bir tepenin üzerinde bir başka, büyük tümülüs daha vardı. Bu tümülüs tabanında 53 metre çapındaydı, yüksekliğiyse kazı çalışmaları nedeniyle 8 metre 34 santimetre azalmıştı. Bu mezar haklı olarak Akhilleus'a atfediliyordu, çünkü konumu Agamemnon'un ruhunun Akhilleus'un ruhuna Hades'in dünyasında söyledikleriyle tamamen uyuşuyordu:[86]

> *Sonra biz kahraman Yunanların kutsal ordusu,*
> *Kusursuz bir tümülüs yığdık bu kül kaplarının üzerine*
> *geniş Hellespont'a uzanan ovanın bir ucunda,*

86 Od. XXIV, 80-84.

denizden geçen insanlar uzaktan görsünler diye onu,
bugün yaşayanlar, gelecekte yaşayanlar görsünler diye

Bu tümülüsün hemen güneyindeki zemin, Mitylenyalıların kurduğu[87] eski Achilleion şehrinin tuğla ve keramiklerinin kırıklarıyla kaplı. Bu şehrin halkı bir kilometre kadar uzakta, aynı isimdeki tepelerin üzerinde yer alan Sigeum kentine hâkim Atinalılarla uzun yıllar boyunca savaşmışlar. Strabo'ya göre her iki şehir de Yeni İlion halkı tarafından tahrip edilmiş. Onun yaşadığı zamanlarda Sigeum'un harabeleri hâlâ görülebilmekteymiş; ama Yeniçeri yerleşimi tam Sigeum'un bulunduğu mevkide kurulduğu için bugün ondan iz yok.

Sigeum tepelerindeki Yeniçeri'ye doğru yola koyuldum. Denizden aşağı yukarı 80 metre yüksek bu platodan bütün Troya ovasının nefis bir manzarasının keyfi çıkartılabiliyor. Elimde İlyada, köydeki evlerden birinin çatısına çıktığımda; Yunanların gemileri, ordugâhı ve savaşçıların bir araya gelip yaptığı toplantılar; Hisarlık platosundaki Troya ve onun pergamusu; ilerleyen, geri çekilen ve karşı saldırıya geçen savaşçılar; şehirle ordugâh arasında kalan düzlükteki çatışmalar; her şey gözlerimin önündeydi sanki. İki saat boyunca İlyada'da tasvir edilen önemli hadiselerin tümü gözlerimin önünde bir geçit resmi yaptılar adeta, ta ki bastıran karanlık ve kuvvetli bir açlık hissi beni aşağıya inmeye zorlayana dek.

Köydeki bir kahveye girdim, tuttuğum beş ameleyi gönderdim. Beklentilerimin aksine Hisarlık'ta onlardan faydalanmama gerek kalmamıştı, çünkü kadim Troya'nın vaktiyle burada bulunduğuna kazı yapmaya gerek kalmadan tamamen ikna olmuştum. Büyük çaplı kazı çalışmaları için mevsim de uygun değildi. Ağustos ayında hem iklim hastalıkların yayılması için pek müsait hem de toprak fazlasıyla kuru. Nisan ve Mayıs bu iş için en iyi dönem.

Altı gündür arpa ekmeği ve sudan başka hiçbir şey girmemişti mideme, bu nedenle et istedim hancıdan. Alelacele bir tavuk bulup getirdiler hazırlamak üzere, ama zavallı hayvanca-

87 Strabo XIII, 1, s. 110.

ğız başına gelecekleri sezmiş gibiydi. Ortalığı ayağa kaldırınca yüreğim dayanmadı, serbest bırakmaları için para teklif ettim. Buna rağmen sekiz yumurta, taze ekmek ve şarapla oldukça iyi bir akşam yemeği yiyebildim. Troya ovasında bağcılık tamamen ihmal edilmiş olduğundan şarap komşu Tenedos adasından ithaldi.

Derli toplu görünen bir handa benim için bir oda ayarlamışlardı, fakat duvarların burada da Küçük Asya'nın baş belası tahtakurularıyla dolu olduğunu görünce kendimi dışarı attım. Bir ahırın damında kampımı kurdum, ama zemine uzanır uzanmaz binlerce pire üşüştü üzerime ve bütün gece bir an olsun rahat bırakmadılar. ...

... 17 Ağustos'ta, sabah 5 sularında rehberimle beraber Alexandria Troas'a, şimdiki adıyla İskistambul'a gitmek üzere yola çıktım. Antigonus'un kurduğu ve Antigonia adını verdiği bu şehri Lysimachus büyütmüş, imar etmiş ve Büyük İskender'in şerefine Alexandria Troas olarak yeniden adlandırmıştı. Ege Denizi'nin kıyısında, Troya ovasının güney-güneybatısında ve Pınarbaşı'na takribi 20 km mesafedeydi.

Yol bizi, önce ekilip biçilmemiş, vahşi meşe ve çamlarla kaplı bir bölgeden geçirdi, sonra adamakıllı bir meşe ormanına girdik ki bu orman tam eski şehrin bulunduğu mevkideydi. Şehirden arta kalanlara ulaşmadan önce bir dizi Türk mezarlığının yanından geçtik. Çok sayıda mezar, Alexandria Troas'tan taşınmış mermer eserlerle süslüydü.

Şehrin 10 metre kalınlığındaki surları iki sıra taş blokla inşa edilmiş bir duvardan oluşuyor. Bu taş bloklardan birçoğu 2,66 metre uzunluğunda 1,34 metre enindeydi. Sur kapıların çoğunun yeri sarih izler sayesinde hemen ayırt edilebiliyordu. Şehrin içindeki her adımda büyük binaların harabelerine rastlamak mümkün ve sık meşe ormanı engel oluşturmasa manzaranın fevkalade güzel ve ilginç olacağına hiç şüphe yok. Bu harabeler arasında münhasıran ilgimi çeken iki yuvarlak kuleninkiler oldu. Muhtemelen bir saraya ait olmalıydılar. Bunların yanı sıra boyu ve eni en az 350 metre kadar olan devasa bir hamam kompleksi de etkileyiciydi. Ormanın içinde kısmen toprağa

devrilmiş kısmen ayakta, yüzlerce sütun vardı. Alexandria Troas'ın geçmiş ihtişamına tanıklık ediyordu bu sütunlar. Harabelerin dağıldığı alanın büyüklüğü göz önüne alındığında şehrin nüfusunun 500.000 civarında olması gerektiği hesaplanabilir.

Şehri her yöne doğru bir uçtan bir uca katettikten sonra, İskistambul adındaki Türk köyüne ulaştım. Kahvaltı etmek üzere bir Türk'ün evine girdim. Efendi bir adamdı, bana hızlı bir şekilde ekmek, keçi peyniri, yumurta, kuru üzüm, kavun, karpuz ve kaynak suyundan oluşan bir kahvaltı hazırladı. Kurtlar gibi acıkmıştım ve eve hâkim olağanüstü temizlik iştahımı iyice arttırmıştı. Bu efendi Türk'e kahvaltı için 1 frank 40 santim ödedim. Bu meblağ onu o kadar mutlu etti ki Alexandria Troas'ın eski limanına kadar bana rehberlik yapabileceğini ifade etti.

Bu dairesel limanın yayıldığı alan, eski gümrük binasının ve başka birtakım yapıların harabeleriyle tam tamına işaretlenmiş durumda, çapının yüz metreden fazla olması muhtemel değil, bu cüce limanın bu kadar büyük bir şehir için nasıl yeterli olduğuna gerçekten de akıl sır ermiyor. ...

Sahil boyunca yürürken bir noktada granit ve mermerden muazzam sayıda top güllesi gördüm. Alexandria Troas'daki sütunlardan Türkler tarafından yapılmış 33 ile 67 cm arasında değişen çaptaki gülleler, cephaneliklerdekine benzer şekilde üst üste yığılmıştı.

Saat dört buçuk gibi sadece tarımla uğraşan Türk köylülerinin oturduğu Gikli adında bir köye vardım. Bu köy de sanki antik bir şehrin üzerinde kuruluymuş gibi görünüyordu, çünkü çeşmenin ve evlerin duvarlarında ve keza tarlaları birbirinden ayıran taş çitlerde kabartma ve heykel parçaları görülebiliyordu; tabii bunların Alexandria Troas'dan buraya getirilmiş olmaları da mümkün. Köy ahalisi harman dövüyor, ürününü temizliyordu. Kadın erkek, çoluk çocuk bu işle meşguldü. Yük taşımak için iki tekerlekli arabalar kullanıyorlardı. Kağnı denilen bu arabaların tekerlekleri, etrafına demir çember geçirilmiş yuvarlak ahşap birer levhadan ibaretti. Görüldüğü kadarıyla kağnıların akslarının yağlanması için de bir mekanizma öngörül-

memişti, çünkü çok uzaktan dahi duyulabilecek kulak parçalayıcı bir müzik icra ediyorlardı.

Atım o kadar yorulmuştu ki ancak akşam dokuza doğru Ügik köyüne ulaşabildim ve geceyi burada geçirmek zorunda kaldım. Rehberimden şikâyet etmek için de kâfi miktarda sebebim mevcuttu, beni her fırsatta kazıklamaya çalışıyordu. Ayrıca en kısa zamanda Çanakkale'ye dönmek istiyordum, bu nedenle bir sonraki sabah için yeni bir rehber ve iki at aradım, ama çabam sonuç vermedi. En nihayetinde Topal adında bir adam yanıma geldi ve benim için iki iyi at bulduğunu söyledi. Ama atların sahibi 50 piaster istiyordu, kendisinin de baştan 10 piasterlik bir bahşiş talebi vardı. Daha fazla sabredecek hâlim kalmadığı için teklifini kabul ettim ve adama 10 piaster ödedim. Evin önündeki yola uzandım, uykuya dalmak üzereydim ki adam bir kez daha gelip, "Aksi takdirde ertesi gün atları alamayız," diyerek 50 piasteri de istedi. Başka bir çıkış yolu göremediğimden 50 piasteri de verdim ve tekrar uykuya daldım. Sabaha karşı bir buçukta tekrar geldi, beni uyandırıp iki atın komşu çiftlikte olduğunu ve kendisini takip etmemi söyledi. Beni bir avluya götürdü, fakat burada sadece bir at ve bir adam vardı. "Diğer at nerede?" diye sorduğumda, "Komşu çiftlikte," dedi ve ortalıktan kayboldu. Diğer adam seyahat çantamı atın üzerine bağlarken, karanlığa rağmen herifin, mütemadiyen beni kazıklamaya çalışan hergele ve atın da günlerdir canımı sıkan, Don Kişot'un Rozinante'sini andırır perişan dolap beygirinin ta kendisi olduğunu fark ettim. Ortalıkta ikinci bir at da yoktu. Topal denen madrabaz tarafından dolandırıldığımı kabul etmenin vakti gelmişti. O ortalıktan kaybolduğu için suç ortağının üzerine saldırdım. Adamakıllı tehditler neticesinde 48 piasteri geri almaya muvaffak oldum. Diğerinden aldığı paranın tamamının bu kadar olduğunu iddia ediyordu. Her şeyden önemlisi madrabazdan intikamımı almaktı. Sokaklarda boş boş dolaşan bir genci bavulumu taşıması için kiralayıp sabahın üçünde 9 km ötedeki Neochorion[88] köyüne doğru yaya olarak yola koyuldum. Topal denen madrabazdan resmi olarak şikâyetçi ol-

88 Yeniköy – ç.n.

mak istiyordum. Yolda Ücek tepe tümülüsünün yanından geçmek zorundaydım. Muazzam boyutları gece karanlığında sanki daha da büyümüştü.

O kadar hızlı yürüdük ki saat 4 sularında ter içinde Neochorion'a vardık, hemen bir kahveye girdim. Aceleyle Topal denen alçağın yakalanmasını, çaldığı 12 piasteri iade etmesininin sağlanmasını ve bu paranın bilahare köyün fukarasına dağıtılmasını rica eden, Yunanca bir şikâyet mektubu yazıp köyün sevgili muhtarı Georgios Mengiussis'e verdim. Muhtar bu haydudu tutuklatmak için hemen bir jandarma göndereceğini söyledi, çünkü zaten bir sürü hayvan çaldığından kuşkulanıyorlarmış, benim şikâyetim üzerine bu cürümleri işlediğinden hiç şüphesi kalmamış. Kahveci Tirpos'la 27 piaster karşılığında bana Rinkoi'ye[89] kadar bir at kiralaması ve kendisinin de bir eşekle bana refakat etmesini öngören bir anlaşma yaptım. ...

Bütün Troya ovasını geçtik ve ardından Rhötheum yükseltilerini de aştık. Bu şekilde bir kere daha Skamandros'u, Kalifatlı Azmak'ı ve Simoeis'i aşma ve uzaktan da olsa Hisarlık ve Aineias, Akhilleus ve Patroklos'un mezarlarını seyretme keyfine eriştim.

Troya'nın ardındaki yüksek bölgeyi aşarken yol kenarında üzerinde uzun bir Yunanca kitabe bulunan, 30 santimetre uzunluğunda ve 16 santimetre eninde bir taş gördüm. Maalesef taşın yarısı ortalarda yoktu. Taşı koleksiyonuma katmak üzere yine de yanıma aldığımı söylememe gerek yoktur herhalde.

Tıpkı Yunanistan'daki gibi burada da kaplumbağaları öldürmüyorlar, bunun neticesi olarak inanılmaz sayıda kaplumbağa dolu her yer. Her adımda birine rastlamak mümkün, her ırmak, çay ya da gölet kaplumbağa kaynıyor. Bu hayvanları neden seçkin bir yiyecek malzemesi oldukları ve çok para ettikleri Fransa'ya ihraç etmediklerini gerçekten anlamıyorum. Rehberim on işçinin çok kısa bir süre içinde en az yüz bin kaplumbağa toplayabileceğinden kesinlikle emindi.

Öğlene doğru Rinkoi'ye vardığımda Çanakkale seyahatim için 25 piastere iki at kiraladım, öğleden sonra 4 gibi hedefime

89 Erenköy – ç.n.

ulaşmıştım. Şehrin tek yolcu hanına gidip bir oda tuttum. Yorgunluktan perişandım, hemen yatağa attım kendimi ve derhal uykuya daldım. Ama ancak bir çeyrek saat uyumuştum ki ellerimde, yüzümde ve ensemede hissettiğim acıyla uykumdan uyandım ve dehşetle, bir kere daha tahtakurusu istilasıyla karşı karşıya olduğumu gördüm ve ancak zorlukla defettim bu saldırıyı.

Ne yazık ki 21 Ağustos'tan önce vapur kalkmıyordu Konstantinopel'e, bu yüzden Çanakkale'de üç gece daha geçirmek zorunda kaldım. Tekrar haşaratın ezasına maruz kalmamak için kampımı şehrin dışında, sahildeki kumların üzerinde kurdum. Tabanca ve kamalar kuşanmış iki Rum işçiyi nöbetçi olarak yanıma aldım. Gündüzlerimi de hanın denize bakan balkonunda geçiriyor ve okumakla meşgul ediyordum kendimi.

Çanakkale'de kaldığım günleri öncelikle, zeki ve yorulmak bilmez arkeolog Frank Calvert'in gerçekleştirdiği bir dizi kazıda bulduğu antik vazolar ve başka ilginç objelerden oluşan zengin koleksiyonunu incelemeye adadım.

5

BİR RÜYA GERÇEK OLUYOR

Schliemann, bu satırlarla sonlanan ve şu ana kadar –öncelikle özyaşam öyküsüne kaynaklık eden Ilios, Stadt und Land der Trojaner *isimli kitapla beraber– başlıca kaynak olarak kullandığım* Ithaka, Peleponnes und Troja *adlı eserinin bir nüshasını Rostock Üniversitesi'ne yollar ve üniversite tarafından doktor unvanıyla ödüllendirilir.*

Artık Troya'nın konumuyla ilgili kanıtlar toplanmıştı, kitabın basılmasıyla beraber kamuoyuna da sunulmuştu. Schliemann bundan sonra Minna Meincke'den sonra hayatında rol alan ikinci kadından, iş adamı olarak servetini yaptığı yıllarda yanında olan Rus asıllı eşinden ayrılır. Bir iş adamının hayatını paylaşmak için son derece uygun bir karaktere sahip bu açgözlü kadının, Schliemann'a özellikle Schliemann'ın maddiyata sırt çevirdiği ve kendini Homeros'un kahramanlarına adadığı hayatının bu bölümünde iyi bir yol arkadaşı olamayacağı zaten aşikârdır. İş hayatında ve arkeoloji alanında bu kadar güçlü önsezilere, reflekslere sahip olan Schliemann, kadınlar babında kuvvetli içgüdülere sahip değildi. Bu eksikliğinin farkında olan Schliemann, Petersburg'daki Yunanca hocası, dönemin Yunanistan Ortodoks başpiskoposu Theokletos Vimpos'dan bu konuda kendisine yardımcı olmasını rica etti. Talepleri somuttu:

Gelin, her şeyden önce Yunan olmalıydı, çünkü sadece Yunancaya hayranlığı bile başka uluslardan bir gelinle mutlu olmasının önünde engeldi; çocuk sahibi olacak kadar genç olmalıydı; kız kardeşi Doris'in tatlı karakterine sahip olmalı, eski Yunanca, edebiyat, tarih, coğrafya ve arkeolojiye ilgi duymalıydı. Asıl ilginç olan karısını Yunanistan'da aramasıyla alakalı olarak bacanağı Martin Pechel'e, Yunanistan'da kadınların Mısır piramitleri kadar güzel ve fakat beş parasız olduklarını ve her yabancıyı zengin zannedip peşinde koştuklarını söylemesidir.

Başpiskopos işini fevkalade ciddiye almış, damat adayına bir dizi Atinalı hanımefendi hakkında bilgi göndermiş, bunların arasında Schliemann'a en cazip görüneni Sophia Engastronomes olmuştu. Schliemann genç kadının on iki fotoğrafını talep etmiş, bunlardan birini düşüncesini almak için babasına göndermişti, kalan on biri de fikir alınmak üzere arkadaş ve akraba çevrelerinde elden ele dolaşmıştı. Schliemann'ın Sophia Engastronomes'i seçmesinde babası ve fikrine başvurduğu diğer insanların söylediklerinden daha fazla, muhterem başpiskoposun bu makama seçilmeden önce bu hanımefendiyle bizzat evlenmeyi düşündüğünü ifade etmesi etkili olmuştu muhtemelen.

Schliemann adeta katalogdan seçmişti karısını; oldukça tuhaf, anlaşılması zor bir durum bu, ama şunu muhakkak eklemeliyiz ki Bayan Schliemann, bundan sonraki hayatı boyunca ona son derece iyi bir yoldaş oldu; istediği her şeyi ve hatta çok daha fazlasını sağladı. Sıradışı bir kadındı, güzeldi, akıllıydı, kazılarda hep yanındaydı, kazıların bütün meşakkatine hiç şikâyet etmeden katlanmayı bildi, tıpkı kocası gibi Homeros'a âşıktı. Bu sıradışı hayat sırasında kocasına, Andromache ve Agamemnon adlarını verdikleri iki de evlat doğurdu.

1869 senesinde bir ABD seyahati daha yaptı Schliemann, ancak 1870'te Hisarlık'a geri döndü. Artık Troya'da kazılara başlamak için bütün şartlar hazırdı. Kazıları ağırlıkla Trojanische Altertümer. Bericht über die Ausgrabungen in Troja in den Jahren 1871-1873 *isimli kitabından aktaracağım. Kitaba geniş bir giriş bölümüyle başlar Schliemann:*

Trojanische Altertümer. Bericht über die Ausgrabungen in Troja in den Jahren 1871-1873 ismindeki ve elinizdeki bu eser Troya'daki kazılarımın bir günlüğü niteliğindedir, çünkü kitabı oluşturan bölümlerin her birini, tasvirlerin canlı, neredeyse elle tutulur olmasından da anlaşılacağı üzere, hadiselerin meydana geldiği yer ve zamanda bizzat kaleme aldım.

Yazdıklarım zaman zaman çelişkiler ihtiva ediyorsa bunun mazur görüleceğini umuyorum, çünkü burada arkeoloji için yeni bir dünyayı keşfettiğim ve şimdiye kadar neredeyse hiç bulunamamış ya da olsa olsa fevkalade nadiren bulunabilmiş vasıfta binlerce buluntuyu gün ışığına çıkardığım göz önüne alınmalı. Bu nedenle her şeyin bana yabancı, adeta bir bilmece gibi görünmesine ve bu yüzden, ince elenip sık dokunmuş ve gerçek deliller üzerine bina edilmiş bir sonuca ulaşmadan önce sıklıkla –daha sonra, düşüncelerimi olgunlaştırmaya zaman bulduğumda vazgeçeceğim bir alışkanlık olarak– tahminler yürütmek zorunda kalmama anlayış gösterilmeli.

En büyük sorunlarımdan biri Troya'daki olağanüstü taş, toprak ve moloz yığınını kronolojik sıralamayla uyumlu olarak yorumlamaktı ki bu sorunla, bütün araştırmalarıma ve günlerce kafa patlatmama rağmen ancak kısmen başa çıkabildim.

Herodot tarihine göre[1] Xerxes Yunanistan'a saldırmadan önce Troas'a geldiğinde (yani M.Ö. 480'de), *ordusuyla Skamandros'a ulaştığında Priamos'un pergamusunun olduğu tepeye çıktı, çevreyi seyretmek istiyordu. Seyretti, burada geçen ünlü olayları dinledi, İlion Athena'sı için doğurmamış bin inek kurban etti, bu arada büyücüler bu kahramanlar toprağına sular serpiyorlardı.*

Bu satırlardan, doğrudan dile getirilmese de, Xerxes bölgeye geldiğinde bir Yunan kolonisinin şehri uzun zamandır kontrol ettiği sonucu çıkıyordu. Strabo'nun tanıklığıysa bu kolonini İlion'u, Lidya hâkimiyeti döneminde kurduğu yönünde. Lidya hâkimiyetinin başlangıcı olarak M.Ö. 797 kabul gördüğüne ve Xerxes M.Ö. 480'de bölgeye geldiğinde İlionlular şehirde uzun zamandır toptan yerleşmiş gibi göründüklerine göre, Troya'ya yerleşmelerinin muhtemelen M.Ö. 700 gibi gerçekleştiği düşü-

1 VII, 43.

nülmelidir. Fakat Helenistik mimarinin çimento kullanılmadan büyük taşlarla inşa edilmiş ev duvarları ve ev eşyasından izler, düz kesimlerdeki kazılarda hiç iki metreden aşağı derinlikte görülmemektedir.

Ilion'da M.S. 2. yüzyıldan sonraki dönemlere ait tek bir kitabe dahi bulamadım, II. Konstans ve II. Konstantin sonrasına ait herhangi bir madalyon bulmayı da başaramadım; buna karşın bu iki imparator ve keza I. Konstantin dönemine ait birçok örneğe rastladım. Bu nedenle, bilindiği üzere Konstantinopel'i aslında burada kurmaya niyetli olan I. Konstantin döneminde şehrin yavaş yavaş çökmeye başladığı, fakat aşağı yukarı II. Konstans'ın tahtta kaldığı sürenin sonuna, yani M.S. 361'e kadar meskûn bir yerleşim olarak kaldığı muhakkak ki kabul edilebilir. Fakat takribi 1.061 yıllık bu uzun dönemde burada oluşan toprak ve moloz yığını sadece iki metrelik bir katman oluşturuyordu. Bu katmandan sonra, deniz kabukluların oluşturduğu kireç taşından[2] oluşan dipteki asıl zemine ulaşmak için 12 metre hatta yer yer 14 metre daha kazmak gerekmektedir. Tepeye Yunan koloniciler gelmeden, yani M.Ö. 700'den önce birbiri ardına yerleşmiş dört farklı halktan kalanlar 12 ila 14 metre arasında kalınlığa sahip bu muazzam taş ve moloz katmanını meydana getirmiştir. Bu katman son derece ilginç; şimdiye kadar görülmemiş terrakottalar ve Helenistik sanatın numuneleriyle en ufak bir benzerlikleri olmayan diğer eşya açısından ölçülemeyecek zenginlikte bir hazine, inanılmayacak kadar bereketli bir kaynak.

Bu şartlar altında şu soruyu sormak gerekir: Yunanlardan kalanların oluşturduğu en yukarıdaki 2 metre kalınlığındaki tabaka, 1.061 senede oluştuysa; daha önceki yerleşimlerden kalanların, 12-14 metre kalınlığa sahip bir tabaka oluşturabilmesi için kaç asır geçmesi gerekirdi? Troya'nın derinliklerinde üç yıl devam eden kazılarım sırasında her gün ve her saat şuna kanaat getirdim ki, bugünkü hayatımızın ya da eski Yunan hayat tarzının kıstaslarıyla, bu tepeye Yunanların yerleşmesinden önce birbiri ardına yerleşmiş dört halkın nasıl yaşadığı, neler yap-

2 Muschelkalk – ç.n.

tığını tasavvur etmek bile mümkün değildir. Muhtemelen tam bir kaos içinde yaşıyorlardı, çünkü böyle olmasaydı bir evin yerle yeksan olmuş enkazının üzerinde bir başkasının duvarlarını değişmeden devam eden bir düzensizlikle görmezdik. Ve işte tam da bu nedenle, bu halkların nasıl ürettiklerini ve nasıl zorluklarla başa çıkmak zorunda olduklarını tasavvur etme imkânından yoksun olduğumuz için, bu yerleşimde ne kadar süreyle yaşadıklarını onlardan kalanların oluşturduğu tabakanın kalınlığından yola çıkarak takribi olarak dahi hesaplayamayız. Bu dört halkın medeniyet seviyeleri, çok garip ama aynı zamanda –şehrin sürekli içine düştüğü sıkıntılar gözönüne alındığında– tamamen anlaşılır bir şekilde hep geriye gitmiştir. Bir bozulma ve gerileme gösteren terrakottalar bu hususta şüpheye yer bırakmaz.

Tepedeki ilk yerleşim her halükârda en uzun süreni olmalıydı, çünkü bu dönemden kalanlar asıl zeminin üzerinde 4 ila 6 metre arasında değişen kalınlıkta bir tabaka oluşturuyor. Hem evlerinin duvarları hem de şehir surları büyüklü küçüklü ve toprağın bir arada tuttuğu taşlarla inşa edilmiş, bu tür duvarların kazı yaptığım alanda birçok örneği var.

14 metre derinlikte, asıl zeminde bulduğum terrakottaların hepsi, yukarıdaki tabakalardakilerden daha yüksek bir kalitede üretilmişti; parlak siyah, kırmızı ya da kahverengiydiler ve bir kalemle oyulup beyaz bir malzemeyle doldurulmuş süslemeleri vardı...

Burada[3] yaşayanlar için tek söyleyebileceğim Ari soydan geldikleriydi. Bunların yaşadığı tabakada bulduğum, hem kap kacak kırıklarında hem de bir köşesinden delinmiş, bir volkan ya da bir karusel şeklinde tuhaf terrakotta malzemede görülen, Svastika haçı gibi Ari dinî semboller bunu yeterince ispatlıyordu. Bu sene yaptığım kazılar bu tepede, ilk yerleşenlerden kalan 4 ila 6 metre kalınlığındaki enkaz ve moloz katmanının üzerine bir şehir kuran halkın Homeros'un Troyalıları olduğuna beni ikna etmeye yetti. Bu ikinci halktan kalanların oluşturduğu tabaka bugünkü seviyenin 7 ila 10 metre altındadır. İstis-

3 İlk tabakada – ç.n.

nasız hepsi akkor hâlinde bir ateşin izlerini taşıyan bu tabaka, esas itibarıyla kırmızı renk ağaç külünden oluşur. İlion'un büyük kulesini, büyük Batı kapısını ve Homeros'un Poseidon ve Apollon tarafından yapıldığını söylediği şehir surlarının üzerini 1,5 ila 3 metre kadar kalınlıkta örter ve şehrin feci bir yangınla mahvolduğunu bize ispat ederler. Ateşin ne kadar büyük olduğu Batı kapısından ovaya açılan rampadaki büyük taş plakalarda da görülebilir; çünkü birkaç ay evvel bu yolu bulup gün ışığına çıkardığımda bu plakalar sanki kısa bir süre önce döşenmişlercesine kusursuz görünüyorlardı. Ama birkaç gün havayla temas ettikten sonra, 3 metrelik bir bölümde, rampanın üst tarafındaki ateşin etkisine maruz kalmış kesimde, parçalanmaya, un ufak olmaya başladılar ve şu anda görülmeleri dahi mümkün değil. Buna karşın rampanın alt kısmındaki ateşin etkisinde kalmayan bölümdeki plakalar sağlam kalabildiler ve sanki bozulmaları hiç mümkün değilmiş gibi görünüyorlar. Bize bu feci yangını gösteren başka bir kanıt da 8,5 ila 9 metre derinlikte neredeyse bütün tepeyi kaplayacak kadar yaygın rastlanan, yarımla üç santimetre arasında değişen bir kalınlıktaki erimiş kurşun ve bakırdan oluşan cüruf katmanıydı.

Doğruluğuna olan inancım İncil'e olan inancımdan daha az olmayan İlyada'daki bilgilere duyduğum güvenle Hisarlık'ın, üç senedir altını üstüne getirdiğim bu tepenin, şehrin pergamusu olduğuna, şehirde en az 50.000 kişi yaşadığına ve imar edildiği alanın sınırlarının Yunan kolonisi İlion'unun kapladığı alanının dışına taştığına inanıyorum. Yine de bu inancımı gözardı ederek konuyu iyice araştırmaya karar verdim. Bunu yapmanın en iyi yolu kazı kuyuları açtırmaktı. Bu nedenle Yunan İlion'unun en dış noktalarında itinayla kuyular açtırdım, fakat bunlarda en dipteki asıl zemine kadar Yunan döneminden ev duvarları, sur kalıntıları, keramik kırıkları çıkarken daha önceki halklardan kalan en ufak bir iz bile yoktu. Bu nedenle pergamus olduğunu düşündüğüm bölgenin sınırlarına giderek yakınlaşarak kazdırdım kuyuları. Daha fazla başarı elde edebildiğim söylenemezdi. Hemen tepenin yamacında kazdırdığım yedi kuyuda da sadece Yunan dönemine ait duvar kalıntıları

ve keramik kırıkları bulunca artık son derece kararlı bir şekilde Troya'nın bu ufak dağın alanı içinde kaldığını ve benim birçok noktada gün ışığına çıkardığım şehir surlarıyla sınırlandığını, hatta daha ileri giderek şehrin bir akropolü olmadığını ve *pergamus*un tamamen Homeros'un fantazisinin ürünü olduğunu; hatta Troya'nın inşa edildiği alanın Troya (savaşı) sonrası dönemde Yunan yerleşimine kadar sadece dağın yamacına dökülen molozla büyüdüğü kadar genişlediğini, fakat Yunan kolonisinin İlion'unun en başından daha geniş bir alana kurulduğunu iddia ediyorum.

Troya'nın büyüklüğü konusunda yanıldığımı görsem de gerçekten bir Troya'nın var olduğundan ve İlyada'nın –kısmen mübalağalarla da olsa– bu şehrin ve onun trajik sonunun hikâyesini anlattığından artık kesinkes emin olabilmenin ve bu Troya'yı büyük oranda bizzat gün ışığına çıkarmanın tatminini yaşıyordum.

Homeros,[4] Troya'nın Troya savaşı öncesinde Herakles tarafından yıkıldığını anlatır. Menkulatın onun dönemine kadar aktardığı bu bilgide bahsi geçenin Priamos'un İlion'u mu yoksa onun öncülü olan birinci yerleşimin kadim şehri mi olduğu sonsuza dek bir bilmece olarak kalacaktır.

Troya'nın kronolojisi için elimizde olanlar Troya savaşının aşağı yukarı M.Ö. 1200 yıllarında gerçekleştiğine dair antik dünyada genellikle kabul gören bir varsayım ile Homeros'un naklettiği[5] ilk Troya kralı Dardanos'un Dardania'yı, ki ben bu şehri Virgil ve Euripides'le aynı kanaati paylaşarak İlion'la aynı şehir olarak kabul ederim, kurduğuna dair bir bilgiden ibarettir. Homeros'un anlattıklarına göre şehir daha sonra Dardanos'un oğlu Erichthonios, daha sonra torunu Tros, sonra torun çocuğu İlos ve ardından onun oğlu Laomedon ve torunu Priamos tarafından yönetilmişti. Bu kralların her birinin 33 yıl gibi uzun bir süre tahtta kaldığını kabul etsek dahi şehrin kuruluşunu ancak M.Ö. 1400 gibi bir tarihe, yani Yunan kolonisinin kuruluşundan sadece 700 sene evveline taşıyabiliriz.

4 İlyada V, 638-642.

5 İlyada XX, 215-237.

Troya'nın[6] kurulduğu alan o sırada bugünkü zeminden 10 metre derinde kalıyordu. Bu şehrin yıkılmasından sonra Troya yine Ari kökenli başka bir halk tarafından yeniden kurulurken, bu derinlik sadece 7 metreye inmişti. Bu halktan kalan ve 7 metreden 4 metreye kadar olan derinliği dolduran moloz katmanında üzerinde dinî semboller olan terrakottaları bulmuştum. ... Bu halkın ürettiği keramik malzeme Troyalıların ürettikleriyle benzerlikler gösteriyordu, ama daha kötü kalitede ve kaba yapılmışlardı. ... Mimarilerinde, ortaya çıkardığım çok sayıda ev duvarından anlaşıldığına göre, toprakla karıştırılmış küçük taşlardan örülmüş duvarlar hâkimdi, fakat Athena tapınağının altında iki noktada güneşte kurutulmuş tuğlalardan örülmüş duvarlar da görülebiliyordu.

Evleri Troyalıların[7] evlerinden daha küçüktü. ... Bu katmanlarda bazı özel terrakotta tiplerine sadece belirli derinliklerde, örneğin kum saatine benzer bir şekli olan iki kulplu o harika siyah kâselere sadece 6 metrede rastlanıyor olması da çok dikkat çekiciydi.

Kazılarımın ilk iki yılında 4 ila 7 metre arasında kalan derinlikte neredeyse hiç bakır bulamadım. Bu halkın hiç metal kullanmadığını ya da çok çok nadiren kullandığına karar vermek üzereydim ki üçüncü senede bir sürü bakır çivi ve bunların yanı sıra birkaç bıçak ve savaş baltası ve keza adı geçenlerin ve diğer silah ve aletlerin üretilmesi için kullanılan mika cevherinden şekillendirme taşları buldum.

Öyle görünüyordu ki bu halk, şehrinin yıkılmasıyla beraber ortadan kaybolmuştu, çünkü 4 metre derinlikten 2 metre derinliğe kadar yukarıya doğru sadece terrakotta kapların çok farklı tiplerini bulmakla kalmadım, ev duvarı kalıntılarına, münferit taşlar olarak dahi rastlamadım. Demek ki şehir yıkılmasının hemen ardından, Ari kökenli akraba bir halk tarafından, tamamen ahşap malzemeyle yeniden imar edilmiş.

Ahşap malzemeyle tekrar kurulan İlion'un bahtı taştan inşa edilmiş seleflerininkinden de daha kapalıydı, kireçleşmiş mo-

6 Troya savaşının Troya'sı – ç.n.

7 Troya II – ç.n.

loz katmanlarının da gösterdiği gibi birçok kereler büyük yangınlarla tahrip edildi. Bu yangınlar düşman eliyle mi başlatılmıştı yoksa tesadüfen mi çıkmıştı, bunu hiçbir zaman bilemeyeceğiz, ama bu döneme tekabül eden katmanlardan çıkan terrakottalarda açıkça görülmekte ki bu halkın zaten en başından beri oldukça düşük olan medeniyet seviyesi şehrin yaşadığı her felaketle daha da düşmüştü.

Tepenin en üst noktası bugünkünden 2 metre kadar alçakken İlion bir Yunan kolonisi tarafından yeniden kurulmuştu. Bu kuruluşun tarihinin aşağı yukarı M.Ö. 700 olması gerektiğini daha önce de kanıtlamaya çalışmıştık. Bu derinlikten itibaren büyük ıraşlanmış taşlardan, çimento kullanılmadan örülmüş Helenistik ev duvarlarından kalıntılara; şimdiki zeminin sadece bir metre altındaysa daha küçük taşların çimento veya kille bir araya getirilmesiyle örülmüş bina duvarlarına rastlanıyor.

Yunan kolonisinin bina ve sur duvarlarından kalanlar ekseriyetle Lysimachos döneminde inşa edilenlerin izleri gibi görünüyor. ... Bu dönemden sonra büyük siyasi çalkantılar ve felaketler nispeten az, hatta neredeyse yok gibi, çünkü bu tarihten sonra, yani Yunan kolonisinin 10 asırdan uzun süren tarihi boyunca yığılan moloz katmanının yüksekliği sadece 2 metre kadar.

Yunan kolonisi döneminden kalan katmanlarda ilginç bir şekilde fazla metal malzeme bulamadım; yarım düzine orak şeklinde bıçak, bir kâse, birkaç mızrak ve ok ucu vb. Bu malzemeyi makalelerimde ve kataloglarda bakır olarak nitelemiştim; daha yakından incelediğimdeyse bronzdan imal edildiklerini tespit ettim. Saf bakıra Yunan kolonisinde hiç rastlanmıyor. Demir malzeme ise sadece yüzeye çok yakında bulduğum tuhaf şekilli bir anahtar, birkaç ok ucu ve çividen ibaret. Homeros'tan, Troyalıların, demiri tanıdıklarını biliyoruz, ... yine onun müteaddit defalar zikrettiği kalaydan doğal olarak hiç iz kalmamış, çünkü bu metal çok kuru bir yerde bulunsa da büyük bir hızla bozulup ayrışır. Kurşun bu tepede meskûn bütün halklarda görülür, fakat Yunan yerleşimi öncesindeki halklarda, kurşuna asıl olarak topaklar hâlinde rastlarız. Ancak Yunan kolonisi

devrinde daha yaygın bir kullanım görürüz, inşa işlerinde büyük taş blokları birbirine birleştirmek için dahi kullanılır. Yunan kolonisi olarak İlion'un kurulduğu alana bakarak şehrin nüfusunun 100.000 kadar olması gerektiği hesaplanabilir. Şehir, en parlak döneminde çok zengindi muhakkak ki ve plastik sanatlarda çok yüksek bir mükemmellik seviyesine ulaşmıştı. Muhteşem binaların izlerinin kapladığı şehrin inşa alanında, her köşede kusursuz heykellerden arda kalan kırılmış parçalara rastlamak mümkün. Burada, Apollo tapınağının yanı başında toprağın derinliklerinden çıkardığım ve şu anda Atina'daki evimin bahçesini süsleyen, 2 metre uzunluğunda ve 86 santimetre yüksekliğindeki, Phöbus,[8] Apollo'yu güneşin dört beygiriyle tasvir eden nefis metob ve triglif bloğu Yunan sanatının altın çağından bize intikal edebilmiş en nadide eserlerdendir. ...

Kâselerde, vazolarda ve tanrı heykelciklerinde çeşitli biçimlerde sık sık ortaya çıkan kadın vücutlu, baykuş yüzlü figürler ancak bir tanrıçayı tasvir ediyor olabilirlerdi ve bu tanrıça da Troya'nın koruyucu tanrıçası Athena'dan başkası, özellikle de Homeros onu her zaman *baykuş suratlı* şeklinde nitelerken, olamazdı. ...

Yunan kolonisinin kalıntılarının oluşturduğu tabakada baykuş yüzden hiç iz bulamadığım için, kolonicilerin şehirlerini ele geçirdikleri İlionlulardan daha ileri bir medeniyet seviyesinde olduklarını ve koruyucu tanrıçanın insan yüzlü bir tahayyülünü de beraberlerinde getirdiklerini kesinlikle kabul edebiliriz.

Schliemann bu noktadan sonra yeniden bu tepenin Troya olup olmadığı konusundaki tartışmalara dönüyor ve bundan önceki kitabındaki tespitlerini bir kez daha dile getirerek, uzun uzun Troya'nın Hisarlık'tan başka bir yer olamayacağını açıklıyor. Daha sonra da muhtemelen kendisine o dönemde yöneltilen eleştirilere duyduğu kızgınlıkla, şu duygularını dile getirerek giriş bölümünü bitiriyor:

8 Parlayan anlamında, böylece Apollo, güneş tanrısı Helios'la özdeşleşir – ç.n.

Türk gazetelerinin bana, şahsıma verilen fermanlara uymayarak hazineyi Türk hükümetiyle paylaşmak yerine kendime sakladığım iddiasıyla, böylesine kepazece saldırmaları üzerine, neden buna bütünüyle hakkım olduğunu kısaca anlatma ihtiyacı hissediyorum. İlk metinlerimde, sadece eski Maarif Nazırı Safvet Paşa'yı korumak maksadıyla, Hisarlık'ın iki Türk'e ait olan Kumkale tarafındaki bölümünün devlet tarafından satın alınmasını, benim ricalarım üzerine, bilimsel amaçlarla onun sağladığını yazmıştım. Aslında tam anlamıyla gerçeğe uygun olarak anlatılması gerekirse hadise şöyle gelişti: 1870 Nisanı'nda başladığım kazılarımla beraber bu tarlayı satın almak için aralıksız bir çabaya girmiştim. Özellikle bu iş için üç kere Kumkale'ye gidip geldikten sonra arazinin sahibi olan iki kişiyi, fiyatı 1.000 frank'a indirmeye nihayet ikna edebildim. Hemen ardından 1870 Aralık ayında Safvet Paşa'ya, Konstantinopel'e gittim ve kendisine sekiz ay süren nafile çabalardan sonra en nihayetinde, Troya'nın merkezindeki bu arazi için fiyatı 1.000 frank'a indirmeyi başardığımı anlattım. Bana kazı yapma izni verdiği anda satış işlemini tamamlayacaktım. Troya ve Homeros'la ilgili hiçbir şey bilmiyordu, kısaca anlattım ve bu arazide bilim için ölçülemeyecek kadar değerli eski eserler bulmayı umut ettiğimi ekledim. Buna karşılık o burada çok altın bulacağımı söyledi ve bu nedenle benden bütün detayları öğrenmek istedi ve sekiz gün sonra tekrar gelmemi rica etti. Tekrar ziyaretine geldiğimde dehşetle anlattıklarını dinledim: Arazinin sahiplerini zorlayarak mallarını 600 frank'a almıştı, artık orada istediğim gibi kazı yapabilirdim ama bulduğum her şeyi ona vermek zorundaydım. Hareket şeklinin ne kadar nefret edilesi ve sefilâne olduğunu ifade ettim ve onunla hiçbir alışverişim olmamasını tercih edeceğimi ve bu nedenle de kazı yapmaktan vazgeçtiğimi ekledim.

Bunun üzerine o zamanki Amerika elçisi Mister Wyne Mac Veagh aracılığıyla bana, kazılara başlamamı ve kendisine sadece bulunanların yarısını vermemi teklif etti. Ben de Amerikan elçinin ısrarları sonucunda, bulduklarımın bana ait olan kısmını Türkiye'den çıkartma hakkım olması kaydıyla bu teklifi kabul ettim. Bu hak bana verildi ve fakat 1872 Nisan ayında bir bakan-

lık kararnamesiyle geri alındı. Kararname, bulduğum eski eserlerden payıma düşenleri yurtdışına çıkarmamı yasaklıyor, fakat bunları ülke içinde satma hakkımı saklı tutuyordu. Bu yeni düzenlemeyle Türk devleti, yazılı mutabakatımızı kelimenin tam anlamıyla bozmuş ve böylece beni de her türlü taahhüdün sorumluluğundan kurtarmış oluyordu. Bunun neticesi olarak ben de hiçbir kabahatim olmadan ortadan kalkan mutabakatın şartlarına asgari olarak dahi uymaya gayret göstermedim, bulduğum kıymetli her şeyi kendime sakladım ve böylece ilim dünyası için de kurtarmış oldum. Bütün entelektüel dünya beni bu şekilde davrandığım için alkışlayacaktır. Troya'da bulunan eski eserler ve özellikle de hazine en cüretkâr beklentilerimi bile aştı ve Safvet Paşa'nın bana oynadığı rezil oyunun ve kazılarını sırasında devamlı surette nahoş varlığına katlanmak, bir de üstüne her gün 4,75 frank ödemek zorunda bırakıldığım Türk bekçinin bana verdiği keyifsizliği yeterince tazmin etmiş oldu.

Konstantinopel'deki müzeye, bunu bir sorumluluk addettiğimden değil sadece hoş bir jest yapmak amacıyla, yedi adet büyük, 1,5 ila 2 metre yüksekliğinde vazo ve taş aletlerle dolu dört çuval gönderdim. Böylece bu müzenin şimdiye kadar gördüğü en hayırlı insan oldum; çünkü – gerçi bütün fermanlar bulunan eski eserlerin yarısının müzeye devredilmesi şartıyla veriliyordu ama, müzenin şimdiye kadar herhangi birinden herhangi bir eski eser aldığı görülmemişti; çünkü müze hiçbir şekilde kamuya açık olmadığından –o kadar ki nizamiye kapısında nöbet tutanlar, sık sık müzenin müdürünü bile içeri salmıyorlardı– müzeye gönderilen eserlerin bilim dünyası açısından sonsuza dek kaybolmuş olacaklarını herkes biliyordu.

Bu giriş bölümünden sonra kazılar sırasında tuttuğu notları aktarıyor Schliemann.

Hisarlık tepesinde (Troya ovasında), 18 Ekim 1871

1869 yılında yayınladığım *İthaka, Peleponnes und Troja* adlı eserimde, hem kendi kazılarımın neticeleri hem de İlyada'nın sunduğu bilgiler ışığında, Homeros'un Troya'sının, arkeolog-

ların çoğunluğunun düşündüğü gibi Pınarbaşı yükseltilerinde olmasının imkânsız olduğunu ispat etmeye çalışmıştım. Aynı zamanda Troya'nın kurulduğu mevkiyle, bütün Antik Çağ'da ve M.S. 8. asrın sonunda ya da 9. asırda tamamen yok oluncaya kadar İlion adını taşıyan şehrin kurulduğu mevkinin, muhakkak surette aynı yer olması gerektiğini açıklama gayretindeydim.

İlion'un kurulu olduğu alan ovadan 24 metre ya da 80 ayak yüksekliğinde bir platonun üzerinde ve bu plato kuzey yönünde dik bir yamaçla sonlanıyor. Tekrar bir sekiz metre daha yükselen, 215 metre eninde ve 300 metre uzunluğunda bir tepe, platonun kuzeybatı köşesini oluşturuyor. Bu tepe muazzam konumu ve doğal bir kaleyi andıran yapısıyla şehrin akropolü olmaya son derece uygun görünüyor. Buraya ilk ziyaretimden beri Priamus'un pergamusunu bu dağın derinliklerinde bulacağımdan hep emin oldum.

1870 Nisanı'nda yaptığım bir kazıda platonun kuzeybatı köşesinde, 5 metre derinlikte, diğer eserlerin yanı sıra 2 metre kalınlığında duvarlar bulmuştum. Artık biliyoruz ki bu duvarlar Lysimachos döneminde inşa edilmiş bir kalenin surlarıydı. Bu kazıya o dönemde maalesef devam edememiştim, çünkü kazı yapılan tarlanın sahipleri, sürülerini burada otlatan Kumkaleli iki Türk, kazı yapmama ancak derhal 12.000 piaster tazminat ödemem ve kazılarımın bitmesinden sonra kazı alanını tekrar toprakla kapatacağıma dair hukuki bir taahhüt vermem şartıyla izin vereceklerini ifade etmişlerdi. Bu tabii işime gelmediğinden ve bu iki Türk tarlalarını bana hiçbir şekilde satmak istemediklerinden ben de Maarif Nazırı ekselansları Safvet Paşa'ya başvurdum. O da benim ricam üzerine ve bilime faydalı olmak adına, Dâhiliye nezaretinden Bâb-ı Âli'nin Adalar ve Çanakkale valisi Ahmet Paşa'ya, tarlaya bilirkişiler tarafından değer biçilmesi ve bu değer üzerinden devlete satılması babında bir emir gönderilmesini sağladı. Tarla, böylece 3.000 piaster karşılığında devletin malı oldu. Kazılarımı sürdürmem için elzem olan fermanı almak maksadıyla harekete geçtiğimde tekrar büyük sorunlarla karşılaştım. Türk hükümeti kısa bir süre önce Kons-

tantinopel'de kurduğu müze için eski sanat eserleri topluyordu, bunun neticesi olarak da yeni kazılar için padişahlık fermanı alabilmek mümkün değildi.

Görüldüğü üzere Schliemann günlüklerinde konuyu daha sonra kitap yayınlanırken yazdığı giriş yazısından farklı anlatmakta, iki farklı hikâyenin hangisi gerçekle örtüşmektedir, bunu onun yazdıklarından çıkarmak mümkün değildir.

Konstantinopel'e üç kez gitmeme rağmen ulaşamadığım neticeyi, Bâb-ı Âli indinde Amerika Birleşik Devletleri maslahatgüzar vekili, muhterem dostum John P. Brown'ı devreye sokarak elde ettim. Geçen ayın 27'sinde elimde fermanımla Çanakkale'ye döndüm. Ama yine birtakım zorluklarla karşılaştım, zorlukların bu defaki kaynağı ismini daha önce de zikrettiğim Ahmet Paşa'ydı. Araştırmayı istediğim tarlanın konumunun elimdeki dokümanda yeterince kesin olarak belirtilmediğini düşünen paşa, sadrazamdan daha ayrıntılı bilgi almadan önce kazıya başlamama izin vermek istemiyordu. Bu arada nezaret makamlarında değişiklikler olmuştu, eğer Mister Brown yeni Maarif Nazırı ekselansları Kâmil Paşa'ya başvurmayı aklına getirmeseydi, mesele hallolmadan evvel muhtemelen uzunca bir zaman geçmesi gerekecekti. Bilime çok büyük bir ilgi duyan Kâmil Paşa'nın sadrazam nezdinde araya girmesiyle, Ahmet Paşa'ya talep ettiği bilgi derhal sağlandı. Fakat ancak bunun da üzerinden 13 gün geçtikten sonra, 10 Ekim'de, karımla beraber Çanakkale'den, sekiz saat uzaklıktaki Troya'ya yola çıkabildim. Ferman, çalışmalarıma bir Türk memurun nezaret etmesini ve onun maaşını da benim ödememi şart koştuğu için Ahmet Paşa yanıma kendi hukuk bürosunun ikinci sekreteri Georgios Sarkis isminde bir Ermeniyi verdi. Ona her gün 23 piaster ödüyorum.

Sonunda Çarşamba günü, ayın 11'inde sekiz ameleyle kazılarıma tekrar başladım, çalışanların sayısını hemen ertesi gün 35'e, ayın 13'ünde de 74 kişiye yükselttim. Her birine günlük 9 piaster (1 frank 80 santim) ödüyorum. Fransa'dan ne yazık ki

sadece sekiz el arabası getirdiğim ve buradan ilaveten el arabası temin etmek ve keza bu yakınlarda imal ettirmek mümkün olmadığı için molozun taşınması maksadıyla 52 sepet kullanmak zorundayım. Fakat molozun uzun bir mesafe taşınması gerektiğinden iş çok yavaş ilerliyor ve fevkalade zahmetli oluyor. Bu nedenle öküzlerin çektiği dört kağnı kullanıyorum, bunların her birine günlük 20 piaster ödüyorum. Her an bastırabilecek kış yağmurlarından evvel asıl zemine ulaşmak ve Hisarlık tepesi, gerçekten de benim kesinkes inandığım gibi Troya kalesi mi bilmecesini nihai olarak çözmek için büyük bir enerjiyle, hiçbir masraftan kaçınmadan, çalışıyordum.

Nasıl sadece topraktan oluşan ve üzerinde tarım yapılan tepelerin zaman içinde tedricen tamamen yok oldukları savı doğruysa, örneğin; Mecklenburg'daki Ankershagen köyünün yakınlarındaki, benim çocukken dünyanın en yüksek dağı zannettiğim Wartensberg 40 senede nasıl tamamen yok olduysa, binlerce senelik bir süre boyunca eski birtakım binaların yıkıntıları üzerinde mütemadiyen yeni binaların inşa edildiği bir tepenin de gerek yayıldığı alan açısından büyümesi gerekse yükselmesi o kadar hakikattir. Bu sav için Hisarlık en çarpıcı delili sunuyor. Önceden de ifade ettiğim gibi bu tepe İlion'un kurulduğu arazinin kuzeybatı köşesinde, Lysimachos'un yaptırdığı ve birçok noktada hâlâ görülebilen şehir surları bu arazinin sınırlarını tam olarak belirliyor. Tepenin şehrin sınırları içindeki etkileyici konumunun yanı sıra, bugünkü Türkçe adı Hisarlık da (kale ya da akropol) buranın, Herodot'a göre Xerxes'in İlion Athena'sına 1.000 sığır kurban ettiği, Büyük İskender'in silahlarını tanrıçanın mabedine astığı ve onların yerine Troya savaşından sonra aynı mabede sunulmuş bazı silahları aldığı ve keza yine Athena'ya kurbanlar sunduğu, İlion'un pergamosu olduğunu yeterince ispatlar.

İlionluların gururu olan bu mabedin tepenin en yüksek noktasında bulunduğunu düşünüyorum, bu nedenle de tam bu noktayı asıl zemine kadar kazmaya karar verdim. Ama aynı zamanda en eski şehir surlarını gün ışığına kavuşturmak ve tepenin, surların inşasından beri dökülen molozla enine ne ka-

dar büyüdüğünü de tespit edebilmek için geçen sene çalıştığım noktadan takribi 20 metre uzaklıkta, dik kuzey yamacından tam olarak güneye doğru ve tepenin en yüksek noktasını da aşan korkunç bir yarma kazdırdım. Yarma o kadar genişti ki büyük bir binanın, geçen sene ortaya çıkardığım ve bugünkü zeminden sadece bir ile üç ayak kadar aşağıda yatan, tıraşlanmış büyük taş bloklarla inşa edilmiş temellerinin tamamı, yarmanın içinde kalmıştı. Görünüşe bakılırsa milattan önceki ilk iki yüzyıla ait olması gereken binayı dikkatle ölçtüm. Boyu 17,90 metre eni 13,25 metreydi. Bütün bu temelleri tabii ki kaldırttım, çünkü benim kazdırdığım yarmanın içinde bir işe yaramadıkları gibi bana engel de olacaklardı.

Medeniyet namına hiçbir şeyin olmadığı böylesine vahşi bir yerde kazı yapmanın zorlukları korkunç ve bu zorluklar her geçen gün büyüyor, çünkü kazdığımız yarma dağın yamacı nedeniyle biz derine indikçe uzamakta ve bu nedenle de molozun başka bir yere taşınması giderek daha meşakkatli oluyor. ...

Mütemadiyen yolumuza çıkan büyük taş blokların, topraktan çıkartılıp başka bir yere taşınması da çok yoruyor bizi ve tabii çok fazla da zaman kaybetmemize neden oluyor. Çünkü ne zaman böyle bir taş bloğunu yamacın kenarına kadar getirsek bütün çalışanlarım, bu büyük kütlenin gök gürültüsünü andıran seslerle dik yamaçtan aşağıya yuvarlanıp aşağıda, ovada ancak bir mesafe katettikten sonra durmasına şahit olmak için işlerini bırakıp oraya koşuyorlar. ...

Bütün bu engellere rağmen işler yine de hızla ilerliyor. Sadece bir ay durmadan çalışmaya devam edebilsem, yarmanın muazzam genişliğine rağmen 10 metrelik bir derinliğe ulaşacağım kesin gibi.

Şu ana kadar bulduğum bütün sikkeler bakırdan, çoğu da Alexandria Troas menşeli, ama milattan hem önce hem de sonra birinci yüzyıldan İlion sikkeleri de var aralarında.

İlyada'yı neredeyse mısra mısra ezbere bilen bir Homeros hayranı ve bir Atinalı olan sevgili karım, sabahın erken saatlerinden akşama kadar kazılara katılıyor. Hiçbir şeyin bulunmadığı, berbat bataklık hummasına karşı her sabah dört ölçü ki-

nin içtiğimiz bu medeniyet çölündeki hayat şeklimizden hiç bahsetmek istemiyorum.

Bütün çalışanlarım komşu Renkoi[9] köyünden Rumlar, sadece pazarları Rumlar çalışmadığında Türk amele alıyorum işe. Günlük 30 piaster ödediğim hizmetlim Nikolaos Zaphyros, işçilerin yevmiyelerinin ödenmesi işinde benim için vazgeçilmez, çünkü her birini kişisel olarak tanıyor ve namuslu; ama Zaphyros ne emir verme kabiliyetine sahip ne de yaptığımız işle ilgili en ufak bir bilgisi var, bu nedenle diğer işlerime ne yazık ki hiç yardımcı olamıyor.

Tahmin edilebileceği gibi burada hiçbir şeye zamanım yetmiyor, okuduğunuz satırları ancak çok sıkı bir yağmur yağdığı ve çalışmak kabil olmadığı için yazabildim. Kazıların gelişmesiyle ilgili bilgiler vermeye bir dahaki yağmurda devam edeceğim.

Hisarlık tepesinde, 26 Ekim 1871

Ayın 18'inde yazdıklarımdan beri ortalama 80 ameleyle ve bütün gücümle kazı çalışmalarını devam ettirdim ve bugün aşağı yukarı 4 metre derinliğe ulaştım. İki metre derinlikte ağzı çok büyük bir taşla kapatılmış ve içi taş toprak dolmuş bir kuyu buldum. Taşları bir arada tutabilmek için çimento kullanılmasından anlaşıldığı üzere Roma devrinden kalan kuyunun derinliğini tespit etmeyi başaramadım. Çimentoyla ya da çimentosuz bir araya getirilmiş ve tıraşlanmış taşlardan inşa edilmiş binaların yıkıntılarına rastlamak sadece 2 metreye kadar olan derinliklerde mümkün. 2 ila 4 metre arasında kalan derinlikte neredeyse hiç taş yok gibi, hele büyük taş bloklar hiç görülmüyor ki bunun beni çok sevindirdiğini eklemeliyim.

İki metre derinliğe kadar, tıpkı geçen seneki kazı çalışmalarım sırasında olduğu gibi, inanılmaz miktarda yuvarlak, kırmızı, sarı, gri ve siyah terrakotta parçası buldum. Bunlar ikişer deliği haizdiler, üzerinde herhangi bir yazı yoktu ama genellikle bir tür çömlekçi mührü taşıyorlardı. Ne bu deliklerde ne de bu parçaların herhangi başka bir yerinde günlük hayatta, ev içinde kullanımdan dolayı bir yıpranmanın izlerini tespit edemedim,

9 Bugünkü Erenköy – ç.n.

bu nedenle bu parçaların tapınaklara asılarak exvotos[10] olarak kullanıldığını zannediyorum. Mühürlü olanların mühürlerinin çoğunluğunda bir sunak ve onun üzerinde de kanatlarını açmış bir arı ya da sinek görünüyor, ama boğa, kuğu, çocuk veya iki at tasvir edilmiş örnekler de mevcut. ...

Kazılar sırasında sürekli olarak çok miktarda midye kabuğuna rastlıyoruz, öyle görünüyor ki Ilionlular bu deniz kabuklularına pek bayılıyorlarmış. İstiridye kabuklarına da rastladık ama daha nadir görülüyorlar.

Hisarlık'tan manzara olağanüstü görkemli; son yağmurlardan sonra tekrar yeşil çimen ve düğün çiçekleriyle süslenen harika Troya ovası, kuzey-kuzeydoğudaki Çanakkale Boğazı'na kadar uzanıyor. Gelibolu Yarımadası burada bir burun yapıyor, burnun ucunda bir fener var. Onun solunda İmbros adası,[11] onun üzerinden de Samothrake[12] adasının şu anda zirvesi karla kaplı İda'sı seçiliyor. Biraz daha batıya doğru, Makedonya yarımadası üzerindeki, manastırla kaplı meşhur Athos ya da Monte-Santo dağı fark ediliyor. Dağın kuzeybatısında da, Herodot'un aktardığına göre Xerxes'in, gemilerini fırtınalı Athos burnunun etrafından dolaştırması gerekmesin diye kazdırdığı büyük kanalın izleri bugün dahi görülebiliyor.

Tekrar Troya ovasına geri dönüyor ve ovanın, sağa doğru bakıldığında sonunda yer alan Rhoeteum tepelerinin uzandığı yükseltinin üzerinde Aineias'ın ve onun karşısındaki Sigeion tepelerinin yamaçlarında Patroklos'un tümülüslerini ve aynı tepelerin bir uzantısının üzerinde Achilleus'un anıtını; bunun solunda, doğrudan doğruya Sigeion tepelerinde Yenişehir köyünü görüyorum. Bir ucundan diğerine geçmesi iki saat süren ova batıda Ege Denizi'nin ortalama 40 metre yüksekliğinde kıyısıyla sınırlanıyor. Kıyı şeridinin üzerinde ilk görülen Caracalla'nın sadık arkadaşı Festus'un tümülüsü. İmparator, dostu Festus'u İlion'a yaptığı ziyaret sırasında, Homeros'un[13] anlattığı

10 Adak olarak tapınağa sunulan resim, heykel gibi sanat objeleri – ç.n.

11 İmroz ya da Gökçeada – ç.n.

12 Semadirek – ç.n.

13 İlyada XXIII.

Akhilleus'un Patroklos için düzenlediği cenaze törenini bir kere daha sahneleyebilmek için zehirletmiş. Aynı sahil şeridinde bundan sonra Ücek Tepe denen 24 metre yüksekliğinde bir tümülüs geliyor. Birçok arkeoloğa göre bu tümülüs kocamış Asyetes'e aittir ve Polites, bacaklarının hızına güvenerek[14] Yunan ordusunun gemilerinden çıkıp saldırıya geçişini bu tepeden gözlemiştir. Fakat bu tepenin Yunanların boğaz kıyısındaki ordugâhlarına olan mesafesi tam tamına üç buçuk saattir, hâlbuki on beş dakika yürüyüş mesafesinde bir insanı görmek mümkün değildir. Ayrıca eğer mesafe üç buçuk saatlik yürüyüş mesafesi olsaydı Polites'in yakalanmamak için hızlı bacaklara sahip olmasına gerek kalmazdı. Kısaca söylemek gerekirse, İlyada'daki bilgiler ışığında bu mezarı Asyetes'inki olarak tanımlamak, kadim Troya'yı Pınarbaşı yükseltilerine de benim kazı yaptığım İlion'a da konumlandırsanız, mümkün değildir.

Bahsettiğimiz son iki tümülüs arasından, Ege Denizi'nin yüksek kıyı şeridinin üzerinden Tenedos adasının[15] yükseldiği görünüyor. Güneye doğru, Pınarbaşı yükseltilerine kadar iki saatlik yol boyunca Troya ovası. Zeus'un, karla kaplı Gargarus'undan[16] Troyalılarla Yunanların mücadelesini izlediği İda dağı bütün haşmetiyle ovaya hâkim.

Pınarbaşı'ndan sol tarafa doğru yarım saatlik yolda, muhterem dostum Frederik Calvert'a ait, 5.000 İngiliz dönümü[17] büyüklüğündeki Batak çiftliği bulunuyor. Çiftliğin yeni ismi Thymbria. Bu adı birçok nedenle hak ediyor: Topraklarını sulayan Thymbrios (bugün Kemer) çayı bu nedenlerden sadece biri, ayrıca antik Thymbria kenti de çiftliğin sınırları içinde. Bu şehrin Apollon tapınağının yıkıntılarında, çiftliğin sahibinin kardeşi Frank Calvert arkeolojik araştırmalar yaptırmış ve aralarında mabedin envanter listesinin de olduğu birçok değerli kitabe bulmuş. Çiftlik sınırları, üzerinde kadim bir şehrin kurulduğu ve göründüğü kadarıyla bölüm bölüm surların çev-

14 İlyada II, 791-794.

15 Bozcaada – ç.n.

16 İda'nın zirvesine Homeros bu adı veriyor – ç.n.

17 İngiliz dönümü, acre: 4.047 metrekare.

relediği, tamamen keramik kırıklarıyla kaplı bir araziyi de barındırıyor. Vaktiyle şehrin üzerinde kurulduğu arazinin bulunduğu tepenin yamacında bir soğuk bir de sıcak su pınarı var. Bu iki kaynak, tahliyelerini sağlayan suyolları yıkılan bir köprü nedeniyle muhtemelen asırlardır tıkalı olduğundan, 240 İngiliz dönümü büyüklüğünde ve meydana getirdiği buharla bu güzel ovanın havasının berbat olmasında büyük payı olan bir bataklık oluşturmuşlar. ...

Hisarlık tepesinde, 3 Kasım 1871

... Geçen ayın 30'unda, korkunç sayıda, çok sert bir siyah taş olan dioritten imal edilmiş, fakat tamamen ilkel bir alet içeren bir moloz tabakasıyla bir anda karşı karşıya kaldığımızda fevkalade şaşırdım. Buna karşın bir sonraki gün tek bir taş alet bulamadık; küçük bir parça bükülmüş gümüş tel ve aralarında baykuş kafasıyla süslü bir tas da olan çok miktarda ince işlenmiş keramik kırığıydı bulduklarımız. Bu beni tekrar medeni bir halkın tabakasına rast geldiğim düşüncesine sürükledi, bir gün önce bulduklarımız da şehirde sadece kısa bir süre hâkimiyet kurabilmiş istilacı bir barbar halka işaret etmeliydi. Fakat yanılıyordum, Çarşamba günü taş malzemelerin dönemi daha da belirgin bir şekilde tekrar ortaya çıktı ve dünkü kazılar boyunca da devam etti. Bugün ise yoğun yağmur nedeniyle maalesef çalışamıyoruz.

Bu taş döneminde benim için izah edilmesi kabil olmayan birçok nokta var. Tepenin bu en yüksek noktasında, bütün tahminler en seçkin yapıların vaktiyle burada bulunması gerektiği yolundayken, sadece 4,5 metre derinlikte bu taş aletler katmanına rastlanıyor. Hâlbuki bu noktadan sadece 20 metre uzaklıkta geçen sene kazdığım daha derin bir çukurda, 5 metre derinlikte önceden de ifade ettiğim gibi 2 metre kalınlığında bir duvar bulmuştum ve bu duvar hiç de Troya'nın en kadim dönemlerine ait değildi. Bu çukurda kazılarımı 8 metre derinliğe kadar sürdürmeme rağmen taş malzemelerin dönemine ait bir izle karşılaşmadım. Muhtemelen bu durumu şu şekilde açıklamak gerekir: Duvarın bulunduğu yerde tepe çok alçaktı ve bu

alçak nokta zaman içinde moloz ve toprağın birikmesi sonucu yükselmişti.

Açıklayamadığım başka bir konu da, görünüşe göre taş malzeme döneminin medeniyetten nasibini almamış insanları tarafından kullanılıyor olması gereken, fakat bu insanların elinin altında olan kaba taş aletlerle imal edilmesi imkânsız malzemeydi. Bunların arasında kazılarda çok sayıda bulduğumuz toprak küpleri sayabiliriz. Çok ince işlenmiş değillerdi, süslemeleri yoktu bu küplerin ama yine de mükemmel bir çalışmanın ürünüydüler. Hiçbiri çömlekçi çarkından geçmemişti, ama sanki bu dönemin kaba taş aletleriyle imal edilmesi mümkün olmayan bir tür makine kullanılmıştı üretimlerinde. Bunların yanı sıra bu taş döneminde karşımıza, diğer her dönemden fazla çıkan ortası delik yuvarlak parçalar da şaşırtıyor beni. ...

Şu soru beliriyor: Bu parçalar hangi amaçla kullanılıyorlardı? Yün eğirmek ya da iplik bükmek için ya da balıkçıların ağlarında ağırlık olarak kullanılmış olmaları mümkün değil, çünkü bu işler için fazlasıyla kaliteli ve zarif bir işçilikle imal edilmişler. Bu nedenle sadece 2 metre derinliğe kadar rastladığımız ve üzerinde iki delik olan diğer parçalar gibi *exvotos*[18] olduklarını düşünüyorum.

Beni şaşırtan konulardan biri de Priaposlar, kimi zaman tamamen doğaya sadık olarak taş ya da terrakottadan yapılmışlar, kimi zaman ucu yuvarlatılmış sütun şeklinde (Hindistan'daki tapınaklarda gördüklerime benzer bir formda, fakat sadece 10 santimetre boyunda) tasvir edilmişler. Hatta sadece 3 santimetre boyunda minnacık bir örnek de buldum bu sütunlardan, beyaz damarlı siyah harika bir mermerden imal edilmişti ki bu cins mermer bu bölgede hiç görülmez. Bu nedenle Troya halkının bu taş döneminde Priapos'u tanrı katına oturttukları ve İndo-Cermen kavimlerden bir halk olarak bu inanışı Baktriya'dan beraberlerinde getirdikleri hususunda en ufak bir tereddütüm yok, çünkü üreme ve yıkımın tanrısı bilindiği üzere Hindistan'da bu şekilde tasvir edilir. Ayrıca bu, kadim Troyalıların büyük Helenistik halkın ataları olması da muhtemel-

18 Erkek cinsel organı abartılmış, küçük boyutta üreme tanrısı heykelciği – ç.n.

dir, çünkü bu dönemden kalma terrakotta vazo ve taşlarda sıkça bir baykuşun kafasının tasvir edildiğini tespit ettim, muhtemelen Pallas Athena'nın Atinalı kuşunun büyük büyükannesidir bu tasvir.

Yukarıda bahsettiğim küçük gümüş tel parçası ve iki bakır çivi haricinde bu taş döneminin tabakasında şimdiye kadar hiçbir madeni parçaya rastlamadım.

Daha yukarıdaki tabakalarda olduğu gibi taş döneminkilerde de çok sayıda domuz dişi buldum, hepsinin uçları sivriltilmişti. Taş döneminin erkeklerinin ilkel silahlarıyla yaban domuzlarını avlamayı nasıl becerdikleri de benim için hep bir bilmece olarak kaldı. Mızrak uçları –diğer bütün alet ve silahlar gibi– gerçi çok sert siyah ya da yeşil taşlardan imal edilmiş ama o kadar keskinlikten uzaklar ki bir erkek domuzu böyle bir mızrakla öldürmek için gerçekten devasa bir güç gerektiği muhakkak. Her boyda çekiç ve baltalar da buldum, keza granitten bir sürü ağırlık ve lav taşından el değirmenleri de. Bu el değirmenleri aşağı yukarı bir ayak uzunluğunda biri oval biri yassı iki taş parçasından oluşuyor, tahıl bu iki parçanın arasında öğütülüyor. Değirmen taşlarının granit olanları da var. ...

Beklentilerim son derece mütevazı, plastik eserler bulma umudu taşımıyorum. Kazılarımın tek gayesi en başından beri, vaktiyle nerede kurulduğuna dair yüzlerce bilge adamın yüzlerce kitap yazdığı, ama günışığına kavuşturmak için hiçbirinin şimdiye kadar bir kazma sallamadığı Troya'yı ortaya çıkartmaktı. Bunu yapamasam dahi yine de mutlu olacağım, eğer çalışmalarım tarih öncesinin en karanlık zamanlarına kadar nüfuz edebilir ve büyük Helen halkının kadim tarihinin ilginç yönlerinin ortaya çıkarılmasıyla bilimi zenginleştirmeye katkıda bulunabilirse. Taş dönemini ortaya çıkarmak cesaretimi kırmadı, tam aksine buraya gelen ilk insanların ayak bastıkları zemini bulmak için daha da istekli hâle getirdi ve bunu başarmak için gerekirse 50 ayak derinliğe kadar kazmaya kararlıyım.

Hisarlık tepesinde, 18 Kasım 1871

Ayın üçünde yazdıklarımdan beri çalışmalarımı büyük bir şevkle devam ettirdim. Kazı çalışmaları kimi zaman yağmur, kimi zaman Yunanların bayramlarıyla kesintiye uğrasa da, toprak ve molozun ortadan kaldırılması hususunda sürekli olarak büyüyen zorluklara rağmen, vasati 10 metre ya da 33 ayak derinliğe ulaştım. Bundan önce izah edemediğim birçok konu böylece açık hâle geldi, öncelikle de bir önceki yazımda yaptığım, taş malzeme dönemine rastladığım hatasını düzeltmem gerekiyor. Günbegün ortaya çıkardığımız, her cinsten ve çok miktarda taş alet ve bir şekilde daha yukarıdaki katmanlardan aşağıdaki taş dönemi katmanına intikal ettiğini düşündüğüm iki bakır çivi dışında madeni eşyadan iz olmaması beni yanılgıya sürükledi. Fakat ayın 6'sından beri sadece madeni çiviler değil bakırdan imal edilmiş bıçak, mızrak ucu, savaş baltası da bulmaya başladım ve bunlar ancak medeni bir halkın yapabileceği kadar ince bir işçilikle imal edilmişlerdi. Bu yüzden sadece taş dönemine rastladığım fikrinden vazgeçmekle kalmayacağım Bronz çağını yakaladığımı bile söyleyemeyeceğim, çünkü bulduğum alet ve silahlar bunun için fazlasıyla güzel işlenmiş. Ayrıca şu gerçeğe de dikkat çekmek istiyorum, 7 metreden daha derine indikçe daha fazla, yüksek medeniyet izleri keşfetmeye başladım. ...

Son yazımı yazarken kazıdan sadece ve sadece taş alet ve silah çıktığını görüp taş döneminin halklarının katmanlarına indiğimi düşünmek zorunda kalınca kazılarımın asıl amacı olan Primaos'un pergamosunu bulma hedefini ıskaladığımdan, Troya savaşından çok daha erken dönemlerin katmanlarına indiğimden ve Troya ovasındaki muazzam büyüklükteki tümülüslerin belki de Akhilleus'un maceralarından bin sene daha eski olduğundan ciddi biçimde korkmuştum.

Fakat kazılarımda derinlere indikçe, giderek daha fazla medeniyet izine rastladığım için, henüz Troya savaşının dönemine ulaşamadığımdan artık tamamen eminim ve kazı çalışmalarını daha da derinlere sürdürerek Troya'yı burada bulma umudum şimdiye kadar hiç olmadığı ölçüde büyük. Çünkü eğer bir

Troya varsa ki bu hususiaki inancımda en ufak bir azalma yok, ancak İlion'un kurulduğu bu mevkide olabilir. Pınarbaşı yükseltilerinde 1868'de yaptığım kazılarla o mevkide herhangi bir zamanda, bir şehir, hatta sadece bir köyün dahi kurulması ihtimalinin olmadığını ispatladım. Tek istisna Ballı Dağ'ın en dışında Konsolos Hahn'ın kazdığı noktadır, ama araziyi derin uçurumların sınırlandırması nedeniyle bu noktada da olsa olsa 200 insanın yaşadığı bir köy yer almış olabilir. ...

... Yuvarlak terrakotta parçalarla alakalı olarak eklemeliyim ki 7 metre derinlikten sonra bir volkan görünümünde olanlar giderek azaldı, bulduklarımın neredeyse hepsi karusel şeklinde. Bu derinlikten sonra Priapos şeklindeki Vişnu idolleri de tamamen yok oldular. Buna mukabil baykuş kafası, tek renkli ve hiçbir şekilde teyzin edilmemiş olmalarına rağmen bütün sadelikleri içinde zarif ve kazıyı derinleştirdikçe giderek daha da zarifleşen toprak kaplarda sık sık görülmeye devam ediyordu. Kimi zaman alt kenarı bir taç gibi süslenmiş bir çan formunda kimi zaman da kocaman iki tutanağı olan devasa şampanya kadehleri görünümündeki alev kırmızı kupaları özellikle vurgulamak gerekir. Her iki formunda da bu kupalar bugünün kadehleri gibi alt kısmının üzerine konmuyordu, üst kenarının üzerine konmak mecburiyeti hâsıl oluyordu, tıpkı bir çanı, içki kabı olarak kullanmak istediğinizde yapılması gerekeceği gibi. Bunların yanı sıra üç minik ayağı olan küçük kaplar ve keza arkaya doğru kıvrılmış boyunları olan daha büyükler ve nihayet, sıklıkla bir metreyi de geçen boyları ve enleriyle ölü külü koyulan çok büyük kaplar özel bir ilgiyi hak ediyorlar. Bu sonuncu zikredilenler çalışmamızı engelleyecek kadar sık çıkıyor karşımıza fakat ciddi şekilde parçalanmış durumda olduklarından, bu kadar sık karşılaşmamıza rağmen bir tekini bile kurtarmayı başaramadım. Kil (cidar) dört ila beş santimetrelik bir kalınlığı aşınca, parçalanmış kapları yapıştırarak kurtarmak mümkün olmuyor. ...

Molozunu her gün kazı alanının dışına taşıttığım ev duvarları, 4 ila 7 metre arasında derinlikte istisnasız kerpicin bir arada tuttuğu sıradan ve işlenmemiş taşlardan; 7 ila 10 metre arasında derinlikteyse pişirilmemiş, sadece güneşte kurutulmuş tuğ-

lalardan oluşuyor. Bu tuğla evlerin temelleri ve kapı eşikleriyse 2 metre kazı derinliğinden beri rastlamadığım büyüklükte taşlardan inşa edilmiş. ...

21 Kasım 1871

Dün, dün değil evvelsi gün ve hatta bu sabah da süren sağanak yağmur bu yazdıklarımı göndermeme ancak bu akşam izin verdi, çünkü burada vahşi tabiatın ortasında ve (Çanakkale'deki) en yakın postahaneye sekiz saat uzaklıkta yaşıyorum. Umarım ki toprak yarın sabaha kadar çalışmalara devam edilmesine müsaade edecek kadar kurumuş olur. Her halükârda kazıları, kış başlayıncaya kadar aralıksız sürdürmeye ve daha sonra Nisan ayında tekrar başlatmaya niyetliyim.

Havaların sıcak ve nemli devam etmesi nedeniyle çok sık humma görülüyor, tabip olarak marifetlerimin talep edilmediği gün geçmiyor. Yanımda sağlam bir kinin rezervi olduğu için şanslıyım. Tıp ilminden zerre kadar haberim yok, dolayısıyla büyük hatalar yapacağım muhakkaktı, fakat bereket versin ki Nikaragua'da kaptığım bir bataklık humması nedeniyle New York'ta neredeyse ölüm döşeğinde yattığımda, harika Alman Doktor Tellkampf'ın 64 gramlık bir doz kininle hayatımı kurtardığını hatırladım. Ben de bu yüzden burada hep aynı miktarda kinin veriyorum, ama normal şartlarda bu miktarı dörde bölüyorum sadece ümitsiz vakalarda *bir* seferde kullanıyorum. Sadece insanların değil develerin, eşeklerin ve atların yaralarını iyileştirmem için de her gün huzurumu kaçırıyorlar, şimdiye kadar bütün vakalarda öküzgözü çiçeği (arnica) ruhu kullanarak başarılı oldum. Bana başvurulan bütün humma vakalarını da iyileştirebildim. Ama şimdiye kadar kimse bana teşekkür etmek zahmetine katlanmadı, kadirşinaslığı bugünün Troyalılarının meziyetleri arasında saymak esasen pek mümkün değil.

Hisarlık tepesinde, 24 Kasım 1871

Bu ayın 18 ve 21'inde yazdığım notlardan beri, durmaksızın devam eden yağmura rağmen, üç gün daha çalıştım, ama kazıları ancak 1 Nisan 1872'de tekrar başlamak üzere kış boyunca

durdurmak zorunda olduğumu, maalesef artık kabul etmek zorundayım. Burada kış, Aralık ortası olmadan başlamayacak gibi görünüyor ve ben aslında, bilhassa da Troya'nın yıkıntıları içinde olduğuma artık kesinkes inandığım için, yağmurlara aldırmadan o tarihlere kadar çalışmaya devam etmeyi ziyadesiyle istiyordum. ...

Bugünkü çalışmaların son dakikalarında, sadece 5,5 cm yüksekliğinde, minnacık bir üç ayaklı kap buldum, bütün üst kısmı yerküreye benzer bir şekle sahip ve beş büyük beş de küçük bölüme ayrılmış. Bu bölümler bir küçük bir büyük olmak üzere sıralanmış, bütün büyük olanlar nakşedilmiş küçücük yıldızlarla doldurulmuş. Kabın ağzının çapı sadece 9 mm. Troya'da bulduğum bu kabın hanımefendilere, banyo yaparken kullandıklarını bildiğimiz güzel kokulu yağları muhafaza etme amacıyla hizmet ettiğini düşünüyorum. Kandil olarak kullanılmış olamaz çünkü Troya'nın yıkılmasından 200 sene kadar sonra yaşamış olan Homeros'un zamanında dahi kandil kullanımı bilinmiyordu. ...

Bu kadar çok taşın olduğu bir yerde kazı yapmanın korkunç zorluklarını, ancak böyle bir kazıda bulunmuş ve çok sayıda devasa taş bloğun her birinin, önce etrafındaki küçük taşları temizlemenin, ardından bloğun altını kazıp vinci altına yerleştirmenin ve sonra döndürerek yükseltmenin ve çıkış kanalının çamurunun içinden dik bayırın başına kadar yuvarlayarak taşımanın –özellikle de şimdiki gibi yağmurlu havalarda– ne kadar meşakkatli bir iş olduğunu bizzat görmüş biri tasavvur edebilir.

Diğer taraftan meşakkat sadece benim, İlyada'nın gerçekler üzerine bina edilmiş olduğunu bu kadar hayal kırıklığından sonra nihayet ispat edip büyük Yunan ulusunun başından bu şerefin tacının alınmasına izin vermemek şeklinde tasvir edilecek büyük hedefime ulaşma arzumu daha da arttırıyor. Bu hedefe ulaşmak için hiçbir yorgunluktan yılmayacağım, hiçbir masraftan kaçınmayacağım. ...

24 Kasım tarihine kadar günde ortalama 80 işçiyle çalışırken mevsim değişikliğinin erkenden gelmesiyle beraber kış boyunca kazıyı durdurmak zorunda kaldık. Ama kazı çalışmala-

rını durdurana kadar geçen süre içinde, dik kuzey yamacından oldukça geniş ve uzun bir yarma açıp tepenin yüzeyinden 11 metre derinliğe kadar inebildik. Bu sırada önce geç dönemin Eol İlion'unun (Novum İlium) ortalama olarak 2 metre derinliğe kadar inen izlerini bulduk ve ne yazık ki 18 metre uzunluğunda ve 13 metre eninde, büyük taş bloklarla inşa edilmiş bir binanın temel duvarlarını tahrip etmek mecburiyetinde kaldık. Gerek bu duvarların üzerinde gerekse yakınlarında bulduğumuz kitabelere göre bu, bir bouleuterion ya da senato binası olmalıydı. Bu Helenistik dönem yıkıntılarının altında, aşağı yukarı 4 metre derinliğe kadar olan tabakada pek az taş ve yine az miktarda kaba, (çömlekçi çarkında değil) elde üretilmiş keramik vardı. Fakat bu tabakanın altında işlenmiş, sadece toprakla bir arada tutulan taşlardan oluşan birçok ev duvarı ve ilk kez büyük miktarlarda taş alet ve el değirmenine ve keza yine büyük miktarda çömlekçi çarkından çıkma olmayan, kaba keramiğe rastladım. Aşağı yukarı 6 ila 9 metre arasındaki bir derinlikten sonra kireçleşmiş moloz, son derece büyük miktarda güneşte kurutulmuş ya da hafifçe pişirilmiş tuğla ve bunlarla inşa edilmiş ev duvarları, çok sayıda el değirmeni ama buna karşın daha az başka taş alet, daha ince işçilikle ama yine de çömlekçi çarkı kullanılmadan imal edilmiş keramikten başka bir şey bulamadım. 10-11 metre derinlikte büyük, kısmen kabaca işlenmiş taşlardan inşa edilmiş duvarlarla ve çok sayıda büyük taş blokla karşılaştık. Bu ev duvarları şiddetli bir depremle berhava edilmiş gibi görünüyordu.

6

BULGULAR VE YANILGILAR

1872 Martı'nın sonuna doğru karımla beraber döndüm Hisarlık'a ve 100 ameleyle tekrar başladım kazı çalışmalarına. Kısa bir süre sonra işçilerimin sayısını 130'a çıkartabilecek duruma geldim, hatta 150 kişiyi çalıştırdığım günler de sık sık oluyordu. Kazı işi için birinci sınıf ekipmana sahiptim artık. Londralı saygıdeğer dostlarım John Henry Schröder & Co. bana yeteri miktarda, en kalitelisinden İngiliz malı el arabası, kazma ve kürek sağladılar, keza ben de üç amele başı ve A. Laurent isminde bir mühendis aldım işe. Harita ve planları hazırlayan mühendis 400 mark, amele başlarının her biri 120, uşağımsa 144 mark aylık maaş alıyordu, sıradan amelelerin yevmiyesi 1 frank 80 santim, yani aşağı yukarı adam başı 1 mark 40 fenigdi, ama kısa bir süre içinde bunların maaşını 2 franka yani 1 mark 60 fenige yükseltmek zorunda kaldım. Bundan sonra ilk işim Hisarlık'ın tepesinde üç odalı, ambar ve mutfağı da olan ahşap bir ev yaptırmak ve binanın çatısını yağmurdan korumak için su geçirmez keçeyle kaplatmak oldu.

Hisarlık tepesinde, 5 Nisan 1872

... Troya sorununu bu sene nihai olarak ve kesinkes çözebilmek için bu tepenin, 40 derecelik bir açıyla keskin bir biçim-

de –dibinden en yüksek noktasına 32 metre, deniz yüzeyinden 40 metre– yükselen kuzey yamacından tam tamına 14 metre derinliğinde, devasa boyutlarda ve yatay olarak bütün tepenin içinden geçen bir platform kazdırıyorum. Platformun eni 70 metre ve geçen sene kazdırdığım yarmayı da kapsıyor. Bay Laurent, taşınması gereken molozun 78.545 metreküp olacağını hesapladı. Eğer asıl zeminle 14 metreden daha az bir derinlikte karşılaşırsam bu miktar azalacak, asıl zemine ulaşmak için platformu daha da derine indirmem gerekirse tabii ki artacak. Kesin araştırmalar yapabilmek için her şeyden önce asıl zemine ulaşmam gerekiyor. ...

Bütün dikkatime rağmen, dik duvarın kazılması sırasında sürekli olarak aşağıya yuvarlanan taşlara karşı ne çalışanlarımı ne de kendimi korumayı başaramadım, aramızda bacaklarında bir dizi yara olmayan kimse yok.

Çalışmaların ilk üç gününde, yamacın kazılarak alçaltılması sırasında inanılmaz sayıda zehirli yılan çıktı karşımıza, en çok da küçük kahverengi Antelion denen türden olanlar. Bunlar solucanlardan bir nebze daha kalınlar, isimlerini ısırdıkları kurbanlarının ancak güneşin batışına kadar hayatta kalabilmesinden alıyorlar. İntibâm o ki eğer ilkbahar ve yaz aylarında köklerini leylekler almasa, bu haşere yüzünden Troya ovasında ikamet etmek mümkün olmayacaktı.

Tepenin en üst noktasındaki binaların sağlamlaştırılması için, tepenin keskin kuzey yamacının tamamının bir istinat duvarıyla kaplı olduğu anlaşılıyor, çünkü birçok noktada bugün bile bu duvarın izlerini buldum. Fakat bu duvar kadim zamanlardan kalma değil, çünkü kireç ve çimento harcıyla bir arada tutulan, büyük kısmı işlenmiş, küfeki taşından büyük blok taşlarla örülmüş. İstinat duvarının yıkıntılarının üzerinde sadece ince bir toprak tabakası var, zeminin diğer noktalarında neredeyse sadece humus görülüyor, bu humus tabakası platformun doğu köşesinde 2 ila 3 metre civarında bir derinliğe erişiyor. Bu humuslu zeminin ve duvar kalıntılarının daha arkasındaki toprak taş kadar sert ve ev molozundan oluşmuş. Bu molozun arasında diorit balta-

lar, manyetit sapanlar, çakmak taşından bir sürü bıçak, sayısız lava taşı el değirmeni, ziyadesiyle şık mermerden çok sayıda –bir kısmı baykuş kafasıyla süslenmiş– küçük tanrı tasviri, kadın kemerleri, kilden imal edilmiş, piramit şeklinde ve tepe uçlarında birer delik olan ağırlıklar ya da taştan imal edilmiş küre şeklinde olanlar ve nihayet bundan önceki yazılarımda sıkça söz ettiğim volkan ya da karusel formunda küçük terrakotta parçalar buldum.

Hisarlık tepesinde, 25 Nisan 1872

Ayın 5'inden bu yana kazı çalışmalarımı ortalama 120 ameleyle ve büyük bir çabayla sürdürüyorum. Ama maalesef bu yirmi günden yedisini yağmur ve dinî bayramlar, biriniyse adamlarımın bana isyan etmesi neticesinde kaybettim. Sigara içmeyi, işleri yavaşlattığını tespit ettiğim için yasakladım. Fakat bunu hemen hayata geçirmem mümkün olmadı, işçilerin gizli gizli sigara içmeye devam ettiklerini görüyordum. Ama vazgeçme niyetinde değildim, bu kurala aykırı hareket edenlerin derhal işten uzaklaştırılacağını ve bir daha hiçbir şekilde işe alınmayacaklarını ilan ettirdim. Bu haberin öfkelendirdiği Renkoili işçiler –ki sayıları 70 civarındaydı– herkesin canının istediği kadar sigara içmesine izin verilmediği takdirde çalşmayacaklarını bağıra çağıra ilan edip platformdan ayrıldılar, bu sırada diğer köylerden gelen ameleleri de taş atarak çalışmaktan alıkoydular. Onlar olmadan çalışmaları bitiremeyeceğimi ve yeterince işçi bulamayacağımı düşünen, üstüne üstlük bu uygun havada bütün bir gün boyunca bir şey yapmadan oturamayacağıma inanan bu güzide insanlar hemen yelkenleri suya indireceğimi varsaymışlardı. Ama çok yanılmışlardı. Hemen amele başı olarak çalışan adamlarımı çevredeki diğer köylere yolladım ve bütün gece kapımın önünde beklemiş Renkoililerin dehşetle açılmış gözleri önünde bir sonraki sabah, onlar olmadan da 120 işçi topladım. Enerjik hareket tarzım, küstahlıklarıyla geçen seneki kazı çalışmalarında da başımı ziyadesiyle ağrıtan Renkoililerin burnunu ciddi biçimde sürttü ve çalışmakta olan diğer işçilerimin üzerinde de faydalı bir etkisi oldu, bu saye-

de isyandan sonra sadece sigara içme yasağını katı bir disiplinle hayata geçirmeyi değil ayrıca günlük çalışma süresini bir saat uzatmayı da başardım. Artık eskisi gibi sabah 05.30'dan akşam 05.30'a kadar değil sabah 5'ten akşam 6'ya kadar çalışıyorlar. Ama ben tıpkı eskiden olduğu gibi sabah 9'da yarım saat ve öğlen 13.30'da bir saat sigara ve yemek molası veriyorum.

Mühendis Herr A. Laurent'in titiz hesaplarına göre, bu ayın 1'inden beri çalışılan 17 gün içinde 8.500 metreküp moloz taşıdım; ortalama olarak günde 500 metreküp ve her işçi için gün başı 4 metreküpten biraz fazla yapar.

Platform şimdiden tepenin içine 15 metre kadar girdi, ama büyük bir hayretle hâlâ asıl zemine ulaşamadığımı gözlemliyorum. Platformun doğusunda, 25 metre eninde bir alanda, 2 hatta 3 metre derinliğinde humusla karşılaştım ve bunun da altında ve arkasındaysa taş sertliğinde, sadece ağaç ve hayvan külünden oluştuğu izlenimi uyandıran ve İlion Athenası'na adanan kurbanlar ve küllerinden oluştuğunu düşündüğüm bir tabaka buldum. Bu noktada kazmaya devam ettiğim takdirde bu tanrıçaya adanan kadim mabedin temellerine rastlayacağımdan eminim. ...

... İstinat duvarlarının inşası ve devasa büyüklükteki kaya parçalarının yerlerinden sökülerek harekete geçirilmesi ciddi bir el melekesi ve dikkat gerektirdiği için üçüncü amele başı olarak 7 frank gündelikle, Paxoslu Georgios Photidas'ı işe aldım. Photidas, yedi sene Avustralya'da madenlerde çalışmıştı ve özellikle tünel inşaatlarında uzmanlaşmıştı. Vatan hasretinin ülkesine geri sürüklediği Photidas kendi karnını doyurmaktan acizken, hem gençliğin verdiği delifişeklik hem de vatanperverliğin etkisiyle on beş yaşındaki fakir bir memleketlisiyle evlenmiş. Ancak düğünden sonra evde yaşanan sorunların verdiği acıyla aklı başına gelmiş ve benim burada kazı yaptığımdan haberdar olunca, hizmetimde çalışmak için şansını denemek üzere buraya gelmiş. Yanımda çalışmaya başlamanın; kendisi, karısı ve zürriyeti için hayat memat meselesi olduğuna en başından beni ikna ettiği için onu hemen kabul ettim; maden, tünel ve kuyu inşasında tecrübeli böyle birine zaten ciddi biçimde ih-

tiyacım vardı. Ayrıca bana pazarları ve tatil günlerinde çok faydalı oluyor, çünkü Yunanca yazabiliyor ve benim Doğu'daki gazeteler ve akademik kurumlar için Yunanca yazdığım makalelerimi kopyalayabiliyor. Bir tema üzerine hazırladığım uzun raporlarımı, üç kez Yunanca tekrar yazmak benim için muazzam bir sıkıntıydı, dayanamıyordum buna, hele hele bu iş için gereken zamanı uykumdan çalmak zorunda kaldığımı düşünürsem.

Buna karşın yarın sabah harika mühendisim Adolphe Laurent ne yazık ki beni terk ediyor, çünkü bir aylık süresi doldu ve Pire'den Lamia'ya gidecek demiryolunun inşaatına başlamak zorunda. Ama bana, bu tepenin güzel bir planını yaptı. Troya'nın pergamosu sadece bu tepenin üzeriyle kısıtlı kalsa bile yine de Atina akropolünden büyükmüş, çünkü akropol sadece 50.126 metrekare büyüklüğündeyken, Hisarlık tepesinin alanı 64.500 metrekare. ...

10 ila 11 metre derinliğe kadar, taşların arasında hâlâ zehirli yılanlara rast geliyoruz. İşçilerimin bu hayvanları çıplak elleriyle tuttuklarını ve adeta bunlarla oyun oynadıklarını, hatta içlerinden birinin, dün bir engerek tarafından iki kere ısırılmasına rağmen buna hiç aldırış etmediğini hayretle gözlemledim. Bu hayretimi ihsas ettiğimde bana hem kendisinin hem de diğer işçi arkadaşlarının bu tepede çok yılan olduğunu bildiklerini ve bu nedenle, bu bölgede yetişen yılan otundan kaynatarak elde ettikleri zehirli yılan ısırığını etkisiz hâle getiren bir iksir içtiklerini anlattı gülerek. Bunun üzerine zehirden korunmak için bana da bu iksirden getirmeleri direktifini verdim. Hindistan'da bir insanı yarım saat içinde öldürdüğünü kendi gözlerimle gördüğüm gözlüklü kobranın zehirine karşı da koruma sağlıyor mu öğrenmem gerekiyor, eğer keyfiyet böyleyse yılan otunu Hindistan'da yetiştirmek iyi bir yatırım olur.

Bundan önce de defalarca sözünü ettiğimiz, volkan ya da karusel şeklindeki terrakottalar 10-11 metre derinlikte karşımıza muazzam miktarlarda çıkmaya devam ediyor. Büyük kısmı donatılmış bu süslemeleri özenle çizerek kopyalıyorum. Çizimleri karşılaştırdığımda süslemelerin istisnasız hepsinin ortasında güneş tasviri olduğunu tespit ettim.

Yarın Grek paskalyası başlıyor ve bu maalesef çalışılmayan altı gün demek. Bu nedenle kazı çalışmalarına ancak 1 Mayıs'tan sonra devam edebileceğim.

Hisarlık tepesinde, 11 Mayıs 1872

Ayın 25'inde yazdığım rapordan bu yana çeşitli Grek bayramları nedeniyle sadece 10 gün kazı yapabildik, çünkü buralarda oturan Rumların en fakiri bile, bir saat içinde 1.000 frank kazanabilecek olsa bile bu bayram günlerinde çalışmıyor, Türk işçi bulmam da mümkün değil, çünkü şu sıralar tarlalarında çalışmaları gerekiyor. Hava, kazı çalışmaları için çok uygundu, hâlâ da öyle, çünkü gündüz saatlerinde sıcaklık gölgede 20 Reamur'u[1] ancak buluyor, ayrıca Mayıs başından Ekim'e kadar fırtına olan günler dışında yağmur yağmıyor, yağdığı zaman da süresi yarım saati geçmiyor. Troya ovasındaki koşullar da hâlihazırda sağlıklı, korkulan Troya humması ancak Temmuz'da, bölgedeki sayısız su birikintisi kuruduktan, çürümüş milyonlarca ölü kurbağa ve kurumuş bataklığın kızgın güneşte çatlamış toprağından epidemi kaynağı miyazma oluştuktan sonra başlıyor. Bu nedenle hummaya önlem olarak kinin almaya başlamak için karımla altı hafta daha vaktimiz var.

Bundan önce de sözünü ettiğim Roma kuyusunu üstü 20 metre derinliğe kadar toprakla kaplı olarak buldum. 16 metre derinliğe kadar duvar örülerek inşa edilmişti, bundan daha derinde ise asıl zemini oluşturan *Muschelkalk* kayalığın içine oyulmuştu. Georgios Photidas'a kuyudan bu kayalığa intikal eden küçük bir tünel inşa ettirmiştim. Böylece, Homeros'a göre o zamana kadar halkıyla beraber bol pınarlı İda dağının eteklerinde yaşayan Troya kralı Dardanos'un ovada Dardania'yı (Troya) kurduğu toprağın, bugün 16 metre kalınlığında bir moloz tabakasıyla kaplı olduğuna kesinlikle kanaat getirmiş oldum.

Schliemann bu noktada, bıkmadan usanmadan tekrarladığı Troya'nın neden Hisarlık'tan başka bir yerde olamayacağına dair bütün argümanlarını bir kere daha dile getiriyor. Ba-

1 25 Celsus – ç.n.

na kalırsa sanki biraz da kendisini de tekrar tekrar ikna etmeye, kafasındaki son şüphe kırıntılarından da kurtulmaya çalışıyor gibi.

Hisarlık'ın asıl zemininin ovadan yüksekliği, hemen tepenin eteklerinden ölçüldüğünde gerçi 20 metre bile yok; ama ova, özellikle de tepeye sınır olan bölümleri, 31 asırda önemli ölçüde yükselmiş. Fakat bu keyfiyet olmasaydı da tepeye tamamen hâkim pozisyondaki bu tepeye kurulmuş Troya yine de Homeros'un "tepelik", "bıçak gibi yükselen" ve "rüzgârların hâkimiyetinde" gibi tanımlamalarını hak ediyor olacaktı. Özellikle de sonuncusunu, benim de burada en büyük derdim hiç kesilmeden esen şiddetli rüzgâr ve bunun Homeros'un devrinde de farklı olması tabii ki mümkün değil. ...

Yunan paskalyasından beri yevmiye olarak 10 piaster ya da 2 frank, yani eskisinden 1 piaster fazla ödüyor olmama rağmen şu anda 130 adamla çalışıyorum ve 1 Ekim'e kadar büyük platformumu, tam da planda öngörülen yerde ve büyük tepenin ortasından geçecek şekilde kazmaya kararlıyım. Karım ve ben 85 ameleyle kuzey tarafındaki platformda çalışmalarımızı sürdürürken Georgios Photidas on gündür, 45 ameleden oluşan başka bir grupla güney tarafından bize doğru kazmaya devam ediyor. ... Bu güney platformunun komutasını Photidas tek başına elinde tutuyor, çünkü çok kabiliyetli bir mühendis olduğunu ispat etti ve son derece akıllıca planladığı yan teraslar sayesinde çok hızlı sürdürüyor çalışmalarını; fakat, bugüne kadar çok hafif yıkıntıları taşımak zorundaydı, platformun benim kazdığım tarafında 10-16 metreler arasında karşıma çıkan taş gibi sert, inatçı ve ıslak moloz tabakasına henüz denk gelmedi. Bugün *Muschelkalk*tan büyük, itinayla işlenmiş bloklarla ve çimento ya da kireç kullanılmaksızın inşa edilmiş, bana Lysimachos döneminden daha eski değilmiş gibi görünen muhteşem bir kaleyi gün ışığına çıkarttı. Kale gerçi işimize ziyadesiyle engel oluyor ama öyle güzel ve vakur bir görüntüsü var ki el sürmeye cesaret edemiyorum, gelecek nesillere kalması gerek. ...

Bütün meşakkatli yönlerine ve çekilen onca azaba rağmen kazı çalışmalarının güzel yanları da var ve bunlardan biri de insanın sıkılmaya hiç zamanı kalmaması.

Hisarlık tepesinde, 23 Mayıs 1872

... İşleri hızlandırmak için büyük platformun 5 ila 6 metre yukarısında ve doğu ve batı uçlarında teraslar yaptırdım ve kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkan molozu ortadan kaldırabilmek için, büyük taş bloklarla bu terasların olduğu yükseklikte istinat duvarları inşa ettirdim. Amacım çıkan molozu bu duvarların oluşturduğu boşluğa dökmekti. Küçük duvar gözüme yeterince sağlam görünmedi, bu nedenle işçilere ondan uzak durmalarını söyledim; gerçekten de duvar molozun ağırlığına dayanamadı ve inşa edilmesinden kısa süre sonra çöktü. Daha büyük ve yüksek olan duvarın inşası çok zahmetli olmuştu, sadece büyük ve ekseriyetle işlenmiş taşlarla örülmüştü. Photidas da dâhil olmak üzere herkesin kanaati bu duvarın yüzyıllarca ayakta kalacağı yönündeydi. Buna rağmen, duvarın yıkılmasını tamamen imkânsız hâle getirmek için, ertesi gün büyük taş bloklarla bir payanda inşa ettirmeye karar verdim. Altı amele bu işle uğraşırken duvar birdenbire büyük bir gürültüyle yıkıldı. Altı insanın taş yığınlarının altında kaldığını düşünerek tasviri mümkün olmayan, dehşetengiz bir korku hissettim, ama çok kısa bir süre içinde hepsinin, adeta mucize eseri kurtulduklarını öğrenince büyük bir sevinç duydum.

Ne kadar dikkatli olursanız olun 53,5 ayak derinliğinde toprak duvarlarla çalışılan bir kazı her zaman tehlikelidir ve gelecekte de bu hususta bir değişiklik olmayacaktır. "Guarda, guarda!"[2] çığlıkları da her zaman işe yaramaz, çünkü bu nidalar her köşeden ve hiç kesilmeden kulaklara çalınır. Kazan işçiler fark etmeden de dik yarlardan taşlar yuvarlanır. Bütün gün boyu karşı karşıya olduğumuz tehlikeyi göz önüne alırsam, akşam saatlerinde eve döndüğümde Tanrı'ya, bir günü daha kazasız belasız geride bırakmamıza izin verme merhametini gösterdiği için, gönlümün derinliklerinden şükran duymaktan ken-

2 Dikkat! – ç.n.

dimi alamam. Altı işçim yıkılan duvarın altında ezilmiş olsaydı, İlion'un gün ışığına çıkartılmasının ve tabii ki benim kaderimin ne olacağını korkuyla tasavvur etmeye çalışmaktan da hâlâ kendimi alamıyorum. Hiçbir para veya vaat beni kurtaramazdı; zavallı dullar içine düştükleri çaresizlikle beni parça parça ederlerdi herhalde, çünkü yaşlı ya da genç, zengin ya da yoksul olduklarına bakılmaksızın erkekleri, bütün Yunan kadınları gibi Troyalı kadınların da her şeyleridir; yerde ve gökte hiçbir şey bu kadınlar için erkekleri kadar önemli olamaz. ...

Son yazdığım raporumda büyük platformda çalışmalarıma engel olan büyük taş kitlelerinin giderek azaldığından bahsetmiştim, ama bugün ne yazık ki tekrar ciddi biçimde çoğaldıklarını yazmak durumundayım.

Troyalıların ve onların haleflerinin milattan sonraki yıllara kadar evlerinin ve duvarlarının inşası için kullandıkları ve hem bana hem de işçilerime tarifi imkânsız korku ve kaygı veren, büyük zorluk çekmemize neden olan muazzam miktarda küfeki taşı bloğunun kaynağı olan taş ocağını, evimden sadece 300 metre kadar uzaklıkta, tepenin güney tarafında, İlion tepesinin yamaçlarında, Lysimachos tarafından inşa ettirilmiş gibi görünen şehir surlarının hemen altında keşfettim. Buranın yerlisi Türkler ve Rumların lağım olarak adlandırdıkları (maden ocağı veya tünel anlamında Arapçadan Türkçeye geçmiş bir kelime) taş ocağının girişi şu an için toprakla kapanmış durumda, ama çevrede yaşayanlardan öğrendiğime göre 20 sene öncesine kadar kesinlikle açıkmış. Araştırmalarım bana buranın çok büyük olduğunu gösterdi. ...

Büyük miktarlarda yanımda getirdiğim ve cömertçe dağıttığım kinin ve arnika ruhu Ekim ve Kasım aylarında bütün yaralara ve ateşli hastalıklara derman olunca, tıp ilminden bihaber olmama rağmen, maalesef tabip olarak nam saldım buralarda. Bunun neticesi olarak kıymetli zamanımı, şu anda, kimi zaman millerce öteden buraya gelen ve ilaçlarım ve tavsiyelerim sayesinde derman bulmayı uman hastalar için harcamak zorunda kalıyorum ve bu keyfiyet bana sıkıntı veriyor. Buralardaki bütün köylerde köyün papazı aynı zamanda köyün tabibi gi-

bi, ama bu din adamlarının ellerinde hiç ilaç yok, tıp ilminden de hiç anlamıyorlar ve soğuk suya ve her tür yıkanmaya karşı doğuştan gelen bir tiksinti duyuyorlar, bu nedenle de hacamat ya da damardan kan almadan başka bir tedavi yöntemi tanımıyorlar ki bu da tabii zavallı insanları perişan ediyor. 10-12 yaşındaki çocukların dudaklarının kenarında görülen kırışıklıklar bile papaz efendinin bu zavallıcıklardan birkaç defa kan aldığını göstermeye genellikle yetiyor. Ben kan dökmekten nefret ediyorum, soğuk su kürlerinin ateşli bir taraftarıyım; bu nedenle kimsenin damarlarına musallat olunmasına izin vermiyorum. Neredeyse bütün hastalıklarda, hiç vakti olmayan benim dışımda herkesin faydalanabileceği, deniz banyosunu tavsiye ediyorum. Benim deniz banyosunu hastalıklarda tavsiye etmem öyle bir güven hatta coşku yarattı ki vaktiyle vücutlarının soğuk suyla temasının onları öldüreceğine inanan kadınlar dahi keyifle denize giriyor ve hatta bütün vücutlarıyla suya dalıyorlar. On dört gün kadar evvel Neo-Chori'den[3] 17 yaşında bir kız getirdiler, bütün vücudu, özellikle de yüzü yaralar ve çıbanlarla kaplıydı. Sol gözündeki bir çıban o gözü kör etmişti, kız konuşmakta zorluk çekiyor, yürüyemiyor hatta ayakta duramıyordu. Annesi hiç iştahı kalmadığını söyledi, göğüs kafesi çökmüştü, sürekli öksürüyordu. Bütün bu dertlerin korkunç kan alma metodu ve bunun neticesinde ortaya çıkan kansızlık nedeniyle ortaya çıktığını bir bakışta anladım ve kan alınıp alınmadığını değil, doğrudan kaç kere alındığını sordum. Cevap kızın kısa bir süre önce üşüttüğü, köyün papazının da bir ayda yedi kez damarlarına girip kan aldığı şeklindeydi. Ben kıza bir kaşık dolusu hint yağı verdim, her gün bir kez deniz banyosu almasını söyledim. Ardından, biraz kuvvetlendikten sonra babasının onunla, ayrıntılı bir şekilde izah ettiğim basit bir pasif jimnastik yapması gerektiğini anlattım, böylece göğüs kafesindeki çökme ortadan kalkacaktı. Aynı kız bu sabah bir anda platformun yanı başında belirince duygulandım. Kız önümde secde edip pis ayakkabılarımı öptü. Daha ilk deniz banyosuyla iştahı yerine gelmişti, bütün iltihaplı yaralar ve çıbanlar

3 Bugün Yeniköy – ç.n.

derhal kurumaya başlamış, kısa bir süre sonra yok olmuşlardı, sadece sol gözü henüz görmüyordu, bunun dışında tamamen iyileşmişti, öksürüğü bile sona ermişti. Tabii ki gözünü tedavi etmeme imkân yok, ama bana öyle geliyor ki sadece gözün önünde bir deri parçası oluşmuş ve bir göz doktoru kolayca bu deri parçasını alabilir. Kızcağız, Neo-Chori'den buraya üç saatlik yolu bana şükranlarını sunmak için yürüyerek aşmış ve sizi temin ederim ki Troya ovasında ilk kez tababet alanındaki hizmetlerim ve dağıttığım ilaçlara teşekkür edilmiş oldu. Kaldı ki esasen kızın buralara kadar gelmesine neden olanın, sadece bir teşekkür etme isteği mi yoksa görmeyen gözünü iyileştirecek başka bir ilaç ya da tedavi bildiğim umudu muydu, bundan da emin değilim.

Hisarlık tepesinde, 18 Haziran 1872

Geçen ayın 23'ünde yazdığım raporumdan bu yana, saygıdeğer dostum Frank Calvert'in, bulacağım malzemeyi onunla paylaşmak şartıyla verdiği izinle tepenin ona ait tarafında, benim büyük platformumun hemen yanında, zeminden 12 metre aşağıda, 34 metre eninde bir yukarı terası olan 31 metre eninde üçüncü bir platform inşa ettirdim. Bu yeni platformda 70 işçi çalışıyor, çünkü hemen dik kuzey yamacının yanı başında 34 metre uzunluğunda ve 23 metre eninde dört köşe bir çukur var arazide. Bu çukurun müsebbibi sadece yüzyıllardır buraları kazarak sütunlar ve mezarlarında kullanılmaya uygun mermer bloklar arayan Türkler olabilir. Troya ovasında ve çevresindeki, hatta Alexandria Troas'ın da ötesindeki bütün eski Türk camilerinin bahçeleri kadim yapılardan alınmış böyle binlerce mermer parçayla dolu. Tepenin Frank Calvert'e ait olan bölümünün tamamını kaplayan binlerce mermer, parça arazinin en azından bu dört köşe çukurun bulunduğu bölümünün mermer peşindeki Türkler tarafından kazıldığını hiç şüpheye yer bırakmayacak şekilde gösteriyor.

Bu üçüncü platform, tepenin içine doğru yatay genişlemesi ancak tamamlanmıştı ki 2 metre uzunluğunda, 86 santimetre yüksekliğinde ve bir köşesinde 55 diğer köşesinde 36 san-

timetre kalınlığında, Paros mermerinden bir triglif bloğu buldum. Triglifin ortasında 88 santimetre uzunluğunda ve 86 santimetre yüksekliğinde Phöbus Apollo'yu tasvir eden bir yüksek kabartma var. Apollo belinde kemeri olan, uzun bir kadın kıyafeti giymiş ve uzayda koşturan, dört ölümsüz yarış atına yaslanıyor. Bir araba yok görünürlerde.[4] Tanrı'nın, uzun olmamakla beraber harika görünen dalgalı saçlarının etrafında bir güneş yuvarlağının aşağı yukarı üçte ikisi görünüyor. Bu güneş yuvarlağı 6 santimetre ve 9 santimetre uzunluğunda onar güneş ışığı huzmesiyle süslenmiş. Apollo'nun yüzünde çok anlamlı bir ifade var, uzun elbisesinin kıvrımları, bana Atina akropolündeki "kanatsız Nike" tapınağındaki şaheserleri hatırlatacak kadar mükemmel işlenmiş; ama beni asıl hayran bırakan vahşi bakışlarla ve köpükler saçarak uzay boşluğunu birbirine katacak gibi görünen dört aygır. Anatomileri o kadar iyi gözlemlenmiş ki böylesine usta işi bir eseri bundan önce hiç görmediğimi samimiyetle itiraf etmek zorundayım. Bu kabartmanın sağında ve solunda dor nizamında triglifler bulunuyor, bir üçüncü triglif de mermer bloğun 55 santimetre kalınlığındaki sol yüzünde bulunuyor. Buna karşın sağ taraftaki 36 santimetre kalınlığındaki yüz işlenmemiş. Mermer bloğun üst ve alt yüzlerinde kurşunla raptedilmiş demir parçalar var. Sol yüzdeki triglifi göz önüne alarak bu metobun, sağ yüzünde bir triglif işlenmiş başka bir kabartmayla beraber tapınağın *propylen*ini süslediğini düşünüyorum.

Her şeyden önce tuhaf olan burada bir güneş tanrısının var olması, çünkü Troya'da bir güneş tapınağından Homeros dahi haberdar değil, ondan daha sonraya tarihlenen kaynaklarda da Troya'da böyle bir tapınağın bulunduğuna dair en ufak bir kayıt yok. Diğer taraftan Phöbus Apollo tasviri, bu kabartmanın muhakkak surette bir güneş tanrısı tapınağına ait olduğunu ispat etmiyor; kanaatimce vaktiyle başka herhangi bir tapınağı süslüyor olması da mümkün. Güneş tanrısının kafası öylesine İskender döneminin özelliklerini taşıyor ki bu eserin, Büyük

4 Schliemann Helios'un dört araba tarafından çekilen arabasını aklına getiriyor, o nedenle bir araba arayışında – ç.n.

İskender'in Pers İmparatorluğu'nu boyunduruk altına aldıktan sonra bu şehre yaptırmaya söz verdiği Athena mabedini onun ölümünün ardından İlion'a hediye eden, Lysimachos zamanından kaldığına dair düşüncemde ısrarcı olmak zorundayım. ...

Hisarlık tepesinde, 13 Temmuz 1872

Kazı sahamın büyüklüğünden dolayı 120 kişiden daha ufak bir ekiple çalışmam mümkün değil, hasat zamanı da başladığından 1 Temmuz itibarıyla işçilerin gündeliğini 12 piastere çıkarttım, ama Almanya'nın muhterem Gelibolu konsolosu Herr Max Müller bana şehirden kırk işçi gönderme lütfunu göstermeseydi, buna rağmen gerekli sayıda insanı bir araya getiremeyecektim. ... Güneşin doğuşundan batışına kadar canla başla çalışılıyor, çünkü üç çalışkan amelebaşım var, ben ve karım da kazı sahasından hiç ayrılmıyoruz. Yine de günde 300 metreküp moloz ve toprağı taşıyabileceğimizi düşünemiyorum, çünkü mesafe giderek artıyor ve birçok noktada şimdiden 80 metreyi geçti. Ayrıca kuzeyden hiç durmadan esen şiddetli rüzgâr da sürekli olarak zeminden kaldırdığı tozun gözlerimize girmesine ve görüş kabiliyetimizin kısıtlanmasına neden oluyor ki bu da çalışmalarımızı ciddi şekilde yavaşlatıyor. Bu tür sürekli ve sert bir rüzgârı dünyanın başka bir köşesinde görmek mümkün olmadığına göre Homeros da Troya'nın bulunduğu bu ovada bir dönem yaşamış olmalı, aksi takdirde Ilion'unu sık sık, son derece isabetli ve başka hiçbir yere uygun görmediği "rüzgârlı" veya "fırtınalı" sıfatlarıyla anmazdı. ... Erken Yunan medeniyetinin zifiri karanlığına ait bu harabelerde bulunacak, insani sanat duygusundan izler taşıyan her eşya benim için tarihin bir sayfası anlamına geldiğinden, evvel emirde bir şeylerin gözümden kaçmasını engellemek istiyorum. Bu nedenle de, mesela üzerinde dinî semboller olan bir *terrakotta* gibi benim için asgari düzeyde bile değeri olacak her parça için amelelere 10 para bahşiş veriyorum. Ve inanılır gibi değil ama işçilerim, böyle parçaların kazı sahasında muazzam miktarlarda mevcudiyetine rağmen üzerinde herhangi bir süsleme olmayan parçalara da kendileri süsleme yapıp bu bahşişi almaya çalışıyorlar. Işık-

lar saçan güneş, hararetli sanatsal çalışmalarında en fazla tercih ettikleri figür. Sahte sembolleri tabii ki derhal tespit ediyorum ve sahtekârları günlüklerinden 2 piaster keserek cezalandırıyorum. Ama işçilerin sürekli değişmesi nedeniyle yine de zaman zaman bu yolu deneyenler çıkıyor.

Bu kadar çok amele çalıştırınca hepsinin isimlerini hafızamda tutmam mümkün değil tabii, bu nedenle hepsini dış görünüşlerine göre, artık nasıl görünüyorlarsa, mesela imanlı mı daha asker gibi mi ya da bilge mi, adlandırdım: Derviş, keşiş, hacı, onbaşı, tabip, muallim vesaire. Ve ben birine bu şekilde bir isim verir vermez diğerleri de onu, benim yanımda çalıştığı süre zarfında, aynı isimle çağırmaya başladılar. Bu şekilde okuma yazma bilmeyen bir sürü doktorumuz oldu. ...

Troya Pergamusu, 4 Ağustos 1872

Size, tapınağın altında, tepenin yamacından 40 metre kadar uzakta ve 10,5 metrelik düşey derinlikte iki metre kalınlığında ve üç metre yükseliğinde bir duvar keşfettiğimizi bildirmenin keyfini yaşıyorum. Önüne yığılmış taşlardan anlaşıldığına göre bu duvar vaktiyle çok daha yüksekmiş. ... Duvar inşa edildiğinden beri tepe bu noktada, üst üste yığılan moloz tabakalarıyla 40 metre kadar genişlemiş 13,5 metre kadar da yükselmiş. Duvar, eski bir Troya tapınağına temel olarak mı vazife görüyordu yoksa Homeros'un Poseidon ve Apollo tarafından inşa edildiğini anlattığı[5] kuşatma duvarlarının bir parçası mıydı, henüz araştıramadım. ...

Doğal alçalmanın azlığı nedeniyle, kendi büyük kazı çukurumu 14 derecelik bir meyille kazdırmak zorunda kaldığım tepenin güney tarafında, yamaçtan 60 metre kadar uzakta, 12 metre ya da kırk ayak eninde bir kule ortaya çıkartmıştık. Oldukça yüksek olduğu izlenimi uyandıran kule, benim yolumda engel oluşturuyor. Bu nedenle şu sıra, onu tamamen ortaya çıkarmak için sağından ve solundan, hararetle kazılar yaparak ilerlemekle meşgulüm. Şu andaki hâliyle kule sadece 6 metre ya da 20 ayak yüksekliğinde, ama yüzeyinin yapısı ve her iki tara-

5 Ilyada XII, 452-453.

fına yığılmış taşların kütlesi onun bir zamanlar çok daha yüksek olduğunu adeta ispat eder mahiyette. Taş ve moloz yığınlarının muazzam büyüklüğünü göz önüne aldığımda, kulenin bir zamanlar akropolün batı köşesinde bulunduğunu ve böylelikle son derece ilginç ve görkemli bir konuma sahip olduğunu düşünüyorum. Kuleden sadece bütün Troya ovası değil aynı zamanda Tenedos (Bozcaada), Imbros (İmroz) ve Samonthrake (Semendirek) adaları da görülebiliyordu. Troya'nın inşa alanında bu noktadan daha yüksek bir mevki hiç olmamıştı, bugün de yok, işte bu nedenle Andromache'nin 'Troyalıların eridiğini ve Akhaların çok ağır bastığını duyduğunda' üzerine çıktığı 'İlion'un büyük kalesinin[6] burası olduğu kanaatindeyim.

Bu kule, 31 asır boyunca toprağın derinliklerinde kaldıktan ve çeşitli halklar, binlerce yıl boyunca saray ve evlerini bu tepenin üzerinde inşa ettikten sonra, tekrar ışığa kavuştu ve bütün ovaya değilse de en azından ovanın kuzey kısmına ve Hellespont'a (Çanakkale Boğazı) hâlâ hâkim. Yunanistan'ın şanlı geçmişinin bu kutsal ve yüce anıtı, gönül ister ki, bundan böyle sonsuza dek Hellespont'tan geçen gemilerdeki insanların ilgisini çeksin; bütün gelecek kuşakların bilgiye aç gençleri için bir hac yerine dönüşsün ve bütün bu genç insanları, bilim ve özellikle de harika Yunan dili ve edebiyatı için heyecanlandırsın. Muhakkak bu kuleyle ve muhtemelen kuzey yönünde ortaya çıkardığım surla bağlantılı olan ve keşfedilmesi artık işten bile olmayacak Troya kuşatma duvarının tamamının ortaya çıkarılmasına vesile olsun.

İlion'u kazmanın maliyeti kişisel bir servet için çok çok yüksek, bu nedenle ileride bir cemiyetin kurulacağını veya bir hükümetin başlattığım kazıları devam ettirmeye karar vereceğini umuyorum ki ben de Mykene akropolünü kazmak için gerekli adımları atabileyim. Şimdilik kazılarımı kendim finanse ederek sürdüreceğim, ama yakın gelecekteki çalışmalarımı kuşatma surunun adım adım açığa çıkarılmasıyla sınırlandıracağım.

Nihayet şunu da ifade etmeliyim ki devasa masraflarım ve bu vahşi âlemde katlandığım bütün fedakârlıklar, çektiğim meşak-

6 İlyada VI, 386-387

kat ve sıkıntı, ama her şeyden önemlisi, bütün bu önemli keşiflerimin mükâfatı olarak, medeni dünyanın bu kutsal alanın ismini değiştirme hakkını bana bahşedeceğini umuyorum. Ve tanrısal Homeros'un adına, ona, her duyanın kalbini keyif ve coşkuyla dolduracak ölümsüz saygınlığa sahip şu isimleri veriyorum: Troya ve İlion. Bu satırları yazdığım akropolisini de Troya pergamusu olarak adlandırıyorum.

Troya pergamusu, 14 Ağustos 1872

Ayın dördünde yazdığım son raporumdan beri kazıları bütün gücümle devam ettirdim, ama bu akşam çalışmaları sona erdirmek zorunda kalacağım, çünkü üç amelebaşım ve aynı zamanda veznedarım da olan uşağım, ağır bir sıtma geçiriyorlar. Karım ve ben de o kadar perişan durumdayız ki kızgın güneşin korkunç sıcağında bütün gün yalnız başımıza bütün bu işleri yönetebilecek durumda değiliz. Bu yüzden iki ahşap evi, bütün alet ve makinelerimizi bir bekçinin nezaretinde burada bırakıp Atina'ya geri dönüyoruz. ...

Bu sene için kazı çalışmalarını sonlandırırken geriye baktığımda, 1 Nisan'dan beri bu dev moloz ve toprak tabakaları arasında sürekli olarak karşı karşıya kaldığımız onca tehlikeye rağmen kimse ölmediği ve hatta ciddi şekilde yaralanmadığı için, yüce Tanrı'nın gösterdiği büyük merhamete teşekkür etmeden geçemeyeceğim.

Kazı çalışmalarımın neticesine gelecek olursak, büyük bir tarih problemini çözmüş olduğumu herkes teslim edecektir. Bu problemi, Antik Çağ boyunca adı İlion olan ve Troya'nın halefi olduğunu iddia eden eski bir şehrin derinliklerindeki asıl zemin üzerinde yüksek bir medeniyet ve devasa yapılar keşfederek çözdüm. Bu şehrin inşa alanı, o dönemdeki medeni dünyanın tamamı tarafından Homeros'un İlionu'nun kurulduğu alanla aynı olarak telâkki ediliyordu. Bu şehrin konumu sadece İlyada'daki bilgilere değil, daha sonraki dönemlerin yazarlarından tanıdığımız bütün menkulata da tamamen uyuyor. Burada, İlion'da Lysimachos'un yaptırdığı surların tam olarak belirlediği şehir yerleşim alanı, 100.000'den fazla insanın yaşayabi-

leceği büyüklüktedir. Ve bu kadar yüksek bir nüfusun gerçekten şehirde yaşamış olduğunu, tiyatronun 60 metre ya da 200 ayak uzunluğundaki sahne binası da kanıtlamaktadır. Lysimachos tarafından yaptırılan sur burada 2 metre kalınlığında, kuleden gelen duvar ise surun altında daha derinlerde bundan beş kat daha kalın gibi görünüyor. Homeros, Troya'nın bu duvarlarını muhakkak ki işte bu muazzam boyutlarından ötürü Poseidon ve Apollo'ya atfetmiştir.

Ayrıca gün ışığına kavuşturduğum, kadim halklar tarafından kullanılmış yüz binden fazla objeyi düşündüğümde, arkeoloji için yeni bir dünyayı ortaya çıkardığımı söylemeye cüret edebileceğim kanaatindeyim.

Atina, 28 Eylül 1872

14 Ağustos'ta son notlarımı almıştım günlüğüme, bu ayın 10'unda da karım ve topografım Silias'ın eşliğinde Troya'ya geri döndüm ...

Kazı sahasına geldiğimde, bıraktığım bekçinin bana ihanet ettiğini ve ortaya çıkardığım çok sayıda büyük ve üzerinde kabartma olan taşın ortadan kaybolduğunu dehşet içinde tespit ettim. Bu taşlarla kazı alanının çeşitli noktalarına kış yağmurlarının, kazı neticesinde ortaya çıkan moloz ve toprağı sürüklemesini engellemek amacıyla setler oluşturacak duvarlar ördürmüştüm. Bekçi taşların hayırlı işler için kullanıldığını söyleyerek kendini affettirmeye çalıştı. Yenişehir isimli bir Hıristiyan köyünde çan kulesi, Çıplak isimli Türk köyünde de evler inşa edilmişti benim taşlarımla, ama onu tabii ki derhal kovdum ve yerine sadakatiyle tanınan, hem bir filinta olan hem de gücü kuvvetiyle taş hırsızlarını korkutacak yeni bir bekçi aldım işe. ...

Eğer Troya'da bir yazı kullanıldıysa bu iki tapınağın harabelerinde kitabeler bulmam gerekir. Ama bu hususla ilgili olarak eskisi kadar istekli ve heyecanlı değilim, çünkü Yunan kolonisinin öncülü dört halktan kalan dev harabe tabakalarında şimdiye kadar en ufak bir yazı izine rastlayamadım.

7

PRIAMOS HAZİNESİ

1872 senesinin kazı çalışmalarını 14 Ağustos'ta sonlandırmıştım, 1 Şubat 1873'te kazı çalışmalarına karımın eşliğinde tekrar başladım. Eskiden beri var olan iki ahşap kulübemizin yanına, geçen sonbahar kendimiz için 2 ayak kalınlığında duvarları olan bir taş ev yaptırmıştım. Gerekli olan malzemeyi kazıdığımız eski Troya binalarının taşları sağlamıştı. Ama bu evi yanımızda çalışan amelebaşlarına tahsis etmek zorunda kaldık, çünkü bunların yeterince kalın kıyafetleri ve örtüleri olmadığından çetin geçen kışı atlatmaları mümkün olmayacaktı, bu yüzden zavallı karım ve ben cidden meşakkatli günler geçirmek zorunda kaldık. Homeros'un, kükreyen Boreas'ı tasvirini hatırlatan keskin, buz gibi soğuk şimal rüzgârı bizim kullandığımız ahşap evin tahtalarının arasından o kadar şiddetle esiyordu ki akşamları gaz lambalarımızı bile yakamıyorduk ve ocaktaki ateşi hiç söndürmememize rağmen termometre eksi beş dereceyi gösteriyor, hemen ocağın yanındaki bir kapta duran su geceleri donuyordu. Gün boyunca kazı alanında çalışarak soğukla nispeten daha kolay baş edebiliyorduk; ama akşamları, Troya'yı keşfetmek gibi muazzam bir eseri vücuda getiriyor olmanın büyük heyecanı dışında içimizi ısıtacak hiçbir şeyimiz yoktu. Bir gece yanarak ölmekten kıl payı kurtulduk. Nasıl olduğunu bilmiyo-

rum, ocağımızın taşları bir şekilde odamızın zeminini kaplayan ahşabın üzerine düşmüş ve ahşap yer döşemesi alev almış. Sabaha karşı saat 3'te tesadüfen uyanıp durumu gördüm, ahşap döşemenin 2 metre uzunluğunda ve 1 metre genişliğinde bir bölümü yanmaya başlamıştı, ... ateşi kontrol altına alıp tehlikeyi tamamen ortadan kaldırmamız en azından bir çeyrek saat sürdü.

Troya pergamusu, 15 Mart 1873

Geceleri soğuk oluyor ve termometre sabaha karşı sık sık donma noktasının altına düşüyor, buna karşın güneş gün boyunca sıkıntı verecek kadar sıcak olmaya başladı, termometre öğle saatlerinde çoğu kez gölgede 23 dereceyi bile geçiyor. Ağaçlar sürgün vermeye başladı, ilkbahar çiçekleri Troya ovasını kapladı bile. On dört gündür etraftaki bataklıklardaki milyonlarca kurbağanın vraklamalarını dinliyoruz, sekiz günden beri de leylekler geri döndüler. Bu vahşi dünyadaki hayatın en büyük nahoşluklarından biri de kazı alanındaki duvarlarda, deliklere yuva yapmış sayısız baykuşun feci bağırtıları; bu çığlıklar gizemli ve dehşet verici geliyor kulağa ve özellikle geceleri dayanılacak gibi değil. ...

Daha önce de dile getirdiğim gibi, geçen senenin Temmuz ayında bulduğum Phöbus Apollo'yu güneşin dört atıyla tasvir eden harikulade triglif bloğu, sol taraftaki trigliflerin de ispat ettiği gibi, mabedin giriş kapısının üstünde bulunuyordu ve muhtemelen sağ tarafında da aynı büyüklükte bir triglif bloğu vardı. Eğer bu ikinci triglif bloğunu bulabilirsem bu bilim dünyası için büyük bir kazanç olur. ...

Artık, kazı alanının Kuzey tarafında bulunan ve beni çok uzun bir süre meşgul eden Dor nizamındaki tapınağın Apollo mabedi ve benim sık sık bahsettiğim triglif bloğunun bu mabedin bir parçası olduğu kesinleşti. ...

Troya pergamusu, 22 Mart 1873

Bu hafta da hava sürekli olarak iyiydi ve ortalama 150 amele çalıştırarak çalışmalarımı gayretle sürdürdüm. Kazı alanının kuzeyinde, Minerva (Athena) tapınağının inşa alanında şimdi-

den sekiz metre derinliğe ulaştım ve birkaç yerde kuleyi ortaya çıkardım. Fakat kazı alanındaki patikaların giderek dikleşmesi ve uzaması nedeniyle el arabalarını iten ameleler yarı yolda durup mola vermek zorunda kalıyorlar ve bu yüzden iş de her geçen gün daha yavaş yürüyor. Yine de kuleyi doğu istikametinde üç, batı tarafında ise bir buçuk hafta içinde tamamen gün ışığına kavuşturmayı umuyorum. Bu hafta bulunan objeler içinde en tuhafı sekiz metre derinlikte, hemen kulenin yanında bulduğumuz büyük bir asa başı oldu. Çok kaliteli, saf kristalden mamûl bu parça çok ince işlenmiş bir aslan başı. Sadece bu aslan başı değil, aslan figürünün İlyada'daki mesellerde de karşımıza sürekli olarak çıkması Antik Çağ'larda bu bölgelerde büyük ihtimalle aslanların yaşadığını düşündürüyor; evet, eğer Homeros bu hayvanı sık sık gözlemleme imkânına sahip olmasaydı bu kadar mükemmel tasvir etmesi de mümkün olmazdı. ...

Troya pergamusu, 29 Mart 1873

Ayın 22'sinde yazdığım raporumdan beri maalesef çok az, hatta hiç denecek kadar az terakki kaydedebildim, çünkü köylülerin büyük çoğunluğu bu hafta kendi bağlarında çalıştılar. Buna ek olarak hiç durmayan, buz gibi soğuk kuzey rüzgârından da muzdaribiz, rüzgâr dün ve bugün çalışmayı tamamen imkânsız hâle getirdi. Buna rağmen bu bir hafta içinde büyük kulede, sekiz metre derinlikte, çok sayıda, sıradışı şekilli harikulade vazo bulduk. Gerçi hepsi az ya da çok parçalanmış durumda, ama bütün parçaları elimde olduğundan bir araya getirmek zor olmayacak. Bunlar arasında parlak siyah renkli bir vazo var ki büyük iki kadın memesi, kocaman bir göbek deliği ve dik duran kollarıyla özellikle söz edilmeye değer.

Troya pergamusu, 16 Nisan 1873

Son raporumdan beri ortalama 160 amele ile çalıştım ve birçok harika şeyi gün ışığına kavuşturdum, bunlardan birini, hemen evimin yanında, büyük kulenin yakınlarında 9,2 metre derinlikte keşfettiğim 5,2 metre enindeki bir caddeyi özellikle vurgulamak isterim. ... Bu yol tam olarak güneybatı yönün-

de, doğrudan ve çok dik olarak ovaya iniyor; şimdiye kadar sadece 10 metrelik bir bölümünü ortaya çıkarabildim. ... Bu nefis taşlarla kaplanmış yol, yakınlarda bir yerde, yolun üst tarafında, kuzey yönünde, seçkin bir binanın olması gerektiği fikrine sevk etti beni; bu yüzden bir hafta kadar önce bulunduğunda hemen 100 amele daha işe aldım ve yolun kuzeydoğusundaki alanı 10 metre derinliğe kadar kazdırdım.

Kule yolunun zeminine döşenmiş büyük taş plakaların Hıristiyanlar ya da Türkler tarafından alınıp götürülmemesi benim için çok önemli. Bu taşları koruyabilmek için Hazreti İsa'nın Priamos'u ziyaret için Troya'ya geldiği ve bu yolda yürüdüğü şeklinde bir rivayet yaydım ortalığa ve bu rivayete daha fazla önem verilmesini sağlamak için yolun kuzeybatısındaki toprak şeve büyük bir İsa resmi astırdım. Böylece bu çukuru Troya ovasının hurafeperest Hıristiyanlarının hamlelerine karşı tamamen emniyete almış olduğumu umuyorum, tabii Türklerin tamahkârlığına karşı da, çünkü kutsal tasvirlerden her ne kadar nefret etseler de bu tasvirler aynı zamanda bir tür saygı da uyandırıyor Türklerde.

... Minerva mabedinin altındaki yamaçta bulunan, Yunan kolonisi döneminin öncesinden kalma evlerden birinde bir şaraphane ya da dükkân olduğunu düşünüyorum, çünkü bu evde farklı formlarda 1,75 metre yüksekliğinde ve 1,48 metre eninde, ağız açıklıkları 75 ila 90 santimetre arasında değişen, 6 santimetrelik muazzam kalınlıkta etli, dokuz devasa toprak küp buldum. Bu toprak kapların hepsinin dörder tane 10 santimetre eninde ikişer kulbu var. Güney tarafındaysa 8 metre eninde, 3 metre yüksekliğinde bir duvar buldum. Bu duvar bir yangın geçirmiş ve böylelikle güneşte kurutulmuş kerpiç tuğlaları fırınlanmış tuğla hâline gelmiş. Bana bir sur duvarı için fazla kalın gelen bu duvarı Athena mabedinin temellerine düşey bir çizgi teşkil edene kadar tıraşladım.

Kadim zamanlardan kalma ev duvarlarının alçak insanların eliyle zarar görmesini engellemek için Athena mabedinin altındaki evlerden yukarıdakine Göklerdeki Efendimiz'in annesinin bir resmini astım.

Üst kısmı bir hilâl oluşturan büyük sunak taşı için özellikle endişeliyim, çünkü Türkler bu taşı Çıplak köyündeki caminin minaresini inşa ederken kullanmak istiyorlar. Bu nedenle onu hiç yerinden oynatmadan, inşaat için kullanılamayacak şekilde ikiye böleceğim. ...

Troya pergamusu, 10 Mayıs 1873

... Havanın mütemadiyen iyi olması nedeniyle işçiler Nisan başından beri çevre köylerde kalmıyorlar, kazı alanında açık havada uyuyorlar ki bu da benim çok işime geliyor, çünkü artık ne zaman ihtiyacım olsa elimin altındalar. Ayrıca günlerin uzaması da bana çok yardımcı oluyor, ameleleri sabah beşe çeyrek kaladan akşam yediyi çeyrek geçeye kadar çalıştırıyorum.

Büyük taş plakalarla kaplı kule yolunun üst tarafındaki kazı çalışmalarını bugün bitirdim. Bu çalışmalar farklı dönemlerden kalma iki büyük binayı gün ışığına kavuşturdu, iki binadan daha yeni olanı diğerinin harabeleri üzerine inşa edilmiş, her ikisi de korkunç yangınlarla tahrip olmuş, duvarlarında bu yangınların izlerini görmek mümkün. Daha yeni tarihli bina eskisi tamamen kül ve yangın cürufuyla kaplıyken inşa edilmiş. Kule yolu, eski ev meskûnken kullanılıyordu muhakkak, çünkü doğrudan doğruya bu evin içine giriyor ve daha yeni binalar, ancak yolun üzerinde, eskilerin yıkıntılarından müteşekkil 3 metre yüksekliğinde bir tabaka teşekkül ettikten sonra inşa edilmiş.

Büyük taş plakalarla kaplanmış bu muhteşem yolun, pergamusun merkez binasından başladığından kesinlikle emin olduğumdan, tamamını ortaya çıkarmak için kararlı bir şekilde kazı çalışmalarına devam ettim ve bana büyük ızdırap verse de bu maksatla evlerden daha yeni tarihli olanının üç duvarını yıkarak bir yarma oluşturmak zorunda kaldım. Fakat netice, umutlarımın da üstünde oldu; çünkü sadece büyük ikili kapı değil bunlara ait bronz menteşeleri de gün ışığına çıkardım. ...

Yolu, ikinci kapının 1,33 metre kuzeydoğusuna kadar temizledim, ama daha fazla ilerlemeye cesaret edemiyorum, çünkü bu, ancak evin duvarlarını daha da fazla yıkarak mümkün olacak ve bu evin muhafaza edilmesi bilimsel amaçlar için son de-

rece ehemmiyetli. Bu ev, her ne kadar harap olmuş duvarları üzerine inşa edildiği diğer evden çok daha yeni tarihlerden kalma olsa da, içinde bulunan pişmiş toprak küpler ve baykuş kafalı idollerin ve keza zeminden 6 ila 7 metre olan derinliğinin ispat ettiği gibi, izleri sadece 2 metre derinliğe inen Yunan yerleşiminden asırlar önce yapılmış ve böylelikle her halükârda Homeros'un şarkılarından daha eski.

Son raporumda, güneybatı yönünde dimdik denize doğru inen kule yolunun, en fazla 150 metre uzaklıkta olması gereken Deniz Kapısı'na[1] kavuştuğunu düşündüğümü ifade etmiştim. Ama artık Deniz Kapısı'nın tarafımdan ortaya çıkarılan büyük ikili kapı olmasını neredeyse zorunlu görüyordum, çünkü güneybatı yönünde ve benim İlion'un büyük savunma duvarının ve Deniz Kapısı'nın yeri olarak düşündüğüm yükseltide açtığım kazı kuyusunda sadece Yunan kolonisi döneminden kalma keramik parçaları bulabildim ve sadece 2,35 metre derinlikte kaya zemine ulaştım, bu da beni kadim Troya'nın, ovaya doğru hiçbir zaman bu kadar genişlemediğine inandırmaya yetti. 135 metre ileride, doğu istikametinde ve daha yüksekte yaptığım ikinci bir kazı da aynı neticeyi verdi, beş metre derinlikte kaya zemine ulaştım ve burada da sadece pergamusta 2 metre derinlikte rastladıklarıma benzer Helenistik keramik parçaları bulabildim, buna karşın Troya keramiklerinden iz yoktu.

Bütün bu bulgular kadim şehrin hiçbir zaman bu noktaya kadar ulaşmadığını ve inşa alanının daha doğuda pergamusla birleştiğini ispatlamaya yetiyor. Şu sıralar bu istikamette 15 kazı kuyusu daha açmakla meşgulüm ve umuyorum ki bu şekilde Troya'nın topografisini en azından biraz olsun tespit etmem mümkün olacak. Bütün kuyuları açık bırakacağım ki herkes verdiğim bilgilerin doğruluğunu bizzat görüp emin olabilsin. ...

Yani bu ikili kapının yanında, İlion'un büyük kulesinin üzerinde ve pergamusun çok dik batı yamacında oturmuşlardı Priamos, şehrin yedi yaşlı bilgesi ve Helene. Yine burada sahnelenmişti İlyada'nın en harikulade sahnesi,[2] yine buradan bak-

1 Skäisches Tor, ya da Batı Kapısı veya Rampalı Kapı.

2 III, 146-244.

mıştı bu meclis Troya ovasına ve pergamusun eteklerinde, Troyalıların ve Akhaların savaşı, sadece Paris ve Menelaos'un yapacakları bir kavgayla sonlandırmak istedikleri bir anlaşma için bir araya gelmiş olan ordularını, burada görmüştü. Bu kapı ve keza kadim zamanlardan kalma devasa bina, bundan önce de bahsettiğim, kulenin kuzey tarafına yaslanan duvarın üzerinde bulunuyor. Bu noktada sanki 24 metreden fazla bir kalınlığa sahipmiş gibi görünen duvar, kule inşa edilirken asıl zeminden kopartılan taş, toprak ve çamurla örülmüş.

Devasa binanın, kapının hemen üst tarafında insan eliyle oluşturulmuş bir yükseltideki mevkii ve keza son derece düzgün inşa edilmiş olması onun Troya'nın en seçkin yapısı olduğu hususunda tereddüde yer bırakmıyor, evet, bu yapı Priamos'un evi olmalı. ...

İlion'un M.S. 9. yüzyıla kadar meskûn olduğu yolundaki daha önceleri dile getirdiğim fikrimden külliyen caymak ve şehrin inşa alanının M.S. 4. yüzyılın sonundan itibaren tamamen terk edildiği, sonraki dönemlerde de gayrimeskûn hâlde kaldığını katiyetle iddia etmek durumundayım. Kadim zamanlardan kalma bir şehrin harabelerini saklayan bu taş gibi sert toprağın üstünde bir zamanlar bir Bizans şehri, bir Bizans köyü ve hatta tek bir Bizans yapısının dahi bulunmuş olması ve ardında mevcudiyetinin sarih izlerini bırakmamış olması mümkün değildir. Çünkü insanoğlunun sanatsal gayretinin mahsulleri, yağmurun senenin dokuz ya da on ayı boyunca sadece çok nadir görülen fırtınalarda yağdığı bu coğrafyada, sık yağmur yağan ülkelerdeki kadar hızla yıpranıp kaybolmaz. Evet, burada pergamusta ve şehrin diğer bölümlerinde toprak üstünde bulduğum, en az 1.500 senedir açık havada yatan heykel ve kitabe parçaları sanki daha dün imal edilmişlercesine yeni görünüyorlar.

Troya, 17 Haziran 1873

10 Mayıs'ta yazdığım son raporumdan beri, özellikle tepenin kuzeybatısındaki kazıyı hızlandırarak sürdürme gayreti içindeyim, bu amaçla batı tarafında derin bir yarma kazdırdım. Fakat maalesef bu yarmada, 4 metre yükseklikte ve 3 metre kalın-

lıktaki Lysimachos suruna diyagonal istikamette denk geldim. Böylelikle bu surdan, içinden geçebilmek için, büyük miktarda taş sökmek mecburiyetinde kaldım, ama yine de Helenistik dönemden ve hatta öncesinden kalma kocaman binalar karşıma çıktı, bu da tabiatıyla kazının yavaşlamasına sebebiyet verdi. ...

Kuzeybatı istikametindeki bu yarmayla ilişkili yeni ve büyük kazıda, 1870 Nisanı'nda ortaya çıkardığım, büyük ve işlenmiş taşlarla örülmüş harikulade duvarın bir kulenin parçası olduğuna kanaat getirdim. Bu kulenin alt kısımlarında çıkıntı oluşturan bölüm Yunan kolonisinin erken dönemlerinden, üst kısımlarıysa sanki Lysimachos devrinden kalma gibi görünüyor. Son raporumda bahsettiğim, Lysimachos'un surunun doğrudan devamı olan duvar da, ondan 15 metre kadar uzaktaki, delip geçtiğim aynı boyutlardaki diğer duvar da bu kuleye ait diğer bölümler.

Bahsettiğim bu son duvarın arkasında, 8 ila 9 metre derinlikte, Rampalı Kapı'dan[3] devam eden Troya surlarını ortaya çıkardım. Bu surları kazmaya devam ederken Priamos'un evinin hemen yanında son derece tuhaf görünümlü, büyük bakır bir objeye rastgeldim. Hemen arkasında bir altın pırıltısı görür gibi olunca, bu obje iyice dikkatimi celbetti. Bakır objenin üzerinde kızıl külden ve kireçleşmiş molozdan müteşekkil 1,5 ila 1,75 metre kalılığında taş sertliğinde bir tabaka vardı. Bundan önce de sözünü ettiğim büyük taşlar ve toprakla örülmüş ve Troya'nın yıkılmasının hemen ardındaki döneme denk gelmesi gereken, 6 metre yüksekliğindeki sur duvarı bu tabakanın üzerine bina edilmişti.

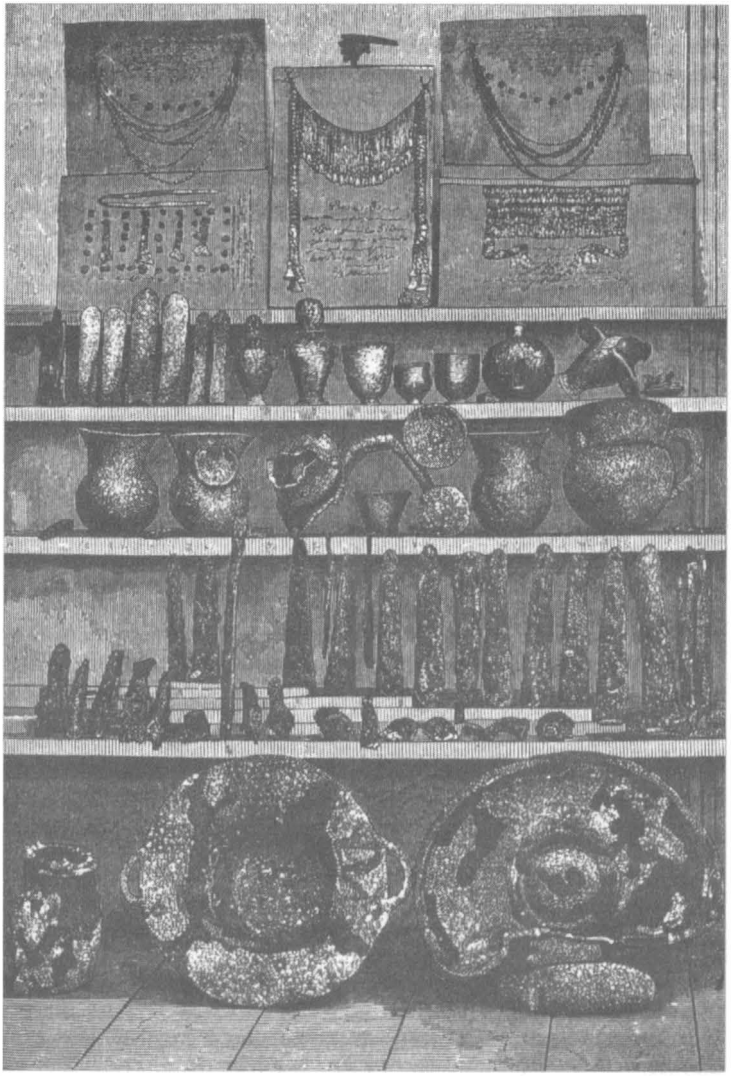
Hazineyi işçilerin açgözlülüğünden sakınmak ve bilim dünyası adına kurtarmak için son derece hızlı olmak gerekiyordu. Daha kahvaltı zamanı bile gelmediği hâlde derhal "paydos" ilan ettim (Türklerin diline girmiş bu menşei belirsiz kelime burada mola anlamında kullanılıyor).[4] İşçiler yemek yiyip dinlenirken hazineyi büyük bir bıçakla topraktan çıkardım, ancak büyük bir fiziki gayretle ve büyük sur duvarı her an üzerime çökebilecek olduğundan ciddi ölüm tehlikesi altında gerçekleşti-

3 Batı Kapısı – ç.n.

4 Paydos – ç.n.

rebildim bu işi. Ama her biri bilim için paha biçilemeyecek kadar değerli bu kadar çok objeyi bir arada görmek cüretkârlığımı arttırdı, tehlikeyi hiçe sayacak bir cesaret verdi bana.

Yanımda hazır bekleyen ve bıçağımla topraktan sıyırdığım objeleri şalına sarıp götüren sevgili karımın yardımı olmasa hazineyi oradan uzaklaştıramazdım. İlk bulduğum obje, oval bir servis tepsisi şeklinde bir bakır levha oldu. Tam ortasında etrafına çepeçevre oluk açılmış bir göbek olan bu levha 50,5 santimetre uzunluğunda, tamamen yayvan levhanın etrafında 4 santimetre yüksekliğinde bir kenar var. Ortasındaki göbek 6 santimetre yüksekliğinde ve 11 santimetre çapında, etrafındaki oluk 1 santimetre derinliğinde ve çapı 18 santimetre. Topraktan çekip çıkardığım ikinci obje iki yatay kulbu olan bakır bir kazandı, o da bize Homeros'un tasvir ettiği hayatın bir resmini sunuyor. Tabanı yayvan ve 20 santimetrelik bir çapı var. Üçüncü obje 1 santimetre kalınlığında, 16 santimetre eninde, 44 santimetre boyunda, 2 milimetre yüksekliğinde kenarları olan bakır bir tepsi. Bir ucunda bir dingilin birbirine bağladığı iki hareketsiz tekerlek yer alan bu tepsinin iki ayrı noktası ciddi şekilde bükülmüştü, ben bu bükülmenin sebebinin objenin bir yangın sırasında akkor ateşle temas etmesi olduğu kanaatindeyim. Bu bakır tepsinin üzerine 12 santimetre yüksekliğinde ve eninde gümüş bir vazo tespit edilmiş, fakat ben bu keyfiyetin de yine bir yangında tesadüf eseri hâsıl olduğunu düşünüyorum. Ortaya çıkan dördüncü obje bakır bir vazo ve onu 15 santimetre yüksekliğinde, 14 santimetre çapında ve 403 gram ağırlığında, küre gibi yusyuvarlak som altından bir şişe takip etti. Şişenin boğazının etrafında, başlanmış ama tamamlanmamış bir zikzak süsleme var. Yine saf altından 9 santimetre yüksekliğinde, 18,75 santimetre uzunluğunda, 18,25 santimetre eninde ve tam 600 gram ağırlığında, iki büyük kulplu, gemiye benzeyen bir kap. Bir kadeh gibi kullanıldığını düşündüğüm bu kabın iki ağzı var, bu ağızlar bir tarafta 7 santimetre eninde diğer taraftaysa 3 santimetre eninde. Pek muhterem Atinalı dostum Profesör Stefanos Kumanudes'in belirttiği gibi, dolu kabı karşısındakine uzatan ev sahibi öncesinde muhtemelen küçük ağızdan

8,4 metre derinlikte bulunen hazine.

içiyor ve misafirine verdiği payenin nişanesi olarak onu büyük ağızdan içiriyordu. Bu kap altından dökülmüş, iki büyük ve içleri boş kulbuysa uçları ısıtılarak gövdesiyle birleştirilmiş, buna karşın daha önce bahsettiğim basit altın kap ve altın şişe çekiçle dövülerek işlenmiş. Hazinede şimdiye kadar sözünü ettiklerim haricinde küçük bir kadeh de bulunuyor. Bu kadeh 70 gram ağırlığında, 8 santimetre yüksekliğinde, 6,5 santimetre eninde ve yüzde yirmi oranında gümüşle karıştırılmış altından mamûl ve tam olarak düşey de değil, bu yüzden kadehin, ağzı üzerine kapanmak üzere imal edildiğini düşünüyorum.

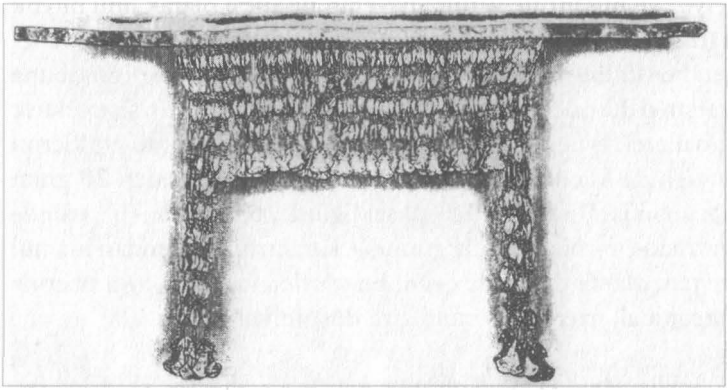
Schliemann, bir dizi altın ve gümüş eşyanın; bıçak, kılıç, kama ve mızrak gibi silahın daha dökümünü yapıyor burada.

Saydığım bütün bu objeleri, dört köşe bir yığın teşekkül edecek şekilde üst üste ve iç içe geçmiş olarak sur duvarının üstünde bulduğum için vaktiyle küçük ahşap bir sandığın içinde saklanmış oldukları bana kesin gibi görünüyor, tıpkı Homeros'un, Priamos'un sarayında tasvir ettiği[5] gibi. Bu objelerin hemen yanı başında 10,5 santimetre uzunluğunda bakırdan mamûl bir anahtar bulmam bu kanaatimin daha da pekişmesine neden oldu. Anahtarın beş santimetre uzunluğunda ve enindeki dili, büyük banka kasalarının anahtarlarına fevkalade benzerlikler gösteriyor. ...

Muhtemelen Priamos'un ailesinden birisi hazineyi büyük bir telaş içinde bir sandığa koymuş ve anahtarı üzerinden alacak kadar dahi zaman bulamadan başka bir yere taşımış, ama duvara geldiğinde ya düşmana ya da alevlere yakalanmış ve sandığı bırakıp kaçmak zorunda kalmış. Sandık kısa bir süre sonra, hemen yakınlardaki kraliyet evinin takribi 1,50 ila 1,80 metre kalınlıkta bir tabaka oluşturan kül ve molozunun altında kalmış.

Birkaç gün önce kraliyet evinin odalarından birinde ve hazinenin bulunduğu noktanın hemen yakınlarında bulunan, bir miğfer ve 18 santimetre yüksekliğinde, 14 santimetre eninde, kalın bir gümüş vazo, ki bu vazonun içine 11 santimetre yük-

5 Ilyada, XXIV, 228.

Her birine birer küçük idol figürü bağlanmış
64 küçük zincir halkası ihtiva eden altın diadem.

Diademin takılış şekli.

sekliğinde ve 9 santimetre eninde, elektrondan mamul şık bir kadeh sıkışmıştı, belki de hazineyi kurtarmaya çalışan bedbahta aitti. Miğfer neredeyse paramparça, ama tekrar bir araya getirilerek yapıştırılması mümkün olabilir, çünkü bütün parçaları elimde. ...

Hazinenin, korkunç bir hayati tehlike altında, tir tir titreten bir korku içinde toparlandığını bize en büyük gümüş vazonun içeriği de gösteriyor. Bu vazonun en dibinde iki muhteşem altın diadem, bir alınlık ve muhteşem bir işçilikle altından imal edilmiş dört sallantılı küpe buldum. Bunların üstünde, başka mücevherlerin parçaları olduğu anlaşılan, yine altından, 56 farklı ve çok enteresan şekilli halka küpe; 8.750 küçük altın halka, ortası delinmiş prizma ve küp ve keza küçük altın topuzlar vesaire vardı. Bunların üstünde altı tane, yine altın bileklik ve nihayet en üstte ufak iki altın kadeh buldum.

Diademlerden biri 51 santimetre uzunluğunda, altın bir zincir ve bu zincirin her iki tarafında, altın ağaç yaprakları gibi görünen varak parçalarıyla kaplı zincirler şakakları kapatacak şekilde aşağıya iniyor. Bu on altı zincirin her birinin ucunda İlion'un koruyucu tanrıçasının baykuş şeklindeki kafasına sahip 3 santimetre boyunda idol tasvirleri var. Şakakları kaplayan süslerin arasında alnı süsleyen 74 altın yaprakla kaplı 10 santimetre uzunluğundaki zincirler bulunuyor.

Schliemann bundan sonraki paragraflarda ikinci diademi ve alınlığı, keza bileklik ve küpeleri uzun uzadıya tasvir ediyor.

Hazineyi kurtarmaya çalışan kişi bereket versin ki akl-ı selimini, fevkalade değerli objelerle dolu bu büyük gümüş vazoyu sandığın içine dik koyacak kadar koruyabilmiş, böylece tek bir inci dahi vazonun dışına düşmemiş ve her şey muhafaza edilebilmiş.

Başka hazineler bulabilmeyi umduğum ve Homeros'un Poseidon ve Apollo tarafından inşa edildiğini yazdığı Troya surlarını[6] Rampalı Kapı'ya kadar gün ışığına kavuşturmayı istedi-

6 İlyada, VII, 452-453.

ğim için, kısmen bu surların üzerinde olan duvarın 17,5 metrelik bir bölümünü yıktırdım. Ama ziyaretçiler bu duvarı Rampalı Kapı'nın karşısında, kuzeybatı istikametindeki toprak yamaçta hâlâ görebiliyorlar. Bu kazı, bilim için son derece verimli neticeler meydana getirdi, çünkü bir dizi duvar ve kraliyet evine ait, 6 metre uzunluğunda ve genişliğinde, üzerinde daha yeni dönemlerden hiçbir bina bulunmayan büyük bir oda ortaya çıkarabildim. Bu odadaki objeler arasında ön plana çıkarmak istediğim tek parça, dört köşe, üst kısmında tam açılmamış iki delik bulunan ve etrafını çepeçevre bir oluk dolaşan, kırmızı kayrak taşından bir levhaya hak edilmiş bir kitabeydi. Kitabenin hangi dilde yazılı olduğunu bilge dostum Herr Emile Burnouf da ben de bilemedik.

Şimdi görüyorum ki, bundan önce de bahsettiğim 1870 Nisan yarmasını en doğru yerde kazdırmışım, çünkü onu başlattığım şekilde devam ettirmiş olsaydım, daha o zaman, birkaç hafta içinde Troya'nın en dikkate değer binalarını, yani Priamos'un sarayını, Rampalı Kapı'yı, büyük surları ve İlion'un büyük kulesini gün ışığına kavuşturmuş olacaktım. Hâlbuki ben bu yarmayı sonradan ihmal ettiğim için, dağın bir tarafından diğerine, doğudan batıya, kuzeyden güneye bir dizi devasa yarma kazdırmak zorunda kaldım ve ancak şimdi bu dikkate değer binaları bulabildim.

Ama Troya büyük değildi; pergamusun batısında, güneybatısında, güneyinde, güneydoğusunda, doğusunda; hemen eteklerinde veya belirli uzaklıkta, Grek kolonisinin bulunduğu platonun üzerinde 20 farklı kazı kuyusunda, kayalık zemine kadar inen kazılar yaptırdım ve bunların hiçbirinde Troya'ya ait keramik parçaları veya ev duvarlarından iz bulamadım. Bulduklarım hep Helenistik dönemden kalma keramikler ve ev duvarlarıydı. Pergamusun üzerinde olduğu tepenin, Hellespont'a[7] bakan kuzeybatı, kuzey ve kuzeydoğu taraflarında çok dik bir yamaçla ovaya inmesi ve bu nedenle şehrin bu istikametlerin hiçbirinde büyüyemeyecek olması da bu durumun üzerine eklenince şunu kesinlikle iddia edebiliyorum ki Priamos'un şehri,

7 Çanakkale Boğazı – ç.n.

bu kalenin üzerinde olduğu kadim arazinin dışına herhangi bir yönde taşmış olamaz.

Troya'nın bu kadar küçük bir planı olduğunu söylemek sonsuz bir üzüntü veriyor bana, tabii ki onun şu tasvir ettiğimden bin kez daha büyük olmasını isterdi gönlüm, ama hakikat benim için her şeyden önce gelir. Üç senedir sürdürdüğüm kazıların neticesinde Homeros'un Troyası'nı, biraz küçük boyutlarda da olsa, gün ışığına kavuşturmuş ve İlyada'nın hakikatler üzerine bina edildiğini ispat etmiş olmak, beni ziyadesiyle mutlu ediyor.

Homeros epik bir şair, bir tarihçi değil; dolayısıyla her şeyi edebi bir hürriyetle abartmış olması gayet doğal. Kaldı ki tasvir ettiği hadiseler o kadar olağanüstü ki uzun zamandır birçok bilge insan Troya'nın mevcudiyetine dair ciddi tereddütler beslemiş ve bu şehri, şairin hayal hanesinin bir ürününden ibaret olarak telakki etmişlerdi. Bu yüzden medeni dünyanın, şehrin İlyada'daki bilgilerin ışığında tasavvur edilenin yirmide biri büyüklüğünde olmasına öfkelenmemesi bana kâfi gelmiyor; aynı zamanda, İlion'un gerçekten de, artık onu büyük oranda gün ışığına kavuşturduğum yerde bulunduğuna ve Homeros'un, biraz abartsa da hakikaten gerçekleşmiş hadiseleri anlattığına, coşku ve hazla kanaat getirmesini de istiyorum.

Ayrıca şunu da unutmayalım ki Troya'nın artık bu küçük tepeye indirgenmiş iskân alanı da, krallar şehri Atina'nınki kadar ve hatta belki de ondan daha büyüktü. Atina şehrinin imar alanı, civardaki 12 köy Thesus tarafından şehre eklenene dek sadece Akropolis'le sınırlıydı.

Ama bu küçük Troya, zamanın koşullarına göre ölçülemeyecek zenginlikteydi; çünkü ben burada altın ve gümüş eşyadan müteşekkil kocaman bir hazine buldum, hem de bugün dahi kraliyet saraylarının çoğunda görülemeyecek zenginlikte bir hazine. Şehir zengin olduğu için güçlüydü ve büyük bir bölgeye hükmediyordu.

Troya evleri, duvarlarının kalınlığından ve devasa moloz yığınlarından anlaşılıyor ki çok katlı yüksek binalardı, ama bütün evlerin üçer katlı ve birbirine çok yakın olduklarını kabul

etsek dahi şehrin 5.000'den fazla bir nüfusu ve 500'den fazla askeri olması pek mümkün değildi. Ama yine de tebaasından ciddi bir ordu oluşturmaya muktedirdi, zengin ve güçlü olması nedeniyle yedi düvelden müttefikler de edinebiliyordu.

Troya'nın özel bir akropolü yoktu demek ki ama İlyada'da anlatılan muazzam hadiseler için bir akropole ihtiyaç vardı, bu nedenle Homeros bir akropol yarattı hayal hanesinde ve ona pergamus ismini verdi, kökeni belli olmayan bir kelimeydi bu.

Aynı şekilde Troya'nın Homeros zamanına kadar sadece biraz daha büyüdüğü kabul edilmelidir. Troya ancak yıkılan şehirlerin moloz ve yıkıntılarının ilave ettiği alan kadar büyümüş olabilir. Homeros'un İlion'un büyük burcunu, Poseidon ve Apollo'nun inşa ettiği surları, Rampalı Kapı'yı ya da Priamos'un sarayını görmüş olması mümkün değildir, çünkü bu abidevi binalar onun yaşadığı dönemde toprağın derinliklerinde kalmışlardı ve Homeros onları gün ışığına kavuşturmak için kazılar yapmadı. Sonsuza dek sürecek bir nama sahip bu binaları sadece kuşaktan kuşağa anlatılanlardan bildiği kadarıyla tanıyordu, kadim Troya'nın trajik sonu henüz hafızalarda tazeydi ve hâlâ bütün ozanların ağzındaydı.

Bir zamanlar, Troya'nın asıl zeminde ya da hemen onun biraz üstünde olması gerektiği şeklinde bir yanılgının içindeydim ve bu yanılgı nedeniyle 1871 ve 1872'de, üst tabakalarda yoluma çıkan bütün bina duvarlarını yıktırarak şehrin büyük bir kısmını tahrip ettim. Ama bu sene, sarih kanıtlar Troya'nın sadece 7 ila 10 metre derinlikte olması gerektiğine dair kesin bir kanaat oluşturmamı sağladıktan sonra, bu tabakalarda tek bir duvar dahi yıkılmadı ve böylelikle bu seneki kazılarda, daha asırlar boyu ayakta kalacak bir dizi Troya evini ortaya çıkardım. Bu evler Troya'nın ziyaretçilerini, bu şehirdeki binaların taşlarının hiçbir şekilde başka şehirlerin imar edilmesi için kullanılmış olamayacağına ikna edecektir, çünkü bu taşlar hâlâ büyük bir çoğunlukla orijinal konumlarında duruyorlar, ayrıca hem çok küçükler hem de bu bölgede, bu tür taşların milyonlarcasını her tarlada bulmak mümkün. Rampalı Kapı'dan ovaya inen yolun zeminindekiler veya surlar ve büyük

burçtaki büyük taş bloklar gibi kıymetli taşlara da dokunulmamış, Rampalı Kapı'da da eksik olan bir tek taş bile yok. Evet, benim tahrip ettiğim binalar haricinde bütün binaların çatkılarının Pompei'deki gibi ortaya çıkarılması işten bile değil. Önceden de söylediğim gibi bu çatkılar muhtemelen büyük miktarda ağaç kullanılarak inşa edilmişlerdi ve çok yüksektiler, aksi takdirde yangın felaketininin bu kadar çok kül ve yangın molozu oluşturması mümkün olamazdı.

Yaptığım Troya inşa alanı planından da anlaşılabileceği gibi şehrin üçte ikisini kazdım. Büyük burcu, Troya surlarını, kraliyet sarayını, İlion Athena'sının sunağını gün ışığına kavuşturdum. Şehrin en şık evlerinin ve en iyi konumdaki bölümünün üzerine serilmiş toprağı kaldırdım. Troyalıların ev hayatına ve tanrılarını kutsamasına dair eşyadan gerçekten çok zengin bir koleksiyon oluşturmayı başardım. Bu nedenle bilimin, gelecekteki kazılarla daha fazla bilgi elde edebilmesi pek mümkün görünmüyor. Ama buna rağmen kazılarım günün birinde devam ettirilecek olursa kazıyı yürütecek olanlardan ısrarla şunu rica edeceğim: kazıdan çıkan toprak ve molozu, benim yaptığım gibi tepenin yamacından aşağıya döksünler, ***kesinlikle*** benim korkunç bir gayretle ve çok büyük masraflarla kazdırdığım dev yarmaları bunlarla doldurmasınlar. Bu yarmalar bilim için büyük bir değer taşır, çünkü bunlarda tepenin üzerindeki bütün tabakalar, asıl zemininden yüzeyine kadar kolaylıkla incelenebilir.

Bugün İlion'daki çalışmalarımı tamamen sonlandırırken, üç senedir devam eden devasa kazı çalışmaları ve hiç başımızdan eksilmeyen fırtınalar sırasında karşı karşıya kaldığımız korkunç tehlikelere rağmen, başımıza büyük bir kaza gelmemesini, kimsenin ölmemesini, hatta tehlikeli bir şekilde yaralanmamasını sağlayan Tanrı'ya, bize gösterdiği büyük merhamet için, kalbimin derinliklerinden gelen şükranlarımı sunmadan yapamayacağım.

Schliemann, burada kazıya emeği geçenlere teşekkür ediyor ve daha sonra bölgede kazı yapacak olanlara, beraber çalıştığı bazı isimleri şiddetle tavsiye ediyor.

17 Temmuz'da 1873 senesi için kazı çalışmalarımızı bitirdik. Aynı yılın Aralık ayında Kumkale karakolunda görevli kolluk kuvvetleri, iki amelenin üzerinde, Mart ayında Hisarlık çukurunda benim için çalışırken, tepenin zemininin 10 metre kadar altında, üç farklı noktada, buldukları ciddi bir miktar altın mücevher ele geçirdi. Bu mücevherlerin büyük kısmı baykuş kafalı bir keramik vazonun içinde bulunmuştu. Maalesef işçilerden birinin, kendi payına düşen kadim mücevherleri Renköy'deki bir kuyumcuda eritip yeni modaya uygun takılar yaptıracak kadar zamanı olmuştu. Bütün bu mücevher, Troyalılardan kalanlar ve eritilip yeniden imal edilmiş takılar, bugün Konstantinopel'deki imparatorluk müzesinde.

1874 senesinin başında, Leipzig'deki F. A. Brockhaus Yayınevi, Troya'da yaptığım kazılar ve keşiflerim üzerine *Trojanische Alterthümer* ismiyle bir kitap yayınladı.

Schliemann'ın yazdıkları özellikle İngiltere'de büyük bir ilgiyle karşılanmıştı. Ciddi İngiliz gazeteleri, özellikle Alman basınının ve saygıdeğer bilim adamlarının uzun süre pek de ciddiye almadığı bu hevesli amatörün Hisarlık'tan gönderdiği raporlarına sayfalarını açtılar ve İngiliz kamuoyu bu raporları büyük bir iştahla takip etti. Bunun üzerine Schliemann, yazıp gönderdiği metinleri gözden geçirdi, toparladı ve 1874 yılı başlarken Trojanische Alterthümer *ismiyle yayınladı. Kitabın yayınlanmasının hemen ardından Homeros'un bir efsaneden ibaret olduğu, Troya'nın Pınarbaşı'ndan başka bir yerde olamayacağını iddia eden tezleri dile getiren makaleler, araştırmalar kapladı dergiler ve gazeteleri, bir dizi kitap çıktı piyasaya. Ama zaman zaman Schliemann'ın tespitlerini inandırıcı bulan yazılar da görülüyordu.*

Bu dönemde bir yandan yedi düvelden gelen iddiaları cevaplandırmakla meşgul olan Schliemann bir yandan da başka bir dertle uğraşıyordu: Binbir macerayla Osmanlı İmparatorluğu'ndan çıkardığı hazineyi ne yapacağını bilemez hâldeydi. Schliemann, hazineyi gizlice Atina'ya kaçırmasını ve ardından gizli bir yerde saklamasını, hazineyi bilim adına Türklerin keyfi-

liğinden ve özensizliğinden muhafaza etmek olarak açıklıyordu ama 25.000 parçadan oluşan hazinenin ne olacağı sorusu ciddi bir yük hâline gelmişti.

Bu yükten kurtulmak için her şeyi denedi. Priamos'un hazinesini ve diğer objeleri sergilemek için gerekecek müze binasını da kendi cebinden inşa etmek şartıyla Atina'ya hediye etmeyi, Yunan makamlarına teklif etti. Bunun karşılığında öne sürdüğü tek şart Mykene ve Olympia'da kazı yapma izninin sadece kendisine verilmesiydi. Bu yabancıyı "çarmıha gerecek, ya da şişe geçirip kızartacak kadar" seven, Yunan arkeologların baskısıyla hükümet bu teklifi reddetti. Bu iş için Napoli'de bir müze kurmayı düşündü Schliemann, hazineyi Louvre'a satmak için Fransız Kültür Bakanlığı'yla görüşmeler yaptı, keza British Museum'la da görüştü.

Troya'daki meşakkatli günler sağlığını da ciddi biçimde etkilemişti. Profesör Fiorelli'yle beraber İtalya'da gerçekleştirmek istediği, mesela Pompei'nin derinliklerinde bulunan kadim zamanlardan kalma şehri gün ışığına çıkarmak gibi projelerden sağlık sorunları nedeniyle vazgeçmek zorunda kaldı. Doktoru bundan böyle kendisine dikkat etmesi gerektiği yolunda uyarmıştı kahramanımızı; ama bu, onu kısa bir süre sonra Mykene'de kazılara başlamaktan alıkoyamadı.

Osmanlı hükümetinin temsilcileriyle yaşadığı zorluklar da, Schliemann'ın ciddi şekilde başını ağrıtıyordu. Mykene'deki kazılara başlamasının hemen ardından Osmanlı hükümetinin Atina'da açtığı dava nedeniyle, kazıyı kesmek zorunda kaldı. İstanbul, kıymetli koleksiyonunun yarısında hak iddia ediyordu.

Dava bir sene sürdü ve sonunda Türk hükümetine 10.000 frank tazminat ödemeye mahkûm edildim. Osmanlı Hükümeti'nin Kültür Bakanı'na, imparatorluk müzesinde kullanılması şartıyla Nisan 1875'te, 10.000 frank yerine 50.000 frank yolladım. Gönderdiğim paraya eşlik eden bir yazıda da Türk makamlarıyla iyi ilişkiler içinde olmanın benim için ne kadar önemli olduğunu bir kez daha vurguladım ve nasıl benim onlara ihtiyacım olacaksa onların da benim gibi bir adama ihtiyaç-

larının olabileceğinin altını çizdim. Bu bağış, dönemin Kültür Bakanı, ekselansları Safvet Paşa tarafından büyük bir memnuniyetle kabul edildi, bu sayede Aralık 1875 sonuna doğru, Troya'yı incelememe izin verecek bir ferman alabilmek umuduyla Konstantinopel'e bizzat gidecek cesareti buldum.

Schliemann, istediği fermanı kabinedeki bazı bakanların ve birçok yabancı devletin Dersaadet'teki temsilcilerinin çabalarına rağmen, ancak dört ay kadar mücadele verdikten sonra alabildi.

Nihayet bu önemli belgeyi alabildiğimde 1876 yılının Nisan ayının sonu olmuştu; kazılarıma devam etmek için derhal Dardanel[8] Boğazı'na doğru yola çıktım, ama maalesef genel vali İbrahim Paşa'nın kararlı direnişiyle karşı karşıya kaldım. Paşa, kazıya başlamama hiç mi hiç taraftar değildi, bunun sebebi 1873 Temmuzu'nda çalışmalarıma son verdiğimden beri, kazı yerini ziyaret etmek isteyen sayısız seyyaha muhtemelen bir tür fermanla onun izin veriyor olmasıydı. Kazılara tekrar başladığım zaman tabii ki böyle bir izin almak ihtiyacı ortadan kalkacaktı. Dardanel bölgesi valisi İbrahim Paşa bu nedenle önce, ibraz ettiğim fermanın onayının eline geçmediği bahanesiyle iki ay oyaladı beni; sonunda kazılara tekrar başlamama müsaade ettiğinde de İzzet Efendi denen bir şahsı refakatime verdi. Adı geçen şahsın vazifesi yoluma engeller çıkartmaktan ibaretti. (Sonradan Herr Calvert'in bana yazdığına göre bu İzzet Efendi benimle çalışması bittikten kısa bir süre sonra, devlete ait paraları zimmetine geçirmek suçuyla sürgüne gönderilmiş.) Bu şartlar altında eserime devam etmenin mümkün olmadığını fazla zaman kaybetmeden idrak ettim; bu sebeple Atina'ya geri dönüp *Times*'a bir mektup yazdım. 4 Haziran 1876'da yayınlanan bu mektupla İbrahim Paşa'nın tavrını, medeni dünyanın muhakemesine sundum. Gazetede çıkan haber, bir şekilde Konstantinopel gazetelerine kadar ulaştı ve vali bey bu mektubun neticesinde 1876 Kasım'ında başka bir vilayete tayin edildi.

8 Çanakkale – ç.n.

Artık Troya'daki kazılarıma devam etmemin önünde bir engel kalmamıştı ama Temmuz sonuna doğru Mykene'deki kazılarıma tekrar başlamıştım ve artık bu çalışmayı bütün kral mezarlarını titizlikle incelemeden yarıda bırakmam mümkün değildi. Bu kazılara eşlik eden mutluluk verici başarılar ve bu kazılarda gün ışığına kavuşturduğum, Yunan ulusunu zenginleştiren son derece büyük ve dikkate değer hazineler herhalde herkesçe malûmdur. Dünyanın her köşesinden seyyahlar çok uzak gelecekte dahi, diğerkâm çabalarımın Mykene Müzesi'nde sergilenen meyvelerini hayran bakışlarla seyretmek ve incelemek için Yunanistan'ın başkentine akın edecekler.

8

MİKEN'İN ALTIN MASKELERİ

Schliemann, bu bir buçuk sene süresince bir dizi seyahat yaptı. Bütün Yunanistan'ı dolaştı, İngiltere, Almanya ve İtalya'daki tarih öncesi yerleşim alanlarını tetkik etti ve Troya'yla karşılaştırdı. Erdek yakınlarındaki Kyzikos'ta kazı çalışmaları yaptı ama bulduğu Roma devrine ait kalıntılar onu fazla heyecanlandırmadı. Sonunda Bâb-ı Âli ile sorunlar çözüldü ama önce Mykene'deki kazıları bitirecekti. Nasıl Troya konusunda Homeros'a mutlak bir güven duyduysa bu defa da kendine rehber olarak Pausanias'ı seçmişti. M.S. 170'de bölgeye gelen bu meşhur coğrafyacı, Aslanlı Kapı'yı ve hazinehane denilen mezarları detaylı olarak tasvir etmişti. Schliemann'la gelenekçi bilim dünyasının arasındaki ilişkiler bir kere daha gerildi. Dönemin arkeoloji otoriteleri Pausanias'ın, mezarları surların dışında tasvir ettiğini iddia ederken; kahramanımız, Pausanias'ın doğru anlaşılması hâlinde mezarların surların içinde aramanması gerektiği kanaatindeydi. Schliemann konuyu uzun uzun tartışmaya niyetli de değildi, kazacak ve tezinin doğru olduğunu gösterecekti. Ama önce, daha güneyde kalan Tiryns'de başladı çalışmalarına, sanki Mykene'yi kazmadan evvel biraz ısınmak ister gibiydi.

Tiryns, 6 Ağustos 1876

Tiryns'in kadim zamanlardan kalma kalesi, bugünkü adıyla Palaeocastron, Argos ovasının güneydoğusunda, bataklık benzeri taban araziden birtakımada gibi yükselen kayalıkların en alçak ve yayvan olanının üzerinde ve Argos körfezine sadece sekiz stadion[1] mesafededir. Antik Çağ'da Herkules'in doğduğu kent olarak kabul edilen ve bu sebeple büyük bir saygınlığı olan Tiryns kiklopik duvarlarıyla da meşhurdu. Pausanias bu duvarlar için şunları söylüyor: "Tiryns'ten bugüne kalan yegâne iz olan şehir duvarları, Kikloplar tarafından inşa edilmişti. En ufağını dahi iki katırın yerinden oynatamayacağı büyüklükte, tıraşlanmamış taş bloklardan müteşekkildi bu sur. Bu büyük blokların arasında kalan boşluklar küçük taşlarla doldurulmuştu ki sözü edilenler daha sağlam dursunlar."

Suru oluşturan taşların çoğu 2,33 metre uzunluğunda ve 1 metre eninde, ama 3 metre uzunluğu 1,5 metre eni olan birçok taş da ölçtüm. Etrafa dağılmış taş bloklardan yola çıkarsak duvar, yıkılmadan önce 18 metre yüksekliğinde olmalı.

Belki bu noktada, Kiklopların muhteşem duvar ustaları olduklarına dair mitolojik efsaneden kaynaklanan kiklopik duvar tanımının doğru kullanılmadığını belirtmek gerekir. Strabo'ya bunlar yedi tane Kiklop'tular ve Likya'dan gelmişlerdi; Argolis'te büyük duvarlar ve başka binalar inşa etmişlerdi. Apollodorus ve Pausanias bunların Tiryns ve Mykene surlarını da inşa ettiklerini yazıyorlar. Belki de bu nedenle Argolis'e Kiklopların Ülkesi de deniyordu. ...

Antik Çağ'larda Tiryns'in surları bir dünya harikası olarak kabul edilirdi. Pausanias bu surları Mısır piramtlerinden daha yüksek bir konuma yerleştirirken, Homeros Tiryns'i tasvir ederken "sağlam duvarlı"[2] diyerek hayranlığını belirtiyordu.

Eski efsanelere göre Tiryns, aynı zamanda şehrin ilk kralı da olan Proetus tarafından (M.Ö. 1400 civarı) kurulmuştu. Şehir onun oğlu Megapenthes tarafından Mykene'nin ef-

1 Takribi 1.600 metre – ç.n.

2 İlyada II, 559.

sanevi kurucusu Perseus'a teslim edildi. Perseus da Elektryon'a verdi şehri. Elektryon'un kızı Alkmena Herkules'in annesiydi. ...

Tiryns'in kiklopik duvarlarının Yunanistan'ın en eski abidevi yapısı olduğuna dair genel olarak kabul gören kanaati tamamen paylaşıyorum, ama bence hiçbir şehir duvarı ya da suru, etrafında bina edildiği şehirde rast gelinecek en eski keramikten daha eski olamayacağı için Tiryns'in surlarının kronolojisini sistematik kazılarla ortaya çıkarma isteğine karşı duramadım. Bu nedenle de 31 Temmuz'da karım ve Atina Üniversitesi'nden arkeoloji profesörü dostlarım Castorches, Phendikles ve Pappadakes'le beraber Tiryns'e geldim. 51 amele işe aldım ve akropolün yüksek platosunda uzun ve derin bir yarma ve keza 2 metre kutrunda 13 kazı kuyusu; ayrıca kalenin daha alçakta kalan platosunda üç ve surların dışında, 100 metre mesafede dört kuyu daha açtırdım. ...

Yukarı kaledeki yedi ya da sekiz kuyuyla kayalık zemin üzerinde bina edilmiş kiklopik duvarları ortaya çıkardım, üç kuyuda da son derece ilkel inşa edilmiş kiklopik su kanalları buldum. ...

Ne uzun ve büyük yarmada, ne de on iki-on üç kazı kuyusunda taşlara rast gelmediğim için, buradaki evlerin çoğunun fırınlanmamış kerpiç tuğlalarla inşa edildiği sonucuna varıyorum ki bugün de Argolis'teki köylerin çoğu bu malzemeyle inşa ediliyor. Kiklopik duvarlar muhtemelen sadece ahşap yapıların temellerini oluşturuyorlardı. ...

Bulunan objelere gelince, öncelikle küçük, Terrakotta ineklerden bahsetmek istiyorum, on bir tane buldum bunlardan. Büyük bir sorunu çözdükleri kanatindeyim, her halükârda bilim için çok büyük önem taşıyorlar. Neredeyse hepsinin üzerinde canlı bir kırmızıyla süslemeler var, sadece birininkiler siyah. Dokuz tane de dişi idol heykelciği buldum.

Kurşun dışında ortaya çıkardığım tek madeni obje bronzdan imal edilmiş bir erkek figürü oldu, kafasında bir Frig başlığı vardı ve muhtemelen mızrak atarken tasvir edilmişti. Fakat Tiryns'in sakinlerinin, demiri işleyemiyor olsalar bile en azın-

dan bakır ve bronzu yaygın olarak kullanıyor olmaları gerekirdi, çünkü taştan mamûl tek bir alet bulamadım şehirde.

Mykene, 19 Ağustos 1876

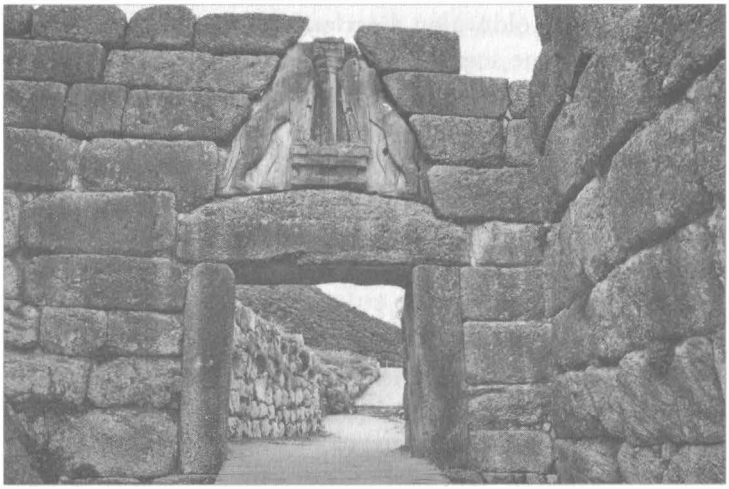
Ayın 7'sinde, Pausanias'ın tasvir ettiği yoldan geldim buraya. Argos'tan Mykene'ye mesafe 50 stadion ya da 1,25 Alman mili.[3] ... Antik Çağ'larda Argos ovası at yetiştiriciliğiyle namlıymış. Homeros, ovanın harika otlaklarını "at besleyen" sıfatıyla İlyada'da yedi kez över. Bugün ülkede yaşanan kuraklık nedeniyle sadece verimli aşağı ovada üzüm ve pamuk ekiliyor, yüksek bölgelerdeyse buğday ve tütün. Yunan ihtilalinin başladığı senelerde (1821) bile buralar daha sulakmış anlaşılan, çünkü o dönemde ova ve hatta yüksek bölgelerin büyük kısmı dut, portakal ve zeytin ağaçlarıyla kaplıymış, bugün bunlardan iz kalmamış.

Mykene akropolisi 4 ila 10,5 metre yüksekliğinde ve ortalama 5 metre kalınlığında kiklopik bir sura sahip. Sur bütün olarak varlığını sürdürüyor ama eskiden daha yüksekmiş; etraftaki dağlarda çok miktarda bulunan kaliteli, sert breş taşından inşa edilmiş.

Mykene'deki harabeler, çok eski olmalarına rağmen Yunanistan'daki bütün diğer şehirlerden daha iyi muhafaza olmuş. Pausanias (takribi M.S. 170) şehri en mamur hâliyle görmüş ve abidevi binalarını tasvir etmiş; şehrin sapa ve tecrit olmuş konumu ve keza kaba, büyük ve sağlam yapıları nedeniyle Mykene'deki genel manzaranın bu şöhretli seyyahtan bugüne ciddi bir şekilde değişmiş olması pek ihtimal dâhilinde değildir. ...

Surların kuzeybatı köşesinde yer alan, mükemmel ve çok sert breş taşından inşa edilmiş Aslanlı Kapı'nın menfezi yukarıdan aşağıya genişliyor, kapının üst eşiğinin üzerinde, duvarın içine gömülmüş üçgen bir niş bulunuyor. Bu nişin amacı üstündeki duvarın baskısını kapının üst eşiğinden uzak tutmak, nişin içi de kapı ve surun inşa edildiği güzel breş taşından, 3 metre yüksekliğinde, 3,5 metre uzunluğunda ve 60 santimetere kalınlığında bir blokla dolu. Bu bloğun dışarı bakan yüzün-

3 Takribi on kilometre kadar – ç.n.

Aslanlı Kapı.

de, karşılıklı duran iki aslanı tasvir eden bir kabartma yer alıyor; ama en dikkate değer yapılar hazinehane denilen binalar ki köyün ahalisi bu binaları bugün benzerlikleri nedeniyle fırın olarak adlandırıyor.

En büyük iki hazinehane surla çevrili şehrin inşa alanı içinde yer alıyor. Bunlardan biri menkulatta Atreus'a ithaf edilen büyük hazinehane, hemen Aslanlı Kapı'nın yakınlarındaki diğeriyse anlaşılan hep toprak altında kalmış ve bu yüzden Antik Çağ'da bilinmiyormuş. Bu hazinehanenin çatısını kaplayan tonoz yıkılmış; ama bu, Argolis'te yaşayanların bir bölümünün iddia ettiği gibi tesadüfen ve kendiliğinden mi olmuş yoksa diğer bir grubun söylediği gibi, kötü ün sahibi Ali Paşa'nın oğlu Veli Paşa'nın bir alçaklığının neticesi mi, emin olabilecek şekilde öğrenemedim. Bu ikinci grup, Veli Paşa'nın 1820'lerin sonuna doğru bu yoldan hazihanenin içine girmeye çalıştığını ama Yunan ihtilâlinin patlak vermesiyle amacına ulaşamadığını anlatıyor. ...

Pausanias şöyle diyor: "Klytaemnestra ve Aegisthus duvarlardan biraz uzakta gömülmüşler, çünkü Agamemnon ve

onunla beraber öldürülen diğerlerinin toprağa verildiği içeri kısımda gömülme şerefine değer bulunmamışlar." Peleponnes üzerine yazan herkes, tuhaf bir şekilde, Pausanias'ın bu sözlerini yanlış yorumlamış, çünkü onun duvardan bahsederken sadece şehir surlarını kastetmiş olacağını düşünmüşler, akıllarına onun Akropolis'in büyük duvarlarını kastediyor olabileceği gelmemiş, bu nedenle de Pausanias'ın beş mezarı Aşağı Şehir'de, Klytaemnestra ve Aegisthus'un mezarlarını ise onu çevreleyen surun dışında tasvir ettiğini kabul etmişler. Ama Pausanias'ın böyle bir kastı olmadığı ve duvar derken aklından geçenin sadece ve sadece kalenin duvarları olduğunu, Aslanlı Kapı'nın duvarların içinde olduğunu belirtmesi de kanıtlıyor. ...

İşte bu sebeple Pausanias'ın yukarıdaki satırlarını ben her zaman, beş mezarın akropolisin içinde olduğu yorumuyla anladım. Ve bunun için de 1874 Şubatı'nda, tam orada 34 kazı kuyusu açtırdım, toprağı incelettim, mezarları aramam gereken yeri bulmaya çalışıyordum. Batı ve güneybatı teraslarında açtırdığım ilk altı kuyu vaatkâr neticeler vermişti, özellikle de Aslanlı Kapı'dan 100 adım mesafede açtırdığım ikisi, çünkü bu bölgede sadece iki kiklopik ev duvarı bulmakla kalmadım, mezar taşına benzeyen ve üzerinde heykel ya da kabartma olmayan bir taş levha ve pişmiş topraktan bir dizi boynuzlu dişi idol ve küçük ineği de gün ışığına kavuşturdum.

Bu defaki çalışmalarımı 7 Ağustos 1876'da başlattım. Çalıştırdığım 63 ameleyi üçe böldüm. 12'si Aslanlı Kapı'nın çevresinde akropolisin girişini açmaya gayret ediyorlar, 43 adama Aslanlı Kapı'dan 12 metre mesafede 34,5 metre uzunluğunda ve genişliğinde bir yarma kazdırıyorum ve geri kalan 8 adamı da Aslanlı Kapı'ya yakın hazinehanenin güney tarafına yerleştirdim, burayı kazıp binanın girişini bulmaya çalışacaklar. Ama hazihanenin yanında toprak taş kadar sert ve çok miktarda büyük taş blok var burada, bu yüzden çalışmalar son derece yavaş ilerliyor.

Aslanlı Kapı'da da büyük zorluklarla karşılaştım, çünkü giriş büyük taş bloklarla kapanmıştı. Bu taşları sanki şehri savunanlar, kapının iki tarafındaki duvarlardan, şehre saldıran ve M.Ö.

186'da akropolisi zapteden Argosluların üzerine atmışlar gibi görünüyor. Kapının içine girerken sol tarafta bir küçük oda buldum, hiç şüphe yok ki bu oda, tarih öncesinin kapı nöbetçisinin barınağıydı. Odanın tavanı tek bir taş plakadan müteşekkil ve sadece 1,5 metre yüksekliğinde. Odanın bugünkü kapı nöbetçilerinin pek hoşuna gitmeyeceği muhakkak ama kahramanlar çağında konfor bilinen bir şey değildi, hele hele köleler için; bilinen bir şey olmayınca yokluğu da hissedilmiyordu.

Eski çağların yazarlarından hiçbiri Mykene'nin Argoslular tarafından fethedilip, ahalisinin şehirden sürülmesinden sonra bir daha iskân edildiğinden bahsetmez. Tam aksine, Julius Cesar ve Augustus Octavanius dönemlerinde yaşamış yazar Siculus, şehrin trajik sonunu anlattıktan sonra şöyle devam eder: "Bir zamanlar zenginlik ve güçle kutsanmış, böylesine büyük evlatlar yetiştirmiş ve fevkalade işlere imza atmış bu şehir böylece harap edildi ve bugüne dek bir daha iskân edilmedi." Buna mukabil ben insanların şehre yeniden yerleştiklerini ve bu yeni şehrin en az 200 sene daha meskûn olduğunu en güvenilir delillerle ispat ettim.

Kazdırdığım yarığın kuzey istikametinde sonlandığı noktada kiklopik bir suyolunun bir bölümünü ortaya çıkardım. Bu suyolu, Tiryns'dekinden bile daha ilginç, çünkü oradaki en azından kayalık zemin üzerindeyken buradakinin altında moloz bulunuyor ve işlenmemiş taşların arasında birleştirici herhangi bir harç kullanılmadığından suyun taşlar arasına sızıp kaybolmadan nasıl aktığına akıl sır erdirmek zor. Hemen bu kiklopik suyolunun yanında 12 mezar benzeri hazne var, bunların her biri sert kireç taşından büyük plakalardan inşa edilmiş, üstleri de daha küçük plakalarla kapanmış. Kanaatimce bunların, küçük sarnıçlardan başka bir şey olmaları pek kabil değil. Bu haznelerin birkaç adım güneyinde iki mezar ortaya çıkardım. Mezarlar kuzeyden güneye giden düz bir hat üzerinde bulunuyorlar ve son derece ilginç alçak kabartmalarla süslenmişler. Bu mezar stellerinin en kuzeyde olanı maalesef yumuşak kireç taşından imal edilmiş, bunun neticesinde de birçok yerinden kırılmış ve üst kısmı günümüze kadar kalmamış. Üzerinde bö-

lümlere ayrılmamış tek bir tasvir var, bir av sahnesi. Tek atlı bir savaş arabasının üzerinde duran avcının sol elinde dizginler var, sağ elinde de kalın ve uzun bir kılıç tutuyor.

Diğer mezar taşı bu stelden sadece 30 santimetre kadar uzaklıkta ve aynı hat üzerinde, çok daha sert bir kireç taşından yapılmış ve bu nedenle daha iyi muhafaza olmuş. Bundaki kabartmada, bu defa sol taraftan gelen bir savaş arabasının üzerinde bir savaşçı tasvir edilmiş. Üzerinde rölyefler olan bu iki mezar taşının, aşağı yukarı Aslanlı Kapı'nın aslanlarıyla aynı dönemden olduğunu kabul etmek gerekir kanaatindeyim.

Mykene, 9 Eylül 1876

19 Ağustos'tan beri çalışmalarımı ortalama 125 amele ve dört moloz arabasıyla sürdürüyorum ve bayağı mesafe aldım. Aslanlı Kapı'nın yanındaki yarmadaki çalışmaları bir süre için durdurmak zorunda kaldım; çünkü Atina Arkeoloji Enstitüsü, kiklopik duvarı kapının üst tarafında ve yanlarında onaracak; aslanların tasvir edildiği bas rölyefleri demir maşalarla yerine daha sağlam raptedecek ve bu şekilde depreme karşı daha iyi korunmasını sağlayacak bir mühendis yollamaya söz verdi. ...

Bütün bu mezarların Aslanlı Kapı'nın yakınlarında, yani akropolisin en görkemli noktasında, normal şartlar altında Kraliyet Sarayı'nı bulmanın umut edileceği bir mevkide olması iyiye işaret. Bir akropolisin aynı zamanda mezarlık olarak kullanıldığı başka herhangi bir örnek bilmiyorum.

Pausanias'ın, kadim menkulata uyarak Atreus'a, "Erlerin Kralı" Agamemnon'a, onun araba sürücüsü arkadaşı Eurymedon'a, Cassandra ve onun yol arkadaşlarına ithaf ettiği mezarları burada bulduğumu bir an hiç tereddütsüz açıklayabilirim.

Karım ve ben sabahın erken saatlerinden güneşin batışına dek, kazı çalışmalarının başında duruyoruz. Kızgın güneş ve hiç durmayan, sürekli olarak toz kaldırıp gözlerimize sokan ve böylece devamlı iltihaplanmalarına neden olan fırtınadan ciddi şekilde muzdaribiz, ama bütün bu ızdıraba rağmen, ölümsüz bir şana sahip, kadim zamanlardan kalma bir şehri kazmaktan daha ilginç bir şey tasavvur edemiyoruz. Bulduğumuz en ufak

bir pişmiş toprak parçası dahi tarihin yeni bir sayfasını keşfetmemizi sağlıyor.

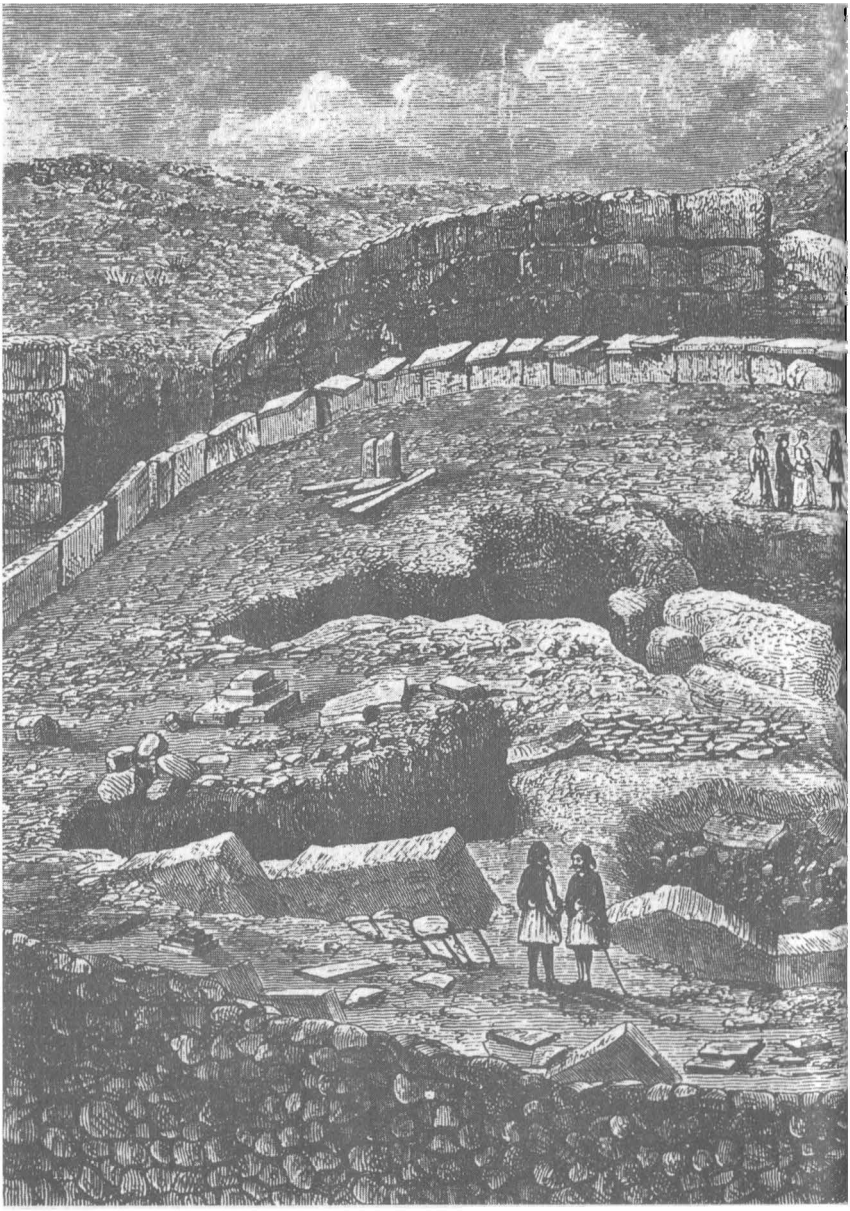
Mykene, 30 Eylül 1876

... Frau Schliemann'ın çalışmaları tek başına yönettiği hazinehanede, 30 amele ve 2 arabayla, tonozun üst kısmından aşağıya düşerek yığılmış yüzlerce büyük taş bloğu kaldırmak için korkunç zorluklarla savaşıyoruz. Bu hazinehanenin iç duvarları, görüldüğü kadarıyla Atreus'un bu şehirdeki ya da Minyas'ın Orchomenos'taki mezarları gibi bronz plakalarla kaplı değilmiş; en azından ben burada taşların hiçbir yerinde metal plakaları sabitlemek için kullanılacak bronz çivilerin deliklerini göremedim. Bu hazinehane hem Atreus'undakinden hem de Orchomenos'taki Minyas'ın mezarından daha basit ve görünüşe göre daha da eski.

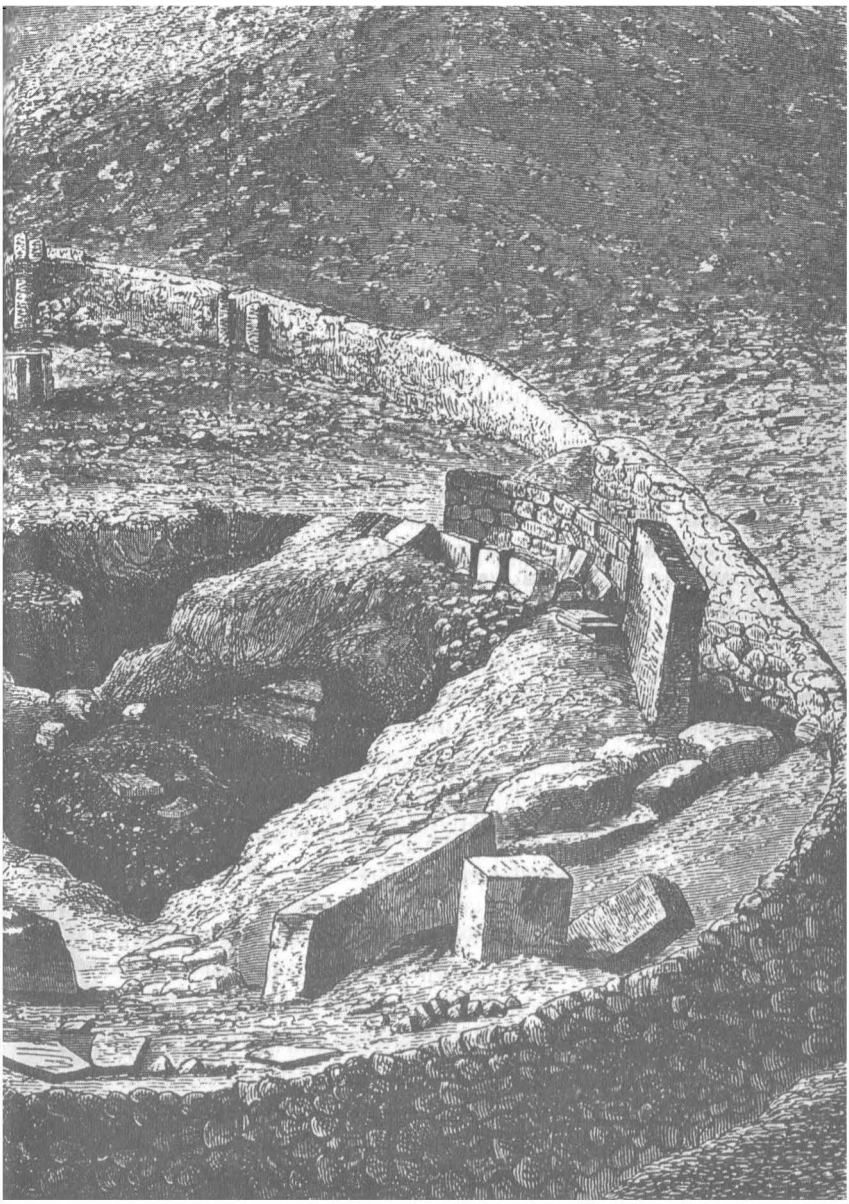
Atina Arkeoloji Enstitüsü, Aslanlı Kapı'nın üzerindeki rölyeflerin sağlamlaştırılması ve iki tarafındaki duvarın onarılması için henüz bir mühendis göndermedi, ama ben yine de çalışmalarımı sürdürebildim ve daha şimdiden Aslanlı Kapı'nın muazzam eşiğini ortaya çıkarmaya muvaffak oldum.

Mykene, 30 Ekim 1876

Dün ve bugün kazılarımı, majesteleri Brezilya İmparatoru II. Dom Pedro'yu misafir etme şerefini yaşadı. Majesteleri Korint'ten at sırtında gelerek doğrudan doğruya akropolise çıktı, iki saat boyunca dikkatle gezdiği kazı alanımda kaldı. Bir zamanlar agoranın oturma sıraları ve çevre duvarlarını oluşturan, çember şeklinde, iki sıra eğimli yayvan taş bloğu ve bunların içinde kalan üç sıra mezar steline, özellikle de rölyeflerle süslü dört mezar taşına büyük ilgi gösterdi, fotoğraflarını çekip Kahire'ye yollamamı rica etti. "Erlerin Kralı" Agamemnon'un içinden geçerek kahramanlar çağının en şanlı seferini başlattığı muhteşem Aslanlı Kapı, bu kapının harikulade eşiği, kraliyet sarayının kiklopik temeli, üç kiklopik suyolu, muazzam büyüklükteki kiklopik surlar ve tarih öncesinden kalma diğer bütün abideler de majestelerinin ciddi şekilde ilgisini çekti.

Mykene'de mezarların bulunduğu dairenin kazılar sırasındaki görünümü.

İmparator bunlardan sonra benim kazdığım hazinehaneyi ve ardından da öğle yemeğini de içinde hazırlattığım Atreus'un hazihanesini ziyaret etti. Yeraltında, neredeyse kırk asırlık, sırlarla dolu bir tapınağa benzeyen bu yapıda alınan yemek majestelerinin ziyadesiyle hoşuna gitti. Majesteleri yemekten sonra kazılarım neticesinde ortaya çıkan büyük Miken eserleri koleksiyonunu Harvati köyünde derin bir ilgiyle gezdi. Özellikle farklı formlardaki Hera heykelciklerini, mükemmel Mykene keramiklerini ve arkaik heykelleri büyük bir hayranlıkla inceledi. Majesteleri, kiklopik duvarların, hazinehanelerin ve benzeri binaların hepsinin taşlarının getirildiği Harvati yakınlarındaki taş ocağını da ziyaret ettikten sonra tekrar kazı alanını ve Mykene müzesini görmek için buraya geldi ve buradan da Korinth ve Kalamaki yoluyla Atina'ya döndü.

Mykene, 6 Aralık 1876

Üzerinde alçak kabartmalar olan dört mezar taşı topraktan çıkartılıp Atina'ya gönderilmek üzere Harvati köyüne götürüldükten sonra, savaşçılar ve av sahnelerinin tasvir edildiği rölyeflerle süslü bu stellerin bulunduğu mevkiyi iyice araştırdım ve 6,5 metre boyunda, 3,5 metre eninde, kayaya oyulmuş, dört köşe bir mezar keşfettim. ...

Derine doğru kazdıkça zaman zaman biraz siyah kül ve bunun içinde de, çok özel objeler çıkmaya başladı karşıma, mesela üstü incecik bir altın tabakasıyla kaplanmış ahşap bir düğme ya da fildişinden koçboynuzu şekilinde yontulmuş başka bir obje, başka mücevherler ve küçük altın varakalar. Bu şekilde diğer ilginç objelerin yanı sıra altın varakla kaplanmış, her biri 5 frank'lık metal para büyüklüğünde 12 düğme buldum. 3,15 metre derinliğe indiğimde, mezarın içindeki yumuşak toprağı çamura çeviren şiddetli yağmur çalışmaları durdurmama neden oldu. Bu yüzden ikinci sıradaki üzerinde plastik süsleme olmayan iki mezar taşını topraktan çıkardım, bunlar alçak kabartmalarla süslü üç stelin tam 6 metre doğusunda bulunuyorlardı. Bu iki mezar taşının bulunduğu noktada kazmaya devam edince, kayaya oyulmuş, 3,5 metre eninde ve bir kenarında 6,5

diğer kenarında 6 metre uzunluğunda bir mezar daha buldum. Bu mezar başka bir yerden getirilmiş, hiçbir şeyle karıştırılmamış, doğal toprakla doluydu. Mezar taşlarının 60-70 santimetre altında, görünüşe göre daha eski ve kabartmalarla süslenmemiş iki stele ait kırılmış, büyük parçalar buldum. Kayalık zeminden 5 metre, yani kazıya başladığım toprak zeminden 7,5 metre derinde bir tabaka çakıl taşıyla karşılaştım ve bu tabakanın altında, birbirine birer metre mesafeyle üç insan iskeleti ortaya çıkardım. ... Her üçünün de şu anda yattıkları bu yerde yakıldığı ilk bakışta anlaşılıyordu....

Mezarın dört bir tarafındaki duvarlar, bağlayıcı herhangi bir harç kullanmadan, oldukça büyük taşlarla örülmüştü. Mezarın zeminine serpilmiş küçük taşların, kanaatimce ölülerin üzerinde yakıldığı odun yığınına hava cereyanını sağlamak dışında bir işlevi olamaz. Bu odun yığınları büyük değildiler; amaç, anlaşılan, ölülerin elbiselerini ve tamamen ya da kısmen etlerini yakmaktı, ama bundan fazlasını değil, çünkü kemikler ve hatta kafatasları muhafaza olmuştu. Fakat kafatasları nemden o derece zarar görmüşlerdi ki tek birini bile kurtaramadık.

Her üç iskelette beşer diadem buldum, hepsi incecik birer altın tabakasından imal edilmişti, 0,5 metre uzunluğundaydı ve ortasında 10 santimetre enindeydi, hepsi sivrilerek sonlanıyordu, diademleri sağlamlaştırmak için kenarları bakır tellerin etrafına bükülmüştü. Bu tellerin parçalarından bolca bulunuyordu mezarda.

Schliemann gerek bu mezarda gerekse komşu mezarlarda bulduğu altın takıları, küçük obsidian bıçakları, gümüş ve terracotta vazoları uzun uzun tasvir ediyor. Özellikle üçüncü mezardaki buluntular masal gibi bir hazine.

Bu üçüncü mezarda üç kişinin dünyevi kalıntılarını buldum, kemiklerinin özellikle de dişlerinin küçüklüğüne ve mezarda bulduğum çok miktarda kadın mücevherine bakarak bunların kadın iskeletleri olduğuna kanaat getirdim.

Mezarın yapısı, iskeletlerin konumu, her şey birinci mezardakinin aynı, Heinrich Schliemann her şeyi sabırla bir kere daha tasvir ediyor ve ardından mezarda bulduğu objelerin uzun bir dökümünü yapıyor: Her biri farklı ama hepsi mükemmel bezemelerle süslü 700 civarında büyük, yuvarlak, altın varak kolyeler, gerdanlıklar, altından işlenmiş kelebekler, kalpler, geyikler, aslanlar, ahtapotlar, grifonlar, kuğular. İskeletlerden birinin kafasındaki harika taç, bunun haricinde beş diadem, haç şeklinde takılar, yıldızlar, broşlar. Hepsi altından mamul bu harika hazinenin yanı sıra günlük kullanım için imal edilmiş objeler, ayrıca ametist, akik, bronz ve alabastardan çeşitli eşya.

Başarımdan aldığım cesaretle, birbirine paralel iki çember hâlinde yerleştirilmiş büyük taş levhaların çevrelediği agoranın içinde kalan bütün alanı kazmaya karar verdim ve dikkatimi, son açtığım mezarın hemen batısında kalan stellere yoğunlaştırdım. ...

Dağın eski zemininin 6 metre altında neredeyse yuvarlak bir kiklopik yapıya rast geldim, kuyuya benzeyen büyük yuvarlak bir menfezi vardı. Bu kadim zamanlardan kalma abidenin ölülerin kutsanması için kullanılan bir sunak olduğunu hemen anladım. Hepsi sunağın altında yatan mezar taşı formundaki iki taş levha ve kısa bir sütun bu kanaatimi güçlendirdi ki bunların vaktiyle buraya, mezarın yerini işaretlemek üzere dikilmiş olduğunu düşünüyorum.

Sonunda 9 metre derinlikte, son tasvir ettiğim mezardan 1,5 metre uzaklıkta, 7 metreden fazla uzunluğu ve 5,5 metre eni olan yeni bir mezar odası buldum. Diğer bütün mezarlar gibi bunun da zemini bir tabaka çakıl taşıyla kaplıydı. Bu zeminin üzerinde birbirine aşağı yukarı eşit uzaklıkta 5 iskelet yatıyordu, üçünün başı doğuya ayakları batıya, ikisinin başı kuzeye ayakları güneye bakıyor. Görünüşe göre hepsi yattıkları yerde yakılmışlardı. Hem bedenlerini saran ciddi miktarda kül hem de ateşin çakıl taşlarında ve mezar odasının duvarlarında bıraktığı izler bunu açıkça gösteriyordu. Bütün cesetlerin, bu mezarda ve diğerlerinde, zemini kaplayan çakıl tabakasının üzerinde yakıl-

dığı Eski Eserler Dairesi Genel Müdürü Profesör Eustratides'in bana hazinelerin çıkarılmasında yardımcı olmak üzere yolladığı üç hükümet görevlisi tarafından da resmî olarak tespit edildi. Keza iki hafta boyunca benimle kalan Atina Üniversitesi Arkeoloji Profesörü Phendikles ve Argolis'in her köşesinden buraya gelip mucizevi keşiflerimi görmek isteyen binlerce insan da bu tespite katıldılar. Dolayısıyla benim cesetlerin yakıldığına dair verdiğim bilgilerin kesinliğinden şüphesi olanlardan ricam, ya ismini verdiğim Eski Eserler Dairesi Direktörü'nden ya da Atina'daki Kültür Bakanlığı'ndan teyit almalarıdır.

Bu dördüncü mezardaki beş beden, kelimenin tam anlamıyla mücevherlerle kaplıydı ve bütün mücevherler hiç tereddüde yer bırakmayacak şekilde yakılma işleminin izlerini taşıyorlardı.

Üstteki çakıl taşı tabakasına 30 santimetre kalıncaya kadar kazı kolay, yapılması gereken sadece işçilere şurada ya da burada kazacaksınız şeklinde talimat vermek, ama bu noktaya geldikten sonra işi kendimiz yapmak durumundayız. Bu da son derece zor ve meşakkatli, özellikle de yağmurlu havanın hâkim olduğu şu günlerde, çünkü ancak dizlerimizin üzerine çökerek ve bıçaklarımızla moloz ve toprağı özenle ayırarak kazabiliyoruz ki altın mücevherlerden hiçbiri zarar görmesin ya da kaybolmasın.

Bu mezardaki alt tabakaları kazmaya güney tarafından başladım ve hemen beş büyük bakır kaba rastgeldim. Bunlardan birinin içinde büyüklü küçüklü yüz kadar altınla kaplı ve hepsi spiraller ve başka süslemelerle bezeli ahşap düğme vardı. Bu bakır kaplardan üçünde, özellikle de ibrik formunda olanda, ateş üzerinde uzun süre kullanılmış olmaktan kaynaklanan izler hemen fark ediliyordu.

Bu ve diğer Miken mezarlarında bulduğum bakır kapların hiçbirinde lehim izine rastlamamış olmamı çok dikkate değer buluyorum; bu büyük kaplar birbirine küçük pimlerle raptedilmiş bakır plakalardan imal edilmişler.

Hemen altın düğmelerle dolu bakır kabın yanında, iki uzun altın boynuzu olan gümüş bir inek başı buldum. Tam alnın-

da, 6,5 santimetre çapında, çok güzel süslenmiş bir güneş vardı; kafanın tam ortasında belki de içine çiçek konulması için düşünülmüş yuvarlak bir delik bulunuyordu. Ben burada boynuzlarının arasında güneşle tasvir edilmiş bir Mısır Apis'i görüyorum.

Dördüncü mezardan gümüş inek başı figürü. Figürün boynuzları altındır.

Bundan önce de belirttiğim gibi Mykeneli kuyumcular, gümüşü altınla kaplama sanatını beceremiyorlardı, çünkü ne zaman bunu yapmaları gerekirse önce gümüşü bakırla sonra bakırı altınla kapladıkları görülüyor. Ağzını, gözlerini ve kulaklarını altınla kaplamak istedikleri bu gümüş inek kafasında da böyle yapılmış. İneğin ağzındaki kaplama çok iyi muhafaza olmuş, ama göz ve kulaklarından neredeyse tamamen kaybolmuş. Bu inek kafasının, Mykene'nin koruyucu tanrıçası Hera'yı sembolize ettiğine hiç şüphe yok.

Doğudan batıya kazmaya devam ettim ve bronzdan imal edilmiş 20 kadar kılıç ve mızraktan oluşan bir yığına rastgeldim. ...

Kafaları kuzeye bakan iki iskeletin yüzleri, *repoussé*[4] işlemeyle süslenmiş altın maskelerle kaplıydı. Bunlardan biri yakma işlemi sırasında ve sonradan üzerine gelen toprak ve taşların ağırlığıyla o kadar zarar görünüş ve kül, üzerine o kadar temizlenemez şekilde yapışmıştı ki iyi bir fotografisini almak mümkün olamadı. Bu maske bir iki dakika dikkatle incelendiğinde, yüz hatları oldukça iyi bir şekilde görülebiliyor. Oval, genç bir surat, geniş bir alın, uzun Helenistik bir burun, küçük bir ağız ve ince dudaklar, gözler kapalı. İkinci maskedeyse tamamen farklı bir fizyonomi görülüyor. Kocaman yanaklı yuvarlak bir surat, dar bir alın, burun diğer maskedeki gibi alından düz bir hat çizerek aşağıya inmiyor, ağız ufak, dudaklar dolgun; yine gözler kapalı, kaş ve kirpikler oldukça belirgin. Çok daha kalın bir altın plakadan işlenmiş üçüncü bir maske, kafaları doğuya bakan iskeletlerden birinin yüzünü kaplıyordu. Bu maske de diğerlerinden farklı bir fizyonomiye sahip, ağzın sağ ve sol üstündeki kırışıklıklar ve çok büyük ve ince dudaklı ağzın ifadesi burada tasvir edilenin yaşı ilerlemiş bir adamın portresi olduğunu hiç tereddütsüz gösteriyor. Alın çok büyük, keza açık duran gözler de; ama kaş ve kirpikler yok, burun maalesef biraz taşların ağırlığıyla ezilmiş ve eğrilmiş. Bu maske, aynı zamanda yüzünü tasvir ettiği adamın kafatasının bir kısmını da hâlâ saklayabilmiş.

Bu üç maskede tasvir edilmiş yüz ifadeleri birbirinden o kadar farklı ve aynı zamanda tanrılar ve kahramanların ideal tiplemelerinden o kadar uzak ki her birinin yüzünü kapladığı ölünün tasviri olmasına muhakkak gözüyle bakılmalı, çünkü aksi takdirde hepsi aynı ideal tipte yüzler olurdu.

Dördüncü, çok ağır bir maskeyi kafası doğuya bakan iskeletlerden birinin başının yanında bulduk. Bu maske ikiye katlanmıştı, bu yüzden de pek maskeye benzemiyordu. Bir miğfer olduğunu düşündüm ve *Times*'a 27 Aralık 1876'da yazdığım makalemde onu bu şekilde tanımladım. Ama daha sonra katlan-

4 İnce metal plakaları arkasından çekiçle vurarak işleme – ç.n.

mış objeyi açınca bunun başın üzerine konulmak üzere düşünülmüş olamayacağını, sadece yüzü saklamak için kullanılacak bir maske olabileceğini gördüm. ...yakından incelendiğinde kulakları ve gözleri sarih olarak görülebilen bir aslan kafasını tasvir ettiği fark ediliyor. Maalesef saf altından imal edilmiş ve dolayısıyla çok yumuşak, bu yüzden de birçok kısmı; alnın üst tarafından bir parça, burundan başka bir parça, çenenin altından bir üçüncü ve yelenin, bakanın açısından sol tarafında, bir dördüncü parça kırılmış. Ama bütün bu parçalar mevcut bu yüzden ehil bir kuyumcu tarafından tekrar lehimlenip bir araya getirilmeleri işten bile değil. ...

Ne Homeros'ta ne de daha sonra yazılmış diğer klasik eserlerde, ölüleri, portrelerini tasvir eden bir maskeyle, esasen herhangi bir maskeyle, gömmenin gelenek olduğuna dair bir ima göremeyiz. Gerçek bir portre olmayan, sadece ideal tipte bir yüzü tasvir eden ahşap maskeler Mısır mezarlarında zaman zaman bulunmuştur.

Kafaları doğuya dönük üç iskelette ayrıca iki mühür yüzüğü ve büyük altın bir bilezik buldum. Her iki mühürün yüzeyi de biraz konveks. Yüzüklerin birinde çok arkaik bir gravürle iki aygır tarafından çekilen arabasında arabanın sürücüsüyle beraber bir avcı tasvir edilmiş, ne kadar hızlı koştuklarını göstermek için atların ayaklarının hepsi havada ve zemine paralel bir hat üzerinde, kalın ve gür kuyrukları da dikilmiş. Hem avcı hem de arabanın sürücüsü çıplak, kasıklarını çevreleyen birer kemer dışında bir şey yok üstlerinde. İkinci mühür yüzüğündeki savaş sahnesi daha da ilginç. Bu mühürde dört savaşçı görüyoruz, bunlardan biri diğerlerine karşı zafer kazanmış; mağlup olanlardan biri yaralı, muzaffer savaşçının sağında, elleriyle yere dayanmış oturuyor, sadece kafasında küçük bir miğfer var, bunun haricinde tamamen çıplak. İkinci mağlup savaşçı da yaralı gibi görünüyor, çünkü muzaffer savaşçının önünde bir dizinin üzerine çökmüş, diğer bacağını zemine doğru açmış ve hâlâ rakibiyle mücadele ediyor. Üçüncü savaşçı kaçmayı tercih etmiş gibi; sadece kafasını ve ayaklarını görebiliyoruz, vücudunun geri kalanı sıradışı görünümlü, devasa bir kalkanın

ardında kalmış. Bu kalkan hiç şüphe yok ki Homeros'un korkunç büyüklükleri nedeniyle kulelerle karşılaştırdığı kalkanların bir benzeri. İlyada VII, 219'da mesela şöyle tasvir ediyor şair böyle bir kalkanı: "Aias yaklaştı kule gibi kalkanıyla, usta derici Tykhios yapmıştı o tunç kalkanı, kalkan yedi kat tosun derisindendi, ..." Her iki mühür yüzüğünün çok küçük olduğunu ve ancak bir kadının parmağına uyabileceğini de eklemek isterim. Bu harika yüzükleri gün ışığına çıkardığımda elimde olmaksızın haykırdım: İlyada ve Odysseus'nın yaratıcısı her halükârda buna benzer bir medeniyette, böylesi sanat eserlerini yaratabilen bir dünyada doğmuş ve yetişmiş olmalıydı, sadece böylesi sanat şaheserlerini sürekli olarak görebilen bir şair o tanrısal dizeleri yazabilirdi. Gladstone, *Homeric Synchronism* isimli eserinde Homeros'un bir Akhalı olduğu hususunda bütün tereddütleri ortadan kaldırmıştı, ben de Mykene'nin derinliklerinden Gladstone'un haklı olduğunu gösteren binlerce kanıtı daha gün ışığına kavuşturuyorum. Mühür yüzüklerinin yanında bulduğum büyük, masif bilezik de çok ilginç. Yüzüklerin aksine bu bilezik o kadar geniş ki sıradan bir insanın uyluğuna takmak bile mümkün olacaktır. ...

Schliemann, bu noktadan sonra önce bileziği ardında da dördüncü mezarda bulunan devasa büyüklükteki hazinenin diğer parçalarını tasvir ediyor. Bir altın taç, altın kaplar, ibrikler, taslar, Homeros'un İlyada XI, 630'da tasvir ettiği Nestor'un kupasına benzer bir kadeh (bir de iki ayaklı çok güzel bir kupa, altın kakmalıydı kupanın üstü, kulpu vardı tam dört tane, gagalıyordu her kulpu altından iki kumru), alabastardan vazolar, gümüş ve kurşun karışımından bir geyik idolü, sayısız sırlanmış altın düğme, kehribar bilyeler. ...

Argoslular tarafından M.Ö. 468'de zaptedilmesinden sonra, yani 2.344 senedir ilk kez Mykene akropolisinde bir askerî garnizon kurulmuştu. Garnizonun nöbet ateşleri, Agamemnon'un Troya'dan dönüşünü haber vermek üzere kurulmuş nöbet noktalarını, Klytaemnestra ve âşıklarını kralın yaklaştığını bildire-

rek uyaracak sinyali hatırlatıyordu bize. Bu defaki işgalin barışçı bir karakteri vardı, tek amacı bölge halkını biraz korkutmak ve biz çalışmalarımızı sürdürürken mezarlara yaklaşmalarını veya gizlice kazı yapmalarını engellemekten ibaretti.

Daha dördüncü mezardaki çalışmalarım devam ederken, ki neticelerini sizlere anlatmıştım, bu mezarın kuzeybatısında bulunan beşinci ve son mezarı da inceledim. Diğer mezarların aksine bunun dört yanında duvar örülmemişti. Alışıldığı üzere zemin çakıl taşlarıyla kaplıydı, bu zeminin üzerinde sadece bir iskelet bulunuyordu, kafası doğuya döndürülmüştü ve bu da diğerleri gibi olduğu yerde yakılmıştı. ... Maalesef muhafaza edilemeyecek kadar kırılgan bir hâlde olan kafatasının etrafında *repoussé* işlemeyle bezenmiş bir diadem vardı. ... Bu mezarda 16,5 santimetre yüksekliğinde, açık yeşil ve kırık bir Mısır porseleni buldum. ... Bu vazoya benzer vazolar, Thera (Santorin) ve Therassia adalarındaki, ehil jeologların kanaatine göre aşağı yukarı M.Ö. 1800-1700 yıllarında, batarak yok olmuş, merkezi bir büyük yanardağın patlamasıyla yıkılmış ve toprak altında kalmış tarih öncesi şehirlerde de bulunmuştu. Ayrıca bu tip vazolara Troya harabelerinde de sık sık rastgeldim, ama oradaki örneklerin çoğu bir göbek deliği ve baykuş suratıyla süslenmişti.

Üzerinde rölfeyler olan üç stelin yerini gösterdiği birinci mezarın içinde, daha önceki günlerde yağan yağmurla oluşan çamur, güzel hava sayesinde tekrar kuruduğu için yeniden çalışmalara başladım ve nihayet mezar odasının zeminine kadar inebildim. Bu mezardaki üç iskelet birbirinden aşağı yukarı birer metre mesafede yatıyorlardı ve benim onları bulduğum bu yerde yakılmışlardı. Sadece üçünün ortasındaki iskeletle ilgili birtakım farklılıklar vardı. Bu iskeletin etrafındaki odun külünün karıştırıldığı belli oluyordu, diğer iki bedeni ve mücevherleri kaplayan kil tabakası ve onun üzerindeki çakıl taşları da bunda görülmüyordu. Ayrıca bu iskelet neredeyse üzerinde hiçbir mücevher olmadan bulunduğu için mezar soyguncuları tarafından soyulduğu anlaşılıyordu. Bu kanaatim, mezarı süsleyen rölyefli stellerin altında, çeşitli derinliklerde, dağınık

bir hâlde, az miktarlarda siyah külle beraber bulduğum 12 altın düğme, küçük altın varak parçaları ve kemikten çok sayıda başka objeyle bir kere daha teyit edildi. ... Muhtemelen burada birileri dar bir çukur kazarak mezar odasına girmiş ve doğrudan doğruya ortadaki iskelete rast gelmişler. Onu hiçbir şeyi umursamadan soyduktan sonra yakalanma korkusuyla o kadar acele etmişler ki sadece maske, göğüslük, diademler gibi büyük ve masif altın parçaları ve keza bronz kılıçları kurtarmaya çalışmışlar, buna mukabil küçük parçaları bırakmışlar.

Mezar odasındaki iskeletlerin üçü de başları doğuya ayakları batıya yönelik durumda yatıyordu, üçü de alışılmış boyutlardan büyüktü, duvarların arasında kalan sadece 1,67 metreye adeta sıkıştırılarak konmuş gibiydiler. ...

Schliemann iskeletlerden ikisinin oldukça kötü durumda olduğunu ve havayla temas eder etmez dağıldıklarını anlatıyor.

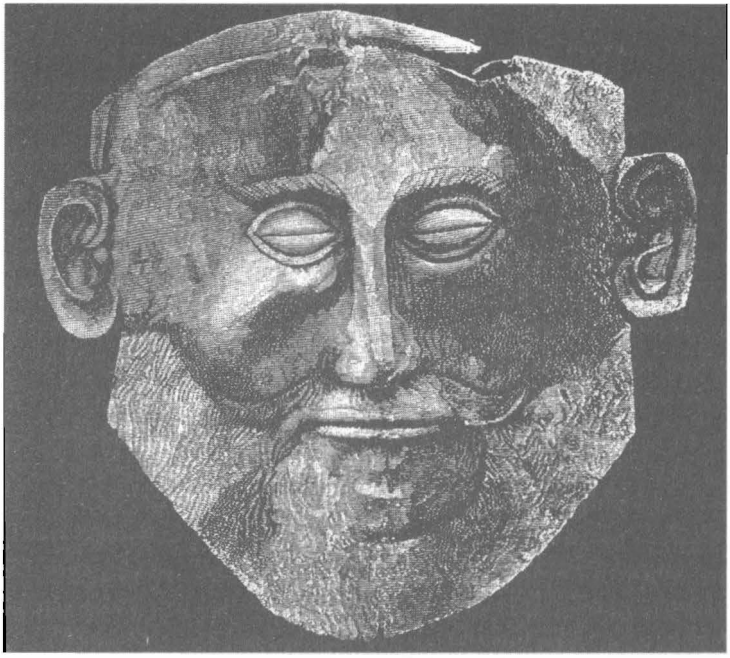
Ama mezar odasının kuzeyinde kalan üçüncü cesedin yuvarlak yüzü, etleriyle beraber, ağır altın maskenin altında gayet iyi muhafaza olmuştu. Gerçi saçından iz yoktu ama her iki gözü çok iyi görülebiliyordu, keza üzerine binen büyük yük nedeniyle açılmış ve 32 güzel dişini gösteren ağzı da. Cesedi görmeye gelen doktorlar, bu dişlerden yola çıkarak adamın aşağı yukarı 35 yaşlarında ölmüş olması gerektiğini söylediler.

Schliemann uzun uzun tasvir ediyor üçüncü cesedi.

Efsanevi kahramanlar çağından bir adamın, iyi korunmuş ve altın takılarla bezenmiş cesedinin bulunmuş olduğu haberi yıldırım hızıyla yayıldı Argolis'e, binlerce meraklı geldi bu mucizeyi görmek için Argos'tan, Nauplia ve etraftaki köylerden. Ama bana bu bedenin nasıl korunabileceği konusunda akıl verecek kimse yoktu. Hızla bozulup parçalanacağından korkuyordum, bu nedenle hiç olmazsa bir resmini yaptırmak için bir ressam çağırdım Mykene'ye. Ama ceset, Argoslu Spiridon Nikolaou isminde bir eczacının üzerine, içinde sandarak reçine-

si eritilmiş alkol dökerek sertleştirmesi ve sağlamlaştırmasıyla, iki gün dayanarak beni ziyadesiyle sevindirdi. Bedenin altında çakıl taşları görülmediğinden sac bir plakayı altına sürerek kaldırılabileceği düşünüldü, ama bu bir hataydı, çünkü kısa bir sürede bu cesedin de altında alışılmış çakıl taşı tabakasının bulunduğu anlaşıldı. Ama çakıllar, binlerce yıldır üzerine baskı yapan büyük ağırlık nedeniyle altlarındaki nispeten yumuşak zemine az çok gömülmüş olduğundan sac plakayı çakıl taşlarının altına sürme teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlandı. Bu yüzden ölü bedenin etrafında, zemine, yuvarlak bir ark kazmak ve sonra beş santimetre kalınlığında bir tabakayı zeminden söküp alabilecek şekilde yatay bir dilim kesmekten başka alternatif kalmadı. Kesilen bu dilim, üzerindeki çakıl tabakası ve ölü bedenle beraber kaldırıldı, bir ahşap tablanın üzerine yerleştirildi ve bu tabla daha sonra, Harvati'ye gönderilmek üzere bir sandığa dönüştürüldü. Arkeoloji Enstitüsü Mykene'den çıkan eski eserler için uygun bir lokasyon bulunca da Harvati'den de Atina'ya gönderilecek. Burada elimizde olan sefil aletler nedeniyle bu büyük taş dilimini altındaki kayalık zeminden yatay bir şekilde ayırmak çok zor oldu, ama onu tahta sandığın içinde önce gün ışığına, daha sonra da insanların sırtında bir milden fazla yolu aşarak Harvati'ye taşımak daha da zordu. Fakat bütün bu zahmet, uzaklardan, kahramanlar çağından gelen bu bedenin ilim için ne kadar ilginç olduğu düşünüldüğünde önemsizdi.

Mezarın kuzey tarafındaki iskeletin üzerindeki masif altın maskenin alnının alt kısmı, maalesef, o derecede burun ve gözlerinin üzerine bastırılmış ki yüz çirkinleşmiş ve hatları tanınmaz hâle gelmişti. Buna karşın mezarın güney tarafında bulunan iskeletin üzerindeki masif altın maske son derece iyi korunmuş; bu maskede tam anlamıyla Helenistik yüz hatları görülüyor, dar ve küçük alından aşağıya doru inen uzun, ince buruna özellikle dikkat çekmek isterim. Gözler kapalı ve büyük, kaşlarla belirgin hale getirilmiş; nispeten güzel dudaklarla tasvir edilmiş büyük ağız çok karakteristik. Sakalı da oldukça güzel tasvir edilmiş, özellikle de uçları birer hilâl gibi yukarı kalkmış bıyıkları. Her iki maske de çekiçle dövülerek işlen-

Birinci mezardan masif altın maske.

miş ve kimse bu iki maskenin, yüzlerini binlerce yıldır örttükleri ölülerin portrelerini tasvir ettiklerinden bir an için bile şüphe etmeyecektir. İnsan ister istemez şu soruyu soruyor kendine: Bu maskeler sahipleri hayattayken mi yapılmıştı yoksa öldükten sonra mı? Muhtemelen vefatlarından sonra; ama o zaman da şunu merak ediyoruz tabii ki: Maskeleri bu kadar hızla nasıl imal edebildiler, çünkü sıcak iklimli bütün coğrafyalarda olduğu gibi burada da ölüler hayata veda etmelerinden 24 saat sonra toprağa verilirler ve bu alışkanlık muhtemelen hep böyle olagelmiştir. Homeros, Patroklos ve Hektor'un cenazelerinin on ya da on iki gün sonra kaldırıldığını anlatır ama bunun çok özel nedenleri vardı ve bu iki kahramanın ölüleri gayet iyi muhafaza olduysa bunun nedeni birincisinin damarlarına Thetis ve ikincisinin damarlarına Apollo'nun damla damla ambrosia

akıtmasıdır. Elimizdeki ölülerin başından neler geçmiş olursa olsun, biz masif altın plakalardan bu insanların portrelerini yapabilen eski Mykeneli kuyumcuların maharetine her halükârda hayranlık duyuyoruz; bu kuyumcular muhakkak ki günümüz kuyumcularından daha az yetenekli değillerdi.

Ama bu mezarların asil insanların ebedi istirahatgâhları olduğunu bize gösteren sadece bu harikulade maske değildi: Altın göğüslükler, diademler, askılı küpeler, yüzükler, saç tokaları, altın kaplı düğmeler ve bunun yanı sıra öteki dünyada rahat etmelerini sağlamak için yağlar ve merhemlerle dolu kaplar, anforalar ve daha sayılamayacak değerli obje.

Beş mezarı ve içinde bulunan hazineleri böylelikle tasvir ettikten sonra şimdi de şu sorunun cevabına kafa yormak istiyorum: Bulduğum beş mezarı, Pausanias'ın geleneklere uygun olarak Agamemnon, Cassandra, Eurymedon ve yoldaşlarına ithaf ettiği mozoleler olarak tanımlamak mümkün olabilir mi?

Bir dizi çok şöhretli bilim adamı uzun zamandır Troya Savaşı'nı bir efsane olarak kabul etti ve bu efsanenin kaynağını, nafile bir çabayla Rig-veda'da aradı. Buna karşın Antik Çağ'da, İlion'un Agamemnon komutasındaki Yunan ordusu tarafından kuşatılması ve fethedilmesi her zaman kesin bir tarihsel gerçek olarak kabul edildi, en yetkin otorite olan Thucydides'in kanaati de böyleydi. Homeros'un gözardı ettiği birçok detay da kuşaktan kuşağa nakledilen geleneksel anlatımda korunmuştur. Bana gelince, ben kendi adıma Troya savaşının gerçekliğinden hep emin oldum; modern zamanlardaki eleştiriler Homeros'a ve menkulata güvenimi bir an için bile sarsmadı. Troya'yı ve hazinelerini keşfedebilmemi işte bu güvene borçluyum. Mykene'de akropoliste kazı yapmama da menkulata güvenim neden oldu ve muazzam hazinelerle dolu bu beş mezar odasını keşfetmemi de bu güven sağladı.

Akropolisteki bu mezarları, Klytemnaestra ve âşığı Aegisthus tarafından, İlion'dan dönüşlerinde alçakça öldürülen Agamemnon ve arkadaşlarına ithaf eden nesilden nesile geçen menkula-

tın tamamen doğru ve gerçek olduğunu kabul etmekte en ufak bir tereddüdüm olmadı. Bu kanaatimi mezarlarda yatanların, hepsi aynı anda ölmüş insanların cesetleri olması da destekliyor. Her bir cesedin altındaki kireçsileşmiş çakıl taşları, mezar odalarının sağ ve sol iç duvarlarında alevlerin izleri, iskeletlerin üzerindeki ve etrafındaki küllerin ve kömürleşmiş ahşabın el değmemiş hâli bu hususta bize en kesin delilleri sunuyor. Mezar odalarının muazzam bir derinlikte olması ve bedenlerin birbirleriyle hemen yan yana yatmaları, bir mezarda farklı zamanlarda üç ya da beş odun yığını oluşturmayı imkânsızlaştırıyor. Gömülme şeklinin hepsinde aynı olması, ölülerin birbirine çok yakın gömülmesi; birbirinden farklı zamanlarda ölmüş, üç ya da beş, son derece zengin kraliyet ailesi mensubunun aynı mezara konulmasının düşünülemez oluşu ve nihayet aynı sanat üslubuyla imal edilmiş, aynı dönemin özelliklerini gösteren mücevherlerin birbirine benzerliği; bütün bu gerçekler 12 erkek, 3 kadın ve belki de iki çocuğun, aynı zamanda öldürülmüş olduğunu ve beraber yakıldığını gösteriyor bize. Ayrıca Mikenelilerin, evet, hatta bütün Argolis ahalisinin bu mezarlara hep gösteregeldikleri derin saygı bize menkulatın doğruluğunu bir kez daha gösteriyor.

Cesetlerin üzerine konduğu odun yığınları daha henüz tam olarak yanıp kül olmadan üzerine bir tabaka kil ve onun da üstüne bir tabaka çakıl taşı dökülmüş; sonra hepsinin üzeri derhal toprakla örtülmüş. Bu kadar çok ahşabın günümüze kadar kalmasını ve cesetlerin nispeten iyi muhafaza olmasını bu duruma borçluyuz, çünkü kemikler ateşten neredeyse hiç etkilenmemişler ve üzerinde kalın maskeler ve göğüslükler olan vücutların bir kısmında cesetlerin etleri bile korunmuş. Her mezar bir bir mezar taşıyla işaretlenmiş. Bu mezar taşları asırların tozu toprağıyla örtüldükten sonra yeni oluşan zeminde, tam da bu eski abidelerin toprak altında saklı olduğu noktalara yeni mezar taşları dikilmişti. Sadece beş naaşın yattığı büyük dördüncü mezarın üstüne yeni bir mezar taşını dikmek yerine, hemen hemen yuvarlak bir sunak yerleştirilmişti.

Atina, 1 Mart 1877

Mühendisim Nauplialı Vasilios Drosinos ressam D. Tuntopulos'un eşliğinde 20 Ocak'ta Mykene'ye gitmişti, çünkü Tuntopulos benim için beş büyük mezarın ve onları çevreleyen agoranın resimli bir planını çizecekti.

Drosinos bu çalışma sırasında, Schliemann'ın daha önce bulup üst katmanlardaki bir evin odası olarak tanımladığı mekânı tekrar inceliyor.

Ama harika mühendisim benden daha keskin zekâlıydı, yeni bulduğu duvarın, üstündeki kiklopik evden daha kaba ve daha düzensiz olduğunu ve aynı zamanda bu duvarın yapı itibarıyla büyük mezarlardaki duvarlara tamamen benzerlik gösterdiğini fark etmiş.

Böylece kıymetli objelerle dolu bir mezar odası daha keşfedilmiş oluyordu. Schliemann burada bulunan objeleri yine uzun uzun tasvir ediyor, büyük bir altın kap, ikişer kulplu dört büyük altın kupa, altından imal edilmiş spiraller ve yüzükler. Bu yüzüklerden bir tanesi, bir mühürlü yüzük Schliemann'ın özellikle ilgisini çekmiş.

....benim dördüncü mezar odasında bulduğuma benzer bir mühür yüzüğü, ama onun iki katı büyüklükte ve tamamen oymalarla süslü. Bu harika yüzüğü görünce Frau Schliemann'la beraber sadece şu yorumu yapabildik: "Homeros, Hephaestos'un Akhilleus'un kalkanında gerçekleştirdiği mucizeyi tasvir etmeden önce muhakkak görmüş olmalı bu harika yüzüğü!"[5]

Yeri, göğü, denizi yaptı
Yorulmaz güneşini Helios'un ve Selenes'in dolunayını
Gökyüzünü saran yıldızların hepsini

5 İlyada XVIII, 483'ten itibaren.

9

VE TEKRAR TROYA'DA

Heinrich Schliemann 1876 Aralık ayında Mykene'deki çalışmalarını bitirdi ve hemen ardından kolları sıvayarak, Londra gazetesi Times*'da yayınlanan kazı raporlarını "Mykenâ" başlığıyla bir kitap olarak yayınlamak üzere elden geçirdi. Kazılarda bulunan bütün objeleri Yunan Arkeoloji Enstitüsü'ne devretti. Bu sırada, Homeros'a olan hayranlığı, güveni ve keza kazılarda gösterdiği muazzam başarının hep ilgiyle takip edilip desteklendiği İngiltere'de kaldı. Kitabının önsözünü, daha sonra başbakan olacak amatör tarihçi ve arkeolog William E. Gladstone yazdı. Ama diğer ülkelerde teorilerine hâlâ güven duyulmuyor, başarısı hâlâ kıskanılıyordu.*

Mykene'deki mezarlarda bulunan harikulade eserlerin tarihlenmesi hususunda esasen Schliemann'ın kendisinin de tereddütleri vardı. Kazılar henüz devam ederken, bulduğu mezarların Pausanias'ın tasvir ettiği mezarlar olduğu konusunda tereddütlerini kendisi de notlarına geçirmişti. Ama daha sonra bulduğu mezarlardaki inanılmaz zenginlik bütün şüphelerini bir kalemde sildi. Böylesi bir zenginlik ancak büyük bir kraliyet ailesinin mezarlığında görülebilirdi. Çocukluğundan beri peşinde koştuğu hayaller bir kere daha gerçek olmuştu, büyük Agamemnon'un yüzündeki maskeyi o kendi elleriyle kaldırmıştı.

Bu mutluluğun keyfini uzun bir süre yaşadı Schliemann, ancak aşağı yukarı bir sene sonra yavaş yavaş bu hazinelerin, kahramanı Agamemnon'dan 400 sene kadar önce yaşamış başka bir krala ait olması gerektiğini kabullendi.

Schliemann Troya'daki kazı çalışmalarını bitirip ayrılırken şehrin başka arkeologlar tarafından kazılmaya devam edileceğini düşünmüştü, ama beklentileri gerçekleşmedi. Troya'da o bıraktıktan sonra hiçbir çalışma yapılmadı, fakat bir engel vardı Schliemann'ın önünde, Troya'da kazı yapmasına izin veren 1876 tarihli fermanın süresi dolmuştu ve yeni bir ferman gerekiyordu. Bu prosedür tahmin ettiğinden uzun sürünce, sabırsızlanan Schliemann İthaka'ya gitmeye karar verdi bir kere daha.

Beklediği izin, özellikle İngiliz elçisinin yoğun çabaları sonucunda geldikten sonra Troya'ya geçti ve Eylül 1878'de çalışmalarına başladı. Hisarlık tepesinin kuzeybatı yamacında bir dizi baraka yaptırmıştı henüz kendisi gelmeden önce. Bunlardan dokuzu kendisi, uşakları ve amele başları için düşünülmüştü, bir tanesi kazılarda bulunan değersiz eşyalar için.

..., ayrıca anahtarı Türk devlet görevlisinde olan ve Türk imparatorluk müzesiyle benim aramda paylaşılacak olan objelerin muhafazası için düşünülmüş olan bir baraka, el arabalarının, alet edevatın ve kazılarda gerekecek çeşitli makinenin saklanması için düşünülmüş bir diğeri; taştan bina edilmiş, mutfak ve hizmetlilerin yemekhanesi olarak kullanılacak küçük bir kulübe, on jandarmam için ayrıca ahşap bir ev ve nihayet ahırlar.

Hepsi Rumeli göçmeni olan on jandarma benden ayda 410 mark alıyorlardı; ama bunun karşılığında son derece faydalıydılar bana. Beni sadece, o dönemde Troas'ta gerçek bir bela olan haydutlara karşı korumuyorlardı, aynı zamanda kazı sırasında işçilerimi gözlem altında tutuyorlardı ki bu da onları namuslu davranmaya zorluyordu. ...

Bu defa çalışmalarımı öncelikle Rampalı Kapı'nın batı ve kuzeybatısındaki büyük binada ve bu kapıya intikal eden yolun kuzeydoğu istikametindeki uzantısında yoğunlaştıracağım. Bundan önce de söylediğim gibi ben bu büyük binayı Tro-

ya'nın son kralının ya da reisinin sarayı olarak kabul etmiştim. Çünkü sadece benim gün ışığına çıkardığım büyük hazine değil, işçilerim tarafından çalınan ve sonra Türk makamlarının el koyduğu diğer üç küçük hazine ve bunların yanı sıra çok miktarda keramik küp bu binanın hemen yakınlarında bulunmuştu. Ama şimdi bu tespitimden eskiden olduğundan da fazla eminim, çünkü yine bu binanın yakınlarında altın ziynet eşyalarından müteşekkil üç nispeten ufak ve bir büyük hazine daha buldum.

Bu hazinelerin ilkini İngiliz harp gemisi Monarch'ın yedi subayının ziyareti sırasında kraliyet evinin kuzeydoğusunda, tepenin zemininin sekiz metre kadar altında buldum. ... Şehrin reisinin evinin en uzun duvarı büyük şehir suruna paralel ve 16 metre uzunluğunda, 1,30 metre yüksekliğinde, kille bir arada tutulan büyüklü küçüklü taşlarla örülmüş. İşte bu duvarın kuzeydoğusu istikametinde bittiği yerde, ... yine parçalanmış terrakotta küpler içinde iki küçük hazine daha buldum. ... Bu bulgulardan sadece 1 metre uzakta, ev duvarının üstünde ve satıhtan 8 metre derinde bronz silahlar ve altın takılardan müteşekkil daha büyük bir hazine keşfettik. ...

Kış yağmurları başlayıp 26 Kasım'da, 1876 senesi için çalışmalarıma son vermeye beni mecbur edene dek tepenin kuzeyinde, eskiden kazılar yaptığım büyük platformun yakınlarında da çalışmaları devam ettirdim. Fermanımın şartlarına uyarak bulduğum tarihi eserlerin üçte ikisini imparatorluk müzesine bıraktım, sadece üçte birini kendim için ayırdım.

Uzunca bir süre Avrupa'da kaldıktan sonra 1879 Şubatı'nın sonlarına doğru Çanakkale'ye geri döndüm, burada önce 10 jandarma ve 150 amele işe aldım ve 1 Mart'ta kazılara yeniden başladım. Mart ayının ortasına kadar şiddetli kuzey rüzgârından çok muzdarip oldum, rüzgâr o kadar soğuktu ki ahşap barakalara çekilip, okumak yazmak dahi mümkün değildi, kendinizi sıcak tutmanın tek yolu kazılarda bedensel olarak çalışmaktı. Soğuk algınlıklarından yakamı kurtarmak için, eskiden de yaptığım gibi, her sabah atıma atlayıp Hellespont'ta[1] Karan-

1 Çanakkale Boğazı – ç.n.

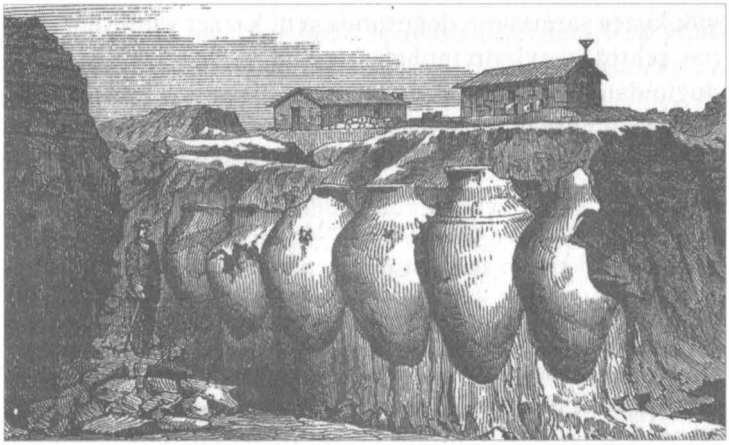
lık denen koya iniyor ve deniz banyosu alıyordum; ama güneşin doğuşundan ve dolayısıyla çalışmaların başlamasından evvel tekrar Hisarlık'ta oluyordum. Jandarmalarımdan ikisi, Hisarlık'ı her terk ettiğimde olduğu gibi bu deniz banyosu gezintilerimde de bana eşlik ediyordu. Gece karanlığında yapılan bu at gezintilerinde zaman zaman kazalar da olmuyor değildi. Bugün Troas'a gelecek seyyahlar Kumköy'deki köprünün kuzey kenarında koca bir kaya parçasının ardında bıraktığı boşluğu fark edeceklerdir. Bu taş, bir sabah ben karanlıkta atımı çok fazla yolun kenarına yakın sürdüğümde yerinden koptu, bunun neticesinde ben de atımla beraber köprüden aşağıya, çalıların üstüne düştüm. Düşerken atım öyle üzerimde kaldı ki altından sıyrılıp kalkamadım. Jandarmalar önden gitmişlerdi, bağırmalarımı duyamadılar. Jandarmalar, Karanlık'ta her zaman deniz banyosu aldığım mevkiye gelmediğimi fark edip geri dönene ve beni kurtarana kadar tam bir saat bu umutsuz durumda beklemek zorunda kaldım. Bu hadiseden beri her Türk köprüsünün başında atımdan iniyor ve atıma köprüyü, dizginlerinden çekerek geçiriyorum.

Mart ayının sonuna doğru iki dostum benimle beraber çalışmak üzere Hisarlık'a geldiler: Berlin'den Profesör Rudolf Virchow ve Paris'ten, Atina'daki Ecole Française'in şeref başkanı Emile Burnouf. İkinci isim Fransız Kültür Bakanı Jules Ferry'nin talebi üzerine Fransız hükümeti tarafından bilimsel bir araştırma gezisine gönderilmişti. İki dostum da çalışmalarımda ellerinden gelen bütün desteği verdiler bana. Profesör Virchow Troya ovasını ve kazılarım sırasında çeşitli derinliklerden gün ışığına çıkarttığım yıkıntı, moloz ve taşları botanik, zooloji ve jeoloji bilimleri açısından inceledi. Mühendis ve ressam olarak harika işler çıkaran Burnouf plan ve haritaları hazırladı, bu kitapta da görebileceğiz resimlerin bir kısmını çizdi. Bunun yanı sıra Troya ovasının ve Hisarlık'taki tabakaların jeolojik yapısını da inceledi.

Bu defa esas hedefim şehrin surlarının tamamını ortaya çıkarmaktı. Bu nedenle kapının doğusu ve güneybatısında, şehrin reisinin sarayının kuzeybatı ve kuzeyinde, kazdırdığım bü-

yük kuzey yarmasının doğusunda yeni kazılar yaptırdım. Yanmış şehirdeki evlerin muhafaza edilmesi özellikle önemli olduğundan, üçüncü şehrin kolayca teşhis edilebilecek kireçsileşmiş yıkıntılarına rastlayıncaya kadar üzerindeki üç şehri yatay olarak tabaka tabaka kazdım. İncelemek istediğim bütün alan aynı seviyeye kadar kazılıp üstündeki toprak kaldırıldıktan sonra alanın en dışında kalanlardan başlayarak bütün evleri tek tek kazdım ve bu suretle tepenin kuzey yamacına doğru ilerledim, bütün moloz ve toprağı bu yamaçtan aşağıya döküyordum. Bu şekilde üçüncü şehrin bütün evlerini duvarlarına zarar vermeksizin kazabildim. Balçıkla bir arada tutulan taşlarla örülmüş 1 ila 3 metre arasında yüksekliği olan temeller veya zemin katlar dışında bir şey ortaya çıkarmam kabil değildi tabii ki. Bunların içerisinde bulduğum çok miktarda küp, bu mekânların bir zamanlar erzak depoları olarak kullanıldığını tereddüde yer bırakmadan gösteriyor gibiydi ama mekânların çoğunun kapısının olmamasını ilk bakışta izah etmek hiç kolay değildi. Gerçekten de öyle görünüyordu ki evlerin bu alt kısımlarına sadece yukarıdan, ya daracık ahşap ya da portatif merdivenlerle ulaşılabiliyordu. Sadece rampalı kapının batı ve kuzeybatısında uzanan büyük evin düzenli kapı menfezleri mevcuttu.

Profesör Virchow bu üçüncü şehrin, mimari vasıfları itibarıyla Troas'daki köyler için bugün de karakteristik olan yapı tarzının en erken örneği olduğuna dikkatimi çekti. Doktor olarak bugünkü evlerin içine girince birkaç zor hususu anlaması mümkün olmuştu kendi ifadesine göre. "Bu mimarinin belirleyici özelliği evlerin büyük bir çoğunluğunun alt kısmının taş bir duvarla çevrili ve kapısız olması. Güneşte kurutulmuş dört köşe kerpiç tuğlalardan bina edilmiş üst kat, ailenin evi, üstten girilen alt kat ise kiler. Eğer zemin katın bir kapısı var ise o zaman bu kat çoğunlukla ahır ya da ağıl olarak kullanılıyor. Bu şekilde bina edilmiş günümüz evleri bir şekilde yıkılıp harabeye dönüştüğünde ki bu tabii hâlihazırda da vuku buluyor, yıkıntıları Hisarlık'ın üçüncü, yanmış şehrinin evleriyle aynı manzarayı sergiliyor.

Athena tapınağının altındaki şarap mahzenindeki devasa şarap küpleri.

... bu mekânlarda devasa pişmiş toprak küpler var, çoğunlukla art arda sıralanmışlar. Kocaman ölçüleriyle dikkate değer bir zenginlik hissi veriyorlar insana; o kadar büyükler ki içlerinde bir insan hiç eğilmeden durabiliyor.

Rampalı kapının güney, güneybatı, kuzey ve kuzeybatısında yaptığım kazılarla şehir surlarını bütün bu yönlerde ortaya çıkardım: böylelikle artık kazdırdığım büyük yarma ile kesip geçmek zorunda kaldığım noktalar dışında tam bir çember olarak gün ışığına kavuştu. Surları ortaya çıkartmak için yaptırdığım bu kazılar sırasında duvarın kuzey bölümünün şevinde, hemen büyük hazinenin bulunduğu noktanın yakınlarında Profesör Virchow ve Burnouf'un da mevcudiyetlerinde, altın takılardan müteşekkil bir hazine daha buldum.

Her ne kadar Kültür Bakanı ekselansları Münif Efendi, daha 1879 yılının Ocak ayında, Sir Henry Layard'ın desteğiyle bana tümülüslerin, yani Troas'ın hereonlarının, araştırılması için bir fermanın verilmesi talimatını vermiş olsa da bu fermanı elime almak için büyük bir çaba göstermem gerekti. Ferman 17 Nisan'da nihayet teslim edildi; bunun üzerine hiç vakit kaybetmeden Troas'ın en büyük iki tümülüsünü, Beşik Tepe ve Üve-

cik Tepe'yi, ve dört daha ufak tümülüsü kazmak için hareke-te geçtim.

Profesör Virchow'la beraber bir kere daha, Pınarbaşı köyü-nü ve onun ardındaki Ballı Dağ'ı ziyaret ettim. Bilim dünyası, neredeyse yüz sene boyunca hak etmedikleri Homeros'un İli-on'u olma şerefiyle buraları ödüllendirmişti. Yine bu dostlarım-la beraber, sahilde, Tenedos'un neredeyse tam karşısında kalan Alexandria Troas'ın harabelerine de bir gezi yaptık. Buradan da güneydoğuda kalan bir vadide, Virchow'a göre deniz yüzeyin-den 28 metre yükseklikte bulunan, Lidya Hamamı'nın kaplı-calarını ziyaret ettik. Su, tuz ve demir ihtiva ediyordu. Vadide çok sayıda antik harabe bulunması, hamamların Antik Çağ'da da şöhretli olduğunu düşündürüyordu. Kaplıca bugün de yaz aylarında romatizma derdine ve cilt hastalıklarına karşı kulla-nılmaya devam ediliyor. Bir sonraki gün Çığrı Dağı'na çıktık. Virchow dağın denizden 1.639 ayak yüksekliğinde olduğunu tespit etti, oraya giderken Koç Ali Ovası köyünün yakınların-da eski taş köprülerden geçtik. Sonra Skamandros'un[2] kenarın-daki küçük Türk kasabası İne'yi[3] ziyaret ettik. Bu kasabanın is-mi muhtemelen Aenea'nın zaman içinde değişmiş haliydi. Ama her halükârda daha eski bir şehrin yerine (Clavert'e göre antik Skamandria) kurulmuştu İne, çünkü bugün bile çok miktarda eski heykel ve kabartma parçası görülüyor etrafta. Evlerin ker-piç duvarlarının içinde, Antik Çağ'dan kalma, çoğunlukla He-lenistik pişmiş toprak küplerin parçaları görülüyor. İne'den Skamander'in kıyısındaki Bayramiç kasabasına doğru yola çık-tık. Bayramiç, Virchow'un denizden 157 metre yüksekliğin-de olduğunu söylediği bir yaylada, pek alımlı bir mevkideydi. Oradan da Avcılar köyüne geçtik, bu köy de, burada eni 12 ile 20 metre arasında değişen ve ancak 30 santimetre derinliğe sa-hip olan Skamander'in kıyısında. Bölge hiç emniyetli olmadı-ğından, üçü atlı ikisi yaya beş jandarma vardı yanımızda.

Sonra İda dağına tırmanmaya başladık. Harika meşe ve çam ormanlarıyla kaplıydı yolumuz, aralarında zaman zaman kesta-

2 Menderes çayı – ç.n.

3 Bugünkü Ezine – ç.n.

ne, ıhlamur ve çınarlar da görülüyordu. Bardaktan boşanırcasına bir yağmurun başlaması, dağın zirvesine, denizden 1.752 metre yükseklikteki Gargaros'a tırmanmamızı maalesef engelledi. Skamander'in, zirveden 1.236 metre aşağıdaki kaynağına kadar çıkabildik. ... Evciler köyüne indikten sonra Erenlü üzerinde Behram'a, antik Assos'a geçtik, oradan da bir kayıkla Troya ovasına döndük.

Profesör Virchow Troas'dan döndükten sonra 20 Haziran 1879'da, Berlin'deki Antropoloji, Etnoloji ve Kadim Tarih Enstitüsü'nde bir konferans verdi. Aslında modern patoloji biliminin kurucusu olarak tarihe geçen, Rönesans entelektüelliğinin bu geç örneğinin konferansından bazı bölümlerini okumak ilginç olacaktır:

"... Büyük yarmasının tam ortasında büyük bir bloğu dokunmadan bırakmış Schliemann, böylece zeminin bozulmamış hâlinin yüksekliği seyyahlar tarafından görülebilecek. ...

Sadece, birbirinin üzerine bina edilmiş yerleşimlerin moloz ve yıkıntılarından müteşekkil böyle büyük bir yığınlaşmanın dünyada, belki de buradan başka hiçbir yerde tespit edilememiş olması bile, burada ilk yerleşimin kurulmasından sonuncusunun tahrip edilmesine kadar son derece uzun bir zamanın geçmiş olmasının zorunluluğunu ispat eder. ... Bir karşılaştırma yapmak gerekirse en fazla Asur höyükleri bir benzerlik sunabilir. Roma'da, Palatino Dağı'ndaki kazılarla da belirli ölçüde bir karşılaştırma yapılabilir. ...

Biraz evvel sözünü ettiğim blok hava koşullarının yıkıcı etkilerine ne kadar zaman direnebilir? Bu sorunun cevabını vermem mümkün değil; ama şu kadarı muhakkak ki uzun bir süre sadece buradaki moloz ve yıkıntı yığınının muazzam yüksekliğini bizlere göstermekle kalmayacak aynı zamanda böylesine büyük bir taş-toprak kütlesini şahsi imkânlarıyla taşımayı becerebilmiş adamın inanılmaz enerjisine de delil teşkil edecek. Eğer, toprağın derinliğindeki tabakaları görebilmek için kazı bölgesinden taşınması gereken dağları (evet kelimenin tam

anlamıyla dağları) görseydiniz, bir adamın birkaç sene gibi kısa bir sürede bu büyük eseri vücuda getirebilmiş olmasına gerçekten de inanamazdınız. Bu noktada Herr Schliemann'ı, esasen haklı, ama yakından incelendiğinde buharlaşırcasına ortadan kaybolan bir suçlamaya karşı korumak isterim: Şehri, her döneminin bütünlük içinde bir planına sahip olabilmek için, yukarıdan aşağıya doğru, tabaka tabaka kazmadığı suçlaması.

Onun yaptığı gibi, bütün tepeyi bir uçtan bir uca geçen derin bir yarmayla işe başlayarak kazmanın, üstte kalan yerleşim tabakalarına son derece büyük zararlar verdiğine hiç şüphe yok. Zemine yakın bu tabakalarda, tabii ki bir hercümerç içinde Helenistik dönemden kalma tapınak kalıntıları, sütunlar, triglifler ve mermerden binbir çeşit malzeme bulunuyor. Bunları mesela Olympia'daki kadar büyük bir özenle bir araya getirerek mesela bir tapınağı, en azından kısmen tekrar ayağa kaldırmak tabii ki mümkün olabilirdi. Ancak Herr Schliemann kendisi için fazlasıyla yeni bir çağa ait olan böyle bir mabede ilgi duymuyordu. Ben de size, bu kalıntıların ve malzemenin büyük kısmını gördükten sonra kendi adıma şunu söyleyebilirim ki bu parçalar bir araya getirilmiş olsaydı sanat tarihi ya da bilim dünyası için önemli bir kazanım olur muydu, şüpheliyim. Adeta kutsal değerlere bir saldırı gibiydi yaptıkları ama şuna da hiç tereddüt olmamalı: Eğer Herr Schliemann yukarıdan aşağıya tabaka tabaka kazsaydı Troya'yı, yapılacak işin büyüklüğü göz önüne alındığında bugün hâlâ en önemli eserlerin bulunduğu katmanlara gelememiş olacaktı. Bu tabakalara, sadece bu büyük tepeyi, tabiri caiz ise çekirdeğine kadar soyarak ulaşabildi.

Hisarlık tepesi zaman içinde sadece yükseklik kazanmadı, aynı zamanda sonraki halkların, kendi şehirlerini kurabilecek inşa alanı sağlamak amacıyla eski halklardan kalanları ortadan kaldırıp kenarlara taşımasıyla, enine ve boyuna da genişledi. ..."

İngiltere ve Almanya'ya yaptığım son seyahatte defalarca, başarı hırsıyla bütün servetimi arkeolojik çalışmalar için har vurup harman savurduğum ve bu gidişle çocuklarımı (dört çocuğum var: ilk evliliğimden 1855 doğumlu bir oğlum Sergius, ve

1861 doğumlu bir kızım Nadeschda; ikinci evliliğimden 1878 doğumlu bir oğlum Agamemnon ve 1871 doğumlu bir kızım, Andromache) bir zaman sonra tamamen beş parasız bırakacağım suçlamasıyla karşı karşıya kaldım. Bu nedenle okurlarıma şunu açıklamak zorunda hissettim kendimi: Bilimsel gayretlerim nedeniyle bütün spekülasyonlardan uzak durmama ve sadece ılımlı bir faiz geliriyle yetinmek zorunda kalmama rağmen, senelik gelirim 200.000 mark'a varıyor (bunun 80.000 mark'ı Paris'teki dört evden aldığım kira, 120.000 mark'ı ise finansal yatırımlarımın getirdiği faiz geliri), halbuki kazılar için yaptığım masraf dâhil olmak üzere senelik giderim 100.000 mark'dan fazla değil, dolayısıyla her sene 100.000 mark'ı tasarruflarıma katma imkanım dahi oluyor. Böylelikle çocuklarımın her birine, babalarının bilimsel çalışmalarını devam ettirmelerini, anaparaya el atmalarına gerek kalmadan mümkün kılacak bir servet bırakabileceğimi umuyorum. Bu vesileyle okurlarımı temin etmek isterim ki bilimi sadece bilim olduğu için seviyor ve değerli addediyorum; bilimi hiçbir zaman para getiren bir faaliyet olarak yapmayacağım. Troya'da bulduğum eski eserlerin oluşturduğu koleksiyonlarım paha biçilmez değerde, ama hiçbir zaman satılmayacaklar. Eğer onları daha hayattayken hediye etmezsem, son arzum o olur ki ölümümden sonra en sevdiğim ve takdir ettiğim milletin müzelerine verilsinler.

10

HOMEROS ABARTMIŞ MIYDI?

Schliemann, büyük bölümünde Profesör Virchow'la beraber olduğu bu defaki Troya kazılarını 1879'da sona erdirdi. Notlarını **Ilios, Stad und Land der Trojaner** *isminde bir kitapta topladı. "Hazine avcısı artık bilge bir adam olmuştu..." diyordu, modern antropoloji ve etnolojinin temellerini atan, modern patolojinin kurucusu olarak kabul edilen bilim adamı Virchow. Gerçekten de bu kitap bundan öncekilerden farklıydı. Sık sık hatalar ve çelişkiler görülen bundan önceki kitapların aksine Ilios ciddi bilimsel kaygılarla yazılmıştı. Schliemann artık Troya höyüğünde birbirinin üzerine kurulmuş altı pre-historik şehir olduğundan bahsediyordu. Bunların da üstünde Yunan-Roma şehri Ilion yer alıyordu. Homeros'un her dizesini kazma kürek yardımıyla ispatlamaya çalışan tutkulu Schliemann yepyeni bir kültürü keşfetmeye muvaffak olmuştu.*

1881 yılında yaşanan gelişmeler son derece mutlu etti Schliemann'ı. Dostu Virchow'un önayak olmasıyla Troya'dan çıkan eşsiz eserlere, Berlin'de harika bir yuva bulundu. Kayzer I. Wilhelm, Schliemann'a gönderdiği teşekkür yazısında, koleksiyonunun Berlin'de kurulmakta olan etnografya müzesinde, ismi verilecek salonlarda sergileneceğini bildiriyordu. 1882 yılında Berlin şehri, fahri hemşehri ilan ederek ona Bismark ve Alexan-

der von Humboldt gibi çok önemli şahsiyetlerin arasında bir yer açtı. Yıllardır bilim dünyası tarafından ciddiye alınmayarak cezalandırılmış Schliemann için bu çok önemli bir teselli oldu.

Schliemann'ın bundan sonraki hedefi Orchomenos'tu, ama uzun sürmedi buradaki çalışmaları. Uzun zamandır içini kemiren bir sorunu vardı: Troya'yı bulmuştu ve bu şehir hiç şüphesiz Homeros'un anlattığı Troya'ydı, ama bu şehrin çok daha büyük olması gerekmez miydi, bu kadar mı abartmıştı tanrısal ozan? Bu soruya nihai cevabı verebilmek için Troya'ya dönmeye karar verdi. Hisarlık'taki çalışmalarına tekrar başladığında yanında iki mimar vardı, çünkü bu defaki hedefi sadece şehrin boyutlarını ve yerleşimini incelemekti, çünkü Hisarlık'ın tanrısal şair Homeros'un anlattığı İlion olduğunu hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde ispat ettiğinden kesinlikle emindi ve bu teorisini İlios *isimli kitabında etraflıca anlatmıştı.*

Ama buna rağmen kitabın yayınlanmasının ardından içimde bir tereddüt hissi uyandı, tabii ki Troya'nın konumuyla değil şehrin kapladığı alanla ilgiliydi bu tereddüt, çünkü Hisarlık tepesinin Troya'nın yeri olduğu konusunda bir soru işareti olamazdı. Tereddütlerim zaman içinde arttı. Sadece arkasında yükselen dağlarıyla, nehirleriyle, kahraman mezarlarıyla Troya ovasının değil, çok sayıda birbirinden farklı kavim ve şehriyle, Hellespont'uyla, Lekton burnuyla, İda dağıyla, Samothrake, İmbros, Lesbos ve Tenedos adalarıyla ve bu toprakların sunduğu çeşitli tabiat fenomenleriyle Troas'ın tamamının, bir görgü tanığının güvenilirliğiyle ve tamamen gerçeklere uygun olarak resmini çizen tanrısal şairin, İlios'u, gerçekte ancak 3.000 nüfuslu küçük bir şehirse, geniş sokakları olan, büyük, canlı, alımlı, pek güzel imar edilmiş bir şehir olarak tasvir etmiş olması bence mümkün değildi. Hayır, eğer Troya, üçüncü şehrin harabelerinin hissettirdiği gibi sadece küçük bir hisardan ibaret olsaydı o zaman birkaç yüz savaşçı tarafından birkaç gün içinde zaptedilirdi ve on sene süren kuşatmasıyla bütün Troya savaşı ya tamamen hayal ürünü ya da pek zayıf bir temel üzerine bina edilmiş olurdu.

Bu fikirleri kabul etmem mümkün değildi, çünkü Asya'nın

sahil şeridinde bu kadar büyük şehir var iken şairlerin bu küçücük hisarın başına gelen felaketi kendilerine konu edinmeleri, hadisenin mitolojik hikâyesinin asırlar boyunca nesilden nesile anlatılması ve nihayetinde Homeros'a kadar ulaşması, sonra da şair tarafından devasa bir şekilde büyütülerek tanrısal dizelerinin konusu hâline getirilmesi bana hiç ihtimal dâhilinde görünmüyordu. Bunun da ötesinde Troya Savaşı'yla ilgili rivayetler hususunda antik dünya tamamen ittifak hâlindeydi, ... Thukydides gibi yüksek bir otorite bile Troya Savaşı'nı gerçek bir hikâye olarak kabul ediyordu. ...

Troas bölgesinde, M.Ö. 14. asırda Dardanosluların bir imparatorluğu olduğu, İlion'un, Küçük Asya'nın en güçlü devletlerinden biri olan ve Asya'yı Mısır ordusuna karşı korumak için savaşçılarını Suriye'ye kadar gönderen bu imparatorluğun en mühim şehirlerinden biri olduğu kesin hakikatlerdir. Bütün bu bilgiler Homeros'un ve esasen bütün Grek geleneğinin Troya'nın gücüne dair anlattıklarıyla mükemmelen uyuşur. Troya'nın gücüne ve büyüklüğüne işaret eden bütün bu delillere artık Hisarlık'taki kazılarım sırasında bulduğum, altın mücevherattan müteşekkil on hazine de eklendi. Bu yüzden bu gizemi aydınlatmak ve Troya sorusuna nihai cevabı bulmak için Hisarlık'taki kazı çalışmalarımı beş ay daha sürdürmeye karar verdim. ... 1878 yazı, benim için hazırlanmış fermanın süresi dolduğu için 1881 yaz aylarında Prens Bismark'a başvurdum ve onun alîcenap yardımlarıyla aynı yılın Ekim ayının ortalarında, hem Hisarlık'ta hem de İlion'un aşağı şehrinde çalışmalarıma tekrar başlamak için gereken fermanı alabildim.

Antik mimari izlerinden çıkarılabilecek hiçbir dersin bilim dünyası adına kaybolmamasını kesinlikle sağlayabilmek için iki harika mimarın benim için çalışmasını sağladım: Berlin'den, Alman İmparatorluğu'nun Olympia'da yaptırdığı kazıların teknik bölümüne dört sene boyunca başkanlık eden Dr. Wilhelm Dörpfeld ve Viyana'dan Herr Joseph Höfler. Bu iki beyefendi akademilerinden birincilikle mezun olmuşlar ve bunun neticesinde devlet bursuyla bilimsel seyahatler yapmak üzere İtalya'ya gönderilmişlerdi.

... Bereket versin ki 1879 Haziranı'nda ahşap kulübelerimin ve içinde kazılarda kullandığım bütün alet edevatı sakladığım depomun emniyetini sağlaması için bir Türk'ü bekçi olarak bırakmıştım. Böylece her şeyi gayet iyi durumda buldum ve sadece kulübelerimi su geçirmez keçeyle kaplamam yeterli oldu. ...

J. Henry Schroeder & Co. London'daki pek muhterem dostlarım son derece keyifli bir jestle, önemli miktarda konserve yollamışlar bana; Chicago'dan sığır eti, şeftali, en iyisinden İngiliz peyniri, öküzdili ve bunlara ilaveten 240 şişe en iyisinden İngiliz Pale Ale.[1] Bu 240 şişenin tek tüketicisi ben oldum, beş ay idare etti beni. Daha ziyade otuz senedir muzdarip olduğum kabızlığa karşı bir ilaç olarak kullandım Pale Ale'i, tedavi maksatlı diğer malzemeden hiçbiri derdime deva olmamıştı, hele Karlsbad'dan getirttiğim kaynak suyu durumu iyice kötüleştirmişti. Pale Ale bu derdimi tamamen ortadan kaldırdı. Ayrıca her zaman taze kuzu eti bulabiliyorduk, Yenişehir, Yeniköy ve Erenköy'den gelen Troya şarabı da en iyisinden Bordeaux şarabını bile gölgede bırakacak kalitede olduğundan, iaşe işlerinde bolluk içindeydik. Sebzelerden sadece patates ve ıspanak vardı. Patates Troya ovasında hiçbir yerde ekilmiyordu, bu nedenle patatesi Çanakkale'den getirmek zorunda kalıyorduk ki oraya da İtalya'dan ithal ediliyordu muhtemelen. Troas'ın köylerinde yaşayan insanların, Rum olsun Türk olsun, toprak bu mahsulün yetişmesi için son derece müsait olmasına rağmen, patates yememeleri, bunun yerine sadece ekmek yemeleri gerçekten çok ilginç bir durum. Haziran ve Temmuz aylarında köylüler bol bol bakla, barbunya, enginar getirdiler. Öyle görünüyordu ki ıspanak dışında sadece bu sebzeleri ekiyorlardı. Bezelye mesela, Troas'da yetiştirilmiyordu anlaşılan, çünkü Haziran ve Temmuz aylarında sadece Çanakkale'de bulup alabildim, oraya da deniz yoluyla getiriliyordu.

Dağda bayırda yaşayan serseriler ve yol kesen haydutlar yüzünden bölgenin emniyetli olmadığını duydum; Makedonya'da zengin insanların eşkıya tarafından dağa kaldırıldığı ve ancak çok yüksek fidyeler ödendikten sonra serbest bırakıldığı bir dizi

1 Bir tür bira – ç.n.

haydutluk vakası da kulağıma gelince, Hisarlık'ta benzer bir kaderi paylaşmaktan korkar hâle geldim. Bu nedenle en az on bir jandarmadan oluşan bir özel koruma ekibine ihtiyacım olduğunu düşündüm. 1878 ve 1879'da Hisarlık'ta kazılar yaparken hep on jandarma tutardım ama bunlar Bulgaristan ve Arnavutluk'tan kaçan muhacirlerdi ve bu defa kendimi böyle insanlara emanet etmeye niyetli değildim. Bu yüzden Çanakkale'nin sivil valisi Hamit Paşa'ya, korunmam için bulabileceği en güvenilir on bir kişiyi sağlaması ricasıyla başvurdum. Onun müsaadesiyle dragomanı[2] ve siyasi ajanı Nikolaos Didymos en güçlü ve güvenilirlerinden on bir Türk buldu. Bunların aylık maaşı 610 mark tutuyordu. Böylece on bir kahraman jandarmam oldu, her biri birer devdi adeta. Tüfek, tabanca ve kamalarla donnanmışlardı; ateşli silahları gerçi biraz eski tipti, tüfeklerinin çoğu çakmaklıydı, sadece birkaçında, gururla Kırım Savaşı'nda kullanıldığını belirttikleri karabinalar vardı. Bu eksikliği adamların cesareti telafi ediyordu ve onlara tam bir güven duyuyordum, çünkü güçlü bir haydut çetesi kampımıza saldırsa da bizi müdafaa edeceklerinden tereddüdüm yoktu. Diğer on adamı yöneten ve gecegündüz tüm nöbetleri düzenleyen bir çavuşun komutasındaydılar. Bu jandarmaların üçü, sabah güneşin doğuşunda Çanakkale Boğazı'nda Karanlık koyuna deniz banyosuna giderken bana eşlik ediyorlardı. Yol bir mildi ve ben tırıs gidiyordum sürekli olarak, onlar da bana uyabilmek için yapabildikleri kadar koşuyorlardı. Her gün yapılan bu gezinti çok yorucuydu, bu yüzden her sabah benimle gelenlere 7 Pence (60 Pfenig) ekstra bahşiş veriyordum. Bu jandarmaları işçilerimi kontrol etmek için de kullanıyordum ve eğer bir jandarma o anda kazının yapıldığı yerde değilse hiçbir kazıya izin vermiyordum.

Erenköy'den Zaphyros Giannakis 1870'ten beri Troas'da yaptığım her kazıda olduğu gibi bu defa da kâhyamdı. ... Atina'dan harika bir uşak getidim yanımda; Ödious Pyromalles, ayrıca bir de kadın aşçı, ...

Kazı çalışmaları sırasında kullandığım aletler şunlardı: 40 demir levye, bunlardan bazıları 2,25 metre uzunluğunda ve 5

2 Tercüman – ç.n.

santimetre kalınlığındaydı, iki el bocurgatı,[3] yüz büyük demir kürek ve yine aynı sayıda kazma, üzüm bağlarında kullanılan ve molozları sepetlere doldururken çok işe yarayan elli büyük çapa, bir büyük bocurgat, çoğu demir tekerlekli yüz el arabası, bir işçinin çektiği ikisinin ittiği arabalar ve birçok at arabası.

Adamlarıma iyi içme suyu sağlamak zorunda olduğum için bir işçi ve bir yeni yetme işe aldım. Bunları Hisarlık tepesine 365 metre uzaklıktaki bir kaynaktan su taşımakla görevlendirdim. Oğlan, suyu fıçılara dolduruyor; işçi, bu fıçıları eşeklere yükleyip kazı çukurlarına ya da barakalara taşıyordu. İhtiyaç o kadar yüksekti ki sıcak günlerde adam, on fıçıyı sürekli olarak kullandığı hâlde su yetiştirmekte zorlanıyordu.

Bu şekilde bir düzen kurup hazırlandıktan sonra 1 Mart'ta yüz elli ameleyle kazıları tekrar başlattım, beş aylık 1882 kazıları sırasında çalışanların sayısı ortalama bu civarda kaldı. ... Çalışmalara güneş doğarken başlıyorduk ve güneş batana kadar da çalışıyorduk. 12 Nisan'a kadar bir saat öğle yemeği paydosuna izin verdim, daha sonra hiç mola vermemeye başladık. Ama günler daha da uzadığında, Paskalya'dan sonraki günlerde, sabah 08.30'da yarım saat kahvaltı molası verdim, 1 Haziran'dan sonra da bu molayı bir saate uzattım. Kazmayla yapılan iş en zoru olduğundan en güçlü kuvvetli işçileri bu iş için ayırdım; diğerleri arabaların doldurulması, çekilmesi veya itilmesi ve molozun dökülmesi gibi işler yapıyorlardı.

İşçilerin çoğu komşu köylerden Kalafatlı, Yenişehir ve Erenköy'den Rumlardı, bazıları İmbroz ve Tenedos'tan hatta Trakya'daki Chersones'dendi.[4] Ortalama 25 de Türk işçim oldu; daha çok Türk işçi çalıştırmak isterdim, çünkü Asya Grekleri̇nden daha iyi çalışıyorlardı;[5] daha dürüsttüler ve ayrıca Pazar günleri ve çeşitli azizlere adanmış günlerde de çalışmak gibi büyük bir avantajları da vardı ki bu günlerde Rumları çalış-

3 Ağır yükleri çekmek için manivela ile döndürülen ve döndürüldükçe çekilecek şeyin bağlı bulunduğu urganı kendi üzerine saran çıkrık.

4 Gelibolu – ç.n.

5 Türkçede kullandığımız Rum sözcüğünü Schliemann da Avrupalıların büyük çoğunluğu gibi kullanmıyor, neden, bu da belki bir araştırma konusu – ç.n.

tırmak, kaç para verirseniz verin, mümkün değildi. Hiç eksilmeyen bir coşkuyla çalıştıklarından ve onları şevklendirmeye ihtiyaç olmadığını bildiğim için kazı çukurlarını derine indirme işini onlara bırakabiliyordum. Ayrıca Türk işçilerime başlarında durmamın mümkün olmadığı diğer işleri de verebiliyordum. Tüm bu nedenlerden Türk işçilerime Greklere nispetle her zaman daha fazla para ödüyordum. Ara sıra Yahudi işçilerim de oluyordu, onlar da Rumlardan iyi çalışıyordu.

Bu vesileyle Levante'deki bütün Yahudilerin, Ferdinand ve İsabella'nın, 1492'de İspanya'yı mahvetmek pahasına memleketlerinden kovdukları İspanyol Yahudilerinin torunları olduğunu söyleyemeliyim. Bütün bu uzun göçlerine ve kaderlerindeki bütün iniş çıkışlara rağmen hâlâ İspanyolcayı unutmamış olmaları ve aralarında İspanyolca konuşmaları son derece ilginç. Sıradan bir Yahudi işçi dahi İspanyolcayı Türkçeden çok daha akıcı bir şekilde konuşabiliyor. Ama bu Yahudilerin biri bugün İspanya'ya dönse kullandığı kelime hazinesiyle neşe kaynağı olurdu, çünkü Türkiye Yahudilerinin konuştuğu İspanyolcada, hem ancak Don Quixote'da bulabileceğimiz miadı dolmuş kelimelere çokça rastlanır hem de çok Türkçe kelime vardır. Ama bütün bunlara rağmen İspanyolcanın burada, Levante'de, dört asırdır, hem de onu yazı dili olarak kullansalar da Latin değil İbrani alfabesiyle yazan insanların ağzında hayatta kalabilmiş olmasını, ben yine de harika buluyorum. Bir Yahudi olan Çanakkale'deki simsarım S. B. Gorzameno'ya İspanyolca yazdığım bütün mektuplara hep İtalyanca cevap aldım, Gorzameno kendisinin de Levante'deki bütün dindaşlarının da İspanyolcayı sadece İbrani alfabesiyle yazabildiğine beni temin etti.

İki Türk gözlemcim vardı bu kazı sırasında, bunlardan biri, Muharrem Efendi, yerel makamlar tarafından yanıma verilmişti, ona bir oda tahsis ediyor ve 150 mark aylık ödüyordum. Diğer gözlemci, Bedreddin Efendi, Konstantinopel'den, Maarif Nezareti'nden gelmişti, maaşını da Nezaret ödüyordu, ben sadece bir oda sunuyordum hizmetine. Uzun yıllardır arkeolojik araştırmalar yapıyorum Türkiye'de, ama şimdiye kadar gözlemci olarak Bedreddin Efendi gibi bir canavarla karşı-

laşma şanssızlığı hiç başıma gelmemişti. Bu adamın pervasızlığı ve kibriyle ancak kör cahilliği boy ölçüşebilirdi. Benim yoluma düşünülebilecek her türlü engeli çıkarmayı yeğane vazifesi olarak telakki ediyordu. Devlet hizmetinde olduğu için Kumkale'den Çanakkale'ye giden telgraf hattı emrindeydi ve o da bu hattı en ufak bir utanma ve sıkılma göstermeden, beni ve mimarlarımı yerel makamlara şikâyet etmek için kullanıyordu. Sivil vali başlarda ona inanıyor ve şikâyetlerini araştırmak üzere güvenilir adamlarını Hisarlık'a yolluyordu, ama bu adamın bize alçakça kara çaldığını tekrar tekrar gördükten sonra söylediklerini dikkate almamaya başladı.

Türk, ona ne kadar iyi davransa da, maaşı çok yüksek olsa da, Hıristiyan'dan nefret eder, bu yüzden Bedreddin Efendi'nin benim on bir jandarmamın hepsini kendi tarafına çekmesi ve kendisi için casusluk yapmaya ikna etmesi zor olmadı. Mimarım Dr. W. Dörpfeld, Nisan ayında ölçümler yapmak ve İlios'un planını çıkarmak için özel bir ölçüm masası getirttiğinde iyice zararlı ve tahammül edilemez hâle geldi Bedreddin Efendi. Ölçüm masasının geldiğini Çanakkale askerî valisi Cemal Paşa'ya bildirdi, o da Konstantinopel'deki Tophane Müşiri Said Paşa'yı[6] konudan haberdar etti. Bedreddin Efendi, bizim Troya'daki kazı çalışmalarını, Kumkale müstahkem mevkiinin planlarını çıkarabilmek için bahane olarak kullandığımızı iddia ediyordu. Said Paşa da aynı kanaati paylaşınca hemen, bölgenin askerî valisine çektiği bir telgrafla, ölçüm masasını kullanmamızı ve hatta herhangi bir plan yapmamızı yasaklama talimatı gönderdi. Bedreddin Efendi de bunu haber alır almaz bizi askerî valiye mütemadiyen şikâyet etmeye başladı, güya yasağa rağmen ölçümler yapmaya devam ediyor ve gizlice planlar çiziyorduk. Valiyi bize karşı o kadar doldurdu ki adam bize kazı alanı içinde de her türlü ölçüm yapmayı yasakladı. Bedreddin Efendi bunu sağladıktan sonra, kendisinin ve jandarmaların, ki onları hiyerarşik olarak üstümüzde bir yerlere yerleştiriyordu, ölçüm mü yapıyoruz, notlar mı alıyoruz yoksa plan mı çiziyoruz, ayırt edemediklerini söyledi. Bu yüzden kazı alanı içinde

6 Aslında Ali Saib Paşa – ç.n.

herhangi bir şey yazmayı ve çizmeyi de yasakladı ve mimarlarımı bu yasağa karşı çıktıkları takdirde, tutuklamak ve zincire vurarak Konstantinopel'e göndermekle tehdit etti. Yardım etmeleri için Alman İmparatorluğu'nun Konstantinopel'deki elçiliğine başvurdum. Elçiliğe, lanet olası Kumkale müstahkem mevkiinin Hisarlık'tan bir Alman milinden[7] fazla uzaklıkta olduğunu ve görülmesinin kesinlikle mümkün olmadığını, tek istediğimin, kazının şu anki durumunda geçerliliğini kısmen kaybetmiş eski planların yerine akropolis ve aşağı şehrin yeni planlarını yapmak olduğunu anlattım. Chargé d'Affaires[8] Herr Baron von Hirschfeld konuyla hemen ilgilendi, ama ne o, ne de harika bir insan olan birinci tercüman Herr Baron von Testa, veziriazamın emirlerini bile dikkate almayan tophane müşirinin inatçılığı karşısında bir şey yapabildiler. Bedreddin Efendi'nin tetikte beklemesine rağmen, tabii ki biz ihtiyacımız olan bütün notları almanın bir yolunu bulduk; ama ölçüm yapmayı düşünmemiz bile mümkün değildi. Beş aylık kazı çalışmaları Temmuz sonuna kadar bu şekilde devam etti. Konstantinopel'deki Alman elçiliği plan çizmemiz için izin alma çabasını aralıksız sürdürürken biz, alçak gözlemcimiz Bedreddin Efendi'nin her gün her saat başımıza sardığı yeni bir dertle uğraşmak zorundaydık bu süre içinde. Arkeolojik araştırmalar için bu adam gibi gözlemci tam bir bela, bir lanetti.

Ağustos ayında, doğrudan doğruya majesteleri şansölye Prens Otto von Bismark'a başvurdum. Konuyla dostça ilgilendi ve derhal Konstantinopel elçiliğine talimatlar verdi ve Eylül ayında iznin çıkmasını sağladı. Satıhta olmamak ve kazı çukurlarımla sınırlı kalmak şartıyla yeni planlar yapabilecektim artık. Tabii benim bu izni kullanmam imkânsızdı, mesele muhtemelen iyice uzayıp gidecek ve beni sinirlendirmeye devam edecekti. Eğer şansıma Kasım ayı başında muhterem dostum, ekselansları Herr von Radowitz, Almanya'nın sahip olduğu en mükemmel diplomatlardan biri, Alman İmparatorluğu'nun Konstantinopel'deki elçisi olarak tayin edilmeseydi, çünkü Herr von

7 Takribi 7.500 metre – ç.n.

8 Maslahatgüzar – ç.n.

Radowitz de bilimin kutsal ateşini içinde hisseden bir insandı ve ayrıca sonsuz bir enerjiye malikti. Benim için doğrudan doğruya sultana başvurdu ve hızla, planlar yapmak için beni yetkili kılan bir irade alabildi.

Gerekli olan her şeyi ayarladıktan sonra 18 Kasım'da Dr. Dörpfeld'i yeniden Troya'ya yolladım, ama vakti azaldığından sadece ikinci şehrin akropolisinin yeni planını yapabildi. ...

Mart'ın, güney rüzgârı esen ilk üç günü dışında Mart ve Nisan'ın tamamında, yani 58 gün boyunca, hiç bitmeyen bir kuzey rüzgârımız oldu ve bu rüzgâr haftanın en az dört günü tam bir fırtınaya dönüştü. Gözlerimizi tozla dolduruyordu, hiçbir şey göremiyorduk ve bu, kazı çalışmalarını çok engelliyordu. İşçilerimin pek azında toza karşı gözlük vardı, gözlüğü olmayanlar kafalarını bir bezle sarmak zorunda kalıyorlardı, ... Hava aynı zamanda çok da soğuktu, geceleri sıkça sıfırın altına iniyordu termometre. ...

1881/82 kışı fevkalade kuru geçti, daha sonra da pek yağmur yağmadı. Mart ve Nisan'da beş ya da altı kez sağanak hâlinde yağdı yağmur, sonra iki fırtına hariç Temmuz sonuna kadar hiç yağmadı. Bu yüzden Simoeis kurudu, ... Troya ovası normal şartlarda Nisan ve Mayıs aylarında kırmızı, sarı çiçekler ve yüksek otlarla kaplanır; ama bu sene suyun pek az olması nedeniyle çiçek, hatta ot bile bitmedi neredeyse, zavallı insanlar bu yüzden sürülerine yedirecek bir şey bulamadılar. Bizim de geçen senelerde olduğu gibi milyonlarca kurbağanın vraklamasından şikâyet etmemize gerek kalmadı, ... Çekirgeler her sene olduğundan daha geç çıktılar ortaya, Haziran sonuna doğru, neredeyse bütün hasat yapıldıktan sonra, dolayısıyla verdikleri zarar da nispeten az oldu. ... İlk turna sürüleri Troya ovasından 14 Mart'ta geçti, ilk leylekler de 17 Mart'ta geldiler. Turnalar burada yuva yapmıyorlar, birkaç saat kalıp sonra kuzeye doğru devam ediyorlar.

1 Nisan, saat akşam 5.15'i 30 saniye geçerken zayıf bir deprem hissettik.

Yaptığımız ilk işlerden biri Hisarlık'ın o zamana kadar incelenmemiş bölümlerindeki bütün Grek ve Roma dönemi eserlerinin temellerini açığa çıkarmak ve bunlara ait rölyeflerle süs-

lenmiş mermer blokları toplamak oldu. Ayrıca akropolisin hemen doğusunda bulunan ve Roma döneminde inşa edildiğini düşündüğüm devasa tiyatroyu da kazdım. Hem buradaki hem de Hisarlık'taki kazılarda çok sayıda zehirli yılanla karşılaştık; ama işçilerim bunların sokmasından hiç korkmuyorlar, çünkü işe başlamadan evvel içtikleri "şerbet" denilen bir iksirin en zehirli yılanın ısırığını bile zararsız hâle getirdiğine inanıyorlar. Ama kayda değer bir ödül söz vermeme rağmen iksirin sırrını onlardan alamadım.

Bu defa gerçekleştirdiğim büyük işlerden biri de, Mart ve Nisan aylarında, akropolisin şimdiye kadar hiç incelenmemiş doğu bölümüne kadar devam eden 80 metre uzunluğunda ve 7 metre eninde yeni bir yarma kazdırmak oldu. Burada amacım tarih öncesinden kalma ilk şehirlerin kalesinin bu yönde ne kadar genişlediğini tespit etmekti. Hem muazzam bir kütle oluşturan küçük taşlar ve büyük blokların taşınması itibarıyla hem de dipteki kayalık zemine ulaşmak için 12 metreye varan derinliklerde kazmamız gerektiğinden çok zor bir iş oldu bu kazı çalışması. ... Fakat bu zahmetli iş akropolisin topografisi açısından çok ilginç sonuçlara ulaşmamızı sağladı, çünkü kalenin üzerinde olduğu tepenin bütün doğu kısmının, başlangıçtaki pergamusun, dördüncü şehrin yıkılmasından sonra gelişmesiyle teşekkül ettiğini bu yarma sayesinde tespit edebildik. ... Yarmayı derinleştirirken devasa büyüklükte ve düzenli işlenmiş kireç taşı bloklarından oluşan temel duvarlarına rast geldik. Bunları çoğu Roma döneminden kalmaydı; hem inşa tarzları hem de bloklara kazınmış isimler bu hususta tereddüde yer bırakmıyordu. Yarmayı derinleştirebilmek için bu temel duvarlarını, önce titizlikle ölçüp kâğıda çizdikten sonra, yarıp geçmek zorundaydık. Devasa büyüklükleri nedeniyle bu blokları hareket ettirmemiz mümkün olmadığından koca balyozlarla paramparça etmemiz gerekiyordu. Bu işi işçilerimden sadece iki ya da üç tanesi yapabiliyordu, onları da akşamları bahşişle ödüllendiriyordum. Sadece mimari açıdan özellikle ilginç olan blokları ayırıyorduk. Bu taşların hangi binalara ait olduğu tespit edilemiyordu, çünkü binalar daha Ortaçağ'da kısmen tahrip

olmuş ve daha yeni zamanlarda da taş ocağı olarak kullanılmıştı. Bu duvarları yıktıktan sonra yarmanın kuzeydoğu ucunda büyük ve daha kaba işlenmiş taşlardan müteşekkil bir kale duvarına rast geldik. Mimarlarım bu duvarı kuvvetli bir ihtimalle beşinci tarih öncesi yerleşimin bir parçası olarak teşhis ettiler. 6 metre derinliğe kadar ortaya çıkardıktan sonra, yarmanın içinde arabaların çalışabilmesini sağlamak için bu duvarı da bir noktada yıkıp geçmeye mecbur kaldık. ...

Birinci şehirden daha fazlasını gün ışığına kavuşturmak amacıyla büyük kuzey kazı çukurunu, ikinci şehre ait herhangi bir temeli tahrip etmeden, olabildiğince büyüttük ve kayalık zemine kadar inecek şekilde derinleştirdik. Bu çalışma sayesinde birinci şehirden birçok fevkalade ilginç duvar ortaya çıkardık. ...

Bu kazı sezonunda Achilleus ve Patroklos'un Cap Sigeion'un yamaçlarında bulunan mezarlarını, Protesilaos'un karşı kıyıda, Trakya Chersones'indeki tümülüsünü ve İntepe'nin yukarılarındaki yamaçtaki üç tümülüsü de kazdım. Ayrıca Pınarbaşı'nın ardındaki Ballıdağ'daki, kadim Gergis şehri olduğunu düşündüğüm eski inşa alanında ve onun karşısında, Skamander'in doğu kıyısında, dik bir tepenin üstünde yer alan ve yerli halkın Eski Hisarlık diye adlandırdığı harabelerde de çalışmalar yaptım.

Antik Çağ geleneğinin kahraman Protesilaos'a ithaf ettiği tümülüs, Troas'ta incelediğim bütün diğer benzerlerinin arasında en ilginç olanı. Bu kahraman Teselya'daki Phylake şehrinden gelen savaşçılara liderlik edip onları Troya'ya getirmişti ve gemiler Troya'ya ulaştığında karaya adım basan ilk savaşçıydı, ama Hektor veya Achates veya Aeneas ya da Euphorbos tarafından öldürülen ilk savaşçı da o oldu. Mezarı Elaeous şehrinin yakınlarındaki Trakya Cersones'inde kabul edildi hep, adına bir heroon ve meşhur bir kehanet merkezi vardı burada. Elaeous'un harabeleri, 13 senedir terk edilmiş Türk kalesi Eski Hisarlık'ın arkasında bugün dahi görülebiliyor. Eski Hisarlık, giriş kapısının üzerindeki kitabeye göre hicri 1070, miladi 1658 yılında inşa edilmiş büyük Türk müstahkem mevkii Seddülbahir'in yarım mil kadar kuzeyinde. ...

Bu tümülüsün 126 metre çapı var, 10 metre yüksekliğinde;

üstü bir bitki örtüsüyle kaplı olduğu ve binlerce yıldır tarla olarak sürüldüğü için muhtemelen vaktiyle daha yüksek olduğunu düşünmek gerekir. İnşa edilmesini kolaylaştırmak için batı, güney ve doğu istikametlerinde, duvarların desteklediği ve bugün üzerinde asmalar, badem ve nar ağaçlarıyla tarım yapılan teraslar oluşturulmuş. ... Günümüzde Kara Ağaç Tepe olarak adlandırılıyor. Türk gözlemcim Muharrem Efendi, bir uşak, iki jandarma ve dört güçlü kuvvetli amelenin eşliğinde önce at sırtında Kumkale'ye kadar gittim, sonra bir tekneyle Seddülbahir'e geçtik, yolun kalanını da yürüyerek aştık. Sadece tümülüsün değil etrafındaki bahçelerin zemininin dahi kalın, parlak, siyah terrakotta kırıklarıyla dolu olduğunu görmek beni ziyadesiyle şaşırttı. ... Bu tür keramik malzemeyle Troya'da sadece birinci şehirde karşılaşmıştık, yani bu keramikler benim şimdiye kadar gördüğüm bu türden en eski malzemeyle yaşıttı, bu nedenle belki 4.000 sene dondurucu soğuklar, cehennemî sıcak, yağmur ve güneş ışığına maruz kaldıktan sonra nasıl olup da bu kadar yeni göründükleri hakikaten anlaşılır gibi değildi.

Schliemann tümülüsün etrafındaki bahçelerde bulduklarını sıralıyor burada. El değirmenleri, alet edevat, keramik vazolar vs.

Tümülüsün sahibinin at çalma suçuyla Seddülbahir'de hapiste olduğunu öğrendim. Hem daha sonra ona vereceğim tazminat hususunda, bana dostça davranan sivil vali Hamid Paşa'nın yardımıyla kolayca anlaşabileceğimizi düşündüğümden hem de hep işkilli ve haset davranan Çanakkale Askerî Valisi Cemal Paşa'nın önüme çeşitli zorluklar çıkartacağından korktuğumdan, değerli vaktimin bir anını bile boşa harcamadan, işçilerime, yanımda getirdiğim kazma, kürek sepet vesaireyle, tümülüsün zirvesinin tam ortasında 3 metre uzunluğunda ve eninde bir kazı çukuru açtırdım. Gerçekten de çok iyi etmiştim kazıya hızla başlayarak, çünkü Seddülbahir müstahkem mevkii komutanı, Çanakkale Boğazı Askerî Valisi'ne çalışmalarım hakkında bilgi göndermiş. Askerî Vali de böyle garip bir tepenin neden kazılabi-

leceğini hiç tasavvur edemediğinden, Protesilaos'un tümülüsünü kazma çalışmalarımı, sadece Seddülbahir'in planlarını yapabilmek ve kısa bir süre önce Çanakkale Boğazı'na yerleştirilmiş torpidoları[9] incelemek için bir bahane olarak kullandığımı vehmetmiş ve kazıyı derhal durdurmamızı emretmiş. Ama şansımıza emir ancak ikinci günün akşamı geldi. Hemen Alman İmparatorluğu'nun Konstantinopel'deki elçiliğine bana yardım etmelerini sağlamak amacıyla bir telgraf gönderdim, ama birinci tercüman Baron von Testa'nın bütün çabaları sonuçsuz kaldı. Bunun üzerine tümülüsteki kazı çalışmalarını Seddülbahir'in kumandanı ve adamları tarafından yapılmasını, sadece benim jandarmalarımdan birinin bu çalışmalarda onların yanında kalmasını teklif ettim; bu şartlar altında da çalışmaların finansmanını üstleneceğimi de ekledim. Ama bu önerim de küçümsenerek reddedildi.

Ne mutlu bana ki işçilerim ilk iki gün içinde kazı çukurunu 2,5 metre deriniğe kadar indirmeyi başarmışlar, Hisarlık'taki birinci ve ikinci yerleşimlerde ortaya çıkanlara çok benzeyen, kadim zamanlardan kalma çok sayıda pişmiş toprak eşya bulmuşlardı. Bunların yanı sıra ortasından delinmiş serpantin bilyeler, çok güzel diyorit baltalar, çok sayıda taş balta, tahıl ezmek için kullanlan taşlar, trakit taşından el değirmenleri ve başka bir dizi ilginç obje de ortaya çıkarmışlardı. 1,5 metre derinlikte, samanla karıştırılmış kerpiçten, az pişirilmiş tuğlalara rast gelmiştik. Bunlar da Hisarlık'ta, ilk iki yerleşim tabakasında rastladıklarımıza çok benziyordu.

Tümülüse ve onu çevreleyen bahçelere dağılmış pişmiş toprak kap kacak, Troya'nın birinci şehrinde bulup gün ışığına çıkardığımız terrakotta malzemeyle kesinlikle aynı özelliklere sahipti ve bu da bize şunu kesinlikle gösteriyordu: Burada, Trakya Chersones'inde, çok uzak tarih öncesi bir zamanda, Hisarlık tepesine ilk yerleşenlerle aynı soydan gelen, aynı geleneklere sahip ve aynı kültür basamağında olan bir halk yaşıyordu. Protesilaos'un tümülüsü, bu yerleşimin molozuyla ve muhtemelen bu şehrin mevcudiyeti sona erdikten uzunca bir süre sonra inşa

9 19. yüzyılda deniz mayınları için de torpido kavramı kullanılıyordu, metin bugün kaleme alınsa Schliemann mayın diyecekti.

edildi. Tümülüsün ne zaman inşa edildiğini bize içinde bulduğumuz en genç keramik parçalar gösteriyor. Burada, ikinci, yani yanmış Troya'dakilerle aynı tipte ve aynı şekilde imal edilmiş büyük miktarda keramik bulmamız ve bundan sonraki dönemlerden keramiğe rastlamamız nedeniyle tümülüsün, kuvvetle muhtemelen, Troya Savaşı efsanesinin ortaya çıkmasına neden olan büyük felaketin zamanında inşa edildiğini düşünüyorum.

Okurlarıma şunu hatırlatmak isterim ki bu, şimdiye kadar kazdıklarımın arasında Troya tipi keramik bulduğum tek tümülüstü. İncelediğim diğer dokuz kahraman mezarında olduğu gibi burada da define dair hiçbir iz bulamadım, ne kemik ne odun kömürü ne de en ufak başka bir işaret. Bu yüzden bu tümülüsün de tıpkı diğerleri gibi sadece bir kenotaphion veya bir kahramanın anısına atfedilmiş bir abide.

Hisarlık'taki çalışmalarımı Temmuz sonuna doğru bitirdim, ama bundan tam bir hafta evvel sıtmaya yakalandım, gerçi sade kahve ve kininle geçirmeye muvaffak oldum hastalığı ama kısa bir süre sonra nüksetti ve dört ay boyunca beni epey hırpaladı.

1882 senesinde Troya'da gerçekleştirdiğim kazı çalışmalarının neticelerini toparlamam gerekirse: Uzak bir geçmişte Troya ovasında korkunç bir faciayla tahrip olmuş, büyük bir şehrin varlığını; bu şehrin sadece –mabetleri ve birkaç büyük binayı barındıran– akropolisinin Hisarlık tepesinde olduğunu; yamaç yerleşiminin ise geleceğin İlion'unun inşa alanına yayılacak şekilde doğu, güney ve batı yönlerinde genişlediğini; bu şehrin Homeros'un yaptığı kutsal İlios şehri tasvirine külliyen uyduğunu ispat ettim.

Kahraman mezarlarında yaptığım incelemelerle Homeros'un ve antik dünyanın menkulatının Achilleus'a, Antilochos'a ve Patroklos'a ithaf ettiği tümülüslerin M.Ö. 9. asırdan, dolayısıyla Homeros'un yaşadığı dönemden daha eski olamayacağını; buna karşın menkulatın Protesilaos'un mezarı olarak adlandırdığı Trakya Chersones'indeki tümülüsünse çok büyük bir ihtimalle Hisarlık'ın korkunç bir faciayla yok olan ikinci şehriyle aynı döneme yerleştirilmesi gerektiğini ispat ettim. Bu tümülüsteki araştırmalarım İlion'un kadim sakinlerinin Asya'dan

değil Avrupa'dan geldiğini ifade eden eski geleneğin doğru olduğunu da gösterdi. Buna ilaveten Kap Sigeion'un yamaçlarında, antik zamanlarda bilinen ve muhtemelen Antilochos'a ithaf edilen ama modern zamanlarda hiçbir araştırmacının dikkatini çekmemiş ve Troas'ın hiçbir haritasında görünmeyen bir tümülüs daha keşfettim.

1882 yılında yaptığım incelemeler mimari açıdan da son derece ilginçti, çünkü ikinci, yanmış Troya şehrinin harabelerinin ait olduğu o uzak geçmişte sadece şehir surlarının değil büyük binaların duvarlarının da fırınlanmamış tuğlalarla inşa edildiğini ve ancak duvarlar tamamen yapılıp bitirildikten sonra, *in situ* kasten yakıldıklarını ilk kez ispat ettim.

Troya'daki işimi artık tamamen bitirdim, on seneden fazla sürdü buradaki çalışmalarım, şehrin efsanesiyle de belirli bir ilişki içindeydi bu zaman dilimi. Bu konuyla ilgili yeni kavga kaç on yıl sürecek, bunun kararını beni eleştirenlere bırakıyorum, bu onların işi, ben kendi işimi bitirdim. Ben okurlarımın hafızalarında, kazı çalışmalarımın birinci yılında (3 Kasım 1871'de) Hisarlık'ta yazdığım şu satırları canlandırmakla yetineceğim: *Beklentilerim son derece mütevazı, plastik eserler bulma umudu taşımıyorum. Kazılarımın tek gayesi en başından beri, vaktiyle nerede kurulduğuna dair yüzlerce bilge adamın yüzlerce kitap yazdığı ama gün ışığına kavuşturmak için hiçbirinin şimdiye kadar bir kazma sallamadığı Troya'yı ortaya çıkartmaktı. Bunu yapamasam dahi yine de mutlu olacağım, eğer çalışmalarım, tarih öncesinin en karanlık zamanlarına kadar nüfuz edebilir ve büyük Helen halkının kadim tarihinin ilginç yönlerinin ortaya çıkarılmasıyla bilimi zenginleştirmeye katkıda bulunabilirse.*

Bu kocaman işe bu kadar basit bir niyetle başlamıştım, bunu ne dereceye kadar başardığımın hükmünü vermeyi dürüst okurlarım ve bilim insanlarına bırakıyorum; bana ve eserlerime karşı hep belirli bir husumetle yaklaşanları –bu husumeti tahrik edenin ne olduğunu kendi vicdanlarına bırakarak– bundan böyle kaale almama hakkının bana çok görülmeyeceğini umuyorum.

11

GEÇMİŞTEN GEÇMİŞE

Schliemann, 1884 yılında kısa bir süre 1876 yılında kazı yaptığı Tirynis'e döndü. 1882 yılındaki son Troya kazısında olduğu gibi Atina Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden Dr. Wilhelm Dörpfeld'le beraber çalıştılar. Tirynis'te bir süre çalıştıktan sonra alanı Dörpfeld'e bıraktı Schliemann, yine önemli bir iş başarmıştı, koca bir şehri gün ışığına çıkarmıştı. Kazı sırasında bulduğu objeler, Tirynis'teki kültürün izlerinin Sicilya'dan Kıbrıs'a, Girit'ten Suriye ve Mısır'a Doğu Akdeniz havzasının her köşesinde sürülebilmesini sağlamıştı. Kökleri belki Asya belki de Afrika'da olan bir kültürel ilişkiler ağı olması gerektiği kanaati oluştu kafasında. Aklı hep Girit'deydi kahramanımızın, ama Girit'te Knossos'un sarayını bulma onuru ona değil Arthur Evans'a nasip oldu. Schliemann zamanını dünyanın çeşitli köşelerine seyahatler yaparak ve Atina'daki muhteşem evinde bütün dünyadan önemli konuklar ağırlayarak geçiriyordu. Bu dönemde Küba'ya, aldığı yeni mülkleri görmeye gitti; Nil boyunca Nubiya'ya kadar iki seyahat yaptı, bunlardan ilkinde yalnızdı ikincisindeyse dostu Profesör Virchow'la beraberdi. Sonra bir daha Troya'ya döndü.

1882 yılında yaptığım ve *Troja* isimli kitabımda anlattığım kazılarla buradaki çalışmalarımı artık tamamladığıma inanıyor-

dum. Şimdi Miken kültürünün kaynağını bulmayı umduğum Girit'i araştırmaya niyetliydim. Başta Girit'te ortaya çıkan huzursuzluklar olmak üzere, birtakım engeller yüzünden orada çalışmam mümkün olmadı. Bu nedenle Troya'daki kazıları sürdürmeye karar verdim. Bu kararı almamda tabii ki emekli Yüzbaşı Ernst Boetticher'in bana, ama sadece bana değil, benimle beraber çalışan Atina İmparatorluk Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün birinci sekreteri Dr. W. Dörpfeld'e de, altı seneden uzun süredir hiç durmadan saldırması da önemli bir rol oynadı. Boetticher birçok broşür ve nihayet *La Troie de Schliemann une nécropole a incinération* isminde bir de kitap yayınlayarak Hisarlık'ın ölülerin yakıldığı bir nekropolden fazlası olmadığını ve bizim, ölülerin yakıldığı fırınların duvarlarını kasten yıkarak planları tahrif ettiğimizi iddia etti bu altı sene zarfında.

Homeros hayranı, Alman İmparatorluğu Konstantinopel elçisi Herr von Radowitz'in dostane yardımlarıyla 1889'da Türk hükümetinden, Troya'da yeni araştırmalar yapabilmeme izin veren bir ferman aldım. İstanbul'daki Osmanlı İmparatorluğu[1] Müzesi'nin genel müdürü[2] Hamdi Bey yanıma bu kurumun bir memuru olan Galip Bey'i gözlemci olarak verdi. Hızla, katranlı karton kaplı birkaç baraka hazırlattım akropolisin güney yamacında ki 1 Kasım'da kazılara tekrar başlayabileyim. Aynı zamanda Viyana Bilimler Akademisi'nden Kasım sonunda gerçekleştireceğim konferansa bir delege yollamalarını rica ettim. Meşhur antik dünya araştırmacısı, Güzel Sanatlar Akademisi Profesörü George Niemann'ı gönderdiler. Almanya'dan da Mykene'de hazırladığı haritalarla meşhur Binbaşı Steffen geldi. Müteaddit defalar üstelemem üzerine Yüzbaşı E. Boetticher de sonunda konferansa katıldı, kendisine 1.000 mark seyahat masrafı ödedim.

1 Aralık'tan 6 Aralık'a kadar devam eden ve bütün bu süre boyunca protokoller tutulan konferansın neticesinde Yüzbaşı Boetticher, kazı sonuçlarının tahrif edildiği yolundaki kendi iddiasının tamamen bir temelden yoksun olduğunu, müphem ol-

1 Arkeoloji – ç.n.

2 Osman – ç.n.

duğu düşünülen hususlarla ilgili bizim yaptığımız tasvirin bütün noktalarda doğru olduğunu kabul etti.

Troya'dan döndükten sonra Profesör Niemann ve Binbaşı Steffen şu açıklamayı kaleme aldılar: "Aralık ayı başında Hisarlık (Ilion) antik şehrinde bir cenahta Dr. Schliemann ve Dr. Dörpfeld'in, diğer cenahta ise emekli Yüzbaşı D. Boetticher'in yer aldığı bir buluşma yaşandı. Bilindiği üzere ismi son olarak zikredilen şahıs, *La Troie de Schliemann une nécropole a incinération* ismindeki kitabında ve yayınladığı makale ve broşürlerde Hisarlık harabelerini "ölülerin yakıldığı, tarih öncesi dönemden kalma bir nekropol" olarak açıklamaya çalışmış ve bu sırada Dr. Schliemann ve Dr. Dörpfeld'i, gerçekleri gizleyerek ve binaları tahrip ederek, kasten kazıların sonuçlarını tahrif etmekle suçlamıştı. Bu metnin altında imzası olan bizler tarafsız hakemler olarak oradaydık. Dr. Schliemann tarafından gün ışığına çıkartılan yapıların incelenmesiyle *Binbaşı D. Boetticher'in öne sürdüğü suçlamaların tamamen haksız olduğu* ve Dr. Schliemann ve Dr. Dörpfeld'in *Ilios* ve *Troja* adlı kitaplarda ortaya koydukları tasvir ve açıklamaların gerçekle uyuştuğu metnin altında imzası olan bizler tarafından tespit edilmiştir. Binbaşı Boetticher bu keyfiyeti birçok noktada kabul etmiş ve *kazı sonuçlarının tahrif edilmesi* suçlamasından vazgeçmiştir. 1 Aralık ile 6 Aralık arasında yapılan incelemeler neticesinde Hisarlık'ta yer alan harabelerde gördüklerinin 'tarih öncesi dönemden kalma, ölülerin yakıldığı bir nekropol' değil, mesken, mabet ya da müstahkem mevki olduklarını deklare ederler."

Konstantinopel, 10 Aralık 1889
George Niemann, Mimar,
Viyana Güzel Sanatlar Akademisi'nde Profesör
Steffen, Binbaşı ve Hessen
Sahra Topçusu Alayı'nda Birim Kumandanı

Kazı çalışmalarını kış şartları nedeniyle Aralık ayının ortasında durdurmak zorunda kaldık, ama 1 Mart'ta tekrar başlayabildik, hem de bu kez iki dekovil hattı kullanarak. Bunlar moloz ve toprağı çok daha kolay taşımamı sağladı ve bu sayede ka-

zı çalışmalarını alışageldik vasıtalarla ulaşamayacağımız noktalara kadar genişletebildik. Mayıs başından itibaren bu tür üç dekovil hattı kullanabilir hâle bile geldik.

Binbaşı D. Boetticher'in, gazetelerde çalışmalarımıza saldırmayı sürdürmesi ve Troya pergamusunu "ölerin yakıldığı bir nekropol" olarak nitelemeye devam etmesi neticesinde, kendimi Mart ayının sonunda ikinci ve daha büyük bir enternasyonal konferans düzenlemek zorunda hissettim. Ziyaretimize gelecek on dört yabancıyı misafir edebilmek için hızla 14 kulübe daha inşa ettik. Tam zamanında bittiler ve bu ilkel koşulların izin verdiği ölçüde döşendiler. Almanya'dan dört bilim insanı geldi, Berlin'den müşavir-i has Profesör Virchow, Breslau'dan sağlık müşaviri Dr. Grempler, Heidelberg'den arkeoloji profesörü Dr. F. von Duhn ve Berlin'deki imparatorluk müzeleri müdürü Dr. Karl Humann. Konstantinopel'den İmparatorluk müzesi müdürü Osman Hamdi, Çanakkale'den Amerikan elçisi Frank Calvert ki Hisarlık'ın yarısı ona aittir ve kendisi Troas'ta yaptığı kazılarla bilinir; Washington'daki Smithsonian Institution'un Atina American School of Classical Studies müdürü Dr. Charles Waldstein geldiler. Ve nihayet Paris, Académie des Inscriptions et Belles Lettres'den, M. Dieulafoy'la beraber Susa'da yaptığı kazılarla haklı bir şöhret kazanmış mühendis C. Babin de Troya konferansımıza delege olarak gönderildi.

Bu beyefendiler kazı çalışmalarında hazır bulunduktan ve harabeleri inceledikten sonra şu protokolü hazırladılar:

> "Tek tek tabakaların incelenmesi neticesinde şu tespitlere vardık: En dipteki tabakada birbirine neredeyse paralel birkaç duvar görünüyor ve bu duvarların içinde *cesetlerin yakıldığına* dair *tek bir* emare yok. En çok ilgiye mazhar olan ikinci tabakada *binalar* mevcut, bunların en büyükleri Tirynis ya da Mykene'deki saraylarla neredeyse her açıdan benzeşiyor. Bu tabakanın hemen üstünde kalan yerleşimler farklı zaman dilimlerinde birbirinin üstüne inşa edilmiş evlerden oluşuyor; .....
>
> Üçüncü tabakada ortaya çıktıklarını gözlemlediğimiz çok sayıda Pithoi (küp), bazıları tek başına bazıları da gruplar hâ-

linde ama hâlâ orijinal pozisyonlarında, dik, duruyorlardı. Birçoğu tamamen ya da kısmen kömürleşmiş buğday, nohut ve yağlı tohumlar ihtiva ediyordu, ama ne yanmış ne de yanmamış tek bir insan kemiği yoktu içlerinde. Bu *pithoi*nin cidarlarında da sıradışı bir ateş etkisinin izlerini görmek kabil değildi.

Genel olarak, harabelerin *hiçbir* noktasında *cesetlerin yakılarak defnedilmesine* işaret eden *en ufak* bir işaret bulamadığımızı deklare ederiz. Çeşitli tabakalarda, tabii özellikle ikinci 'yanmış' şehirde görülen ateş izleri çoğunlukla şehrin geçirdiği yangın felaketinden kaynaklanıyor. İkinci katmandaki yangının şiddeti o kadar büyükmüş ki fırınlanmamış kerpiç tuğlalar bu yangın neticesinde kısmen fırınlanmış hâle gelmişler hatta dış satıhlarında sır oluşmuş. ..."

Troya'daki iki konferansa katılmış ve prokolleri imzalamış bu on *birinci sınıf* arkeolog ve bilim insanının verdikleri karar, umarım ki, gözleri önyargıyla kör olmamış herkesi, Hisarlık'ta karşımızda olanın, binlerce senedir meskûn ve etrafı surlarla çevrili bir yerleşim olduğuna ikna etmeye yetecektir. ... Ayrıca Herr Boetticher, pergamosu "cesetlerin yakıldığı bir nekropol" olarak nitelemeye devam eder ve bu konuda bilgi sahibi herhangi bir kişinin aklında, bütün bilim dünyasının yanıldığına ve sadece kendisinin haklı olduğuna dair bir şüphe uyandırmaya muvaffak olursa; şüpheye düşen bu kişiyi, en dostane duygularla bundan sonraki kazı döneminde, yani 1 Mart ile 1 Ağustos 1891 arasında, doğrudan doğruya kazı sahasında gerçekleri görüp ikna olması için Troya'ya davet etmek isterim.

Arkeoloji dünyasında bu kadar popüler ve önemli bir ismin, Boetticher gibi hiç kimsenin tanımadığı birinin söylediklerinin aksini ispat etmek için bu kadar zahmete girmesi gerçekten ilginç bir durum. Bu sıradışı ve belki de gereksiz gayretin nedeni kanaatimce Schliemann'ın Troya'ya duyduğu olağanüstü sevgi. Bu konuda en ufak bir tereddüt, Troya üzerine söylenmiş en aptalca söz bile onu rahatsız ediyor, hatta öfkelendiriyor.

Hisarlık'taki son kazı çalışmalarım 1 Mart 1890'da başladı ve 1 Ağustos 1890'a kadar sürecek. Gelecek sene, 1 Mart 1891'de çalışmalara tekrar başlayarak kazıyı tamamlamayı, başladığımız işi bitirmeyi hedefliyoruz.

Herr Schliemann bu son kazı senesindeki çalışmaların neticelerini tespit etmek için yazdığı rapora böyle başlıyor. Nispeten mütevazı Grek ve Roma katmanlarında buldukları üzerine bilgi veriyor ve bir sonraki sene Grek ve Roma İlion'unu gün ışığına çıkaracağını ve kadim Troya'nın nekropolünü bulmaya gayret edeceğini belirtiyor. Bu isteklerini hayata geçirmesi maalesef mümkün olmadı. 31 Temmuz 1890'da korkunç sıcaklar nedeniyle çalışmaları kesmek zorunda kaldı. Kulağıyla ilgili birtakım sorunlar da yaşıyordu, ikinci konferans sırasında ortaya çıkmıştı ilk emareler ve Profesör Virchow muhakkak surette ameliyat olmasını salık vermişti. Atina'da Dörpfeld'le beraber kazı raporlarını hazırladıktan sonra Halle'ye gidip ameliyat oldu. Ağır bir operasyon geçirmesine rağmen sadece dört hafta sonra tekrar çalışmaya başladı. 68 yaşındaydı ama enerji doluydu hâlâ. Önce Leipzig'e gidip kitaplarının yayıncısını, sonra Berlin'de dostu Profesör Virchow'u ziyaret etti. Virchow'la gelecek sene için planlar yaptılar. Schliemann, bu arada fırsattan istifade Troya koleksiyonundan oluşturulmuş yeni bir sergiyi de gezdi. Ağrıları sürüyordu, Paris'te kulaklarını kontrol ettirdi ve sağlam bünyesine güvenerek Napoli'ye geçti.

1891 senesinin Noel gününde Piazza della Santa Carita'da, meydanın ortasına yığıldı kaldı yaşlıca bir adam. Kimse tanımıyordu onu, hastaneye kabul etmek istemediler. Masrafları kimden alacaklardı? Ancak bir doktor kim olduğunu anlayıp araya girince hastaneye yatabildi ve iki gün sonra hayata veda etti Schliemann. Naaşı Atina'ya getirildi. Yunan kralı ve veliahtının yanı sıra birçok ülkeden gönderilen üst düzey temsilcilerin de katıldığı cenaze töreninde de Homeros'a olan hayranlığını gösterdi kahramanımız, tabutu tanrısal şairin bir büstünün altına yerleştirilmişti.

"Truva kâşifi" –ve "yağmacısı"– olarak ünlenmiş olan Heinrich Schliemann'ın bu kazı seferiyle ilgili anlatısı, sadece arkeoloji meraklılarını ilgilendirmiyor. Schliemann'ın macerası –ve maceracılığı–, romantizmle "gerçekçiliğin" dünya görüşlerinin alışverişine dair canlı bir örnektir. Ayrıca bu anlatı, o yılların (Batı) Anadolusu'na dair canlı gözlemler içeriyor. Coğrafya ve peyzaja dair usta bir edebî anlatının zevki var aynı zamanda.

"Schliemann, yağmacı arkeoloji döneminin son temsilcilerinden biridir. Daha doğrusu, kazılarında yaptığı yanlışlar, icatlar ve işlerinin önemi üzerinden, yağmacı arkeoloji ile metodik arkeoloji arasında bir köprü olarak görülebilir. (…) Schliemann, Aydınlanma'nın altyapısını kuran klasik literatürün etkisinde gelişen Alman Bildung *geleneğinin önemli bir temsilcisi olarak, bu literatürün (bilhassa Homeros'un) anlatısı ile sahadaki karşılığı arasında köprü olmaya çalışan, 'efsane'nin 'saha'daki karşılığı ile meşgul olan ve bu nedenle de efsanenin veya anlatının gerçeklikle buluştuğu taşınır ve taşınmaz buluntuların peşine düşen bir modern zaman adamıdır. Malûm, bu buluntuların şahikası 'Priamos'un hazinesi' idi ve Schliemann bu 'hazine'yle ilişkilendirdiği bütün malzemeyi Almanya'ya taşımıştı."*

SUAVİ AYDIN

THG 0666236 HPR

iletişim

ISBN-13: 978-975-05-2300-7